

Omsorgserfaring i tradisjon og moderne omsorgsfilosofi

En hermeneutisk studie av den sykepleiefaglige omsorgserfaringen i lys av Kari Martinsens og Ulrikke E. Nissens forfatterskap

Kitt Austgard

Avhandling levert for graden
Philosophiae Doctor
Januar 2011

Sammendrag

Bakgrunn: Et overordnet mål for sykepleietjenesten er at hjelpen skal utøves omsorgsfullt. Det forutsetter erfaring og forståelse av omsorg på et profesjonelt nivå. En grunnleggende antagelse denne studien bygger på er at all vilje og handling har sitt utgangspunkt i erfaringen, i praktikerens fortolkninger i møte med pasienten. Forskning viser at selv om ordet «omsorg» er mye brukt i sykepleiefaglig sammenheng, reflekteres det i liten grad over omsorgen eller omsorgserfaringens substans og betingelser. I nordisk sammenheng har Kari Martinsen og Ulrikke E. Nissen hatt stor betydning for forståelsen av den faglige omsorgen. Omsorgen for pasienten står sentralt i begge forfatterskap. Martinsen har med bakgrunn i sin forskning på diakonissetradisjonen ofte vist til tradisjonsfasen og Nissens omsorgstenkning som et ideal for den faglige omsorgen. Ifølge Martinsen finner den faglige omsorgserfaringen sted i selve møtet med pasienten i konkrete situasjoner. Denne studien representerer derfor ingen direkte omsorgserfaringer, men er en teoretisk tematisering av den faglige omsorgserfaringen.

Hensikt: Hensikten med denne studien er å tematisere den sykepleiefaglige omsorgserfaringen i lys av Kari Martinsens og Ulrikke E. Nissens forfatterskap. Tematiseringen er sentrert rundt spørsmålene: *Hva er omsorgserfaringens substans og betingelser i Martinsens og Nissens forfatterskap? Hvilke meningsbærende antagelser manifesterer seg i tekstene? Hva kan vi lære av tradisjonen og den moderne omsorgsfilosofien?* Målet er å komme frem til en dypere forståelse av og ny kunnskap om den faglige omsorgserfaringens substans og betingelser.

Metodisk tilnærming: Studien er en teoretisk undersøkelse basert på fortolkning av tekst. Den metodiske tilnærmingen bygger på Gadammers hermeneutiske filosofi, der den hermeneutiske fortolkningen finner sted i dialogen mellom tradisjonens tekster (Nissen) og den moderne omsorgsfilosofien (Martinsen). Den hermeneutiske prosess er strukturert i fire deler: (i) siktemålet, (ii) hermeneutisk forberedelse, (iii) hermeneutisk dialog med tekst og (iv) horisontsammensmeltning (Horizontverschmelzung).

Resultat: Martinsen og Nissen kan tolkes som at de deler en felles forståelse av omsorgserfaring som en helhetlig vurdering av pasientens unike situasjon der pasientens subjektive erfaringer, behov og verdier er ivaretatt. Omsorgserfaringens substans er hos begge forankret i humanistiske kjerneverdier, som kjærlighet, barmhjertighet, håp, sannhet, verdighet og tillit.

En omsorgserfaring forutsetter at sykepleieren gjør seg og sin faglige kyndighet *tilgjengelig* for pasientinntrykket, noe som betinger en uforbeholden åpenhet og anerkjennelse av pasientens fordring. Omsorgserfaring er en fortolkende prosess som finner sted i relasjonen med pasienten, det vil si at enhver erfaring forutsetter *tilegnelse* av ny kunnskap. Den faglige forståelsen skal bidra til å *tilegne* pasienten den hjelp pasienten er best tjent med i situasjonen der og da. *Tilgjengelighet, tilegnelse av og tilegnelse til* danner et integrerende grunnmønster i omsorgserfaringens betingelser i både Martinsens og Nissens tekster. Fortolkningen har brakt frem i lyset en rekke felles grunnmønstre, men også kontrastene i forfatterens ulike posisjoner.

Nissens forankrer omsorgserfaringens substans i den kristne kjærlighet og tro, noe Nissen mente måtte danne selve grunnlaget for den faglige sykepleien. Karakteristisk for tradisjonen er en uløselig forbindelse mellom humanistisk livssynskunnskap, den faglige formidlingen og den praktiske utøvelsen. Den kristelige kjærlighet og tro kan forstås som det *gode som idé*, et

ideal fellesskapet orienterte seg mot i praksis. Nissen integrerer omsorgens substans og betingelser i beskrivelsen av den faglige sykepleien.

I Martinsens tekster er omsorg, *som et ontologisk grunnvilkår for den felles menneskelige eksistens*, selve grunnlaget for omsorgserfaring. De meningsbærende antagelser underbygges i lys av filosofiens tenkere og klassiske kilder, i særlig grad Løgstrups fenomenologi. Dermed gestalter omsorgens substans og betingelser seg i en egen omsorgsfilosofi, noe som også kan forstås som *det gode som idé*. Imidlertid er det lite som tyder på at Martinsen betrakter den moderne omsorgsfilosofien som et grunnlag for den faglige omsorgserfaringen. I stedet vektlegger Martinsen den praktiske erfaringen og møte med pasientens appell og etiske fordring. Dermed skjer det en dreining fra tradisjonens humanistisk livssynskunnskap med klare innebygde idealer til det Martinsen kaller *praktisk metafysikk*, noe hun beskriver som et møte med en universell førkulturell fordring. Det betyr en omrokering i selve den faglige formidlingen. Hos Nissen fant den sted i *forkant* av praksis og knyttet til *universelle* antagelser, noe som blant annet innebar deltakelse i Nissens (og andres) diakonissetimer. Hos Martinsen kan den tolkes som at den kommer «innenfra» sykepleieren selv, formidlet i *etterkant* og knyttet til det *partikulære – den personorienterte profesjonaliteten*. Martinsens omsorgsfilosofi representerer en verdifull kilde til en dypere forståelse av omsorgserfaringens substans og betingelser, samtidig som dens praktiske gyldighet blir stående i et diffust lys.

Holdninger og dannelsen, samt karakteregenskaper ved den profesjonelle som person har blitt særlig fremtredende i tematiseringen. Nissen kan tolkes som at dette utvikles gjennom kristelig kjærlighet og tro, teoretiske kunnskaper og praktisk øvelse. Det er i den sammenheng viktig å ta med i betraktningen det Gadamer kaller for det «virkningshistoriske prinsipp» (Das Prinzip der Wirkungsgeschichte). For Nissen dreide det seg om å forbedre kvaliteten på pleien og etablere sykepleien som et selvstendig fag. Hun la derfor stor vekt på teoretisk kunnskap. Martinsen, derimot, legger mindre vekt på den teoretiske kunnskapen og fremhever den praktiske erfaringen, veiledning i praksis og sykepleiernes fortellinger og det daglige språket. Martinsens posisjon må sees i lys av den hermeneutiske situasjonen, som på dette tidspunkt var sterkt påvirket av den biomedisinske kulturen og utviklingen av sykepleievitenskap basert på naturvitenskapelig metode. Martinsens tekster kan leses om et forsvar for verdier som var i ferd med å gå tapt innenfor den profesjonaliserte sykepleien.

Dialogen med tradisjonen og den moderne omsorgsfilosofien har vist at universelle humanistiske kjerneverdier - kjærlighet, barmhjertighet, verdighet og tillit - har gyldighet uavhengig av tidsbestemte omstendigheter. Hovedkonklusjonen er at den profesjonelles tilgjengelighet og tilegnelsen av erfaring innebærer selvinnsikt og en bevisst refleksjon over omsorgens verdier (substans) og omsorgserfaringens betingelser. Med utgangspunkt i nasjonal rammeplan for sykepleierutdanningen argumenteres det for at omsorgsfilosofiens humanistiske kunnskap bør integreres og bli en del av språkfellesskapet.

Summary

Background: A principal objective of nursing is that help should be provided with care. This presupposes that the practitioner has experience with and an understanding of care on a professional level. The primary assumptions on which this study builds are that all attitudes and actions are based on experience, i.e. the interpretation of the situations faced by a practitioner in his/her encounters with patients. Research has shown that although the word “care” is widely used in the nursing context, nurses rarely reflect on the nature and conditions of care or the experience of caring on a professional level. Kari Martinsen and Ulrikke E. Nissen have contributed significantly to the understanding of professional care in the Nordic countries. The care of patients is central to their work. Martinsen, who has a research background in the deaconess tradition, often refers to the traditional phase as the ideal in professional care. According to Martinsen, the experience of caring occurs within the relationship between the practitioner and a patient in an actual situation. This study does not present any direct caring experiences, but is a theoretical thematization of the professional experience of caring.

Purpose: The purpose of this study is to thematize the professional experience of caring in the work of Kari Martinsen and Ulrikke E. Nissen. This thematization is centered on questions such as: *What are the nature and conditions of the professional experience of caring in Martinsen’s and Nissen’s authorships? What kind of meaningful assumptions are made in their texts? What can be learned from the traditional and modern caring philosophies?* The overall aim was to gain new insight into and a more profound understanding of the unique nature and conditions of the professional experience of caring.

Methodology: This is a theoretical study based on the interpretation of texts. The study’s methodological approach derives from Gadamer’s hermeneutic philosophy, in which the hermeneutic interpretation arises from a dialogue between the traditional texts (Nissen) and the modern philosophy of care (Martinsen). The hermeneutic process is structured in four parts: (i) aim, (ii) hermeneutic preparation, (iii) hermeneutic dialogue between the texts, and (iv) “the fusion of horizons” (Horizontverschmelzung).

Results: Martinsen and Nissen can be interpreted as sharing a common understanding of the professional experience of caring as a holistic evaluation of the patient’s unique situation, in which the patient’s subjective experiences, needs, and values are taken into account. For both Martinsen and Nissen, the nature of the caring experience is rooted in core humanist values, such as love, compassion, hope, truth, dignity, and trust.

The professional experience of care presupposes that a nurse makes him/herself and his/her professional skills *available* to meet the patient’s ethical needs, which must involve unreserved openness and acknowledgement of these needs. The experience of care is an interpretive process, arising within the practitioner’s relationship with the patient, so that every experience presupposes the *appropriation* of new knowledge. The practitioner’s professional understanding and experience should contribute to the patient’s *acquisition* of the assistance that best serves him/her at the precise time and place of each situation. *Availability*, *appropriation*, and *acquisition* form an integrated fundamental pattern concerning the conditions linked to the experience of care in both Martinsen’s and Nissen’s work. Although Martinsen and Nissen seem to share a number of common basic patterns, there are also differences in the authors’ positions.

Nissen's "loving care" is rooted in Christian love and belief, which according to Nissen, must form the actual foundation of professional understanding and development. An unbreakable relationship between a humanist view of life, professional intervention, and practical realization characterizes this tradition. Christian love and belief can be understood as "*the good*" as an *idea*, a common *ideal* for nursing praxis. Nissen integrates the nature and conditions of care into her description of professional nursing.

In Martinsen's texts, care as a *fundamental ontological condition for common human existence* constitutes the actual foundation of the caring experience. Martinsen supports her meaningful assumptions with the works of philosophical thinkers and classical sources, especially the phenomenology of Løgstrup. Consequently, the nature and conditions of care constitute their own caring philosophy, which can also be understood as "*the good*" as an *idea*. However, there is little evidence that Martinsen considers modern caring philosophy to be the foundation of professional care. Martinsen instead emphasizes practical experience in concrete situations. This is a departure from the traditional humanist view of life, with its clear inherent ideals; Martinsen calls it *practical metaphysics*, and defines it as meeting universal precultural demands. This implies a shift in the mediation of humanist knowledge. For Nissen, it occurs *prior to* praxis and in conjunction with *universal* suppositions, which implies participation in Nissen's (and others') deaconess lessons. For Martinsen it seems to emanate from "within" the nurse him/herself and mediated *afterwards* according to the particular situation, i.e. the *person-oriented professionalism*. Martinsen's caring philosophy exemplifies a valuable resource that allows greater understanding of the nature and conditions of the professional experience of caring, although its practical validity remains unclear.

In particular, the attitude, behavior and characteristics of the professional have emerged from the study's thematization as important factors in the process of caring experience. According to Nissen, this can be interpreted as developing from Christian love and belief, theoretical knowledge, and practical training. It is important to consider Gadamer's principle of "effective history" (Das Prinzip der Wirkungsgeschichte) is in this context. Nissen's ultimate goal is to improve the quality of care and to establish nursing as an independent profession. Therefore, she places great importance on theoretical knowledge. Martinsen places less emphasis on theoretical knowledge, but instead emphasizes practical experience, guidance/supervision in praxis, and the nurse's narratives and daily language. Martinsen's position can be seen in the context of the hermeneutic situation at a specific time, which was strongly influenced by biomedical culture and the development of nursing based on scientific method. Martinsen's texts can be read as a defense of humanist values, which professional nursing is starting to lose.

This dialogue between the traditional and modern philosophies of caring has demonstrated that core universal humanistic values—love, compassion, dignity, trust—are valid, regardless of the circumstances determined by the temporal context. The main conclusion is that the professional's availability to meet the patient's needs and acquisition of experience entail self-insight and conscious reflection of the core values and conditions involved in the professional experience of care. Based on the national framework for nursing education it is argued that the philosophy of care as humanistic knowledge should be integrated and part of the professional language fellowship.

Forord

Denne studien handler om noe så grunnleggende naturlig og samtidig komplisert som erfaringen av den faglige omsorgen. Svært få har utdypet den mer utførlig enn den norske filosofen og sykepleieren Kari Martinsen. Mitt første møte med Martinsen var på ISV på midten av 1990-tallet. Hun var gjesteforeleser og åpner da sin forelesning med ordene «begreper daler ikke ned fra himmelen». At nettopp språk og begreper skulle få en så sentral plass i mitt videre faglige virke, hadde jeg på dette tidspunkt ingen anelse om. Jeg vil benytte anledningen til å takke Kari Martinsen for den betydelige inspirasjonskilde hun vært for meg gjennom mange år.

Denne studien har tatt tid. Når jeg ikke har «kastet inn håndkle» for lenge siden er det på grunn av en indre drivkraft som er vanskelig å forklare, men også fordi jeg har hatt støttespillere rundt meg som har oppmuntrer meg og ment at mine faglige spørsmål var viktige. Jeg tenker med takknemlighet på professor Karstein M. Hansen som var den første jeg luftet mine ideer for. Det var med stor sorg og et stort tap for oss alle da Hansen ble alvorlig syk og døde i 2006.

Jeg vil takke min hovedveileder, førsteamanuensis James N. McGuirk, for all innsiktsfull veiledning, støtte og oppmuntring. Med sin filosofiske bakgrunn var han den mest kyndige veileder jeg kunne få. McGuirk og min biveileder, professor Venke M. Sørli, kom inn på et kritisk punkt i arbeidet, og uten deres oppmuntring og veiledning hadde denne studien neppe blitt avsluttet. Professor Kenneth Almar Asplund har vært en sentral biveileder i arbeidets avsluttende fase. Takk til dere alle tre!

Jeg skylder ledelsen ved Lovisenberg diakonale høgskole en stor takk for den velvillighet, tillit og støtte jeg har mottatt i den tiden prosjektet har vart. Alle mine kollegaer ved skolen har stått last og brast ved min side i mange år. De har lest tekst, oppmuntret meg og hjulpet meg på uttallige mange måter. En kollektiv takk til dere alle!

Alle mine kjære og nære fortjener en stor takk, søsken, familie og gode venner. En spesiell varm takk til Marianne og Helge, Camilla og Erik. Våre samtaler er til stor inspirasjon og glede! Mine tanker går til snille, gode Per for hans pågangsmot, omsorg og support helt til siste slutt. Per døde i mars 2009.

Sist, men ikke minst, en kjempestor takk til mine kjære barnebarn Rasmus og Sander, som hele tiden lærer mormor at virkeligheten kan forstås på så uendelig mange måter.

Kitt Austgard

Oslo, 9. februar 2011

*”Idet det overleverte blir forstått,
gjør det sin egen rett gjeldende
og forandrer den horisont,
som hittil har omsluttet oss”
Hans-Georg Gadamer*

Innhold

Innhold	1
DEL 1: Siktemålet.....	3
Kapittel 1 Innledning	3
1.1 Introduksjon til studiens tematikk	4
1.2 Bakgrunn for studiens hermeneutiske spørsmål.....	6
1.3 Egen begrunnelse for valg av tema	7
1.4 Avhandlingens sentrale begrep: omsorgserfaring	8
1.5 Språk, meningsbærende antagelser, substans og betingelser	9
1.6 Det faglige språkfelleskap	11
1.7 Tematiseringens oppgave.....	12
1.8 Studiens oppbygning.....	13
Kapittel 2 Studiens hensikt og mål, det hermeneutiske spørsmål, metodisk tilnærming og design	16
2.1 Studiens hensikt og mål	16
2.2 Det hermeneutiske spørsmål	16
2.3 Metodisk tilnærming	19
2.4 Studiens design	22
2.5 Tre hovedoperasjoner: forståelse (subtilitas intelligendi), utlegning (subtilitas explicandi) og anvendelse (subtilitas applicandi).....	26
2.5.1 Etablere troverdighet.....	27
2.6 Begrunnelse for valg av kilder	27
2.6.1 Kari Martinsen (1943–).....	28
2.6.2 Ulrikke E. Nissen (1834–1892).....	29
2.6.3 Andre kilder og nødvendige avgrensninger	31
Kapittel 3 Teoretisk perspektiv	34
3.1 Det humanvitenskapelige perspektiv.....	34
3.2 Etos	35
3.3 Ontologi	36
3.4 Mennesket.....	37
3.5 Helse og lidelse	38
3.6 Epistemologisk posisjon.....	38
DEL 2: Hermeneutisk forberedelse.....	40
Kapittel 4 Gjennomgang av litteratur og tidligere forskning	40
4.1 Litteraturgjennomgang	40
4.2 Forskning	44
4.3 Oppsummerende kommentarer	51
Kapittel 5 Omsorgsbegrepet i et historisk perspektiv.....	53
5.1 Fase I – tradisjon	53
5.1.1 Etymologisk opprinnelse.....	54
5.2 Fase II – teori	54
5.3 Fase III – teorkritikk	57
5.4 Fase IV – filosofi.....	58
5.5 Oppsummerende kommentarer	59
Kapittel 6 Utviklingstrekk i Martinsens forfatterskap.....	60
6.1 Filosofi – et korrektiv til den vitenskapelige tenkemåte.....	60
6.2 Den heideggerske periode	61
6.3 Martinsens historieforskning.....	62
6.4 Fra Marx til Løgstrup – et filosofisk veiskille.....	64
6.5 Martinsens menneskesyn	65
6.6 Sykepleie, omsorg og moral.....	66
6.7 Oppsummerende kommentarer	66
Kapittel 7 Nissen: forfatter, diakonisse og sykepleiegründer.....	68
7.1 Bakgrunn	68
7.2 Kallet til kristelige kjærlighetsgjerninger.....	71
7.3 Om de små kjærlighetstjenester som verken kan læres eller beskrives.....	72
7.4 Oppsummerende kommentarer	73
DEL 3: Hermeneutisk dialog med tekst	74

Kapittel 8 Hvordan trer omsorgserfaringen frem i Martinsens tekster?	74
8.1 Omsorgserfaringens ontologiske forankring: kjærlighet og universalitet	74
8.2 Den etiske fordring og valg	77
8.3 Omsorg som et universelt grunnvilkår	80
8.4 Løgstrup: Språk og imøtegått transcens	81
8.5 Det faglige skjønn – en vennlig vekselvirkning mellom sansing og begrepslig forståelse	84
8.5.1 Praktiske begreper og vitenskapelige begreper	86
8.5.2 Dagligspråket	87
8.6 Løgstrup: Vitenskapens språk versus det daglige språk	89
8.7 Phronensis – en ren handlingskunnskap?	93
8.8 Oppsummerende kommentarer	97
Kapittel 9 Hvordan trer omsorgserfaringen frem i Nissens tekster?	100
9.1 Nissens ontologiske forankring	100
9.2 Sensus communis	102
9.3 Troens betydning for omsorgserfaring	104
9.4 Kjærligheten er tjenende	107
9.5 Nissens syn på teori og vitenskapelig kunnskap	110
9.6 Om å utdanne til <i>hele Sygepleiersker</i>	113
9.7 Pionerens holistiske menneskesyn og den greske antikkens helseideal	116
9.8 Sykepleie – en kunst der må læres	119
9.9 Pasientorientert sykepleie	122
9.10 Oppsummerende kommentarer	125
Kapittel 10 Hvilken betydning har følelser og sansing i Martinsens omsorgserfaring?	127
10.1 Den naturlige sansing og den sanselige forståelse	127
10.2 Hva kan vi sanse uten språk?	129
10.3 Følelser	133
10.4 Et språk med rom for innfall og bundne følelser	135
10.5 Inntrykk – en betingelse for omsorgserfaring	137
10.6 Livsfilosofi– omveiens språk til livsfenomenene	140
10.7 Erindringen	143
10.8 Eriksson: Evidens – om sanning og virklighet	144
10.9 Oppsummerende kommentarer	146
DEL 4: Horisontsammensmeltning og diskusjon av funn	148
Kapittel 11 Hvilke meningsbærende antagelser trer frem og gestalter omsorgserfaringens substans og betingelser i Martinsens og Nissens tekster?	148
11.1 Fundamentet	148
11.2 Omsorgserfaringens substans	149
11.3 Omsorgserfaringens betingelser	153
11.4 Tilgjengelighet	155
11.5 Tilegnelse	156
11.6 Håndverkslæring og teoretisk kunnskap	158
11.7 Om ulike former for kunnskap og det virkningshistoriske prinsipp	161
11.8 Oppsummerende kommentarer	165
Kapittel 12 Hva kan vi lære av tradisjonen?	167
12.1 Endringer i tradisjonens verdier og idealer	167
12.2 Den hermeneutiske situasjon	169
12.3 Moderniteten og atskillelsen av tid og rom	172
12.4 Regelen versus skjønn	175
12.5 Tradisjonen	177
12.6 Oppsummerende kommentarer	179
Kapittel 13 Hva kan vi lære av den moderne omsorgsfilosofi?	181
13.1 (i) Omsorgsfilosofiens relevans for språkfelleskapets verdier og mål	181
13.2 (ii) Omsorgsfilosofiens relevans for selvinnsett i omsorgserfaringens substans og betingelser	184
13.4 (iii) omsorgsfilosofiens relevans for utvikling av faglig skjønn	186
13.5 Oppsummerende kommentarer	188
Kapittel 14 Konklusjon og avslutning: Hva er omsorgserfaringens substans og betingelser i Martinsens og Nissens forfatterskap?	190
Litteratur	194

DEL 1: Siktemålet

Kapittel 1 Innledning

Hensikten med denne studien er å tematisere¹ den sykepleiefaglige omsorgserfaringen i lys av sykepleietradisjonen, representert ved Ulrikke Eleonore (kalt Rikke)² Nissens forfatterskap, og den moderne omsorgsfilosofi, representert ved Kari Martinsens forfatterskap.

Tematiseringen vil være sentrert rundt spørsmålene: *Hva er omsorgserfaringens substans³ og betingelser⁴ i Martinsens og Nissens forfatterskap? Hvilke meningsbærende⁵ antagelser manifesterer seg i tekstene? Hva kan vi lære av tradisjonen og den moderne omsorgsfilosofien?* Studiens overordnede mål er å komme frem til en dypere forståelse av og ny kunnskap om den faglige omsorgserfaringens substans og betingelser. I tematiseringen vil det inngå en rekke kilder i tillegg til hovedkildene, slik som nasjonal rammeplan for sykepleierutdanningen, tidligere forskning på området og annen relevant faglitteratur. Med bakgrunn i studiens spørsmål må kildene velges ut, fortolkes og forstås. Alle tilnærminger til kildene kan således kalles hermeneutiske og bygger i sin helhet på Gadammers hermeneutiske filosofi.⁶ Kapittel 1 tar sikte på å gi en introduksjon til studiens tematikk og bakgrunn samt avklare noen av de sentrale begrepene. Til slutt gis det en skjematisk fremstilling av studiens oppbygning.

¹ Eriksson & Lindström (2003) skriver at tematiseringen alltid vil være bundet til form og nåtid, knyttet til kultur, kontekst, tid og rom, mens emnet er knyttet til disiplinens substans og tradisjon. Disiplinens egenart avspeiles dels i substansen, emnet og dels i tematikken: "Vårdandets ämne, substans gestaltas tematisk i olika kontextuella sammanhang" (ibid.: 6).

² I det følgende omtalt som Rikke Nissen.

³ Ordet "substans" er i studien brukt i betydningen *det essensielle som noe (omsorgserfaring) består av*. Ordet kommer fra latin og er uttrykk for "a) filosofisk: det selvstendige, uforanderlige som ligger til grunn for, er bærer av de vekslende egenskaper og tilstander i de enkelte ting som i den hele tilværelse; indre vesen [...], og b) i litterær språk: vesensinnhold; det essensielle, kjerne i en sak, fremstilling" (Norsk Riksmålsordbok bind IV 1983: 2354). Erikssons definisjon av substans er ganske enkelt: "Substans är det som gör någonting till det som det är" (Eriksson 1986/1996: 21).

⁴ Ordet "betingelser" er i Norsk Riksmålsordbok bind I 1983 beskrevet som: "1) vilkår, forutsetning, ydelse ell. lign. 2) mest i litteratur/filos., *noget hvorav et annet avhenger så nøie at det bortfaller hvis det første opheves*" (s. 302). *Betingelser* er i studien brukt i betydningen *de vilkår eller betingelser som må være innfridd for at erfaringen kan bli en omsorgserfaring*.

⁵ Ordet "meningsbærende" er brukt i betydningen *språk som bærer av en indre mening*. Språket blir meningsbærende for omsorgserfaringens unike substans. Ordet er særlig brukt innenfor språkvitenskap i betydningen "som er bærer av, uttrykk for en mening" (Norsk Riksmålsordbok bind III 1983: 106). Sammenlignet med mange andre språklige elementer er et ords mening ikke umiddelbart tilgjengelig, og den kan også forandre seg over tid (Kompendium, Det humanistiske fakultet, Engelsk, UiO 2005: 39). Eksempler på dette er hvordan forståelsen av helse og sykdom har endret seg gjennom tidene (Gadamer 2004, Juul Jensen 1986, Wifstad 1997, Wulff et al. 1997). Meningsbærende antagelser vil alltid være forbundet med kultur, historie, tradisjon og språk.

⁶ Gadammers hermeneutiske filosofi vil bli belyst i kapittel 2.

1.1 Introduksjon til studiens tematikk

Ordet "omsorg"⁷ har vært til stede i faglitteraturen helt fra sykepleiens første faglige fase, anvendt både av Florence Nightingale (1820–1910) i den internasjonale litteraturen og av Rikke Nissen (1834–1892) i den hjemlige. I Nissens tekster er det å finne både i *Lærebog i Sygepleie* (1877) og i artiklene hun skrev på midten av 1880-tallet. I dag har omsorg en sentral plass i fagets yrkesetiske retningslinjer, i lovverket og nasjonal rammeplan for sykepleierutdanningen og i faglitteraturen. Omsorg blir beskrevet som et naturlig og grunnleggende fenomen i menneskenes liv og som et profesjonelt begrep, det vil si både som et universelt ontologisk fenomen og som en yrkeskompetanse.⁸ Sentrale omsorgsteoretikere omtaler omsorg som selve kjernen, essensen, hjertet og kunsten i sykepleiefaget.⁹ Ifølge Martinsen bygger moralsk praksis på omsorg.¹⁰

Samtidig er omsorg et upresist og omdiskutert begrep, og det hefter usikkerhet både ved omsorgens kvalitetsmessige innhold og dens profesjonelle status.¹¹ Forskning viser at omsorg kan forstås og erfares på mange ulike måter, noe som kan bidra til motstridende oppfatninger av sentrale omsorgsverdier.¹² Undersøkelser gjort blant sykepleierstudenter viser at studentene finner det vanskelig å sette ord på den faglige omsorgen.¹³ Sykepleiernes erfaringer med den profesjonelle omsorgen har vist seg å være individuell og sammensatt.¹⁴

En grunnleggende antagelse denne studien bygger på, er at all omsorgsfull vilje og handling har sitt utgangspunkt i erfaringen.¹⁵ I nordisk sammenheng har Martinsens omsorgsfilosofi

⁷ I avhandlingen brukes begrepene "omsorg" og "vård" om hverandre. Nåden (1999) viser til at det nærmeste norske ordet for "vård" er omsorg, men at det er meningsforskjeller mellom ordene og at disse er uklare og diffuse. Meningsinnholdet i det norske ordet "omsorg" er ifølge Nåden synonymt med det Eriksson kaller "vårdande vård" (ibid.: 26). Erikssons bok *Vårdandets idé* er oversatt til dansk med *Omsorgens idé* (Eriksson 1986/1996). Her viser Eriksson til at ordet "vård" kan bety flere ting. Selve begrepet "vårda" stammer fra det oldsvenske "varpa agte, bryde seg om, vise omsorg, have ansvar for, angå". Synonymer til 'vårda' er: ansa, sköta (om), handha, omsörja, ha försorg (om) samt kontrollera, övervaka, vakta, skydda og behandla (ibid.: 27). På engelsk er ordet "vård" oversatt med "caring". De engelske begrepene "care" og "caring" blir beskrevet som diffuse og vanskelig å skulle gi et eksakt meningsinnhold (Brilowski & Wendler 2005, Lea & Watson 1996, Morse et al. 1990, 1991). For nærmere avklaring av omsorgsbegrepet se kapittel 5.

⁸ Eriksson 1986/1996, Martinsen 1989, Leininger 1992, Watson 1992, Sarvimäki & Stenbock-Hult 1996.

⁹ Benner & Wrubel 1989, Eriksson 1986/1996, Leininger 1992, Martinsen 1993/2003, Watson 1992.

¹⁰ Martinsen 1990: 60.

¹¹ Befring & Ohnstad 2001, Fawcett 1995: 11–14, Nåden 1999, Solvoll 2007.

¹² Bassett 2002, Ranheim 2009, Rytterström et al. 2009, Sørli et al. 2003a, 2003b, Westin & Danielson 2006, Wikberg & Bondas 2010, Widmark-Petersson 1998.

¹³ Ekebergh 2001, Granum 2001, 2003, Solvoll 2007.

¹⁴ Ranheim 2009.

¹⁵ Med erfaring menes her den reflekterte erfaring sykepleiere gjør i møte med pasienter i praksis. Det vil si en aktiv prosess som frembringer ny kunnskap, jf. hermeneutisk erfaring (Gadamer 1998).

hatt stor betydning for forståelsen av den faglige omsorgen,¹⁶ samtidig som det knytter seg usikkerhet til omsorgsfilosofiens faglige posisjon og praktiske gyldighet.¹⁷ Martinsen begynte å skrive om omsorgen i sykepleien på 1970-tallet.¹⁸ Omsorgsbegrepet omfatter ifølge Martinsen tre viktige dimensjoner: det er et relasjonelt, et praktisk og et moralsk begrep.¹⁹ Hennes bruk av ord, begreper og metaforer har åpnet muligheten for en dypere forståelse av omsorgens substans og unike karakter. Samtidig er Martinsen kritisk til begrepslig kunnskap og overordner i stedet den sanselige og følelsesmessige erfaringen i det levde liv.²⁰ Det gjør at den faglige omsorgserfaringen blir et viktig område å undersøke nærmere, ettersom den berører omsorgserfaringens substans og betingelser, omsorgsfilosofiens praktiske gyldighet og sammenhengen mellom omsorgsfilosofi og moralsk praksis.

Nissen var den første læresøster og forfatter av sykepleielitteratur i Norge, og hennes tekster representerer derfor en unik kilde til refleksjon over den kultur faget er innleiret i, og til forståelsen av omsorg og omsorgserfaring innenfor vår egen tid.²¹ Mellom Martinsen og Nissen går det klare forbindelseslinjer. Martinsens forskning på diakonissetradisjonen og Nissens tekster har hatt stor betydning for hvordan sykepleiere i Norge forstår tradisjonen og Nissens syn på omsorg og sykepleie.²² Martinsen viser ofte til tradisjonen og Nissens tenkning som et ideal for den faglige omsorgen.²³ Tradisjonen, representert ved Nissens forfatterskap, er derfor et relevant område å trekke inn i tematiseringen av den faglige omsorgserfaringen. Matilainen mener at vårdandet under utviklingens gang har mistet sin ”kärna” – kontakten med den genuine, opprinnelige verdigrunn. Derfor er det å kjenne historien identitetsskapende: ”både ur individens, yrkeskårens och det egna vetenskapsområdets synvinkel”.²⁴

Studien er også et møte mellom tekst og praksiserfaring. Ifølge den tyske filosofen Hans-Georg Gadamer (1900–2002) ligger muligheten for ny forståelse i dialogen, som i dette tilfelle

¹⁶ Se Kirkevold 1992/2005, 1993, 1998, 2002, Alvsvåg 2006.

¹⁷ Se kritikk av Nortvedt 2000, 2001.

¹⁸ Martinsen & Wærness 1976a, 1976b, 1979.

¹⁹ Martinsen 1989: 20, 2005: 135.

²⁰ Martinsen 1993/2003: 94, 1996/2003: 54.

²¹ Begrunnelsen for valg av kilder redegjøres for under punkt 2.6.

²² Runar Bakken (2001) skriver blant annet om diakonissenes omsorgstenkning: ”Martinsen finner i tekstene at Øyets sanselige åpenhet overfor den lidende Andre dannet grunnlaget for hvordan sykepleier skulle motta den Andre” (s. 51).

²³ Martinsen i artikkelen *Sykepleietradisjonen – et nødvendig korrektiv til dagens sykepleieforskning* 1985 72(15):6–14, 1989/2003: 94–97, 2000: 149–156, 2005: 148–149.

²⁴ Matilainen i Gryning 2000: 20.

er dialogen mellom teksten og min forforståelse. Mine erfaringer som sykepleier, sykepleielærer og forsker vil derfor gjøre seg gjeldende i tematiseringen av kildene. Det er innenfor disse rammene, i vekselvirkningen mellom forforståelse, tradisjonen og den moderne omsorgsfilosofien, at studiens sentrale tema søkes belyst.

1.2 Bakgrunn for studiens hermeneutiske spørsmål

Et overordnet mål for sykepleietjenesten er at hjelpen skal utøves omsorgsfullt, forankret i lov om helsepersonell²⁵ og etiske retningslinjer.²⁶ Utøvelsen av faglig omsorg forutsetter erfaring og forståelse av omsorg på profesjonelt nivå. Nasjonal rammeplan for sykepleierutdanning (2008) slår fast at pleie, omsorg og behandling utgjør hjørnesteinene i sykepleierens kompetanse. Gjennom utdanningen skal studentene utvikle et helhetlig syn på mennesket, vise respekt for menneskets integritet og rettigheter og ivareta pasientenes autonomi og rett til medbestemmelse.²⁷ Granum fant i sin undersøkelse at studenter finner forståelsen av den faglige omsorgen uklar. Selv om omsorg var ansett som en viktig del av sykepleien og gjenstand for teoretisk kunnskap, var det uklart hvilken kunnskap den betinget.²⁸ Den faglige omsorgen blir av flere teoretikere beskrevet som et utydelig fenomen i sykepleien.²⁹ Studier viser at sykepleiere og sykepleierstudenter synes det er vanskelig å sette ord på den faglige omsorgen i sykepleien.³⁰ Mye tyder på at ansatte i helsetjenesten kan ha ulik oppfatning av hva den faglige omsorgen skal innholde og hva som er viktig omsorgsatferd.³¹ Widmark-Petersson (1998) mener at forskjellen kan skyldes ulikheter i den kognitive representasjonen av forståelsen av omsorg. En ulik kognitiv forståelse av omsorg vil ha konsekvenser for den faglige fortolkning og erfaring. Det kan tyde på at omsorgserfaringens substans og betingelser er et relevant område å undersøke nærmere. Kravet til omsorgsfull hjelp, slik det er hjemlet i lovverk og nedfelt i etiske regler og rammeplan for sykepleierutdanningen, er en viktig grunn til å undersøke den faglige omsorgserfaring. Det er ikke opp til den enkelte praktiker å velge

²⁵ Helsepersonellsets plikt til å utøve omsorgsfull hjelp er nedfelt i lov om helsepersonell av 2. juni 1999 nr. 64 § 4: "Helsepersonell plikter å utøve sitt arbeid i samsvar med de krav til faglig forsvarlighet og omsorgsfull hjelp som kan forventes utfra helsepersonellsets kvalifikasjoner, arbeidets karakter og situasjonen for øvrig."

²⁶ Yrkesetiske retningslinjer for sykepleiere (2007) slår fast at sykepleie skal baseres på barmhjertighet, omsorg og respekt for grunnleggende rettigheter. Under punkt 2. *Sykepleieren og pasient*, heter det: "Sykepleieren ivaretar den enkelte pasients verdighet og integritet, herunder retten til en helhetlig omsorg, retten til å være medbestemmende og retten til ikke å bli krenket" (Norsk Sykepleierforbund 2007: 7).

²⁷ Forskrift til rammeplan for sykepleierutdanning. Fastsatt av Utdannings- og forskningsdepartementet 25. januar 2008 med hjemmel i lov av 1. april 2005. www.hint.no/studier/vis.

²⁸ Granum 2001, 2003: 20–38.

²⁹ Fawcett 1995, Brilowski & Wendler 2005, Morse et al. 1990, 1991, Lea & Watson 1996.

³⁰ Ekebergh 2001, Granum 2001, Rytterström et al. 2008, Ranheim 2009.

³¹ Basset 2002, Carneval et al. 2009, Gardner et al. 2001, Olsen 1998, Ranheim 2009, Rytterström et al. 2009, Udén et al. 1992, Widmark-Petersson 1998, Wikberg & Bondas 2010. Jeg vil komme tilbake til noen av disse undersøkelsene senere i avhandlingen.

hvorvidt utøvelsen skal være omsorgsfull eller ikke; det er et formelt yrkeskrav og et moralsk anliggende. De hermeneutiske spørsmål har også en mer personlig side, forankret i mine erfaringer som sykepleier i møte med pasienter og praksisfelt.

1.3 Egen begrunnelse for valg av tema

Omsorg er et hverdagslig ord som de fleste har et forhold til, det er mye brukt, og vi bærer kanskje på en forestilling om at alle deler en felles forståelse av hva omsorg innebærer, uten at vi vet det med sikkerhet.³² Det var utydigheten i bruken av ordet omsorg som trigget min faglige nysgjerrighet da jeg som nyutdannet sykepleier begynte mitt arbeid på en medisinsk avdeling på begynnelsen av 80-tallet. For det første at *omsorg* på en unyansert måte ble brukt til å dekke et tilsynelatende stort og udefinert område av sykepleieutøvelsen, og for det andre at omsorg i mange tilfeller ikke svarte til hva jeg selv som sykepleier la i ordet.

Måten sykepleieren fortolker situasjoner, gjør erfaringer og anvender sin kunnskap på har store konsekvenser for pasienten, noe som tilsier at det også impliserer et moralsk aspekt. Hvilken kunnskap er dette, og hvordan læres den? Ifølge Martinsen læres moralsk praksis gjennom håndverks- eller eksempellæringen.³³ Martinsen fremhever den praktiske kunnskapens betydning for kjærlighetens muligheter i relasjonen mellom pasient og sykepleier.³⁴ Men hva skjer med eksempellæringen når praksis utarter seg så forskjellig?³⁵ Eller når relasjonen mellom sykepleier og pasient slett ikke er preget av medmenneskelighet og respekt?

Som sykepleier var jeg vitne til mange ulike måter å utøve sykepleie på. Noen av disse erfaringene har satt spor og kan aldri glemmes. Det var her drivkraften bak min interesse for omsorgserfaring tok form, noe som ledet til studier innenfor estetikk, sykepleievitenskap, helsefag og fordypning i didaktikk. Omsorgens didaktiske utfordringer var tema for min hovedfagsavhandling i helsefag (UiO) med tittelen: *Sykepleieomsorg – en didaktisk utfordring i utdannelsen. Kan omsorg læres?* (Wollan Austgard 1999). Martinsens omsorgsfilosofi hadde en sentral plass i arbeidet. Gadamers hermeneutiske filosofi utgjorde spesialpensum, og

³² At alle har en formening om hva omsorg innebærer, griper inn i Gadamers distinksjon mellom erfaringer vi *har* og erfaringer vi *gjør*. De erfaringer (erlebnis) vi har, viser til våre umiddelbare opplevelser (som går forut for tyding og bearbeiding) som får en varig betydning. De ureflekterte erfaringer vil være i overensstemmelse med våre forventninger som bekrefter dem. Disse må ikke forveksles med det Gadamer kaller for hermeneutisk erfaring eller *egentlig* erfaring (die eigentliche Erfahrung) (Gadamer 1960/1990: 363, 1998: 353).

³³ Martinsen 1990: 60.

³⁴ Martinsen skriver: "Mitt eget standpunkt er at en personorientert profesjonalitet bygd på praktisk kunnskap, vil kunne åpne for kjærlighetens muligheter i vårt fag, [...]" (Martinsen 1993/2003: 99).

³⁵ Se Rytterström et al. 2009. Studien viser hvordan omsorgskulturen på ulike avdelinger kan variere, og at dårlig omsorgskultur fikk negative følger for pasientene.

i spenningen mellom de to filosofiske posisjoner reiste det seg en rekke interessante erkjennelsesteoretiske spørsmål som jeg ønsket å utforske nærmere.

1.4 Avhandlingens sentrale begrep: omsorgserfaring

Omsorgserfaring er i denne studien forstått som sykepleierens erfaringer med den faglige omsorgen til pasientene i konkrete situasjoner. Martinsen skiller mellom *direkte* erfaringer og *indirekte* erfaringer. Direkte erfaringer finner sted i selve møtet med pasienten og erverves ved bruk av faglig skjønn (eller tydning). *Indirekte* erfaringer eller representative erfaringer er ifølge Martinsen erfaringer som ikke kan oppleves direkte gjennom handling, men som blir representert eller formidlet gjennom språket.³⁶ Den direkte erfaring åpner muligheten for at pasienten kan tre frem som en person i sykepleierens bevissthet: ”Den fremmende pasienten blir vedkommende for sykepleier” (Martinsen 2000: 25). Studien som sådan representerer derfor ingen direkte omsorgserfaringer, men er en teoretisk tematisering av den faglige omsorgserfaringen i lys av Martinsens og Nissens forfatterskap. Som et teoretisk fenomen befinner den faglige omsorgserfaringen seg på et høyere abstraksjonsnivå³⁷ enn den direkte erfaringen, men står samtidig i en direkte forbindelse med den direkte erfaringen i praksis. Eriksson & Lindström uttrykker det slik:

”Man kan tro att vetenskaplig kunskapsbildning fjärnar sig från verkligheten men det kan förhålla sig tvärtom, dvs. den kliniska vårdvetenskapliga forskningen kan möjliggöra en djupare förståelse av verkligheten, dvs. den verkliga verkligheten och tränga förbi det skenbara om den håller sig till själva saken, ’Die Sache’, dvs. vårdandets innersta väsen” (Eriksson & Lindström 2003: 8).

Omsorgens *innerste vesen* kan i denne studien forstås som omsorgserfaringens *innerste vesen*, det vil si substans og betingelser. Eriksson (1986) poengterer skille mellom ”vård som vetenskap” og teknologisk eller praktisk virksomhet, men mener at de har forbindelse med hverandre. ”Vård som vetenskap” utgjør den teoretiske nivå, som er et viktig område å utforske.³⁸ I tråd med Erikssons antagelser befinner den faglige omsorgserfaringen i denne studien seg på et teoretisk nivå: ”Vårdvetenskapens forskningsobjekt är fenomenet vård”, det vil si det er ikke omsorgen slik den kommer til uttrykk i relasjonen mellom sykepleier og

³⁶ Martinsen 1990: 72.

³⁷ Abstraksjon kan forstås som det som umiddelbart ikke lar seg identifisere, men som betinger tankevirksomhet (Fremmedordbok 1981). Selve ordet abstraksjon kommer fra det latinske verbet *abstrahere*, som egentlig betyr å trekke fra eller se vekk ifra. Abstraksjon blir i CAPLEX definert som ”tankeoperasjoner der man ser bort fra (abstraherer) visse omstendigheter el. trekk ved et emne og samler seg om det mer *allmenne* ved saken. Begrepet a. (gr. *Afaireisis*) ble først brukt av Aristoteles” (www.caplex.no).

³⁸ Eriksson skriver: ”Om vi inte utvecklar egna vårdideal styrs verksamheten av andra (andra vetenskapers ideal), som för oss ofta är den medicinska vetenskapens ideal” (Eriksson 1986: 40).

pasienten (ibid.: 46). Erfaringen av omsorg kan belyses ut fra mange ulike perspektiv, det være seg pasientenes, pårørendes, sykepleiernes eller omsorgskulturen. En rekke teoretikere og forskere innen sykepleievitenskap har ut fra ulike perspektiv satt ord på hva omsorgserfaring innebærer rent faglig, noe jeg vil komme tilbake til i tematiseringen. Perspektivet i denne studien er en hermeneutisk fortolkning av omsorgsfilosofi og historiske tekster.

1.5 Språk, meningsbærende antagelser, substans og betingelser

I denne studien står Gadamer (1998) beskrivelser av språk sentralt, som den historiske og kulturelle overlevering vi som mennesker til en hver tid innleires og er innleiret i. Språk er ikke et redskap vi kan bruke (system av ord), men utgjør vår universelle forståelseshorisont, det vil si språk som en grunnstruktur ved den menneskelige væren.

Det er ikke en instrumentalistisk eller leksikalsk forståelse av begrepet, men alt det som ligger innleiret i menneskets kulturelle, historiske og språklige *overlevering*, det vil si språk som meningsbærende ut fra en eksisterende eksistens. Ifølge Eriksson og Lindström betyr det at innholdsmessig vil substansen endre seg ut fra de opprinnelige historiske utgangspunkt som hver generasjon har som måte å betrakte studieobjektet på.³⁹ Gadamer uttrykk ”overlevering” (Überlieferung)⁴⁰ er betegnende for *språket som leverandør for innholdsmessig mening og substans*. Tilhørigheten til overleveringen er ifølge Gadamer en av betingelsene for åndsvitenskapelig forståelse.⁴¹

Gadamer (2004) beskriver den *overleverte* viten som en *vitenskap om livet og mennesket*, noe han mener har en lang historie fra Aristoteles’ ”praktiske filosofi” til humanvitenskapene i den romantiske og etterromantiske periode.⁴² Det er innenfor denne tradisjon Martinsens og Nissens tekster kan forstås, som en *overlevert viten* bygget på en rekke eminente tenkere og klassiske kilder. Innenfor den historiske og kulturelle overlevering inngår alt det som er formidlet gjennom språket, slik som menneskesyn, syn på helse, omsorg og sykepleie. Studier viser at den overleverte viten, kultur, historie og tradisjon griper inn på ulike måter og får fundamental betydning for pasientens opplevelse av omsorg, for sykepleierens forståelse og erfaring av omsorg og for omsorgskulturen (vårdkulturen) i klinisk praksis.⁴³

³⁹ Eriksson & Lindström 2003: 6

⁴⁰ Gadamer 1960/1990: 334.

⁴¹ ”We saw above that one of the conditions of understanding in the human sciences is belonging to tradition” (Gadamer 1998: 328).

⁴² Gadamer 2004: 1-6.

⁴³ Carnevale et al. 2009, Hanssen 2004, Hanssen & Alpers 2010.

Meningsbærende antagelser er i studien brukt i betydningen *språk* som bærer av en indre mening.⁴⁴ Ifølge Eriksson & Lindström kan omsorgens emne sammenlignes med substans og er det som bærer de ”ursprungliga entiteterna och meningen”.⁴⁵ Emnet, i denne studien den faglige omsorgserfaring, har en innholdsmessig mening (substans) som formidles via de språklige antagelser. Ifølge Gadamer er ethvert begrep, uttrykk eller fenomen innholdsmessig bestemt gjennom fundamentale antagelser som formidles via språket. Språklig form og overlevert innhold lar seg ikke adskille i den hermeneutiske erfaring.⁴⁶ Jo bedre kjennskap man har til de meningsbærende antagelser begrepet bygger på, jo større forutsetninger har man til å forstå begrepet eller fenomenets innholdsmessige substans og betingelser. Substans og betingelser henger nøye sammen. Substansen er det meningsbærende innholdet og betingelsene er de vilkår som åpner muligheten for at omsorgserfaringens substans kan manifestere seg i relasjonen mellom sykepleier og pasient.

Begreper inngår som viktige bestanddeler i språket og blir ofte beskrevet som byggesteinene i den kognitive struktur. Et begrep kan forstås som et språklig symbol for et fenomen.⁴⁷ Slik kan omsorgserfaring forstås både som et begrep og som et fenomen. Det er bred faglig enighet om at det er viktig å undersøke meningsinnholdet i sentrale begreper som inngår i faget. Forskning innenfor sykepleievitenskap (vårdvitenskap) viser at mange forskere er opptatt av å undersøke begrepenes meningsinnhold. Metodene som anvendes i undersøkelsene kan variere, avhengig av studiens problemstilling, hensikt og mål.⁴⁸ Denne studien anvender en hermeneutisk filosofisk tilnærming til de sentrale begreper som inngår i studien. Det er begreper overlevert gjennom filosofiske og klassiske tekster. De overleverte begreper fremkommer ifølge Gadamer gjennom en naturlig begrepsdannelse, mettet med ”betydningsliv”, og viser til Wilhelm von Humbolt, som karakteriserte dem som vesentlig preget av et viss *svingningsrom* (Schwankungsbreite).⁴⁹ Ordene har ifølge Gadamer en dialektikk som gir hvert ord en *mangfoldighetsdimensjon* (Dimension der Vielfachung).⁵⁰ Det

⁴⁴ Ordet ”antagelse (-r)” er i studien brukt i betydningen *mening*, jf. Norsk Riksmålsordbok bind I 1983: 87.

⁴⁵ Eriksson & Lindström 2003: 6.

⁴⁶ Gadamer 1998: 441.

⁴⁷ Fawcett, Meleis 1991, Rodger & Knafl 1993.

⁴⁸ Forskingen viser et bredt spekter av ulike metoder for hvordan det er mulig å utvikle kunnskap om begrepenes innholdsmessige betydning og kjennertegn; etymologiske og semantiske analyser, fenomenologisk, filosofisk hermeneutik, metasynteser, kvalitative intervjuer/narrativer og/eller i en kombinasjon av ulike metoder (Brilowski & Wandler 2005, Edlund 2002, Eriksson 2010, Wikberg & Bondas 2010, Karlsson et al. 2007, Kasén 2002, Kärkkäinen & Eriksson 2004, Kärkkäinen et al. 2005, Lindseth & Norberg 2004, Nordman 2006, Nurminen 2009, Nåden & Eriksson 2003, Sivonen 2000, Sørli 2001, Tofthagen & Fagerstrøm 2010).

⁴⁹ Gadamer 1960/1990: 419.

⁵⁰ Ibid.: 462.

vil si at hvert begrep utfolder seg fra det han kaller en språkets midte (die Mitte der Sprache)⁵¹ og relaterer seg til en helhet som alene gjør det til et ord. I et hvert ord klinger helheten i det språket begrepet tilhører, og i hvert ord fremtrer det helhetlige *verdenssyn* det er basert på. Den hermeneutiske tilnærmingen åpner for at studiens sentrale begreper må fortolkes og tematiseres innenfor en bred språklig forståelsesramme.

1.6 Det faglige språkfelleskap

Ifølge Gadamer utgjør alle former for menneskelig livsfelleskap også språkfelleskap.⁵² Gjennom tilhørigheten i det språklige fellesskapet skapes det muligheter for en felles forståelse av virkeligheten. I fellesskapet anvendes språket, og der dannes det språk. Innenfor en slik vid språkramme inngår også profesjonens praksisspråk. *Hvordan kommer omsorgen til ordet i språkfelleskapet?*

Mine erfaringer fra ulike praksissteder er at selv om ordet ”omsorg” er mye brukt og har en sentral plass i språkfelleskapet, reflekteres det sjelden over ordets faglige meningsinnhold eller omsorgens praktiske kvaliteter.⁵³ Hvor bevisst og reflektert profesjonen er i forhold til den makt som ligger i fellesskapets språk, er usikkert.⁵⁴ Hammarén viser til at ordet ”praksis” markerer at arbeidet skjer innenfor rammen av et kollektiv som kan utvikle seg i både positiv og negativ retning, og den kan også være rigid. En velfungerende praksis er ifølge Hammarén kjennetegnet av en rask og relevant kommunikasjon, hvor ordene er ladet med mening som er forstått av alle involverte, og som peker mot noe som har blitt bygget opp over tid, en verden av kunnskap (Hammarén 2006: 207).

Forskning på sykepleieres erfaring av omsorg og vårdkultur viser at sykepleiere i stor grad tilpasser seg avdelingens uskrevne rutiner og regler, det vil si en aksept av avdelingens

⁵¹ Ibid.: 461.

⁵² Gadamer 1998: 446.

⁵³ Ida Torunn Bjørks (1999) studie av sykepleieres utvikling av praktiske ferdigheter viste at praksis ikke oppmuntret sykepleierne til å samarbeide i praksissituasjoner med pasienter, derved mistet man en mulighet til å bli oppmerksom på sin egen utøvelse og til å lære av praksiserfaring. Kulturen i avdelingen var mer rettet mot de nye sykepleiernes sosialisering inn i avdelingen enn deres potensielle læringsbehov. Bjørk må tolkes som at fellesskapet i mindre grad var opptatt av de rent faglige spørsmål, noe som bidro til at ansvaret for tilbakemelding på egen praksis var overlatt den enkelte sykepleier, hvilket mange av de som inngikk i studien syntes var problematisk. Når det gjaldt selve omsorgskomponenten viste det seg at selv om omsorg inkluderte et helhetlig syn på pasienten og situasjonen, var det kun en av sykepleierne i studien som fortsatte å samle data om pasientens livssituasjon og mentale reaksjoner i forbindelse med det kirurgiske inngrep.

⁵⁴ Kari Steinsvik skriver i sin doktoravhandling at den etiske dimensjonen i Løgstrups formulering om å forvalte makt sjelden eller aldri var gjenstand for en felles refleksjon i profesjonen (Steinsvik 2008: 43). Steinsviks profesjon er fysioterapeutens. Som sykepleier kan jeg likevel kjenne meg igjen i Steinsviks uttalelser, spesielt med tanke på praksisfellesskapets språk.

integreerte etos slik den kommer til uttrykk i omsorgen for pasientene og vårdkulturen. Språket sykepleiere bruker i sine beskrivelser, er ut fra deres private verdier og ikke forankret i en praksis' (vårdkulturens) felles verdier eller omsorgsteori.⁵⁵ Studier viser også at å følge regelen og gjøre det som ifølge språkfellesskapet er det korrekte, er ikke alltid i tråd med hva den profesjonelle selv innerst inne forstår som god omsorg. Mangelen på åpen dialog blant kollegaer når det gjaldt etiske problemstillinger og det de mente var feile prioriteringer i avdelingen, førte til ensomhet og identitetsproblemer.⁵⁶ Studier har vist at pasientomsorgen er lite synlig i dokumentasjonen, noe som tyder på at erfaringen av omsorg er et utydelig område i språkfellesskapet og omsorgskulturen.⁵⁷

1.7 Tematiseringens oppgave

Tematiseringen er en del av den fortolkende prosessen og kan også forstås som det Gadamer kaller for utlegning (Auslegung).⁵⁸ Tematiseringen finner sted i dialogen med sykepleietradisjonens kilder, representert ved Rikke Nissens tekster, og den moderne omsorgsfilosofi, representert ved Kari Martinsens tekster. Fortolkningen av Martinsens og Nissens forfatterskap vil relateres til sykepleievitenskap og relevant forskning. I spenningen mellom datid og nåtid åpnes muligheten for at noe nytt kan tre frem og gjøre seg gjeldende, det vil si ny kunnskap som kan gi en dypere forståelse av og ny kunnskap om den faglige omsorgserfaring. Gadamer viser til Thomas Aquinas, som sier at ordet ligner lyset som gjør fargene synlig.⁵⁹ *Hvordan opplyser den språklige overlevering den faglige omsorgserfaring? Hva trer frem i lys av teksten?*

En sammenheng kan beskrives som en relasjon, det vil si det er en uløselig relasjon mellom substans og de språklige antagelser som formidler omsorgserfaringens substans og betingelser. Lindström & Lindholm beskriver det slik:

”Ett sammanhang såväl uppenbarar som skapar mening. Meningen ligger oskiljaktigt invävd i sitt sammanhang och frågan om sammanhangets betydelse för mening säger Nygren är av vida större dimensioner än vad man vid första påseende är benägen att tänka” (Lindström & Lindholm 2003: 36).

⁵⁵ Rytterström et al. 2009, Ranheim 2009.

⁵⁶ Sørli et al. 2003a, 2003b.

⁵⁷ Kärkkäinen et al. 2005.

⁵⁸ Gadamer skriver at gjennom utlegning skal teksten bringes til å tale. Å utlegge (Auslegen) betyr å bringe sine egne forutgående begreper i spill, slik at tekstens mening kan tale til oss. Enhver utlegning må derfor finne det rette språk dersom den skal klare å få teksten i tale (Gadamer 1960/1990: 401).

⁵⁹ Gadamer 1998: 426.

Ved å fortolke Martinsens og Nissens tekster blir tematiseringens oppgave å bringe denne sammenhengen frem i lyset og utlegge den så nøyaktig og grundig som mulig. Studiens spørsmål stilles til Martinsens og Nissens tekster, men retter seg samtidig mot noe av universell betydning, det vil si noe som gjelder den faglige omsorgserfaringens substans og betingelser på et universelt nivå.⁶⁰

Ifølge Gadamer kan ikke mening og sammenheng tolkes uavhengig av den historiske og sosiale kontekst. Han understreker derfor nødvendigheten av å erkjenne og anerkjenne at den historiske bevissthet må medtenke sin egen historisitet, noe som innebærer en bevissthet om det virkningshistoriske prinsipp (das Prinzip der Wirkungsgeschichte).⁶¹ Det virkningshistoriske prinsipp er særlig viktig å ta hensyn til når omsorgserfaring skal tolkes ut fra ulike historiske kontekster. Nissens skriver innenfor en kristen kontekst, i en tid der kvaliteten på den ufaglærte sykepleien var under enhver kritikk.⁶² Nissens ambisjoner var å heve kvaliteten og etablere sykepleien som et selvstendig fag. Martinsens tekster blir til i en tid da sykepleiefaget er sterkt påvirket av den medisinske behandlingsskulturen. Vitenskapeliggjøringen av sykepleiefaget førte til at fagets humanistiske verdier kom i skyggen.⁶³ Martinsens tekster kan leses som en reaksjon på denne utviklingen.⁶⁴ En hermeneutisk tilnærming forutsetter en historisk bevissthet som medtenker det virkningshistoriske prinsipp, noe jeg vil komme tilbake til i ulike sammenheng under tematiseringen.

1.8 Studiens oppbygning

Studien er en monografi og består av fire hoveddeler eller trinn: 1) siktemålet, 2) hermeneutisk forberedelse, 3) hermeneutisk dialog med tekst og 4) horisontsammensmeltning. De fire delene omfatter følgende kapitler:

DEL 1: Siktemålet

⁶⁰ Den hermeneutiske samtale beskriver Gadamer som et spill der teksten spiller på fortolkeren. Når fortolkeren "går opp" i spillet og lar seg spille med, vil noe tre frem som verken er den ene eller den andres mening, men tilhører spillets egen "væren", det vil si noe ontologisk universelt, der begge parter har en andel. Gadamer kaller det som fremtrer en *sannhetsevidens* (Gadamer 1998: 485–491).

⁶¹ Gadamer 1960/1990: 305, 346–368.

⁶² Ebbell 1946, Martinsen 1984, Nissen 1877/2000, Slagstad 1998, Wyller 1990.

⁶³ Berg 1987, Frost 1991, Martinsen 1989, Nortvedt & Grimen 2004, Slagstad 1998.

⁶⁴ Slagstad (1998) skriver: "Legene nedvurderte sykepleiernes omsorgsarbeid, og sykepleierne misforsto sitt yrkesarbeid. Omsorgsrasjonalitet ble sett som en motsetning til en vitenskapelig rasjonalitet; den var uten legitimitet ut fra et medisinsk-teknisk kunnskapsideal. Den nye vitenskapelighet medførte ifølge Kari Martinsen at fagets utøvere ble fremmede for sykepleiens tradisjonelle praksiskunnskap. [...] Martinsen knytter an til Skjervheims positivismekritikk for derved å lede sykepleien tilbake til dens humanistiske landskap" (s. 426).

- Kapittel 1 er en innledning der bakgrunnen for studien blir presentert, samt hvorfor det har vært relevant å stille de spørsmål som stilles. Sentrale begreper som inngår i studien, avklares.
- I kapittel 2 presenteres studiens hensikt, studiens spørsmål, den metodiske tilnærming og studiens design. Gadammers hermeneutiske filosofi og denne filosofiens relevans knyttet til studiens tema utdypes. Studiens hovedkilder presenteres og begrunnes.
- Kapittel 3 omhandler studiens teoretiske perspektiv.

DEL 2: Hermeneutisk forberedelse

- Kapittel 4 inneholder en oversikt over teoriutviklingen i den internasjonale og nordiske omsorgsforskningen, der denne studiens gjenstandsområde settes inn i en større sammenheng.
- I kapittel 5 gis det en fremstilling av omsorgsbegrepets oppkomst og utvikling i norsk sykepleie. Hensikten er at den skal gi en introduksjon til forskningsfeltet og sykepleiens fagtradisjon.
- I kapittel 6 gis det en kort fremstilling av sentrale utviklingstrekk i Martinsens forfatterskap. Den vil særlig rette seg mot tiden før den Løgstrup-inspirerte perioden, det vil si tekster fra 1970-årene frem mot 1990.
- Kapittel 7 inneholder en presentasjon av Rikke Nissen. Hensikten er å belyse sider ved Nissens bakgrunn som kan kaste lys over hennes engasjement for en forbedret sykepleie.

DEL 3: Den hermeneutiske dialog med tekst

- I kapittel 8 vil det finne sted en dialog med Martinsens tekster med utgangspunkt i spørsmålet: *Hvordan trer omsorgserfaringen frem i Martinsens tekster?*
- I kapittel 9 vil det finne sted en dialog med Nissens tekster med utgangspunkt i spørsmålet: *Hvordan trer omsorgserfaringen frem i Nissens tekster?*
- I kapittel 10 vil dialogen med Martinsens tekster være sentrert rundt følelsene og sansingens betydning for omsorgserfaring. Utgangspunktet er spørsmålet: *Hvilken betydning har sansingen og følelsene i Martinsens omsorgserfaring?*

DEL 4: Horisontsammensmeltning og diskusjon av funn

- Kapittel 11 vil inneholde en sammenstilling av meningsbærende antagelser i Martinsens og Nissens tekster. Tematiseringen vil ta form av en diskusjon av funnene med utgangspunkt i spørsmålet: *Hvilke meningsbærende antagelser trer frem og gestalter omsorgserfaringens substans og betingelser i Martinsens og Nissens tekster?*

- Kapittel 12 vil i lys av fortolkningen av Martinsens og Nissens forfatterskap søke å føre ”det gamle” og ”det nye” sammen. Det vil si tematiseringen vil være sentrert rundt en sammenstilling av tradisjonen og den moderne omsorgens hermeneutiske situasjon. Tematiseringen vil ta form av en diskusjon av funnene med utgangspunkt i spørsmålet: *Hva kan vi lære av tradisjonen?*
- Kapittel 13 vil inneholde en mer pragmatisk anvendelse av fortolkningen. Tematiseringen tar utgangspunkt i spørsmålet: *Hva kan vi lære av den moderne omsorgsfilosofi?*
- Kapittel 14 inneholder en sammenfattende konklusjon av funnene i lys av studiens hovedspørsmål: *Hva er omsorgserfaringens substans og betingelser i Martinsens og Nissens forfatterskap?*

Kapittel 2 Studiens hensikt og mål, det hermeneutiske spørsmål, metodisk tilnærming og design

I dette kapittelet vil jeg avklare studiens hensikt, det hermeneutiske spørsmål og den hermeneutiske tilnærmingen til tekstene. Den hermeneutiske prosess skisseres i en skjematisk fremstilling som viser gangen i forskningsopplegget. Kildene presenteres med de avgrensninger som har vært nødvendig å gjøre.

2.1 Studiens hensikt og mål

Studien bygger på en grunnleggende antagelse av den faglige omsorgen som noe individuelt og særegent for den enkelte pasient, fremkommet og realisert i relasjonen mellom sykepleier og pasient. Hensikten med studien er derfor *ikke* å avklare hva omsorg er, ettersom en slik avklaring først vil komme til uttrykk i konkrete situasjoner og være tilpasset den enkelte pasientens unike behov. Hensikten med denne studien er *å tematisere omsorgserfaringens substans og betingelser i lys av Martinsens og Nissens forfatterskap*. Det innebærer å fortolke og ”lytte” til tekstene og utlegge de meningsbærende antagelser som trer frem på en så utdypende og grundig måte som mulig. Eller for å si det med Lindholm: *Fortolkningens hensikt er en avsløring og belysning av noe spesifikt, som man lar tre frem av en bakgrunn.*⁶⁵

Gadamer skriver at når overleveringen kommer til orde på nytt, fremtrer og eksisterer noe som ikke var der tidligere.⁶⁶ *Et overordnet mål er at tematiseringen skal bidra med en dypere forståelse av og ny kunnskap om den sykepleiefaglige omsorgserfaringens substans og betingelser*. Forskning på dette nivået kan beskrives som *grunnforskning*, der målet er å vinne ny innsikt innenfor en disiplin for kunnskapens egen skyld. Denne form for forskning anses å være viktig for en selvstendig sykepleievitenskap og for de ideologiske og filosofiske spørsmål knyttet til faget.⁶⁷

2.2 Det hermeneutiske spørsmål

Gadamer har klare kriterier for hva som kjennertegner et hermeneutisk spørsmål. Spørsmålet må for det første være *ekte*, noe som innebærer total åpenhet. Åpenhet er en forutsetning for at spørsmålet skal kunne flyte fritt (Schwebe) i den hermeneutiske samtale – frem og tilbake

⁶⁵ Lindholm 2003: 57.

⁶⁶ Gadamer 1998: 462.

⁶⁷ Se Eriksson 1986, Eriksson & Lindström 1999, Polit & Beck 2008, Kirkevold 1996.

mellom partene.⁶⁸ Forskerens spørsmål må derfor i utgangspunktet ikke være kritisk. I tillegg skal spørsmålet ha *aktualitet*, det vil si det må være knyttet til et uavklart saksforhold i vår egen tid. Spørsmålene i denne studien har aktualitet ettersom de berører omsorgens plass i sykepleiefaget, fagets tradisjon og omsorgsfilosofiens praktiske gyldighet. Ifølge Askerøi (2001) skal en vitenskapelig tenkemåte i sykepleien gi økt innsikt i, og systematisk kunnskap om, hva som ligger til grunn for våre handlinger, kulturelle ytringer, årsaksslutninger og fortolkninger av pasientsituasjoner og de ulike områder sykepleien foregår i. Studiens overordnede spørsmål er:

Hva er omsorgserfaringens substans og betingelser i Martinsens og Nissens forfatterskap?

Spørsmålet innebærer en søken etter grunnmønstre knyttet til den faglige omsorgserfaringens substans og betingelser i Martinsens og Nissens tekster. I dialogen vil det bli stilt flere delspørsmål. Ifølge Eriksson & Lindström består tematiseringen av at det stilles en rekke spørsmål. Spørsmålene er ikke det samme som problemer, og det som skiller dem fra problemer er at de mangler metoder for å få frem et svar: ”Tematiseringar sker genom en rad spørsmål som gäller intressen, vad som är viktig, frågor om världsbild och vetenskapsideal” (Eriksson & Lindström 2003: 7).

Når spørsmålene i denne studien rettes til historiske tekster, er det ikke for å frembringe nye historiske data om sykepleiefaget. I så tilfelle er det av sekundær betydning. Spørsmålene som stilles, sikter til det Gadamer beskriver som selve saken (*die Sache*), som i denne studien gjelder forståelsen av den faglige omsorgserfaringen innenfor nåtidens hermeneutiske situasjon. Gadamer fremhever at historiske tekster representerer en mulighet til å kunne avprøve vår forforståelse og derved lære noe nytt som gjelder oss selv.⁶⁹ Ifølge Gadamer kan vi ved å gå i dialog med tradisjonens tekster utvide vår horisont, slik at den hermeneutiske situasjon vi befinner oss innenfor kan sees i et videre perspektiv og en større sammenheng. Situasjonen fremstår nå i et klarere lys og vi kan forstå den bedre.

⁶⁸ Gadamer 1960/1990: 368, 1998: 362.

⁶⁹ Dette er et sentralt element i Gadamers (1998) hermeneutiske filosofi og gjelder applikasjonsaspektet, det vil si anvendelsen. Ifølge Gadamer ligger vår eneste mulighet for objektiv forståelse i hvorvidt vi kan applisere tekstens sannhetskrav til den hermeneutiske situasjonen her og nå.

Studien vil bevege seg inn på ulike fagområder, som tradisjon, sykepleievitenskapelig forskning og filosofi. I møte med tekstene vil nye spørsmål trenge seg frem. Det er spørsmål som ikke kan forutses på forhånd, men som trer frem som et resultat av dialogen mellom forsker og tekst. Ifølge Gadamer er det tekstene (Nissens og Martinsens) som stiller spørsmål til fortolkeren. For å få svar på spørsmålene må de stilles tilbake til tekstene. Slik holdes dialogen i bevegelse. Å forstå et spørsmål vil si det samme som å stille det, og å forstå en mening er det samme som å forstå den som et svar på et spørsmål.⁷⁰ Det er spenningsforholdet i svar-spørsmål-dialektikken som bidrar til å skape åpenhet slik at for og imot kan veie like mye.⁷¹

Spørsmålets horisont er ikke grenseløst, skriver Gadamer, men omkranset av en spørrehorisont, det vil si at det må etableres en *hermeneutisk horisont*.⁷² Et viktig poeng innenfor den gadamerske filosofi er at ny forståelse alltid trer frem i lys av noe annet. Det vil si vi forstår på bakgrunn av noe annet, det er en vekselvirkning. Vekselvirkningen i denne avhandlingen er mellom tenkere innenfor ulike filosofiske tradisjoner og posisjoner. I hovedsak gjelder det Martinsens og Nissens tekster, men møtet med tekstene har også ledet prosessen inn på andre store forfatterskap. Martinsens og Nissens forfatterskap har dannet en *spørrehorisont* og medvirket til den vekselvirkning som er nødvendig for en utvidet forståelse. Gjennom vekselvirkningen har den hermeneutiske prosess blitt drevet fremover og ført til nye spørsmål som har ledet inn på nye områder. Gadamer skriver: "The art of questioning is the art of questioning ever further-i.e., the art of thinking. It is called dialectic because it is the art of conducting a real dialogue" (Gadamer 1998: 367).

⁷⁰ Gadamer 1998: 375.

⁷¹ Det etiske aspektet i Gadamers spørsmål-svar-dialektikk er ubestridelig. Teksten har en legitim rett til å stå frem på egne premisser. I en ekte dialog er man ikke ute etter å ramme samtalepartens svake punkter eller å argumentere den andre i senk, tvert imot skal man selv prøve å fremheve dens styrke: "To conduct a conversation means to allow oneself to be conducted by the subject matter to which the partners in the dialogue are oriented. It requires that one does not try to argue the other person down but that one really considers the weight of the other's opinion" (Gadamer 1998: 367).

⁷² Om spørsmål-og-svar logikken skriver Gadamer at en hermeneutisk horisont betyr at vi erkjenner denne som en *spørrehorisont*. Det er innenfor denne horisont at tekstens mening bestemmes. Her kommer Gadamer inn på den produktive delen av hermeneutikken, det at fortolkeren må gå *bak* det sagte, og som han forstår som et svar på spørsmålet. Det viser derfor at man egentlig har spurt *utover* det sagte. Altså er det dannet en spørrehorisont der man forstår tekstens mening, og som sådan også omfatter andre mulige svar (Gadamer 1998: 370).

2.3 Metodisk tilnærming

Gadamer fremhever at hans hensikt ikke har vært å utarbeide et teoretisk eller et metodisk prosedyreredskap, men at hans anliggende først og fremst er filosofisk.⁷³ Fortolkningen av tekstene må derfor forstås i lys av Gadammers utlegning av den hermeneutiske sirkel som et ontologisk strukturmoment ved erfaringen. Det vil si at tekstens sannhetskrav og betydningsmulighet ligger i dialogen med forskerens forforståelse som anvendes for å få teksten i *tale*. Hvis dialogen lykkes, vil forskerens forforståelse endres og utvides i takt med tilegnelsen av ny forståelse.

Men selv om Gadammers filosofi ikke utgjør noen egentlig metode, mener han at forskeren skal arbeide strukturert.⁷⁴ For å synliggjøre den strukturelle delen av studiens fremgangsmåte har jeg valgt å bygge på sentrale begreper i Gadammers filosofi.⁷⁵ Jeg vil hevde at en slik

⁷³ Gadamer skriver: "I did not wish to elaborate a system of rules to describe, let alone direct, the methodical procedure of the human sciences. Nor was it my aim to investigate the theoretical foundation of work in these fields in order to put my findings to practical ends. [...] My real concern was and is philosophic: not what we do or what we ought to do, but what happens to us over and above our wanting and doing" (Gadamer 1998: xxviii). Gadamer kritiserer ikke den vitenskapsteoretiske metodelære i seg selv, men viser til dens begrensninger i forhold til det menneskelige liv som helhet. Hermeneutikken mener han har en vitenskapsteoretisk relevans, for så vidt som den avdekker sannhetsbetingelsene innen for vitenskapene, som ikke ligger i, men tvert imot går forut for forskningens logikk (ibid.: 552).

⁷⁴ Det pågår en diskusjon i faget som gjelder den gadammerske filosofiens relevans i sykepleieforskningen (Dowling 2004, 2007, Eriksson 2002, Eriksson & Lindström 2000, 2003, Eriksson et al. 2007, Fleming et al. 2003, Lindholm 2003, Phillips 2007, Van Manen 1996, Walsh 1996). Fleming et al. peker på at en viss struktur er nødvendig for å lede forskningsprosessen, og at også Gadamer mente at forskeren måtte arbeide strukturert, en oppfatning som han hevder deles av van Manen (Fleming et al. 2003: 115). Walsh (1996) viser hvordan sentrale begreper i Gadammers filosofi kan anvendes i sykepleieforskningen, men er samtidig nøye med å understreke at måten han har brukt disse på, ikke representerer en metode ettersom Gadammers prosjekt helt og holdent er filosofisk. Ifølge Gadamer selv er forskningen avhengig av metodisk nøyaktighet, samtidig som det også inngår i forskningens vesen et moment av fantasi og kreativitet når det gjeder å tenke nytt: "No productive scientist can really doubt that methodical purity is indispensable in science; but what constitutes the essence of research is much less merely applying the usual methods than discovering new ones – and underlying that, the creative imagination of the scientist. That is not true only in the so-called Geisteswissenschaften" (Gadamer 1998: 551–552). Polit & Beck (2008) viser eksempler på forskningsprosjekt som bygger på hermeneutisk fortolkning, og der man har kommet frem til ulike tilnæringsmåter. Denne fortolkende måte å analysere data på beskriver de som den tredje fenomenologiske skole (s. 521–522). Lindholm (2003) diskuterer Gadamer og den hermeneutiske metodens gyldighet med henvisninger til Klockar: "Förståelsen som är det centrala i den hermeneutiska ansatsen får en viktig plats i den kritiska granskningen vid applikasjonsforskning. Då det gäller giltigheten är det av vikt att betona att förståelsen innefattar en reflektionsrörelse som är av liknande slag både i vetenskap och i praktisk-etisk refleksjon" (s. 57). Ettersom applikasjonsforskning omfatter ulike forståelsehorisonter, gjør ikke forståelsen krav på å være "kunskapens sanningsanspråk", men heller å utvise tolerans "där vi aktivt bereder oss på at vårt eget synsätt inte nödvändigtvis är det enda möjliga" (ibid.). En annen som har arbeidet med å tilpasse Gadammers filosofi til en metodisk tilnærming er Jussi T. Koski. Koski skriver i sitt abstrakt: "Gadamer's own theory of hermeneutical experience, especially his notion of hermeneutical dialogue, is developed and applied as a holistic methodological approach. Philosophy is seen primarily as a cultural genre, through its cultural-societal functions. The emphasis is therefore not on the methodical dimension, but on the context of discovery rather than that of justification. Thinking is done in questions, in a speculative, even playful mode. This is argued to reflect the "Gadamerian way of thinking" (Koski 1995). Koskis beskrivelser er i tråd med måten jeg fortolker og forstår Gadammers filosofi anvendt i fortolkningen av tekst.

⁷⁵ Jeg har benyttet meg av ulike oversettelser av Gadammers hovedverk *Wahrheit und Methode* (1960/1990), det gjelder særlig den engelske *Truth and Method* (1998). Hovedverket på originalspråket tysk har vært benyttet i

fremstilling kan forsvares på bakgrunn av Gadammers egne henvisninger til nødvendige krav som må være innfridd for å kunne ha en hermeneutisk samtale. Han beskriver blant annet ”samtalen” som den språklige forståelsens struktur og karakteriserer den som en dialektikk mellom spørsmål og svar.⁷⁶ Selv om spørsmål-og-svar-logikken ikke er en konstruert metodisk fremgangsmåte, mener Gadamer likevel at visse forberedelser er nødvendig dersom teksten skal forstås som et svar på et spørsmål, som for eksempel spørsmålet hermeneutiske betydning og identifikasjon av forforståelse.

I arbeidet med å strukturere den metodiske tilnærming har jeg latt meg inspirere av forskere innenfor ”omsorgsvitenskap” (vårdvitenskap, caring science).⁷⁷ Blant disse er Eriksson (1986), Eriksson & Lindström (1999, 2000, 2003), Eriksson et al. (2007), Fleming et al. (2003), Nurminen (2009) og Walsh (1996). Rammen i dette arbeidet er bygget opp rundt tre hovedsøyler: (i) siktemålet (sikte), (ii) søken (sökandet) og (iii) slutt (slutandet).⁷⁸

Resultatet er en metodisk tilnærming som omfatter fire hoveddeler eller trinn:

1. Siktemålet
2. Hermeneutisk forberedelse
3. Hermeneutisk dialog med tekst
4. Horisontsammensmeltning

De fire trinnene synliggjør i grove trekk hovedstrukturen i den hermeneutiske prosess slik den operasjonaliseres i studien og i møte med tekstene. Det er viktig å understreke at de ulike trinnene ikke fungerer i et adskilt hierarkisk mønster, men er forbundet i et gjensidig samspill.⁷⁹ Etablering av troverdighet er et gjennomgående element i alle trinnene. Det samme

stadig økende grad, spesielt når det har vært spørsmål om sentrale begreper i teksten. Gadammers bok *The Enigma of Health* (2004) har også vært en viktig kilde. I avhandlingen inngår det også sekundærkilder som har behandlet Gadammers filosofi, blant disse er Nerheim (1995), Steinholt (1997), Vetlesen & Stänicke (1999), Eriksson & Lindström 2003, Eriksson et al. 2007, Nåden 2003.

⁷⁶ Gadamer (1998) behandler samtalsens struktur flere steder, blant annet på s. 378 og i Etterord s. 576.

⁷⁷ Ordet ”omsorgsvitenskap” er her satt i anførselstegn for å markere at det ikke er synonymt med det svenske ordet ”vårdvitenskap”. Vårdvitenskapen ved Åbo Akademi har siden 1986 vært en autonom humanvitenskapelig disiplin, der man har arbeidet med å utvikle ulike forskningsprogram innenfor vården (Eriksson et al. 2002, Eriksson 2009). Omsorgsvitenskap kan ikke sies å innha en tilsvarende akademisk posisjon i Norge. Nåden gjør oppmerksom på at begrepet ”omsorgsvitenskap” ikke er et akseptert akademisk begrep i Norge, og derfor finnes det heller ikke noe læresetet med denne benevnelsen (Nåden 2003: 63). Det nærmeste vi kommer et forskningsmiljø for ”omsorgsvitenskap”, er Senter for omsorgsforskning ved Universitetet i Tromsø. Senteret fokuserer på omsorgstjenester i kommunen og eldres levekår. Den vårdvitenskapelige forskningstradisjon ved Åbo Akademi har vært en inspirasjon i denne studien. Det gjelder synet på vårdvitenskapen som en humanistisk forankret disiplin, der historien og tradisjonens åndlige kulturgods åpner for innsikt i omsorgens indre kjerne og opprinnelige vesen. Det samme gjelder den vitenskapsteoretiske forankring i filosofien, særlig den aristoteliske og hermeneutiske filosofien (Gadamer) (Eriksson & Lindström 1999, Eriksson et al. 2002).

⁷⁸ Eriksson & Lindström 2000: 5–18.

⁷⁹ Ifølge Lindholm (2003) kan ikke designen i en hermeneutisk tilnærming ha en på forhånd fastlagt struktur ”utan den ändrar i takt med att förståelsen vidgas och förändras. Sökandet sker på den nya förståelsens villkor”

gjelder identifikasjon av forforståelse. Selv om forskeren til en viss grad kan gi uttrykk for sin forforståelse, er forforståelse ikke noe forskeren kan fraskrive seg, men tvert imot en betingelse for fortolkning og forståelse. På samme måte vil det under tematiseringen av emnet finne sted uttallige ”sannhetshendelser” eller ”horisontsammensmeltinger”. Når det som her blir fremstilt som et eget trinn, er det mer for å markere at fortolkningen nå har kommet til et punkt i prosessen der det trekkes slutninger, uten at prosessen av den grunn kan betraktes som avsluttet. Innenfor hvert av områdene inngår det jeg vil kalle *meningsbærende* begreper i Gadamer's filosofi. De er meningsbærende ettersom de inneholder grunnantagelser som blir retningsgivende innenfor alle trinnene i den hermeneutiske prosess. Det gjelder begreper som:

- Echte frage⁸⁰
- Vormeinung – Vorurteil⁸¹
- Vorgriff der Vollkommenheit⁸²
- Klassischen text⁸³
- Zugehörigkeit⁸⁴
- Das Prinzip der Wirkungsgeschichte⁸⁵
- Dialektische Bewegung⁸⁶
- Horizontverschmelzung⁸⁷
- Auslegung⁸⁸
- Evidenz der Wahrheit⁸⁹

Dette er sentrale begreper Gadamer ofte henviser til, og jeg har her valgt å gjengi dem på originalspråket ettersom deres fulle meningsinnhold vanskelig lar seg oversette til andre språk. Selv mener Gadamer at enhver oversettelse er en fortolkning.⁹⁰ Begrepene har jeg anvendt både indirekte og direkte i tematiseringen av studiens spørsmål. De vil derfor følge med under hvert trinn i fortolkningsprosessen og vil være begreper jeg stadig kommer tilbake til i ulike sammenhenger.

(s. 57). Det betyr at det vil dukke opp spørsmål i prosessen som ikke er definert på forhånd, men som trer frem som en konsekvens av fortolkningen.

⁸⁰ Gadamer 1960/1990: 369.

⁸¹ Ibid.: 299, 300–301.

⁸² Ibid.: 376.

⁸³ Ibid.: 294.

⁸⁴ Ibid.: 296

⁸⁵ Ibid.: 305, 346.

⁸⁶ Ibid.: 360.

⁸⁷ Ibid.: 380.

⁸⁸ Ibid.: 401.

⁸⁹ Ibid.: 488.

⁹⁰ Gadamer: 1998: 387.

2.4 Studiens design⁹¹

Studiens forskningsopplegg eller design (figur 1) gir en skjematisk fremstilling av planen i den hermeneutiske prosess. Fortolkning av tekst gjennomsyrrer hele forskningsforløpet og består av mange hermeneutiske ”sirkler”, men der alle relaterer seg til en helhet. Den hermeneutiske prosessen finner sted gjennom en dialektisk bevegelse frem og tilbake i tekstmaterialet. Den kan beskrives som en sirkulær bevegelse der sirkelen gradvis utvides i takt med at fortolkningen trenger dypere inn i teksten, samtidig som den går inn på nye områder. Gadamer selv viser til tre områder i sin filosofi: kunsten, tradisjonen og språket. I denne studien vil tematiseringen finne sted innenfor hovedområder som tradisjon, omsorgsfilosofi og omsorgsvitenskapelig forskning. Jeg vil nå gi en nærmere avklaring av de fire hoveddelene i forskningsopplegget.

DEL 1: Siktemålet

Det første trinnet er en introduksjon til temaet, bakgrunnen og hensikten med undersøkelsen. Forskerens teoretisk perspektiv avklares. Studiens metodisk tilnærming presenteres. Mitt utgangspunkt som forsker vil alltid være en (foreløpig) helhetlig forståelse av det saksforhold som er studiens gjenstandsområde. Denne danner bakgrunn for studiens tema og det hermeneutiske spørsmål. Det første trinnet i den hermeneutiske prosess er derfor å redegjøre for hvordan den faglige bakgrunn har bidradd til å reise de spørsmål studien stiller. Det gjelder lover og retningslinjer, tidligere forskning på området og teoretisk perspektiv.

DEL 2: Hermeneutisk forberedelse

Slik jeg tolker Gadamer møter ikke forskeren tekstene uten en viss forberedelse. Forskeren må ha tilegnet seg en historisk horisont, noe som tilsier en viss tilhørighet (*Zugehörigkeit*) til tekstene og det område fortolkningen befinner seg innenfor. Det innebærer å gjøre seg kjent med relevant forskning og teoriutvikling knyttet til den profesjonelle omsorgen. I tillegg vil det bli foretatt en undersøkelse av omsorgsbegrepets tilstedeværelse i sykepleielitteraturen i Norge, fra fagets første fase frem mot vår egen tid, inkludert etymologisk bakgrunn. Som en del av den hermeneutiske forberedelse inngår en introduksjon til Martinsens og Nissens forfatterskap.

DEL 3: Den hermeneutiske dialog med tekst (dialektische Bewegung)

Det tredje trinnet i den hermeneutiske prosess har jeg kalt *den hermeneutiske dialog med tekst* og er den direkte ”samtale” mellom min forforståelse som forsker og tekstene som er

⁹¹ I utarbeidelse av forskningsopplegget har jeg vært særlig inspirert av Monica Nurminen (2009). Nurminen bruker benevnelsen *design*. Ifølge Ringdal betyr *design* det samme som forskningsopplegg, som er forskerens plan eller skisse for en undersøkelse (Ringdal 2001: 103).

gjenstand for fortolkning. Martinsens og Nissens forfatterskap vil tematiseres på et hver for seg selvstendig og likeverdig nivå. Fortolkningsprosessen går nå inn i det som Eriksson & Lindström beskriver som en *søken* eller *åpning*, som innebærer å gi seg inn i det ukjente.⁹² Fortolkningen har en idé om hva den søker, det vil si hensikten med søkenen, men den eksakte veien er ikke definert på forhånd. Ideen for hva som er hensikten for den hermeneutiske søken, er forankret i tre delspørsmål:

- *Hvordan trer omsorgserfaringen frem i Martinsens tekster?* (kapittel 8)
- *Hvordan trer omsorgserfaringen frem i Nissens tekster?* (kapittel 9)
- *Hvilken betydning har sansingen og følelsene i Martinsens omsorgserfaring?* (kapittel 10).

DEL 4: Horisontsammensmeltning⁹³ og diskusjon av funn

Horisontsammensmeltning er en sammenstilling⁹⁴ og en diskusjon av studiens funn. Ifølge Gadamer er det først når fortolkningen kan fange inn sammenhengen i materialet, det vil si danne seg en helhetlig forståelse, at en virkelig horisontsammensmeltning kan finne sted, selv om også den kan endre seg. Denne delen innebærer derfor en sammenstilling av sentrale meningsbærende antagelser i Martinsens og Nissens tekster. Tematiseringens oppgave er å bringe frem i lyset hvordan de meningsbærende antagelser formidler og farger omsorgserfaringens substans og betingelser. Tematiseringen tar utgangspunkt i følgende delspørsmål:

- *Hvilke meningsbærende antagelser trer frem og gestalter omsorgserfaringens substans og betingelser i Martinsens og Nissens tekster?* (kapittel 11)

Horisontsammensmeltning kan assosieres med det Eriksson & Lindström beskriver som forskningens *slutande*: ”Slutande kan jämföras med en horisontsammensmeltning där något

⁹² Eriksson & Lindström skriver: ”Sökandets mening finns i behovet av att skapa någon form av ordning och begriplighet i vår värld. I vetenskapens värld innebär det ett sökande efter invarianser, teorier, grundmönster etc. beroende av hur vi väljer att benämna det” (2000: 9). Forfatterne viser her til Gadamer og den nære sammenhengen mellom søkenen og spørsmålet. Spørsmålet er alltid avgrenset med hensyn til retningen, men spørsmålets retning er samtidig en forutsetning for å finne et meningsfullt svar: ”En årligt formulerad fråga innehåller alltid en öppenhet och det är öppenheten hos den frågande som skall hindra oss från att bli fångar i en given tankestruktur” (ibid.: 10).

⁹³ Begrepet ”horisontsammensmeltning” (Horizontverschmelzung) er et meningsbærende begrep i Gadamers filosofi og indikerer at det har funnet sted en virkelig forståelse mellom fortolker og tekst. Det betyr at fortolkeren har gjenfunnet en forståelse av historiske overleverte begreper på en slik måte at de samtidig rommer fortolkerens egen forståelse (Gadamer 1960/1990: 380).

⁹⁴ Ordet ”sammenstilling” blir i Norsk Riksmålsordbok fremstilt slik: ”*stille sammen, side ved side (særlig til nærmere betraktning og sammenligning); jevnføre; sammenligne*” (Norsk Riksmålsordbok bind IV 1983: 1358). Denne fremstilling passer godt til intensjonen med sammenstillingen i studien, nemlig stille de meningsbærende grunnmønstre i Martinsens og Nissens tekster sammen, side om side, og betrakte dem nærmere for så å kunne diskutere hvordan de trer frem og gestalter omsorgserfaringens substans og betingelser. Ordet ”syntetisere” har vært vurdert som et alternativ, i forståelsen ”*forbinde, sammenfatte i syntese*” (ibid.). Sammenstillingen inkluderer også en sammenfatning (syntese), men innbefatter i tillegg også et element av sammenligning (ibid.).

nytt och något gammalt går samman under en ny horisont”.⁹⁵ I kapittel 12 vil tematiseringen være sentrert rundt en sammenstilling av tradisjonen og den moderne omsorgens hermeneutiske situasjon. Det innebærer blant annet å tematisere grunnmønstre i Martinsens og Nissens forfatterskap i relasjon til relevant sykepleievitenskaplig forskning (vårdvetenskap). Tematiseringen tar utgangspunkt i følgende delspørsmål:

- *Hva kan vi lære av tradisjonen?* (kapittel 12)

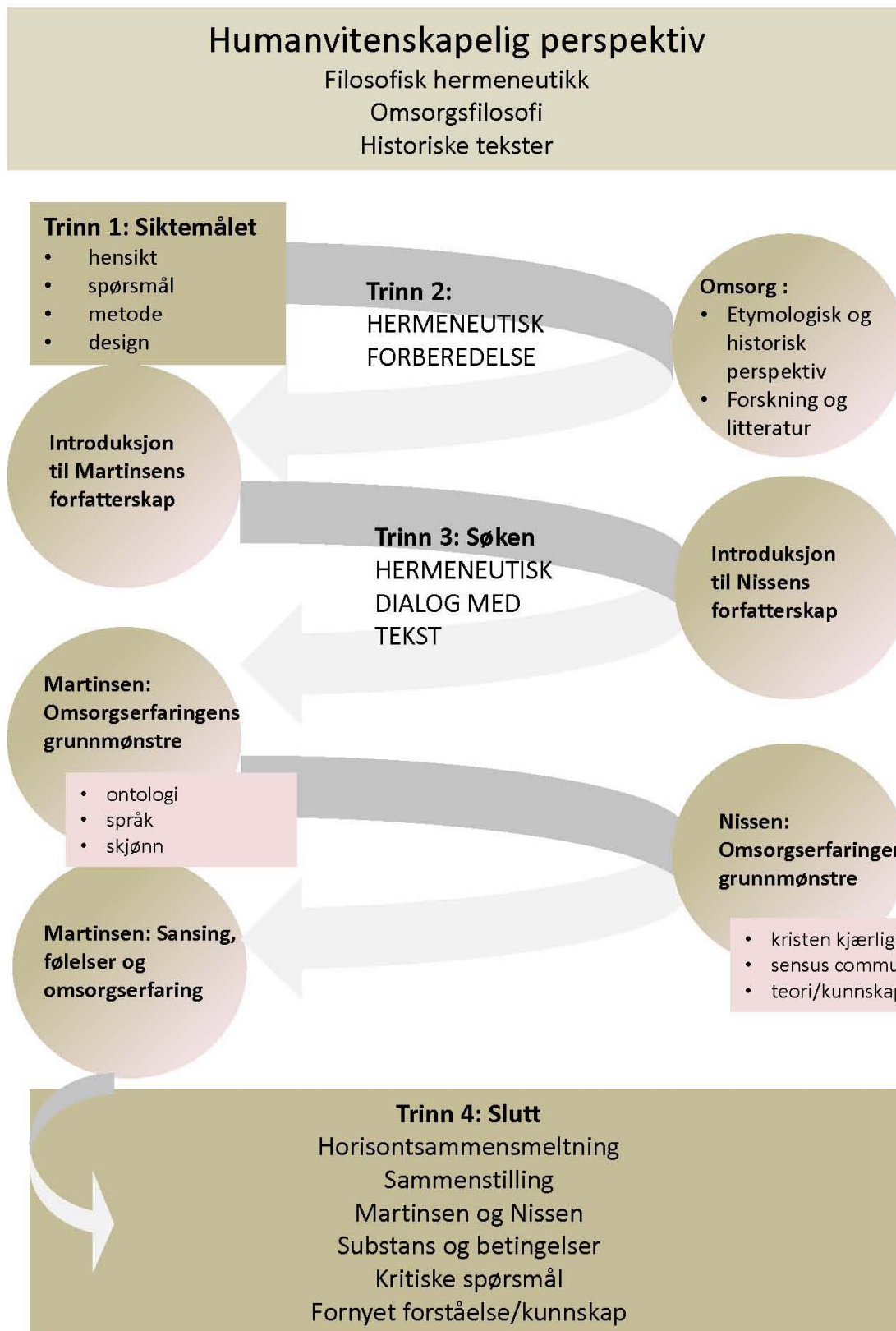
I kjølvannet av tematiseringen og sammenstillingen av funnene (kapittel 11 og 12) ligger muligheten for at ny forståelse og kunnskap kan tre frem og gjøre seg gjeldende, det vil si at diskusjonen åpner for mulige områder det kan være aktuelt å forske videre på. Applikasjonen får dermed en ny mening, mer rettet mot den pragmatiske anvendelsen.⁹⁶ Tematiseringen tar utgangspunkt i delspørsmålet:

- *Hva kan vi lære av den moderne omsorgsfilosofi?* (kapittel 13)

Del 4 avsluttes med en sammenfattende konklusjon i lys av studiens hovedspørsmål: *Hva er omsorgserfaringens substans og betingelser i Martinsens og Nissens forfatterskap?* (kapittel 14).

⁹⁵ Eriksson & Lindström 2000: 13.

⁹⁶ Lindholm viser til Koskis fortolkning av den *aktive* applikasjonen, som kan betraktes som mer metodologisk: ”Tolkaren frågar sig om tolkningen på något sätt kan vara av betydelse för honom själv. Endast då kan vi forstå, när vi kan införliva textens sanning i vårt eget liv, situation eller prosjekt.” Lindholm mener at en god fortolkning gjør at tolkeren oppnår en forståelse av et klinisk fenomen, som forandrer og påvirker hans holdning: ”Från förståelsen sker en praktisk påverkan. Vi kan använda den när vi förstår den” (Lindholm 2003: 52–53).

Figur 1. Design

2.5 Tre hovedoperasjoner: forståelse (*subtilitas intelligendi*), utlegning (*subtilitas explicandi*) og anvendelse (*subtilitas applicandi*)⁹⁷

For å få teksten i tale slik at den kan uttrykke sin mening om det saken gjelder, må fortolkeren ifølge Gadamer "oversette" den til sitt eget språk. Man forstår ikke uten å ha fortolket, og man kan ikke fortolke uten å anvende språket. I korthet oppsummerer dette Gadamers antagelse om at forståelsen (1) finner sted i fortolkningen (2), idet man anvender (appliserer) den på situasjonen her og nå (3).⁹⁸ Gadamer går tilbake til den eldre hermeneutiske tradisjon når han gjeninnfører applikasjonsmomentet, det vil si applikasjonen som et integrerende moment i all forståelse. Det sentrale her er at de tre operasjoner finner sted samtidig og at de kommer til uttrykk som en samlet enhet i fortolkerens utlegning (*Auslegung*).

Ettersom analysen som inngår i fortolkningen er skjult kan det by på utfordringer men hensyn til å synliggjøre fortolkningens kvalitet. Jeg har søkt å imøtekomme denne utfordringen på flere måter. Jeg har for det første fulgt Gadamers råd og strukturert forskningen i tråd med filosofiens grunnleggende antagelser, bygget på sentrale meningsbærende begreper i Gadamers verk. I tillegg har jeg lagt vekt på å gjøre Gadamers tenkning så transparent som mulig i fortolkningen. Tekstene møtes med fortolkerens forforståelse, noe som indikerer at Gadamers tenkning "følger med" inn i dialogen med tekstene. Ved å la Gadamers tenkning komme til språklig uttrykk på denne måten, synliggjøres fortolkningsprosessen. Selve utlegningen åpner derved for å kunne vurdere hvordan forskeren har kommet frem til resultatet, noe som kan bidra til å tilføre forskningen troverdighet og kvalitet. Gadamers hermeneutiske filosofi har derfor fått en stor plass i diskusjonen av fortolkningen, men uten å være studiens gjenstandsområde eller mål for fortolkning i seg selv.

⁹⁷ Denne indre sammensmeltning av forståelse og utlegning mener Gadamer forsvant i den etterromantiske vitenskapslære ved at applikasjonsmomentet fra nå av ble fortrent fra hermeneutikken. Han viser til at tidligere var det en selvfølge at hermeneutikken hadde til oppgave å tilpasse tekstens mening til den konkrete situasjon. Den tette sammenheng som opprinnelig forbandt den filologiske hermeneutikken med den juridiske og teologiske, var basert på anerkjennelsen av applikasjonen som et integrert moment i all forståelse: "A law does not exist in order to be understood historically, but to be concretized in its legal validity by being interpreted. Similarly, the gospel does not exist in order to be understood as merely historical documents, but to be taken in such a way that it exercises its saving effect" (Gadamer 1998: 309). Det betyr at en tekst, hver gang den fortolkes på nytt, alltid vil forstås forskjellig. Applikasjonsmomentet berører derfor kjernen i det hermeneutiske problem, som logisk sett dreier seg om forholdet mellom det universelle og det spesielle (ibid.: 312).

⁹⁸ Eriksson & Lindström (2007) viser til at Gadamer anvender tre ulike begrep i sin diskusjon av applikasjonen, det vil si begrepene "Anwendung", tillempling, "Aneignung", tillegnelse, og "Applikation", som de oversetter med *applikasjonen*. Forfatterne peker på at Gadamer selv ikke er systematisk i bruk av disse begrepene, og at oversettelser til andre språk ikke alltid er i overensstemmelse med originalteksten.

2.5.1 Etablere troverdighet

Ifølge Fleming et al. (2002) er troverdighet og gyldighet selve fundamentet i forskningen og noe man kan oppnå blant annet ved å presentere de ulike perspektiv så tydelig som mulig. Dette kravet har jeg søkt å etterkomme ved å synliggjøre kildenes ulike perspektiv så nyansert og klart som mulig. Jeg har lagt vekt på å møte kildene med uforbeholden åpenhet, slik at de kan stå frem på egne premisser og ved å tilstrebe nyanserikdom gjennom dialektikken for og imot i fortolkningen. Hva kan sikre og synliggjøre datas gyldighet? Fleming et al. mener at bruk av direkte sitater fra teksten kan hjelpe leseren å dømme i saken, noe jeg har benyttet meg av der jeg mener det underbygger den fortolkende argumentasjon. Muligheten for at teksten kan forstås annerledes, er likevel alltid til stede.⁹⁹ Ifølge Gadamer(1998) kan ingen fortolkning gjøre krav på å være fullstendig “sann”, “nøytral” eller “objektiv”, men vil alltid være farget av den meningsforventningen som styrer fortolkningen, fortolkerens forforståelse og det virkningshistoriske prinsipp.¹⁰⁰ Å synliggjøre sin forforståelse som forsker er derfor et viktig moment med hensyn til å tilføre forskningen troverdighet og gyldighet (jf. kapittel 3).

2.6 Begrunnelse for valg av kilder

Valget av kildene som inngår i studien, har vært motivert ut fra interessen og det hermeneutiske spørsmål.¹⁰¹ Martinsen og Nissen har begge hatt stor betydning for omsorgstenkningen i Norge. Mellom Martinsens og Nissens forfatterskap går det klare forbindelseslinjer i form av Martinsens forskning på diakonissetradisjonens historie og grunnleggelsen av den faglige sykepleien. Martinsens historiske formidling har vært til stor faglig inspirasjon og fordypning. Begge forfattere har en sentral plass i sykepleiefaget og i forståelsen av den faglige omsorgstenkningen.¹⁰²

⁹⁹ Fleming et al. 2002: 119.

¹⁰⁰ Gadamer hevder likevel at hermeneutikken har en vitenskapsteoretisk relevans, ettersom den avdekker sannhetsbetingelsene innenfor vitenskapene, som ikke ligger i, men tvert imot går forut for forskningens logikk (Gadamer 1998: 552).

¹⁰¹ Forskning innenfor humanvitenskapen, skriver Gadamer, kan ikke oppfatte seg selv som en absolutt antitese til den måte vi som historiske levende vesener forholder oss til fortiden på. Vi befinner oss hele tiden i en *overlevering*, men ikke slik at vi forholder oss objektiv til den. Utgangspunktet for all historisk hermeneutikk er derfor at den abstrakte motsetning mellom tradisjon og historieforskning, mellom historie og erkjennelsen av den, må oppløses (Gadamer 1998: 282).

¹⁰² Martinsen var ansatt som professor ved Lovisenberg diakonale høgskole frem til 2001. Som lærer ved skolen hadde jeg i denne tiden mulighet til å samtale med Martinsen om sentrale spørsmål i omsorgsfilosofien. Sannsynligvis har mitt valg av kilder også blitt påvirket av min tilknytning til Lovisenberg, der både Martinsen og Nissen på hver sin måte må sies å ha satt varige spor.

2.6.1 Kari Martinsen (1943–)

Det er flere grunner til å velge Martinsens forfatterskap som grunnlag for fortolkning av den faglige omsorgserfaringen. Martinsens omsorgsfilosofi har hatt stor betydning for forståelsen av den faglige omsorgen innenfor norsk og nordisk sykepleie.¹⁰³ Martinsen knytter omsorgen til moralsk praksis og hun har gjennom hele sitt forfatterskap stilt seg kritisk til det begreplige språket, som hun mener kan få en slik dominerende plass i sykepleien at den ugyldiggjør etikken i det levde livet.¹⁰⁴ Etikdens grunnlag er ifølge Martinsen den sansede erfaringsverden: ”Der den naturlige sansbare erfaring er ugyldig, er etikken også ugyldig” (Martinsen 1993/2003: 22). Samtidig er det nettopp språket, begreper og metaforer Martinsen selv anvender når hun utlegger omsorgserfaringens substans og betingelser i sin filosofi. Det fører til en språkfilosofisk ambivalens som gjør hennes filosofi særlig relevant når omsorgserfaringens substans og betingelser skal utforskes. Ikke minst gjelder det omsorgsfilosofiens stilling og posisjon i sykepleiefaget, dens teoretiske og praktiske gyldighet og forholdet mellom omsorgsfilosofi og etikk. Martinsens forskning på tradisjonen og Nissens tekster er også et viktig element i denne sammenheng, ettersom Martinsen ofte henviser til tradisjonen som et ideal for den faglige omsorgserfaringen.

Det empiriske materialet omfatter stort sett hele Martinsens forfatterskap og spenner over et stort felt som omfatter historie, positivismekritikk, filosofi og sykepleie. Når spørsmålene i denne avhandlingen har vært rettet mot *omsorgserfaring* spesielt, har det vært naturlig å fokusere på litteratur fra 1990 og frem til i dag, det vil si tekster der Martinsen i stor grad bygger på Løgstrups tenkning, og hvor omsorgstenkningen er det sentrale. Det betyr ikke at andre deler av forfatterskapet er utelatt. For å kunne danne seg et bilde av de filosofiske strømninger og underliggende antagelser har det vært nødvendig å trekke noen tråder fra hele hennes forfatterskap, det vil si tekster fra 1970 til og med 2009. Martinsen er også en av de mest betydelige historieforskere i norsk sykepleie, og hennes to bøker *Sykepleiens historie. Freidige og uforsagte diakonisser. Et omsorgsyrke vokser frem 1860–1905* (1984) og *Omsorg, sykepleie og Medisin* (1989/2003), har begge en sentral plass i studien.

Hovedkilder av Martinsen er:

¹⁰³ Kirkevold skriver at ”Martinsens teoretiske arbeid har dannet grunnlaget for det som har utviklet seg til en alternativ tradisjon eller ‘skolering’ innenfor norsk og nordisk sykepleie” (Kirkevold 1993: 11).

¹⁰⁴ Martinsen spør: ”Kan det levde livet gripes og forstås av teorier i sykepleien, i form av begrepsmessige rammeverk, modeller og metateorier?” (Martinsen 1993/2003: 14). Det var slike spørsmål, skriver hun, som brakte henne til filosofien, til fenomenologien og til marxistisk teori (ibid.).

- Martinsen, K. (1990) Moralsk praksis og dokumentasjon i praktisk sykepleie. I: Jensen, T., Jensen, L.U., Kim, W.C. (red.) *Sykepleiens grunnlagsproblemer. Etikk, vitenskapsteori, ledelse og samfunn*. Århus: Gyldendal Norsk Forlag: 60–83.
- Martinsen, K. (1993/2003) *Fra Marx til Løgstrup. Om etikk og sanselighet i sykepleie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Martinsen, K. (1996/2003) *Fenomenologi og omsorg. Tre dialoger*. Oslo: Tano-Aschehoug.
- Martinsen, K. (2000) *Øyet og kallet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Martinsen, K. (2004) Skjønn – språk og distanse. *Klinisk Sygepleje* 18(2): 50–56.
- Martinsen, K. (2005) *Samtalen, skjønn og evidensen*. Oslo: Akribe as.
- Martinsen, K. (2006) *Care and Vulnerability*. Oslo: Akribe as.
- Martinsen, K. & Eriksson, K. (2009) *Å se og å innse. Om ulike former for evidens*. Oslo: Akribe AS

2.6.2 Ulrikke E. Nissen (1834–1892)¹⁰⁵

Gadamers råd er at når vi søker innsikt og forståelse i et uavklart saksforhold i vår egen tid, bør vi henvende oss til tradisjonen, til klassiske kilder. Tradisjonen står for det klassiske fordi den stadig kan gjøre seg gjeldende. Ifølge Gadamer har det klassiske en autoritet fordi den representerer en mulighet til å kunne avprøve vår forforståelse eller fordommer, og derved lære noe av den som gjelder oss selv.¹⁰⁶ Tidsavstanden er ikke en av grunn vi må bygge bro over fordi den skiller og skaper avstand, men vi må se den som den bærende grunnen hvor det nåtidige har sine røtter. Det avgjørende er ifølge Gadamer at vi erkjenner tidsavstanden som forståelsens positive og produktive mulighet.¹⁰⁷

Jeg tror forskning på sykepleiens tradisjon er viktig for å kunne danne seg et bilde av fagets normative grunnlag, dets egenart og utvikling og for den faglige selvforståelsen og identitet. I mitt tilfelle har det vært naturlig å vende meg til Nissens forfatterskap. Som den første forfatter og læresøster i sykepleie i Norge representerer hennes sykepleietenkning den kulturelle bakgrunn sykepleiefaget i Norge er innleiret i, hvilket gjør den særlig egnet for å

¹⁰⁵ Nissens bakgrunn og hennes engasjement for den faglige sykepleien vil bli behandlet mer utdypende i kapittel 7, 9 og 11.

¹⁰⁶ Gadamer 1998: 281–290.

¹⁰⁷ Gadamer 1998: 297.

forstå omsorgens forankring i sykepleiefaget både fra et kulturelt perspektiv og et samtidsperspektiv. Et viktig aspekt er knyttet til forskerens tilhørighet (Zugehörigkeit) i den kulturelle overlevering Nissens tekster representerer, noe Gadamer beskriver som et strukturmoment ved forståelsen.¹⁰⁸ Som norsk sykepleier har jeg en tilhørighet i både tradisjonens tekster og den moderne omsorgsfilosofi. Martinsens forskning på sykepleiens historie har bidradd til å vekke interesse for Nissens syn på sykepleie som fag og reiser samtidig noen spørsmål som studien ønsker å undersøke nærmere. Sykepleiens første faglige fase blir av Martinsen beskrevet som den humanistiske tradisjonsfase, hvor fagautoriteten var preget av omsorgsrasjonalitet: ”Omsorgsrasjonalitet tilsier at personlig kjennskap og innlevelse i den enkeltes situasjon er viktige forutsetninger for konkret utøvelse av god omsorg” (Martinsen 1989/2003: 95). Martinsen mener derfor at sykepleietradisjonens fagautoritet bør gjeninnsettes: ”For et yrke kan også legitimere seg gjennom sin tradisjon” (ibid.). En forståelse av tradisjonsfasen som bærer av en omsorgsrasjonalitet gjør Nissens tekster særlig interessant med hensyn til å undersøke omsorgserfaringens meningsbærende substans og betingelser.

Fortolkning av overleverte kilder betinger ifølge Gadamer *historisk bevissthet*,¹⁰⁹ noe som krever en særlig anstrengelse ettersom vi er predisponert til å fortolke ut fra vår avgrensede hermeneutiske situasjon, det vil si det som ligger oss aller nærmest. Når Nissens tekster fortolkes med historisk horisont er det med en implisitt forståelse av den utvikling som har funnet sted på medisinsens område siden Nissens tid, og den betydning denne har hatt når det gjelder sykepleiens utvikling som profesjon.¹¹⁰ På samme måte vil Nissens tekster være preget av den språkform som var gjeldende på Nissens tid. Aspekter som dette skal likevel ikke hindre tekstene i å stå frem på likeverdige premisser, i kraft av at de har noe å si oss som vi kan lære av med tanke på situasjonen her og nå.

Avhandlingen omfatter stort sett hele Nissens forfatterskap knyttet til sykepleie. Det innbefatter hennes lærebok fra 1877 og en rekke artikler publisert i bladet *Fra Diakonissehuset* i tidsrommet 1884–1887.

¹⁰⁸ Ifølge Gadamer er interessen for å utforske overleveringen motivert ut fra den gitte nåtid. At forskeren har et tilhørsforhold (Zugehörigkeit) til en overlevering (tradisjon) mener Gadamer er en betingelse for åndsvitenskapelig forståelse (Gadamer 1998: 328). Vår tilhørighet i tradisjonen beskriver han som et strukturmoment ved forståelsen, og som grunner i at vi har grunnleggende og bærende fordommer til felles og knytter bånd til den hermeneutiske oppgave (ibid.: 295).

¹⁰⁹ Gadamer 1998: 341.

¹¹⁰ Dette område vil bli tematisert i kapittel 11 og 12.

- Nissen, R. (1877/2000) *Lærebog i Sygepleie. Med etterord av Kari Martinsen*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Sygeplejen. Et Blik paa dens Historie og Betydning for den kristne Kvinde i vor Tid. Artikkel I–V (1884): 1(6): 82–90, 1(7): 102–107, 1(8): 116–122, 1(9): 132–137, 1(10): 153–158.
- Sjælepleje hos Syge og Fattige. Efter mundtlige Foredrag, holdt for Søstrene af Diakonissehusets Prest. (1884) 1(3): 7–37.
- Wilhelm Løhe. Et Livsbillede. Artikkel I–V (1885), 2(5): 65–70, 2(6): 86–93, 2(7): 101–112, 2(8): 116–123, 2(10): 149–153.
- Om syge Børn (1886), 3(3): 41–43.
- Taalmodighed (1886), 3(3): 47–48. (Efter *krankenfreund*).¹¹¹
- Et lidet Omrids af Hospitalernes Historie (1886), 3(3): 43–47.
- Det rette Diakonissesind (1886), 4(3): 49–52. (Efter ”krankendienst”)¹¹²
- Lydighed er bedre end Offer (1886), 3(6): 95.
- Diakonissehuset i Stockholm (1887), 2(4): 21–28
- Diakonissehuset i Stockholm (1887), 3(4): 36–40
- Sygeplejeforeningen i Sverige (1887), 4(4): 55–58.
- Diakonissevirksomhed paa Missionsmarker (1887), 9(4): 165–172.
- I tillegg inngår en rekke private håndskrevne brev av Nissen i løpet av 1868. Nissen var da i Tyskland i forbindelse med sin diakonisseutdannelse, og brevene er skrevet til Nissens søster Bolette Nissen og moren Ida Ræder (Nasjonalbiblioteket, Håndskriftsamlingen).

2.6.3 Andre kilder og nødvendige avgrensninger

I denne avhandling inngår en rekke kilder i tillegg til hovedkildene. Det er kilder som Martinsen ofte henviser til, og som derfor av stor betydning for fortolkningen. I særlig grad gjelder det tekster av Løgstrup, men også eminente tenkere som Aristoteles og Kierkegaard,

¹¹¹ Berit Hovland, tidligere rektor ved Lovisenberg diakonale høyskole (nå historiesøster), kan fortelle at Rikke Nissen i perioden 1885–88 reiste rundt i Tyskland og oppholdt seg på ulike bad på grunn av dårlig helse. I hele denne perioden fortsatte hun sitt intellektuelle arbeid. Hun leste tyske skrifter, oversatte tekster og formidlet disse videre til Diakonisseanstaltens prest Julius Bruun. *Efter Krankenfreund* mener Hovland med stor sannsynlighet er navnet på et tysk tidsskrift, og at innlegget *Taalmodighed* er oversatt av Nissen og sendt videre til Bruun, som har sørget for få det trykt i bladet *Fra Diakonissehuset*. Søk på Internett viser at *Der Armen- und Krankenfreund. Eine Zeitschrift für die Diakonie der evangelischen Kirche* kom ut første gang i 1849 utgitt av Theodor Fliehdner, Kaiserswerth. Siste utgivelse var i 1939.

¹¹² Det er usikkert hva som er Nissens kilde her. Det kan være tidsskriftet *Krankenfreund*, men det kan også være hentet fra et tidsskrift med navnet *Krankendienst*. Søk på internett viser at det er utgitt et tidsskrift med dette navnet i Tyskland, men det nøyaktige årtall for utgivelsen kommer ikke frem.

det vil si forfattere av store litterære verker. Det er derfor ikke denne avhandlingens hensikt å gjøre en fullverdig fortolkning av nevnte forfatters verker, men velger i stede å anvende tilgjengelig litteratur av anerkjente fortolkere. Det gjelder blant annet Christoffersens (1999) og Hansens (1996) fortolkninger av Løgstrups tekster.

Jeg har i stadig økende grad funnet det fruktbart å trekke inn Katie Erikssons tekster i fortolkningen. Særlig fordi Eriksson har hatt omsorgen som sitt spesialfelt helt fra hun startet sin karriere for over 30 år siden, det vil si parallelt med Martinsen. I løpet av denne tiden har det funnet sted en faglig dialog mellom Martinsen og Eriksson, noe som har ført til to bøker der begge bidrar.¹¹³ Dialogene er interessante i denne sammenheng ettersom forfatterne her søker å tydeliggjøre sine filosofiske posisjoner, hvilken tradisjon de utgår fra og hvor de har hentet faglig inspirasjon. Presentasjonen forfatterne gir, representerer et verdifullt bidrag med hensyn til å fortolke og tematisere Martinsens tekster på en så troverdig og gyldig måte som mulig. Samtidig må det understrekes at fortolkningen av Erikssons tekster er avgrenset og ikke tar sikte på å gjøre en fullverdig behandling av Erikssons forfatterskap.¹¹⁴

Av sekundærkilder skal nevnes Kari Martinsens forskning på Nissens tekster og diakonissetradisjonen (Martinsen 1984, 1989/2003, 2000). En annen viktig kilde er Clara Thue Ebbells biografi over Nissens søster Bolette Gjør (Ebbell 1946). I studien inngår også kilder som befinner seg i Diakonissehusets arkiver, blant annet diakonissenes timetabell fra 1871. I tillegg har jeg funnet det relevant å trekke inn Berge Furrer's opposisjon ved Kari Martinsens disputas, Universitetet i Bergen, 3. oktober 1986.

Når det gjelder Martinsens forfatterskap, har jeg valgt å forholde meg til dette med utgangspunkt i studiens problemstilling. Det betyr at studien ikke vil gi en bibliografisk nedtegnelse av Martinsens totale litterære produksjon, og den vil heller ikke gå inn på forfatterens personlige bakgrunnshistorie. Valget er tatt på bakgrunn av studiens perspektiv, men også fordi Martinsens faglige bakgrunn og forfatterskap allerede er vel dokumentert.¹¹⁵

¹¹³ Martinsen 1996/2003, Martinsen & Eriksson 2009.

¹¹⁴ Om Erikssons forfatterskap se Lindström, Lindholm og Zetterlund i Tomey & Alligood 2006: 191–223.

¹¹⁵ Publikasjoner over Martinsens forfatterskap er blant annet Alvsvåg & Gjengedal (red.) (2000) *Omsorgstenkning. En innføring i Kari Martinsens forfatterskap* samt Alvsvåg (2006) I: Tomey & Alligood (red.) *Nursing Theorists and Their Work*.

Nissens tekster åpner for mange relevante områder som kunne vært interessant å undersøke nærmere. Det gjelder hennes syn på diakonissegjerningen og kvinnefrigjøringen, hennes forhold til legene, til diakoninstitusjonens ledere og til Cathinka Guldborg. Furre (1986) hevder at det ikke var sykepleierutdanningen som var hovedsaken i hennes diakonale visjoner, men en bred kirkelig diakonal virksomhet med aktiviteter på en lang rekke områder, blant annet som lærere. Derfor reagerte hun negativt mot Kaiserwerth-opplegget som hun fant snevert og overfladisk, i motsetning til bredden (og alvoret) i utdanningen i Neuendettelsau (ibid.). Dette er områder som blir berørt i tematiseringen og tolkningen av Nissens tekster, men i avgrenset grad. Det vil si at tematiseringen ikke har til hensikt å gi et fullverdig bilde av de mange forhold som knytter seg til Nissen som person, som foregangskvinne og forfatter.

Den hermeneutiske dialogen i studien finner sted mellom fagets første fase som fag og fagets ståsted i dag og utgjør et tidspenn på nesten 150 år. Innenfor den gadamerske filosofien ligger også kravet om virkningshistorisk bevissthet,¹¹⁶ som betyr at forskeren må være bevisst at en hver tid må forstås ut fra den tid (kontekst) forskeren selv befinner seg innenfor. I diskusjonen (kapittel 12) har jeg derfor funnet det nødvendig å trekke inn litteratur som beskriver trekk ved det postmoderne mennesket som jeg mener har betydning når omsorgserfaring og språklig overlevering skal problematiseres. Hva kjennertegner det moderne versus tradisjonen? I den sammenheng har jeg latt meg inspirere av Anthony Giddens teori. Det er flere grunner til det. Giddens regnes for å være en av de mest betydelige tenkere innenfor dette tema og er ofte referert til, blant annet av Martinsen.¹¹⁷ Jeg vil samtidig gjøre oppmerksom på at denne avhandlingen ikke tar sikte på å gi en fullverdig fortolkning eller behandling av Giddens litterære produksjon.¹¹⁸

Denne studien har heller ikke tatt sikte på å gjøre en fullverdig begrepsanalyse av omsorgsbegrepets etymologiske og semantiske betydning, men har i stedet valgt å bygge på de mange tidligere undersøkelser som har vært gjort på dette området.¹¹⁹

¹¹⁶ Gadamer viser til historiens påvirkning og at vi som fortolkere aldri står utenfor eller er upåvirket av den situasjon vi til en hver tid befinner oss innenfor. Bevisstheten om den hermeneutiske situasjon dreier seg om en virkningshistorisk bevissthet (Gadamer 1998: 301).

¹¹⁷ Martinsen 1996/2003: 97.

¹¹⁸ I mitt arbeid ved Lovisenberg diakonale høyskole har jeg hatt gleden av å samarbeide med antropolog og sykepleier, førstelektor Adelheid Hummelvoll Hillestad. I våre samtaler om omsorgsfilosofiens plass i dagens sykepleie har Giddens teori stadig dukket opp i diskusjonen, og disse samtalen er derfor en av grunnene til at nettopp hans teorier har fått en plass i diskusjonen i kapittel 12.

¹¹⁹ Se Eriksson 1986/1996, Frost 1984, Kasén 2002, Karlsson et al. 2007, Martinsen 1981, 1989, Nåden 1999, Skåra 1979, Svenneby 1996a, 1996b.

Kapittel 3 Teoretisk perspektiv

Ut fra en hermeneutisk filosofisk tenkning representerer studiens teoretiske perspektiv en del av forskerens forforståelse.¹²⁰ Å avklare det teoretiske perspektiv er derfor viktig ettersom det har en fundamental betydning for den hermeneutiske søken, fortolkningen og tilegnelsen av ny kunnskap.¹²¹

3.1 Det humanvitenskapelige perspektiv

En hermeneutisk tilnærming med fortolkning av tekst plasserer denne studien innenfor en humanvitenskapelig tradisjon med røtter langt tilbake i historien.¹²² Meleis beskriver sykepleie (nursing) som en humanvitenskap (human science) som er opptatt av menneskenes erfaringer, helse og sykdom:

”Because these experiences are shaped by history, significant others, politics, social structures, gender, and culture, nurses also are concerned with how these perspectives shape actions and reactions of human beings. It is precisely that concern that makes nursing a practical discipline” (Meleis 1991: 128–129).

Sykepleiens vitenskapelige utviklingshistorie kan ifølge Meleis fortone seg som en fantastisk teoretisk reise med et mangfold av ulike vitenskapssyn, en utvikling ”from the received view to the perceived view” (ibid.: 83). Meleis anser filosofi som et helt nødvendig grunnlag for enhver disiplin: ”Philosophy focuses on providing the framework for asking both ontological and epistemological questions about central concepts of the discipline. It also provides the assumptions that guide theories” (ibid.: 11). Filosofi utgjør et hovedområde for studiens hermeneutiske spørsmål, den hermeneutiske tilnærmingen og i søken etter svar.

Sykepleiens vitenskapelige utvikling kan også beskrives som en utvikling fra ”*Nursing Science*” mot ”*Caring Science*”.¹²³ Den vårdvitenskapelige modellen slik den er utviklet ved

¹²⁰ Gadamer anvender begrepene *Vormeinung* og *Vorurteil* som her har blitt oversatt til norsk med *forforståelse* og *fordom*. I den engelske oversettelsen anvendes betegnelsen *fore-meaning* og *prejudice*. Arne Jørgensens (2004) oversettelse til dansk er *forudforståelse* og *fordom*. Gadamer diskuterer den semantiske forståelsen av ordet *Vorurteil* og mener at begrepet har både en negativ og en positiv betoning, som viser en forbindelse til det latinske *præiudicium*. Gadamer hevder at det var først i opplysningstiden at begrepet *fordom* fikk en negativ betydning. Konkret betyr begrepet en dom som felles, før alle elementene i saken har blitt grundig undersøkt (Gadamer 1960/1990: 274–275, Gadamer 1998: 270).

¹²¹ Eriksson & Lindström 2000, 2003, Lindholm 2003.

¹²² Gadamer 1998: 173–231, Steinsholt 1997.

¹²³ Sivonen 2000, Kasén 2002. Sivonen (2000) viser til den vårdvitenskapelige teoretiske idealmodell slik den er utviklet ved institusjonen ved Åbo Akademi som en idealmodell hjemmehørende under *Caring Science*. Hun gjør samtidig oppmerksom på at det foreligger varierende referanser til vård som vitenskapelig forskning på den

Åbo Akademi gir assosiative lenker til det vitenskapssyn som bærer denne studien. Det gjelder særlig tilknytning til den humanvitenskapelige forskningstradisjon, med hermeneutikkens tette bånd til tradisjonen som kilde til kunnskap og forståelse.¹²⁴ Den kliniske vårdvitenskapen som akademisk disiplin og en ren humanvitenskapelig orientert vitenskap har som sitt overordnede mål å forme idealer for vårdande, skriver Eriksson & Lindström (2003: 3). De vitenskapsteoretiske spørsmålene handler om ”ethos, ontologi, epistemologi, logikk og metodologi” (ibid.).¹²⁵ Dette er sentrale vitenskapsteoretiske verdispørsmål som både utgjør et bærende fundament og gir retning for tematiseringens hermeneutiske søken.

3.2 Etos¹²⁶

Den etos som ligger til grunn for og styrer forskerens sannhetssøkende, kommer til uttrykk og gjennomstrømmer forskerens utlegning (Auslegung), og er forankret i epistemologiske og ontologiske antagelser. Etos kommer til uttrykk i den språklige formidling samt i synet på mennesket, helse og lidelse. Etos er å henvende seg til tradisjonen som en kilde til sannhet og ny forståelse. Eriksson viser til kulturens kjerne som bestående av en etos. Menneskets indre rikdom er hennes kultur og hennes historie:

”Det historiska hjälper oss att inte mista fotfästet och förirra oss i de ahistoriska vetenskapernas värld. Medvetenheten om det historiska hjälper oss at tydeliggöra vårdandets meningssammanhang såsom det ter sig i det innersta kärnområdet, där theoria och ethos förenas” (Eriksson 2003: 31).

Tematiseringens oppgave i avhandlingen er å medtenke det fortidige inn i det nåtidige slik at erfaringen kan trenge inn i et område av den profesjonelle omsorgens kjerne, belyse den nærmere og beskrive den så inngående som mulig. I tematiseringen er etos og etikk gjensidig integrerte områder.

internasjonale arenaen, og den internasjonale vårdvitenskapelige litteraturen som foreligger, avspeiler ulike paradigmer.

¹²⁴ Eriksson & Lindström 1999, 2000, 2003, Eriksson et al. 2002, Eriksson et al. 2007.

¹²⁵ Eriksson & Lindström (2003) skriver at helt fra Institutionen för vårdvitenskap ble grunnlagt i 1987 har man arbeidet med å utvikle en klart artikulert vitenskapsteori for vårdvitenskap. Begrepet klinisk vårdvitenskap ble tatt i bruk i 1991. Den vitenskapsteoretiske diskusjonen har funnet sted kontinuerlig siden 1988 og kan vise til en rekke publikasjoner. Se Eriksson & Lindström (red.) 2000, 2003, Eriksson et al. 2007.

¹²⁶ Eriksson viser til at begrepet *ethos* stammer fra gresk og betyr rent allment ”sed, karakter”. En dypere forståelse av begrepet finner man i filosofiske, historiske, teologiske og etiske tekster. Ahlman gir *ethos* betydningen grunnverdi og mener at kulturens kjerne er dens *ethos* (Eriksson 2003: 21). I Fremmedordbok Kunnskapsforlaget Blå Ordbøker står etos for ”moralholdning; (et menneskes) karakter” (1981: 91).

3.3 Ontologi¹²⁷

Studiens ontologiske antagelser hviler på Gadamer's syn på forståelsen som en ontologisk grunnstruktur ved den menneskelige eksistens og at menneskets forståelse er språklig.¹²⁸ Det må ikke oppfattes som en instrumentalistisk anvendelse av språket. Man møter ikke mennesket med språket, men gjennom en indre søken etter ordene åpnes muligheten for en felles forståelse av virkeligheten. Å forstå hverandre som mennesker, dele en felle verden, er en forutsetning for den menneskelige eksistens. Samtidig mener Gadamer at menneskets språklige fatteevne har grenser, vi kan ikke forstå *alt*, og grensen går ved "væren i seg selv". Det forhindrer ikke mennesket fra å erkjenne "væren i seg selv". I prinsippet omfatter det alt som kan utvide og heve vår innsikt. Det gjelder menneskesyn, syn på helse, sykdom og sykepleie, det vil si tilværelsen som helhet. Et hvert verdenssyn impliserer at verden eksisterer i seg selv, skriver Gadamer: "To have a world means to have an orientation (Verhalten) toward it".¹²⁹ Det omfatter også forståelsen av omsorgserfaring som et universelt og faglig ontologisk fenomen.¹³⁰

Studiens ontologiske etos er forankret i Martinsens forståelse av omsorg som et moralsk ontologisk fenomen. Martinsen bygger på Løgstrup, som i sin filosofi viser til *den etiske fordring* som et ontologisk grunntrekk ved den menneskelige eksistens.¹³¹ Den etiske fordring slik Løgstrup utlegger den, har Martinsen ført videre inn i omsorgstenkningen i sykepleien: "Omsorgen som en etisk appell, er i sitt vesen universell."¹³² Løgstrup sammenfattet de ontologiske fenomener under betegnelsen *de spontane suverene livsytringer*, som tillit, barmhjertighet, medfølelse, talens åpenhet og håp. Det er fenomener i den menneskelige eksistens som vi kan sette ord på, forstå og erfare, men som i seg selv er suverene, det vil si utenfor vår makt til å skape eller tilintetgjøre: "De spontane livsytringer er til for at samliv og samvær kan bestå og utfolde sig. De kaldes frem af det samliv og samvær som de

¹²⁷ Christoffersen viser til at ordet *ontologi* kommer fra gresk og betyr "læren om hva det vil si å være" (Christoffersen 1999: 37). Hansen skriver med henvisninger til den tyske teologen Claus Westermann at ontologi (= læren om det værende for så vidt som det er) finnes bare fordi mennesket engang har forstått sin verden som skapt (Hansen 1999:15). Sivonen viser til at begrepet "ontologi" blir forstått på flere måter. I det vårdvitenskapelige perspektiv anvendes ontologibegrepet om det som er meningsbærende "med tanke på vårdvetenskapens unika karakter og historiske forutsetninger" (Sivonen 2000: 23).

¹²⁸ Gadamer skriver: "Rather, language is the universal medium in which understanding occurs. Understanding occurs in interpreting" (Gadamer 1998: 389).

¹²⁹ Gadamer 1998: 443.

¹³⁰ Omsorg blir av mange teoretikere beskrevet som et ontologisk fenomen. Se Eriksson 1986/1996, Martinsen 1989/2003, Leininger 1992, Watson 1992, Sarvimäki & Stenbock-Hult 1996.

¹³¹ Løgstrup 1996/1997: 22.

¹³² Martinsen 1993/2003: 68.

fuldbyrder.”¹³³ De spontane suverene livsytringer er livet inherent – iboende. Innenfor dette grunnsyn er også antagelsen om de kretsende livsytringer – mistillit, hat, løgn, misunnelse, sjalusi og hevngjerrighet – som er fenomener knyttet til menneskets egne prestasjoner.¹³⁴ De grunnleggende fenomener som bærer hele vår felles eksistens, kan også krenkes, raseres og sviktes.

3.4 Mennesket

Studien bygger på et syn på mennesket som skapt og med en iboende verdighet. Som likeverdig inngår mennesket i et gjensidig avhengighetsforhold i fellesskapet med andre. Det er et menneskesyn i tråd med Martinsens antagelser: ”Alle mennesker har lik verdighet, fordi vi er skapt”.¹³⁵ Det er også kalt ”tanken om ukvalifisert menneskeverd”, noe som ifølge Martinsen er det mest fundamentale etiske prinsipp.¹³⁶ Samtidig er ethvert menneske unikt. Ved å gi rom for det spesielle ved mennesket, skriver Martinsen, ser jeg ikke bare det som er likt og felles, men nettopp den andres annerledeshet.¹³⁷

Eriksson beskriver mennesket som en helhet av kropp, sjel og ånd.¹³⁸ Alle dimensjoner ved mennesket er like viktige å ta hensyn til når sykepleier skal gi omsorg, behandle og pleie på beste måte. Eriksson uttrykker det slik:

”Vårdandet av kroppen måste alltid ha som yttersta syfte någonting mera dvs. enheten människa. För att en människa skall uppleva sig som hel och värdig måste hon känna sig «hemma» i sin kropp, vara ett med den, älska den och vårda sig om den, leva i och med den” (Eriksson 1996/2003: 144).

Erikssons syn på mennesket er grunnantagelser jeg finner forenelig med de ontologiske antagelser som bærer studiens teoretiske perspektiv. Kroppen er ikke noe vi bare kan forholde oss til på en rasjonell objektiv måte. Den er hellig, det vil si at møtet med pasienten betinger en aktelse og anerkjennelse av fenomener (ontologiske) vi ikke kan se med det blotte øye, registrere empirisk eller måle.¹³⁹ Det er derfor en viktig disiplinær oppgave å trenge inn i

¹³³ Løgstrup 1982/1997: 115.

¹³⁴ Christoffersen 1999: 24–26.

¹³⁵ Martinsen 1993/2003: 61.

¹³⁶ Martinsen 1993/2003: 61.

¹³⁷ Martinsen 1993/2003: 93.

¹³⁸ Eriksson 1996/2003: 144.

¹³⁹ I boken *Fenomenologi og Omsorg* (1996/2003) diskuterer Eriksson og Martinsen sine respektive menneskesyn. Begge bygger på en grunnleggende antagelse av mennesket som skapt, men der Martinsen fremhever betydning av *kropp som helhet*: ”Som skapt er kroppen en helhet. Det vil si at støv (behov) og ånd (aktelse for livet) inngår i en vennlig vekselvirkning, der sansingen ikke er til å komme utenom” (s. 72). For

erfaringens substans og betingelser, for stadig å utvide vår forståelse og vinne ny kunnskap om hvordan menneskets iboende verdighet kan hegnes om og ivaretas på en profesjonell god måte. I avhandlingen vil pasienten bli beskrevet som *det sårbare mennesket*, med tanke på at alle mennesker som står i hjelpetrengende situasjoner, er sårbare. Det gjelder maktbalansen i relasjonen mellom sykepleier og den hjelpetrengende, der sykepleier i kraft av sin faglige posisjon står i en asymmetrisk og overordnet maktposisjon.

3.5 Helse og lidelse

Forståelsen av helse og sykdom er forankret i Martinsens syn på *lidelsen* som et dypt og komplisert menneskelig fenomen: ”Vi behøver verken være syke eller ved dårlig helse for å lide. Lidelsen hører livet til” (Martinsen 1993/2003: 135). Lidelsen kan ikke stå alene, men forutsetter livsmot og livsmuligheter. Martinsen hevder at det er i spenningen mellom lidelse og livsmot, slik vi møter disse fenomenene hos dem som trenger hjelp, at helseprofesjonene har utviklet sin fagidentitet (ibid.). Omsorg er å ta vare på den andre som trenger hjelp, skriver Martinsen. Det er å hjelpe på en måte som ikke krenker mennesket, men gir den andre livsmulighetene og livsmotet tilbake.¹⁴⁰

3.6 Epistemologisk posisjon

Studiens epistemologiske posisjon bygger på Gadammers hermeneutiske filosofi, der den språklige overlevering står som en ontologisk grunnforutsetning for den menneskelige erkjennelsesevne. Det utelukker ikke en anerkjennelse av at det kan eksistere fenomener i det gitte liv som er uavhengig av språklig formidling. Studiens epistemologisk posisjon forutsetter å gjøre seg kjent med og få en tilhørighet til den ”sak” som er gjenstand for undersøkelsen, det vil si tidligere forskning og litteratur på området, historikk og rammeverk. Eriksson et al. (2007) ser hermeneutikken som en naturlig og grunnleggende forutsetning for å kunne gjøre den vårdvitenskapelig tradisjon, dens etos og sak levende og evident. Eriksson & Lindström uttrykker det slik:

”Hermeneutiken hjälper oss att nå en djupare förståelse för vårdandets värld och den verkliga verkligheten som utgör bilder av patienterens, den lidande människans vara. Hermeneutikens idé, enligt Gadamer (1990), är att klarlägga villkoren för förståelsen av människan” (Eriksson & Lindström 2007: 5).

Eriksson er kroppen noe som vi skal ”vårda, sköta och behandla på bästa sätt. Men kroppen är tom utan själ och ande” (ibid.: 144). Eriksson skriver: ”Vetenskapens uppgift bör vara att försöka tränga in i och förstå den verklighet som finns bortom det observerbara och mätbara och bortom det språkliga” (ibid.: 141).

¹⁴⁰ Martinsen 1993/2003: 62–63.

Den hermeneutiske prosess kan beskrives som et møte mellom ulike hermeneutiske situasjoner, tradisjonen og vår rådende nåtid. Tradisjonens tenkning er innleiret i vår forforståelse, overlevert i tale, tekst og handling, uten at vi nødvendigvis er oss det bevisst. Det skyldes at den situasjon vi til enhver tid befinner oss innenfor, alltid vil være påvirket av situasjonens forordninger, den sosiale og kulturelle kontekst.¹⁴¹ Ved å gå i dialog med tradisjonen vil vår forforståelse provoseres, og i konfrontasjonen utvider vi ikke bare vår forståelse av tradisjonen, men vi lærer noe som gjelder oss selv og vår egen situasjon. Tradisjonen representerer derfor en positiv og produktiv mulighet for forståelse av sykepleien som fag, av omsorg og erfaring, men ikke uten å ta vår egen tid med i betraktning. Hermeneutikkens oppgave er å stille seg i en mellomposisjon, i en polaritet mellom fortrolighet og fremmedhet, noe som skaper mulighet for å utvide den forståtte mening. Det betinger åpenhet og mottagelighet for tekstens annerledeshet, skriver Gadamer, slik at teksten gis mulighet til å stå frem som et *Du* som har noe å si meg.¹⁴² Det vil si den hermeneutiske fortolkning er et moralsk anliggende.

¹⁴¹ Gadamer skriver: "Every finite present has its limitations. We define the concept of 'situation' by saying that it represents a standpoint that limits the possibility of vision. Hence essential to the concept of situation is the concept of 'horizon'. The horizon is the range of vision that includes everything that can be seen from a particular vantage point. Applying this to the thinking mind, we speak of narrowness of horizon, of the possible expansion of horizon, of the opening up of new horizons, and so forth" (1998: 302).

¹⁴² Om åpenheten knyttet til fortolkning av historiske kilder skriver Gadamer: "I must allow tradition's claim to validity, not in the sense of simply acknowledging the past in its otherness, but in such a way that it has something to say to me. This too calls for a fundamental sort of openness" (Gadamer 1998: 361).

DEL 2: Hermeneutisk forberedelse

Kapittel 4 Gjennomgang av litteratur og tidligere forskning

Jevnlig litteraturgranskning har vært en del av den hermeneutiske prosess i løpet av den tiden studien har vart. Det har også vært gjennomført mange omganger med søk etter forskning knyttet til sykepleie, omsorg og omsorgserfaring, både manuelt og elektronisk. Utvalget som her presenteres, er gjort på bakgrunn av studiens problemstilling og delt inn i: (i) litteraturgjennomgang og (ii) forskning.

4.1 Litteraturgjennomgang

Nightingale var den første som satte ord på hva ”proper care” innebar når det gjaldt å opprettholde god hygiene, ventilasjon, helse og det rette miljøet rundt den syke.¹⁴³ Hennes mest kjente bøker – *Notes on Hospital* og *Notes on Nursing* – kom ut i 1859. Styles, som har fortolket Nightingales tekster, skriver at hennes begeistring for Nightingale kommer ikke av at hun trenger et forbilde å beundre, men fordi sykepleien har behov for symboler som varer:

”Symbols carry the message of our essence. Symbols transmit the culture, the ideals, the mission, and the hopes, expectations, and promises of a profession to its members and to the world as large. [...] Symbols, in the form of words, names, pictures, or objects, are a means of high-speed, high-impact communication. They signal immediately – and almost subliminally- that we are what we are. Through symbols a complex of traditions, beliefs, and acts are conveyed in an instant with exquisite simplicity and clarity” (Styles 1992: 72).

Leininger mener at selv om Nightingale selv aldri definerte begreper som “human care” eller “caring” i *Notes on Nursing*, gjorde hun det implisitt i *beskrivelsen* av behandlingen av den syke.¹⁴⁴ Det aspektet Leininger her gjør oppmerksom på, er interessant med hensyn til Nissens tekster. Nissen refererer ofte til Nightingale i sine tekster, noe jeg vil komme tilbake til i kapittel 9. Nightingale markerte ifølge Seymer forskjellen mellom *care* and *cure* og understreket at begge områder var like viktig i sykepleien.¹⁴⁵

I løpet av de siste 40 årene har det fremkommet en rekke teorier som har fokusert på omsorg i sykepleien. Samtlige av disse berører omsorgserfaringens substans og betingelser. Omsorg

¹⁴³ Nightingale 1859/1992.

¹⁴⁴ Leininger 1992: 30.

¹⁴⁵ Seymer 1954.

blir beskrevet som the “essence”, the “core”, the “art” og “the heart” of nursing.¹⁴⁶ Leininger proklamerte allerede på 50-tallet: ”Care is the essence of nursing and the dominant, and unifying domain of nursing”.¹⁴⁷ Leininger anbefaler etnografiske metoder og transkulturell sykepleie i utviklingen av profesjonell omsorg. *Culture care* innehar en dimensjon av både universalitet og mangfold. Omsorgens universalitet og mangfold vil variere i mening, mønster, verdier eller uttrykk for omsorg innenfor ulike kulturer og skyldes at begreper, mening, uttrykk, mønstre, prosesser og strukturell form er forskjellig (diversity), samtidig som noe er likt (towards commonalities or universalitet).¹⁴⁸ Nyere forskning peker på et økende behov for mer kunnskap knyttet til det interkulturelle samfunnet, der kultur, tradisjon og språklig mangfold reiser store utfordringer når det gjelder den faglige omsorgserfaringen.¹⁴⁹

Ifølge Leininger var utdanningen i USA mellom 1950- og 70-tallet preget av den dominerende medisinske modellen.¹⁵⁰ Karakteristisk for denne perioden var en manglende interesse for omsorg, med unntak av noen få sykepleiere. Lea & Watson mener at det var først etter 1970 at omsorgsteoriene begynte å dukke opp i USA:

“A seminal, and often quoted, philosophical treatise on the nature of human caring was published in 1971 by Mayeroff and at around this time theories of caring, which were specifically applied to nursing, began to emerge, especially in the USA” (Lea & Watson 1996: 72).

Den store endringen kom ifølge Leininger i 1978, ved etableringen av den årlige National Research Conference on Human Care.¹⁵¹ Siden da har interessen for omsorg bare vokst, både innenfor og utenfor USA. I 1988 var omsorg (caring) identifisert som en egen term i Cinahl (the Cumulative Index of Nursing and Allied Health).¹⁵² En rekke teoretikere verden over har vært opptatt av å utdype omsorgens kompleksitet fra ulike perspektiv. Blant disse er Henderson, Benner, Benner & Wrubel, Roy, Eriksson, Martinsen, Noddings, Orem, Roy, Sarvimäki, Travelbee, Leininger og Watson.¹⁵³

¹⁴⁶ Toney & Alligood 2006.

¹⁴⁷ Leininger 1992: 30, Toney & Alligood 2006: 472–496.

¹⁴⁸ Leininger 1991.

¹⁴⁹ Allen 2010, Carnevale et al. 2009, Hanssen 2004, Hanssen & Alpers 2010, Rytterström et al. 2009, Wikberg & Bondas 2010.

¹⁵⁰ Leininger skriver at i denne perioden vokste lærebøker i sykepleien i størrelse og var å sammenligne med medisinske lærebøker. Omsorg var ofte bare brukt som en klisje: “Content on care or caring often was limited to a few paragraphs shuffled to the final, concluding pages where ‘nursing implications’ or ‘nursing care aspects’ were discussed” (Leininger 1991: 13).

¹⁵¹ Leininger 1991: 17.

¹⁵² Brilowski & Wendler 2005.

¹⁵³ Se Toney & Alligood 2006, Fawcett 1995, Meleis 1991.

Benner & Wrubel understreker viktigheten av å lære evnen til omsorg gjennom praktisk erfaring, men hevder samtidig at ”Theory frames the issues and guides the practitioner in where to look and what to ask”.¹⁵⁴ Det kan tolkes som at språk, begreper og teorier har en viktig funksjon for den faglige orientering i praksis, men at den praktiske erfaring er av like stor betydning. Benner & Wrubel beskriver sykepleie som en omsorgspraksis, guidet av en moralsk kunst og omsorgens etikk. Som en moralsk kunst representerer omsorg det høyeste nivå av praksis.¹⁵⁵

Watson beskriver omsorg som ”the essence of nursing” og understreker betydningen av å integrere holistisk kunnskap fra ulike disipliner, blant annet de humanistiske fagene. Hun har også utforsket ulike områder av språk, slik som metaforer og poesi, for å kunne kommunisere og utdype den menneskelige lindrende omsorgen. Den åndelige dimensjonen står sentralt i Watsons omsorgstenkning, integrert i de ti ”omsorgsfaktorer” (Carative factors) som utgjør omsorgsprosessen.¹⁵⁶ Forskere som har anvendt Watsons ”omsorgsfaktorer” i sine studier, kan vise til positivt resultat med henblikk på læring og evne til å utøve profesjonell omsorg.¹⁵⁷

Flere omsorgsteoretikere definerer omsorg som en kunst og bærer av en indre moral eller etos, blant disse er Eriksson. Hennes filosofiske posisjon bygger på det kristne begrepet ”caritas”. Basert på den svenske teologen Nygren beskriver Eriksson begrepet caritas som en syntese av det kristne begrepet for kjærlighet, eros og agape, som representerer omsorgens fundamentale motiv og essens.¹⁵⁸ Eriksson hevder at språk, begreper og metaforer er av fundamental betydning i vårdvitenskapen, i teori og praksis. Eriksson har ledet oppbyggingen av en systematisk og autonom vårdvitenskap ved Åbo Akademi. Vårdvitenskapen ved Åbo er forankret innenfor humanvitenskapene og er en vitenskap som har til oppgave å utvikle kunnskap om *vårdandet* gjennom ulike programmer. Vårdvitenskapelig forskning ved Åbo utgår fra et definert vårdteoretisk perspektiv og bygger på teoretiske antagelser knyttet til ontologi, verdispørsmål, epistemologi og metodologi. Det har resultert i en rekke doktoravhandlinger,¹⁵⁹ der mange, direkte eller indirekte, har en relasjon til

¹⁵⁴ Benner & Wrubel 1989: 21.

¹⁵⁵ Benner & Wrubel 1989.

¹⁵⁶ Neil & Tomey i Tomey & Alligood 2006: 91–115.

¹⁵⁷ Ekebergh viser til at forskere som Maltby, Drury og Fischer-Rasmussen (1995) og Hughes (1998) har anvendt Watsons ”omsorgsfaktorer” i sine studier med godt resultat (Ekebergh 2001: 27). Det samme har Janice Hoover (2002) gjort, som i sin undersøkelse fant at omsorgskunnskap har en stor betydning for studentenes personlige utvikling og evne til å utøve omsorg.

¹⁵⁸ Lindström et al. i Tomey & Alligot 2006: 191–223.

¹⁵⁹ Se Eriksson et al. 2007.

omsorgserfaringens substans og betingelser. Jeg vil derfor komme tilbake til noen av disse senere i avhandlingen. For at sykepleie kan bli en kunstutøvelse betinger det ifølge Nåden en rekke nødvendige forutsetninger, blant annet en forståelse av menneskelige verdier som integritet og lidelse samt utviklingen mot modenhet og en avklart livsforståelse. Det berører sykepleiens idegrunnlag, omsorgsholdningen og handlingsaspektet.¹⁶⁰

Sarvimäki (1994) hevder at teoretisk og praktisk kunnskap er like viktig i omsorgen for pasienten, noe hun mener krever analyser av både sykepleievitenskap og sykepleiens tradisjon. Sykepleiekunnskap forutsetter integrasjon av verdier, antagelser og faktakunnskap. Selv om enhver sykepleier selv må bygge opp sin praktiske kunnskap, starter sykepleier aldri helt på bar bakke. Sarvimäki viser her til sykepleietradisjonen som en rikdom av praktisk sykepleiekunnskap med klare, innebygde idealer og verdier. Teoretisk kunnskap mener hun innebærer en begrepsmessig oppfatning av sykepleie:

”A nurse who has conceptual knowledge thinks in terms of conceptual frameworks and propositions. To be considered formally true and theoretically sound, her concepts must be clearly defined and the propositions logically consistent with each other” (Sarvimäki 1994: 138).

Sarvimäki & Stenbock-Hult (1996) gir et bilde av den profesjonelle omsorgen som et område som krever kunnskap fra ulike kunnskaps- og vitenskapsområder. Vården er en kompleks sammensetning av teoretisk, praktisk og personlig vårdkunnskap. Den teoretiske kunnskapen er organisert i begreper og påstander, som på det mest abstrakte nivå uttrykkes i vitenskapelige vårdteorier. Den praktiske er organisert og uttrykkes i handling og har både en ekspressiv og en instrumentell side. Den personlige kunnskapen er organisert i personen som gir omsorg, noe som har sin grunn i personens identitet, herunder også yrkesidentitet. For å utvikle yrkesidentitet forutsetter det av personen en moden yrkesferdighet, noe som omfatter kunnskap, ferdighet, motivasjon og vurderinger. Det betinger at personen innehar en vilje til å utføre arbeidet godt og dessuten evne og kapasitet til å lykkes med dette. Omsorg gjennomføres av visse retningslinjer og streben, noe som forfatterne sammenfatter i det de kaller for ”vårdens prinsipper” (ibid.).

Samtlige teoretikere som her er nevnt, legger stor vekt på at omsorgen for pasienten må ta utgangspunkt i den konkrete situasjon, det vil si en forståelse av omsorg som noe som trer

¹⁶⁰ Nåden 1998.

frem i relasjonen mellom praktiker og pasienten. Synet på språket og på begrepenes og teoriens betydning for den faglige omsorgserfaring kan tolkes som forskjellig hos de ulike teoretikere. En felles oppfatning synes å være at omsorg i faglig sammenheng betinger kunnskap fra ulike kunnskaps- og vitenskapsområder. Alvsvåg viser til Martinsens klare reserveringer når det kommer til definisjoner i form av språk og begreper, og at hun i stedet fremhever at omsorg er lært gjennom praktisk erfaring.¹⁶¹ Martinsens filosofiske behandling av den faglige omsorgserfaringen vil bli utdypet og tematisert i kapittel 8, 10 og 11.

4.2 Forskning

Det har vært utført en rekke søk i databasene Cinahl, Bibsys, Medline, the ISI Web of Science, The Philosopher's Index, og www.pubmed.gov. i tidsrommet mellom 1999 og 2010. Søkene har vært foretatt med en kombinasjon av emneordene (key words) "care", "caring", "nursing care", "nursing science", "caring science", "language", "knowledge", "history" og "caring experience". Resultatet er et rikt tilfang av vitenskapelige artikler og doktoravhandlinger, nasjonalt og internasjonalt, som berører omsorgserfaring. Perspektivene er mange og av ulik karakter. Blant disse kan nevnes:

- Sykepleierstudenters læring knyttet til omsorg og omsorgserfaring i teori og klinisk praksis¹⁶²
- Studier som viser hvordan omsorgen i praksis *er* eller *kan* påvirkes av språk, kultur og tradisjon¹⁶³
- Pasienter og pårørendes opplevelse av omsorg og ikke-omsorg¹⁶⁴
- Profesjonelles beskrivelser og erfaringer av omsorg¹⁶⁵
- Begrepsanalyser knyttet til omsorg¹⁶⁶
- Tradisjon (historie)¹⁶⁷

Mange av disse studiene er ikke skarpt avgrenset, men griper inn i flere perspektiv samtidig. For eksempel inkluderer flere av studiene både begrepsanalyse og intervjuer med pasienter, pårørende og profesjonelle. Jeg vil kommentere noen av "treffene" her og kommer tilbake til

¹⁶¹ Alvsvåg i Tomey & Alligood 2006: 179.

¹⁶² Allen 2010, Ekebergh 2001, Bruderle 2003, Granum 2001, 2003, Hoover 2002, Solvoll 2007, Kwekkeboom et al. 2005, Lillemoen 2008, Tveit 2008, Walsh & DeJoseph 2003.

¹⁶³ Carnevale et al. 2009, Hanssen 2004, Hanssen & Alpers 2010, Kärkkäinen 2005, Kärkkäinen et al. 2005, Kärkkäinen & Eriksson 2004, Nordman 2006, Olsen 1998, Rytterström et al. 2009, Wikberg & Bondas 2010.

¹⁶⁴ Edlund 2002, Basset 2001, Gardner et al. 2000, Kasén 2002, Lövgren et al. 1996, Nordman 2006, Nåden 1999, Nåden & Eriksson 2004, Widmark-Petersson et al. 2000.

¹⁶⁵ Hallberg & Norberg 1995, Higgins et al. 2010, Norberg et al. 2001, Nordman 2006, Ranheim 2009, Sørli 2001, Sørli et al. 2003a, 2003b, Udén et al. 1992, Westin & Danielson 2006.

¹⁶⁶ Edlund 2002, Brilowski & Wendler 2005, Karlsson et al. 2007, Kasén 2002, Morse et al. 1990, 1991, Nåden 1999, Nurminen 2009, Sivonen 2000.

¹⁶⁷ Maggs 1996, Christianson-Rykling & Norrman 2001.

andre senere i avhandlingen. Noen av kildene det vises til er av forholdsvis eldre dato, men er tatt med på bakgrunn av den betydning forskningen har hatt i den faglige diskurs. For eksempel er Morse og hans kollegaers forskning ofte sitert og kommentert i senere forskning på omsorg og sykepleie. Deres analyse av omsorgslitteratur inkluderte 35 forfattere, der de sammenlignet ulike perspektiv for å få frem noen særtrekk: omsorg som et menneskelig trekk, omsorg som et moralsk imperativ, omsorg som en følelse, omsorg som mellommenneskelig interaksjon og omsorg som en terapeutisk intervensjon (Morse et al. 1990, 1991). Det er likevel verdt å merke seg at verken Katie Eriksson, Kari Martinsen eller Anneli Sarvimäki var inkludert i undersøkelsen. Det var heller ikke pionerene Cederschiöld, Nightingale og Nissen.

Omsorgserfaringens substans og betingelser har betydning for utdanningen og utviklingen av profesjonell omsorg. En rekke studier har vært foretatt, både i nordisk og internasjonal sammenheng, der man ønsker å undersøke studenters læring av profesjonell omsorg. Perspektivene varierer: studentenes refleksjon og bevissthet knyttet til profesjonell omsorg, interessen for teori og profesjonell omsorgskunnskap samt veiledning og oppfølging av studenter når det gjelder å integrere omsorg og omsorgsvitenskapelig tenkning i praksis. Hovedinntrykket er at teoretisk omsorgskunnskap har lav prioritert blant studentene, i tillegg vises det til mangelfull veiledning og oppfølging av studentens læring av profesjonell omsorg i praksis.¹⁶⁸ En studie utført i USA viser at studenter føler seg uforberedt og usikker i utøvelsen av omsorg til døende pasienter.¹⁶⁹

Solvolls (2007) studie viser at studentene er sensitive i møte med pasientene i praksis. De lar seg berøre og viser tydelig medfølelse med syke og lidende, men at sanseerfaringen bare i begrenset grad får oppmerksomhet i samtaler og veiledning. Praktiske oppgaver og gjøremål blir prioritert, mens sensitivitet og sårbarhet kommer i bakgrunnen. Solvoll mener at bevisstgjøring i dialogen og samspillet i fellesskapet er viktig for å lære og ta i bruk studentenes sanseerfaring. Lillemoens (2008) studie viser en tendens i samme retning og viser at utvikling av moralsk opptreden ikke kommer i fremste rekke når det tilrettelegges for studentenes læring i praksis. Grunnen til dette, mener forfatteren, er trolig mangelen på overveide pedagogiske tiltak. Det vil si at til tross for at teori til en viss grad kan gjengis, har studentene vanskelig for å oppdage dens nytteverdi innenfor en ny praktisk kontekst. Forskeren understreker den betydning språket og den faglige diskurs har for å hjelpe

¹⁶⁸ Allen 2010, Hoover 2002, Ekebergh 2001, Lillemoen 2008, Solvoll 2007.

¹⁶⁹ Kwekkeboom et al. 2005.

studenten både til å rekonstruere og mediere forståelse, men også til å regulere den.¹⁷⁰

Lillemoens og Solvolls funn er i tråd med de resultater Ekebergh (2001) kom frem til etter å ha forsket på sykepleierstudenters tilegnelse av vårdvitenskap i praksis. Studentenes behov for veiledning og refleksjon knyttet til å forstå vårdvitenskapelig kunnskap tilgodeses i liten utstrekning. Dette opplevde studentene som et savn. Ekebergh mener at den individuelle veiledningen som kan støtte studentene i en selvrefleksjon i møte med vårdvitenskapelig kunnskap uteblir. I stedet tar læreprosessen utgangspunkt i livserfaringen og den naturlige omsorgen hos studenten. Ekebergh konkluderer med at den vårdvitenskapelige kunnskapen ikke ”levendegjøres” i tilstrekkelig grad i den didaktiske relasjonen mellom student og veileder, noe som svekker en bevisst refleksjon over relevant vårdvitenskapelig kunnskap.

Det samlede inntrykk fra disse studiene er at abstrakt teoretisk kunnskap har en svak posisjon i studentenes læring av den profesjonelle omsorgen. Det kan tyde på at den profesjonelle omsorgserfaring ikke har sin rot i teoretisk omsorgskunnskap, men utgår fra den naturlige erfaringsbaserte livsforståelsen. Det betyr ikke det samme som at studenten ikke utvikler omsorgskunnskap, men den savner ifølge Ekebergh en helhetlig bevisst reflektert kunnskapsgrunn.¹⁷¹ Hoovers (2002) studie viste at gjennom et etterutdanningskurs på et 15 uker i sykepleie som “human caring” utviklet studentene en større personlig bevissthet knyttet til den åndelige dimensjonen i relasjonen med selvet og den andre (1), meningen med livet (2) og klargjøring av verdier (3). Fra et profesjonelt perspektiv førte det til økt kunnskap og forståelse for omsorgsteori og deres begreper (1), en mer holistisk tilnærming til omsorg (2) og utvidet omsorgspraksis (3).

Tveits (2008) avhandling handler om sykepleierstudenters motivasjon for yrket og om forholdet mellom ungdomskultur og utdanningskultur innenfor sykepleien. Temaet berører spenningsforholdet mellom en ungdomskultur preget av økende selvoriering og sykepleieryrkets røtter i religiøse tradisjoner med sterk andreorientering og en tendens til retradisjonalisering i nyere tid. Hva skjer når studentene møter utdanningen? Det er interessant å merke seg Tveits funn der hun viser til at studenter som i dag søker en diakonal sykepleierutdanning, har en sterk selvorierert funksjon. Selvet er i fokus, men samtidig er studentene opptatt av yrkets muligheter for å hjelpe. Andre forhold Tveit diskuterer er utdanningens læringsagenda der studentene utfordrer skolens vektlegging av lærestoff og

¹⁷⁰ Lillemoen 2007: 215.

¹⁷¹ Ekebergh 2001.

tema for undervisning. Etikkundervisningen er noe som prioriteres lavt av studentene. Dette, mener Tveit, reiser spørsmål om den etiske/moralske kompetansen studentene går ut med er god nok. Flere av disse studiene er relevant å trekke inn når det gjelder denne studiens gjenstandsområde, og de vil bli kommentert ytterligere i del 4.

Den faglige omsorgserfaringen berører studier som involverer pasientenes erfaringer i den interkulturelle omsorgen. Wikberg & Bondas (2010) har undersøkt og beskrevet pasientperspektivet i 40 studier knyttet til den interkulturelle svangerskapsomsorgen. Funnene beskrives i form av kontrasterende metaforer:

”caring versus non-caring; language and communication problems versus information and choice; access to medical and technological care versus incompetence; acculturation: preserving the original culture versus adapting to a new culture; professional caring relationship versus family and community involvement; caring is important for well-being and health versus conflicts cause interrupted care; vulnerable women with painful memories versus racism” (ibid.: 1).

Den språklige overlevering kan tolkes å berøre samtlige områder, noe som kan sees på bakgrunn av ulike språk (nasjonale), kontekster, kulturer, tradisjoner, normer, lovverk, religioner og sedvaner. Uten å gå i detaljer viser resultatet at bakgrunn for konflikter ofte skyldes “...different expressions of caring, different traditions and care and treatment regimes that relatively often lead to an interruption of health care relationships or care altogether” (ibid.: 9). Den universelle dimensjonen beskrives som omsorgens indre kjerne, slik som det å bli lyttet til, vist respekt og nærværenhet, godhet, tillit, kjærlighet og omtanke. Resultatet viser at interkulturell omsorg i svangerskapsomsorgen er komplekst. Imidlertid spiller relasjonen en helt fundamental rolle, og uten en adekvat kommunikasjon kan det ifølge Wikberg & Bondas ikke etableres en relasjon mellom pasient og sykepleier der omsorgen kan få rom å utvikle seg (ibid.).

At språklige og kulturelle utfordringer kan sette omsorgen i fare, kommer også tydelig frem i en undersøkelse utført i Canada.¹⁷² Forskerne kom frem til at språkbarrierer mellom sykepleiere og pasienter kan bidra til å opprettholde diskriminering, sette omsorgen i fare og være årsak til en rekke etiske dilemmaer.¹⁷³ På bakgrunn av tre ulike etiske kodekser kom

¹⁷² Carnevale et al. 2009.

¹⁷³ Undersøkelsen baserer seg på analyse av forskningsartikler (narrative review) som berører tema knyttet til etikk, kommunikasjon og språk. Tre ulike etiske regelverk dannet bakgrunn for analysen (codes of ethics of the American Nurses Association, the Canadian Nurses Association, and the International Council for Nurses).

man frem til en rekke punkter som kan knyttes til sammenhengen mellom språkbarrierer og etikk: 1) respekt for pasienten som en unik person, 2) respekt for pasientens rett til medbestemmelse, 3) respekt for pasientens privatliv og fortrolighet, 4) ansvarlighet for egen kompetanse, avgjørelser og handling og 5) ansvar for å fremme handling som ivaretar pasientenes behov, pasientenes familier og spesielt sårbare grupper. Forskerne konkluderer med at god sykepleieomsorg er betinget av en tydelig kommunikasjon med pasientene og deres familier, og foreslår en rekke tiltak for å forbedre kommunikasjon i relasjonen mellom sykepleier og pasient, blant annet ulike kommunikasjonsverktøy, ulike former for støtte og hjelp, standarder, opplysning, utdanning og utvikling av økt kompetanse når det gjelder å møte pasienter med ulik språklig bakgrunn.

Selv om omsorgserfaring ikke nevnes eksplisitt, berøres den implisitt i mange undersøkelser. Hanssens & Alpers (2010) forskning viser at å forstå pasienter med ulik kulturell og språklig bakgrunn stiller den profesjonelle overfor store utfordringer. Mange finner det særlig vanskelig når kommunikasjon med pasienten skal foregå gjennom en profesjonell tolk. Grunnen til dette mener forskerne skyldes at den profesjonelle tolken i Norge kun forholder seg til den rent leksikalske oversettelsen. Forskerne mener at omsorg i interkulturelle sammenhenger er komplekst og betinger kunnskap som går utover den rent leksikalske forståelse. For at den profesjonelle fortolkningen skal bidra til å etablere tillit og forståelse, kreves det adekvat kunnskap knyttet til Vestens biomedisinske terminologi, samfunnskunnskap og kultur, så vel som kunnskap knyttet til pasientens egen forståelse av situasjonen (ibid.).

Nordmans (2006) studie av pasienters opplevelse av å være pasient i møte med vård og uhelse viste at erfaringen av vård er både positiv og negativ. De positive er opplevelsen av å få et sted der de kan være i ro og få den vården de trenger. De negative erfaringene er knyttet til erfaringen av ikke å få lov til å være den du er, eller bli behandlet som et barn som ikke forstår. Dette gjør at mennesket opplever det enten som en stadig kamp, eller så resignerer det: "Kampen betyr at hon vägrar bli en sådan patient som vården anser att hör till kontexten" (Nordman 2006: 84). Studien indikerer at man her står overfor ulike profesjonelle fortolkninger av vård, vårdens substans og etos. Profesjonelles omsorgserfaringer kommer også frem i en studie av pasienters og deres pårørende narrativer av god og dårlig omsorg.¹⁷⁴ Forskerne mener at mye tyder på at klager på dårlig omsorg kan betraktes som en konsekvens

¹⁷⁴ Lövgren et al. 1996.

av at "...staff regard patients as objects (19) and that care is not individualized but bound by routines, e.g. being washed although clean and being treated as if on a conveyor belt" (Lövgren et al. 1996: 155).

Omsorgserfaringen er også tema når sykepleiere som arbeider på ulike avdelinger skal beskrive hvordan de opplever omsorgskulturen på de ulike avdelingene (Rytterström et al. 2009). Studien viser at sykepleierne tilpasset seg kulturen på avdelingene blant annet ved å registrere, lytte, se og observere de uskrevne reglene og den usynlige omsorgskulturen, noe som kunne være av både positiv og negativ karakter. Dårlig omsorgskultur mente de gikk ut over pasientene. Sykepleiernes beskrivelser bygget på deres egne erfaringer, det vil si at alle hadde en forståelse av omsorg og omsorgskultur (care/care culture/vårdkultur) som de kunne sette ord på, men ikke innenfor en felles faglig forståelse av omsorgens faglige forpliktelser. Forskerne konkluderer som følger:

"To use the concept of caring culture as a goal or a variable, one must first fill the concept of caring with meaning, thus answering questions such as: What is the idea behind caring? What is the purpose of caring? At the same time, the culture supplies the framework in which caring has the opportunity to become comprehensible and meaningful" (Rytterström et al. 2008: 697).

Flere studier viser hvordan tradisjon, kultur og omsorgsforståelse er sammenvevet i omsorgserfaringen, og at forståelsen av vårdkulturen er en viktig forutsetning for å forstå den faglige omsorgen, for samarbeidet og åpen dialog. Det fremholdes at måten den profesjonelle utøver omsorg på, ikke bare kan være opp til den enkelte å bestemme, noe som understreker hvilken avgjørende betydning den organisatoriske kulturen og lederskap har, der målet er caritativ ledelse.¹⁷⁵ Uten at omsorgens verdier blir satt ord på, kan kjerneverdier, hjelpen til den lidende pasient, lett bli gjemt eller glemt. Faren er da at utøvelsen styres av helt andre motiver og krav.¹⁷⁶ En studie viser at både det å motta trøst og det å formidle trøst betinger en viss forberedthet før selve møtet der trøsten skal finne sted: "To be ready means to be present and available".¹⁷⁷ Det krever åpenhet, tid og rom for den andre til å tre frem med seg og sitt på en naturlig måte. Åpenhet, tilstedeværelse og tilgjengelighet bidrar til å skape tillit i relasjonen, noe som er nødvendig for god kommunikasjon og en trøstende dialog.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Bondas 2003: 249-253, Kärkkäinen et al. 2005.

¹⁷⁶ Bondas 2003, Kärkkäinen et al. 2005.

¹⁷⁷ Norberg et al. 2001: 544.

¹⁷⁸ Norberg et al. 2001.

Omsorgerfaringen står sentralt når sykepleiere skal beskrive sine erfaringer av *omsorgen til pasienter*. Ranheims studie (2009) viser at sykepleiere har en helhetlig forståelse av omsorg som en positiv kvalitet med stor betydning for pasientene, og at denne ikke er tilfeldig. Sykepleiernes beskrivelser av omsorg er slik de erfarte den i møte med pasienter, altså ikke ut fra en omsorgsteoretisk tilnærming. Undersøkelsen viste at bruken av omsorgsvitenskap/teori (caring science) i forbindelse med sykepleie til eldre er minimal, hvilket samsvarer med lignende studier innenfor andre områder.¹⁷⁹ Ranheim (2009) diskuterer språkets betydning for profesjonell omsorg og mener at omsorgsvitenskap og sykepleie må finne gode teorier å bygge på, basert på omsorgsvitenskap, forskning og filosofi. I tillegg må omsorgsvitenskap og omsorgsteorier bli mer synlig i sykepleiepraksis. Hun konkluderer med at det ligger et potensial i anvendelsen av etiske omsorgsbegreper og teorier i det praktiske liv.¹⁸⁰ En systematisk review-undersøkelse av erfaring og persepsjon hos nylig utdannede sykepleiere i England viste at nyutdannede sykepleiere har sterke idealer knyttet til pasientsentrert, holistisk og evidensbasert omsorg, men at det er vanskelig å leve opp til idealene og verdiene i praksis, i hovedsak pga. tidspress og personalnivået (Higgins et al. 2010). Det samme fant Sørli et al. i sine studier innenfor pediatrik omsorg. Rigide regler og uskrevne rutiner i omsorgskulturen viste seg å være et direkte hinder for en god og åpen dialog knyttet til etiske utfordringer i praksis, noe som bidro til emosjonell belastning, dårlig samvittighet og identitetsproblemer blant sykepleierne.¹⁸¹

Forskning på omsorg gir et komplekst bilde av den profesjonelle omsorgen. Lea & Watson (1996) mener det behov for å redusere omsorg til noen underliggende dimensjoner for å kunne forstå omsorgens struktur bedre. De stiller kritiske spørsmål til den kvalitative forskningen, som for eksempel Morse et al. (1990), og hevder at denne type forskning bare har bidradd til å gjøre listen om hva omsorg handler om, stadig lengre.¹⁸²

Maggs (1996) hevder at sykepleiens historie er et viktig forskningsområde, spesielt knyttet til det å belyse profesjonens mål. Hun kritiserer imidlertid historieforskningen for å ha isolert seg fra sykepleien, som om sykepleiens historie ikke har en sammenheng med sykepleieteori og omsorg (Maggs 1996: 631). Maggs utspill er i tråd med Gadamers syn på tradisjonen som en

¹⁷⁹ Blant annet Rytterström et al. 2009.

¹⁸⁰ Ranheim 2009: 84. Ranheims undersøkelse er basert på intervju med sykepleiere og medhjelpere (11). Intervjuene er analysert på bakgrunn av en metode beskrevet som "a reflective lifeworld research approach" (RLR) og bygger på filosofer som Husserl, Merleau-Ponty og Gadamer.

¹⁸¹ Sørli et al. 2003a, 2003b.

¹⁸² Lea & Watson 1996: 75-76.

verdifull kilde til forståelsen av aktuelle spørsmål i vår egen tid. Jeg har imidlertid funnet få studier der man har vært opptatt av tradisjonen og den moderne omsorgsfilosofi. Christianson-Rykling & Norrman (2001) har gjort en litteraturstudie av den svenske pioneren og diakonissen Maria Cederschiöld og Florence Nightingale. Hensikten var å synliggjøre den diakonale omsorgens innflytelse på sykepleieprofesjonens tilblivelse. Ifølge forfatterne har Cederschiöld fått liten oppmerksomhet sammenlignet med Nightingale. Studien viser Cederschiölds innflytelse på den kliniske og administrative omsorgen samt utviklingen av sykepleieprofesjonens omsorgsteoretiske pregning på linje med Nightingale. Både Nissens private brev og artikler tyder på at diakonissen Cederschiöld var en av Nissens forbilder. Diakonissehuset i Stockholm ble opprettet i 1851 med Cederschiöld som forstanderinne, og Nissen skriver at man i Norge har hatt nær forbindelse med det svenske diakonissehuset og derfra mottatt meget veiledning, tilskyndelse og råd (Nissen 1887: 21–23). Wyller (1990) skriver at også for forstanderinnen ved den norske diakonisseanstalten, Cathinka Guldberg, var Cederschiöld og hennes venninne Mathilde Foy de første hjelperne.¹⁸³

4.3 Oppsummerende kommentarer

Gjennomgangen av litteratur og forskning viser hvor komplekst og sammensatt omsorgens posisjon og faglige gyldighet er i sykepleiefaget. Omsorg er ifølge teoretikere og filosofer selve essensen i sykepleiefaget, samtidig som det hersker stor usikkerhet til omsorgens faglige implikasjoner i teori og praksis. De forskningsresultater som her er vist til, gir inntrykk av at den faglige omsorgserfaringen er individuell og knyttet til den profesjonelles private preferanser. Ekeberghs, Solvoll, Lillemoens og Tveits studier viser at det er behov for mer kunnskap om forholdet mellom den faglige omsorgsorientering og utdanning. Urovekkende funn er at studentene har en ureflektert forestilling om hva faglig omsorg innebærer, men betrakter den som noe ”naturlig” som alle har med seg inn i utdanningen fra før. Urovekkende er det også at helsepersonalet seg imellom har ulikt syn på hva god og dårlig omsorg handler om. Studier viser at sammenhengen mellom omsorgserfaring og språk, tradisjon, kultur og verdier griper inn på ulike måter i beskrivelsen/opplevelsen av omsorg, både fra mottakerens og omsorgsgiverens perspektiv. Dette kommer tydelig frem når profesjonelle fra ulike kulturer og språkbakgrunn skal fungere sammen i språkfelleskap og utøve god omsorg, noe som understreker de administrative og organisatoriske utfordringer og oppgaver den profesjonelle omsorgen står overfor i dagens interkulturelle samfunn. Dårlig omsorg (ikke-omsorg) synes å være en belastning for alle parter, både pasienter og profesjonelle. Flere av

¹⁸³ Wyller 1990: 104.

undersøkelsene synes å peke i retning av at et felles teoretisk preferansegrunnlag kunne bidradd til større åpenhet, bedre dokumentasjon og faglig bevissthet når det gjelder den profesjonelle omsorgens kvalitet og innhold. Hovedinntrykket fra gjennomgangen er at omsorgserfaring er et relevant og aktuelt sykepleievitenskapelig forskningsområde. Noen av undersøkelsene vil jeg komme tilbake til senere i avhandlingen, ettersom de bidrar til å gi et utfyllende bilde av den faglige omsorgserfaringen innenfor dagens hermeneutiske situasjon.

Kapittel 5 Omsorgsbegrepet i et historisk perspektiv

I dette kapittelet gis en kort oversikt over omsorgsbegrepets oppkomst og utvikling innenfor den faglærte sykepleien i Norge. Fremstillingen baserer seg på en litteraturgjennomgang av norske lærebøker og fagtidsskrifter fra fagets første fase frem mot 1980 og er avgrenset til å gjelde Norge. Hensikten med gjennomgangen er å gi forskeren en mulighet til å ”tre inn” i den hermeneutiske sirkel og styrke bevisstgjøringen av tidsavstandens hermeneutiske betydning og det virkningshistoriske prinsipp. Omsorgsbegrepet i et historisk perspektiv er strukturert innenfor 4 faser: (I) tradisjon, (II) teori, (III) teorikritikk og (IV) filosofi.

5.1 Fase I – tradisjon

Rikke Nissen var i 1870 den første ansatte læresøster i sykepleie i Norge og fikk i 1877 anonymt utgitt den første norske læreboken i sykepleie, *Lærebog i Sygepleie for Diakonisser*. I tillegg publiserte hun en rekke artikler om sykepleie i bladet *Fra Diakonissehuset* under initialene RN. Nissen anvender ordet ”omsorg” både i læreboken og i artiklene. Hun skriver blant annet om *den kristelige Kjærligheds Omsorg*,¹⁸⁴ *kjærlig omsorg*¹⁸⁵ og *at drage Omsorg for andres Sundhed*.¹⁸⁶ Frost mener at Nissens bruk av ordet ”omsorg” må forstås innenfor den kristne tradisjonen, bygget på barmhjertighet og nestekjærlighet. Omsorgens idétradisjon har sitt naturlige utspring i middelalderens klostermiljø, i det barmhjertighetsarbeid som særlig ble utført av nonner og fromme kristne.¹⁸⁷ Dette skriver Nissen om i artikkelen *Et lidet Omrids av Hospitalernes Historie* (1886). Men omsorg kan også utøves uten barmhjertighet og nestekjærlighet. Nissen mener at statens overtagelse av sykehusene hadde vært starten på en nedgangstid i sykepleiens historie og at forfallet skyldtes at under statens omsorg var kjærligheten, slik den var i oldtiden, ikke det ledende prinsipp.¹⁸⁸ Den kristelige kjærligheten må derfor danne fundamentet for den faglige sykepleien, men uten at Nissen utdyper omsorgsbegrepet eksplisitt. Ifølge Frost er alt kristent barmhjertighetsarbeid grunnet på *caritas*, som på norsk gjerne oversettes med barmhjertighet, det vil si at kjærlighet er barmhjertighet. Dette viser hvilken betydning menneskehjertet fikk innen den kristne selvforståelse; Gud taler til menneskene direkte gjennom deres hjerter.¹⁸⁹

¹⁸⁴ Nissen 1884: 132.

¹⁸⁵ Nissen 1877/2000: 20, 58, 1884: 87.

¹⁸⁶ Nissen 1884: 105, 117, 121, 154.

¹⁸⁷ Frost 1991: 32.

¹⁸⁸ Nissen 1886: 46.

¹⁸⁹ Frost 1984.

5.1.1 Etymologisk opprinnelse¹⁹⁰

Det engelske ordet *care* og det norske ordet *omsorg* kan sies å referere til samme begrep, men er likevel etymologisk ubeslektede. Ordet ”omsorg” finnes allerede i gammelnorsk og betegner opprinnelig “sorg, smerte for (over) noe”. ”Omsorg” består av elementene *om* og *sorg*, det siste stammer sannsynligvis fra det tyske sorgen i betydningen “bekymring for noe”, mens adverbet *om* indikerer betydningen “rundt, på begge sider”. “Å sørge for” kan forstås som en avledning av ”omsorg”.¹⁹¹ I Nissens tekster finner vi uttrykket *at drage omsorg for*.¹⁹² Ifølge Falk & Torp er dette et eksempel på hvordan det norske språket har blitt påvirket av det tyske (für etw. Sorge dragen), og viser hvordan det i språket utvikler seg nye meninger.¹⁹³ Det engelske ordet ”care” stammer antakelig fra det latinske substantivet *caritas* i betydningen “kjærlighet, dyrhet, hengivenhet”, som er avledet fra adjektivet ”*carius*”, som svarer til det norske “kjær, dyrebar”.¹⁹⁴ I en engelsk-norsk ordbok fra 1886 nevnes syv norske ord som mulige alternativ for det engelske ”care”: ”omsorg, opsyn, omhu, omhyggelig, sorg, uro, bekymring” (Engelsk-Norsk ordbok 1886).

5.2 Fase II – teori

Når omsorgsbegrepet trekkes med inn i det 20. århundre, er det ikke lenger med forankring i Nissens forståelse av sykepleie. I 1901 erstattes Nissens lærebok med legen H.R. Waages *Lærebok i sykepleie*. Selv om omsorgsbegrepet fortsatt er å finne et par steder i teksten, er det ikke lenger innenfor Nissens perspektiv på sykepleie som et selvstendig fag. Waages bok er en redegjørelse for sykepleierens plikter, som først og fremst var å hjelpe legen i hans behandling av pasienten.¹⁹⁵ Når Waages bok avløses av Grøn & Widerøes *Haandbok i sykepleien*¹⁹⁶ i 1921, finnes omsorgsbegrepet bare i introduksjonen. Det er Andrea Arntzen¹⁹⁷

¹⁹⁰ Karlsson et al. 2007 har gjennomført en systematisk etymologisk og semantisk begrepsanalyse av begrepet “bry seg om” (*care for*) og hvilken betydning dette har i lyset av den carative vårdvitenskapen. Det er interessant å se at den semantiske utredningen av “bry seg om” samsvarer i stor grad med den norske oversettelsen av *care* i den engelsk-norske ordboken fra 1886. Den latinske oversettelsen for “bry seg om” er *curare*, hvilket henviser til *cur/a-ae* i betydningen: ”omsorg, sorgfällighet, samvetsgrannhet, försorg och uppmärksamhet, man bär omsorg om eller känner ansvar för något, låter seg angeläget vara, intresserar sig för något och hyser bekymmer och oro för någon” (Karlsson et al. 2007: 38-43). Resultatet av analysen viser til begreps betydning i innhold i betydningen av “att låta hjärtat visa vägen”, “att ansvara för och sörja för sin medmänniska” samt å “låtsas om” å bry seg om. Det siste kan forstås som ikke-omsorg ettersom intensjonen ikke har sin rot i omsorgens ethos (ibid.). En interessant sammenligning er å finne i Svenneby's utredning av Heideggers anvendelse av begrepet ”Sorge” (Svenneby 1996a, 1996b).

¹⁹¹ Falk & Torp 1991: 568, 794, Bjorvand & Lindeman 2000: 835.

¹⁹² Nissen 1884: 105, 117, 121.

¹⁹³ Falk & Torp 1991: 105.

¹⁹⁴ Skåra 1979.

¹⁹⁵ Waage 1901/1920: 2.

¹⁹⁶ Tittelen ble senere forandret til *Lærebok i sykepleien* (1926) (Martinsen 1989/2003: 97)

som skriver at pasienten alltid må være nummer én i sykepleierens omsorg og vektlegger betydningen av å være oppmerksom på pasientens ønsker og behov (Arntzen 1921: 4). Omsorgsbegrepet utdypes ikke, men det legges stor vekt på egenskaper ved sykepleier som person, som ansvarlighet, nøyaktighet, orden og lydighet.

I november 1912 utkom den første utgaven av bladet *Sykepleien. Organ for norsk sykepleierske-forbund*. Bladet var redigert av formann for foreningen som var stiftet samme år, søster Bergljot Larsson. Fra 1912 til og med 1914 er omsorgsbegrepet vanskelig å finne i teksten. Bortsett fra referater fra generalforsamlingene, hilsener fra utlandet osv., er innleggene stort sett av leger. Mangelen på sykepleiere og behovet for utdanning er tema som går igjen. Fra landsmøte i Lutherske menighetsdiakonissers forening på Lillehammer 24–29 august 1913 blir det understreket av sykepleier søster Betty at hvis sykepleien bare var en levevei, ville det hele ramle sammen: ”Vi maa være hjerteglad.” Bergljot Larsson talte om sykepleierutdannelsen og håpet at menighetssøstrene ville arbeide for forbedret utdanning og hjelpe de unge til å lære sitt fag grundig.¹⁹⁸ Heller ikke legen H.R. Waage, Nissens etterfølger av *Lærebog i Sygepleie*, anvender omsorgsbegrepet i sitt innlegg med tittelen: *Litt om sykepleie og om forholdet mellem sykepleiersker og læger*. Det er de praktiske sidene som opptar Waage og hvordan sykepleier kan avlaste legen med sine observasjoner og pleie.

Diakonissen og sykepleielæreren Elisabeth Hagemann (1888–1963) er sannsynligvis den første i Norge som beskriver omsorg som et potensielt faglig begrep:

”I dette lille ordet ‘omsorg’ ligger igrunnen innesluttet alt det som kan sies om en søsters forhold til sine pasienter. Omsorg for deres legeme, omsorg for deres sjel- har hun det, så vil hun også være en sykepleierske i dette ords egentlig betydning”
(Hagemann 1930/2003: 128).

Martinsen hevder at ”omsorg” ble et begrep i sykepleien i mellomkrigstiden, som følge av Hagemanns og Grøn & Widerøes lærebøker. Videre skriver hun at Nissen ikke brukte ordet ”omsorg” når hun redegjorde for pleien av syke,¹⁹⁹ men det er ikke riktig. Nissen anvender

¹⁹⁷ Martinsen skriver at boken egentlig var skrevet for undervisning ved sykepleieskolen tilknyttet Ullevål sykehus, som var en av Norsk Sykepleierskeforbunds modellskoler. Andrea Arntzen var forstanderinnen ved Oslo kommunale sykehus (Martinsen 1989/2003).

¹⁹⁸ *Sykepleien. Organ for norsk sykepleierske-forbund*. September 1913.

¹⁹⁹ Martinsen 1989/2003: 88,

omsorgsbegrepet flere steder både i læreboken og i artiklene om sykepleie.²⁰⁰ Det er kanskje mer korrekt å si det slik at det var først med Hagemann at ”omsorg” ble omtalt som et sentralt og unikt faglig begrep. Men selv om Hagemann viser til omsorg som et viktig begrep i sykepleien, utdyper hun det ikke eller gir det et faglig innhold, men knytter det til den kristelige barmhjertighet og kjærligheten som den drivende og bærende makt i sykepleien.²⁰¹ Hagemann legger stor vekt på sykepleierens arbeid med sin egen karakter: ” – om hun ikke har gjort det før – nu må begynne et pløyningsarbeide inne i sin egen karakter. Og da gjelder det først å få øye på stenene – de særskilte feil som hefter seg ved henne” (Hagemann 1930/2003: 93). Det er interessant å sammenligne Hagemanns perspektiv med Grøn & Widerøes lærebok. Hagemann fokuserer på den omsorgsfulle sykepleier som øver barmhjertighet også for pasientens ”sjel”, mens Grøn & Widerøes bok viser en mer ensidig medisinsk-hygienisk tendens. Wyller hevder at læreboken fra 1921 markerte den endelige distanseringen fra den kristelige sykepleien slik den særlig var blitt utviklet i deler av diakonissemiljøene.²⁰²

I 1941 blir Grøn & Widerøes lærebok erstattet med *Lærebok for sykepleiersker* (tre bind). Hovedredaktør er legen Anton Jervell. I redaksjonskomiteen sitter Gudrun Arentz (forstanderinne ved Oslo Sanitetsforenings sykepleierskeskole), Magda Asbjørnsen (diakonisse ved Diakonissehusets sykehus), Karen Elise Moe (forstanderinne ved Røde Kors Sykepleierskeskole) og Agnes Rimestad (forstanderinne ved Oslo Kommunale Sykehus). Under avsnittet *Sykepleie* står det at for de fleste sykepleiere vil hovedoppgaven bli selve stellet av den syke, omsorgen for ham: ”Men denne daglige sykepleie er i seg selv å anse som en behandlingsmetode”.²⁰³ I 1951 kommer en revidert utgave med samme tittel, men nå er omsorgsbegrepet tatt ut.²⁰⁴ I innledningen står det: ”I moderne tid er sykepleien gått over fra å være en ren barmhjertighetsgjerning til å bli et yrke som krever full faglig opplæring”.²⁰⁵ I

²⁰⁰ Nissen i *Lærebog i Sygepleie 1877/2000*: 19, 20, 34, 58. I artiklene om *Sygeplejen. Et Blik paa dens Historie og Betydning for den kristne Kvinde i vor tid* i bladet *Fra Diakonissehuset* 1884: 84, 87, 105, 117, 121, 132, 136, 154.

²⁰¹ Hagemanns lille etikkbok på 48 sider kom ut i 1930 og ble brukt som lærebok i etikk for sykepleiere frem mot 1965. Selve begrepet ”omsorg” er å finne to steder, s. 45 og s. 47, og ordet ”omsorgsfullhet” på s. 11. I den nye utgaven som kom ut i 2003 er det å finne på sidene 126, 129 og 92 (Hagemann 1930/2003).

²⁰² Wyller 2003: 21–23.

²⁰³ Jervell 1941/1944: 2.

²⁰⁴ Foruten Anton Jervell besto nå redaksjonskomiteen av Gudrun Arentz (forstanderinne ved Oslo Sanitetsforenings sykepleierskeskole), Elisabeth Thomassen (diakonisse ved Diakonissesyekehusets sykehus), Agnes Rimestad (forstanderinne ved Oslo Kommunale Sykehus) og Gudrun Volan (instruksjonssykepleierske ved Oslo Røde Kors sykepleierskeskole).

²⁰⁵ Jervell 1951:1.

1960 kommer den 3. reviderte utgave. Det er en serie på 8 bind (den gule serien) med tittelen *Lærebøker for sykepleiersker*.²⁰⁶ Fortsatt er omsorgsbegrepet fraværende i teksten.

I 1967 utgis det en helt ny serie av til sammen 12 lærebøker med tittelen *Lærebok for sykepleieskoler* (den blå serien). Redaksjonskomiteen består nå av Kjellaug Lerheim (formann), Christian Borchrevink (lege), Olli Breiland (lærer ved Statens Helsesøsterskole) og Reidun Juvkam (førstelærer ved Aker sykepleieskole). Diakonissen og avdelingssykepleieren Anne Elisabeth Hauen er forfatter av første bind (Generell sykepleielære).²⁰⁷ I innledningen uttrykker hun sin bekymring for fremtidens sykepleie: ”Vi bør ikke spre oss på så mye at vi gir fra oss kjernen i sykepleien – omsorgen for det enkelte syke menneske”.²⁰⁸ Hva er sykepleie? spør Hauen, og svarer at total sykepleie er å ha omsorg for det hele mennesket med legeme, sjel og ånd.²⁰⁹ Utsagnet tyder på at selv om den kristne filosofi på dette tidspunkt for lengst hadde mistet sin posisjon i sykepleien, hadde tradisjonens forståelsesbakgrunn fortsatt en viss innflytelse. Denne skulle imidlertid endre seg radikalt idet sykepleien nå beveger seg inn i den fasen som Meleis (1991) kaller for sykepleiens vitenskapelige fase. På 1960-tallet er omsorgsbegrepet å finne i bladet *Sykepleien*.²¹⁰

5.3 Fase III – teorikritikk

I løpet av 1960- og 70-tallet skulle teoriutvikling i USA komme til å påvirke sykepleiefaget i Norge på ulike måter. Teorier, rammeverk og modeller ble beskrevet i tidsskriftet *Sykepleien* og introdusert i utdanningen.²¹¹ Kritikken lar ikke vente på seg. I en rekke kritiske artikler på

²⁰⁶ I 3. utgave er tittelen forandret til *Lærebok for sykepleiere* (1966). Redaksjonskomiteen består nå foruten Jervell av Ragne Hunskaar (undervisningsleder ved Oslo kommunale sykepleieskole, Aker sykehus), Helene Nymoen (sykepleielærer ved Oslo kommunale sykepleieskole, Ullevål sykehus), Astrid Thomassen (sekretær i Norsk Sykepleieforbund), Elisabeth Thomassen (undervisningsleder ved Diakonissesykehusets sykepleieskole), Gudrun Wolan (forstanderinne ved Røde Kors sykepleieskole).

²⁰⁷ 11. november 2010 hadde jeg gleden av å intervju Hauen om læreboken hun hadde skrevet. Hauen gir i intervjuet uttrykk for at sykepleien på dette tidspunkt var inne i store endringsprosesser, både når det gjaldt utdanningen og organiseringen av praksis. Hauen, som har sin bakgrunn fra Norges Høyere Sykepleieskole, kan fortelle at man var svært opptatt av at sykepleien skulle være pasientsentrert: ”Omsorgen for pasienten gikk som en rød tråd i utdannelsen”. Dette ønsket man også skulle gjenspeile praksis, derfor var det nødvendig med endringer også der. Man ville bort fra det Hauen beskriver som ”rundsystemet” og i stedet innføre ”gruppesykepleie”. Hele intervjuet står å lese i *Lovisenbergposten* 2010 2(4): 18–19.

²⁰⁸ Hauen 1967: 16–17.

²⁰⁹ Hauen 1967: 12.

²¹⁰ I utgaven som kom ut 15. mars 1966 er det et innlegg om Cathinka Guldberg, som hedres for sitt banebrytende arbeid for en forbedret sykepleie: ”Oppdradd i nøysomhet og gudsfrykt og drevet av trang til omsorg for sine medmennesker, var det som prestedatter hennes nærliggende oppgave, foruten å arbeide i hjemmet, å ta seg av syke og fattige i menighetene”. Med Guldberg i spissen fikk Norge sitt første utdanningssted for sykepleiere. Etter 25 års virke ble hun, som den første kvinne i Norge, tildelt St. Olavs orden. Guldberg døde i 1919 – 79 år gammel (*Sykepleien* 15. mars 1966: 158–159).

²¹¹ Kirkevold 1992/2005.

70-tallet ble det stilt svært provoserende spørsmål knyttet til den teoretiske utviklingen i sykepleien.²¹² Martinsen kritiserer den ensidige vektleggingen av den vitenskapelige metode og etterlyser nødvendigheten av etikk og filosofi (Martinsen 1970b). En utvikling av sykepleien etter den ”medisinske modellen” kunne føre til hva Martinsen og Wærness beskriver som den omvendte omsorgen, det vil si at de som trengte mest omsorg fikk minst (Martinsen & Wærness 1976a). Alvsvåg kritiserte filosofien til Loeb Centre, som tidligere var presentert i *Sykepleien*, og mener at denne vil favorisere de pasientene hvor det var mulig å oppnå konkrete resultater. Hvem skal da ha omsorg for dem som ikke har de samme utsiktene? spør Alvsvåg (1977). I boken *Pleie uten omsorg?* som kom ut i 1979, stiller Martinsen & Wærness en rekke kritiske spørsmål knyttet til sykepleiens utvikling innenfor forskning, administrasjon og praksis.²¹³ Kritikken fortsetter inn på 1980-tallet, men nå med en svak dreining i perspektiv.²¹⁴ Kirkevold skriver at gradvis vender den kritiske skole seg fra bare å uttrykke kritikk til å introdusere deres egen teori basert på ”omsorg” som det fundamentale begrepet i sykepleien.²¹⁵

5.4 Fase IV – filosofi

I løpet av 1980-årene blir omsorgsbegrepet i norsk sykepleie nært knyttet til filosofen Martin Heidegger (1889–1976), i hovedsak på grunn av flere artikler av Martinsen publisert i tidsskriftet *Sykepleien*. Martinsen introduserer nå ”omsorg” ikke bare som et sentralt begrep i sykepleien, men også som et mer grunnleggende begrep enn egensomsorg. Det sentrale målet må ifølge Martinsen være å analysere meningen av omsorg og undersøke omsorgens kvaliteter.²¹⁶ I en senere artikkel diskuterer hun forskjellen mellom omsorgsrasjonalitet og teknisk rasjonalitet.²¹⁷ Basert på Heideggers analyse av menneskets væren i verden definerer nå Martinsen omsorgsbegrepets tre dimensjoner, som et relasjonelt, praktisk og moralsk

²¹² Martinsen 1970a, 1970b, 1970c, Martinsen & Wærness 1976a, 1976b, Wærness 1974, Martinsen & Wærness 1979. I forbindelse med profesjonsdebatten som oppstod i Norge på 1970-tallet er det et interessant intervju med den finske gjesten til kurs for øvingslærere, den unge rektor Katie Eriksson. Eriksson viser seg å ha et helt annet syn på profesjonsstriden og mener at motstanderne mot profesjonaliseringstendensen har snudd saken på hodet: ”Dårlig praksis kommer av sviktende kunnskaper... Det kan nok være at utdanningen er for mye rettet mot teori, men det er i tilfelle ikke profesjonstankens feil. Teorien skal være grunnkartet for praksis, og det vi bør etterstrebe, er syntese mellom teori og praksis.” Eriksson bekrefter at også i Finland pågår debatten, og hun finner det merkelig at sykepleierstanden selv motsetter seg utviklingen av sitt eget yrke. Hun forstår at det er redselen for å fjerne seg fra pasienten som ligger bak, men mener likevel at det er opp til sykepleierne selv å bestemme hvilken vei utviklingen skal gå (*Sykepleien* nr. 5 1976: 272–273).

²¹³ Martinsen & Wærness 1979.

²¹⁴ Martinsen 1981, 1985, 1988a, 1988b.

²¹⁵ Kirkevold 1992/2005: 24–38.

²¹⁶ Martinsen (1981) i *Sykepleien* 68(8): 4–10, 25.

²¹⁷ Martinsen (1985) i *Sykepleien* 72(15): 6–15.

begrep.²¹⁸ I 1990 skriver Martinsen at moralsk praksis bygger på omsorg. Teksten signaliserte en vending bort fra Heidegger og mot den danske teologen og filosofen Knud E. Løgstrups tenkning.²¹⁹ På dette tidspunkt hadde omsorgsteoretikere verden over gjort seg bemerket. Blant disse er Katie Eriksson, Patricia Benner, Jean Watson og Madeleine Leininger.²²⁰ Nå var også de første forskningsresultater publisert der man tok sikte på å klargjøre teoretikernes ulike perspektiv.²²¹

5.5 Oppsummerende kommentarer

Gjennomgangen av norske lærebøker viser at omsorg har vært til stede i faglitteraturen helt fra fagets aller første fase og frem til i dag, bortsett fra en kort periode mellom 1951- og 1960. Begrepet har sine røtter i den kristne tradisjonen og synet på mennesket som en helhet av kropp, sjel og ånd. Den kristne forståelsen av omsorg er å finne i norske lærebøker så sent som i 1967. På 1970-tallet får teoriutviklingen i USA stor innflytelse på sykepleiefaget i Norge. Det førte til kritikk og i kjølvannet av kritikken trer omsorgsbegrepet frem som et sentralt begrep i sykepleien, men nå med forankring i filosofi og filosofiens tenkere. Omsorgsbegrepets faglige mening og betydning har sannsynligvis endret seg i løpet av denne tiden. Selv om både Nissen og Hagemann anvender omsorgsbegrepet i sine tekster, definerer de det ikke og gir det ikke et faglig innhold. Mye tyder på at det er noe som først kom med etableringen av den moderne omsorgsfilosofi.

²¹⁸ Martinen (1988a) i *Sykepleien* 76(12): 16–21, og Martinsen (1988b) i *Sykepleien* 76(13): 16–20.

²¹⁹ Første gang Martinsen skriftlig refererer til Løgstrups filosofi er sannsynligvis i 1989 i *Omsorg i sykepleien – en moralsk utfordring*, publisert i: Persson, Petersen & Truelsen (red.) *Fokus på Sygeplejen 90*. København: Munchgaard: 181–210. Neste gang er i 1990 i *Moralsk praksis og dokumentasjon i praktisk sykepleie I*: Jensen, T, Jensen, L.U, Kim, W.C. (red). *Sykepleiens grunnlagsproblemer. Etikk, vitenskapsteori, ledelse og samfunn*. Århus: Gyldendal Norsk Forlag: 60–83.

²²⁰ Toney & Alligood 2006.

²²¹ Morse et al. 1990, 1991.

Kapittel 6 Utviklingstrekk i Martinsens forfatterskap

Dette kapittelet inneholder en kort fremstilling av noen utviklingstrekk i Martinsens forfatterskap. Den vil ta utgangspunkt i Martinsens 1970-talls skrifter for så å gå videre inn i det som kan kalles “den heideggerske perioden” på 1980-tallet. Det skjer en markant endring i Martinsens filosofiske orientering på begynnelsen av 1990-tallet, som fra nå av i stadig sterkere grad viser inspirasjonen fra den danske teologen og filosofen Knud Ejler Løgstrup (1905–1981). Selv om Martinsen har latt seg inspirere av en rekke eminente tenkere, har Heideggers og Løgstrups forfatterskap en helt sentral plass. Blant andre forfattere Martinsen referer til, er Grundtvig, Marx, Husserl, Weber, Ricoeur, Heidegger, Kierkegaard, Merleau-Ponty, Levinas, Bourdieu, Skjervheim og Foucault. I tillegg viser hun til den greske antikkens tenkere, særlig Aristoteles og til Bibelen.

6.1 Filosofi – et korrektiv til den vitenskapelige tenkemåte

Martinsens filosofiske introduksjon i sykepleiefaget kan vanskelig belyses uavhengig av den vitenskapskritikk som oppsto i Norge på 1970-tallet, der Martinsen tidlig markerte seg som en aktiv bidragsyter i debatten. Martinsen skriver:

”Den objektive og vitenskapelige tenkemåte trenger et korrektiv. Derfor har vi bruk for filosofi og etikk. Fordi det menneskelige møte ikke er et matematisk beregningsforhold, men uforutsigbart og ikke-regelmessig” (Martinsen 1970b: 419).

Imidlertid skulle filosofi som kunnskapsideal få liten betydning for den praktiserende sykepleier og for studenten som skal lære. I stedet argumenterer Martinsen for ”den virkelige virkelighet”, slik den kommer til uttrykk i det personlige møte med den enkelte pasient. Martinsens syn på utdanning og læring, på kunnskap og praksis, kan på 1970-tallet tolkes å være områder hun arbeider med og kanskje finner vanskelig. Når hun i et intervju blir spurt om sitt syn på utdanningen i sykepleien, svarer hun:

”Rent bortsett fra at jeg synes etikkundervisningen er forsømt i våre sykepleieskoler i dag, så mener jeg også at kravene til elevene i sykepleieskolene bør heves. Jeg tenker her meget på skolens innhold og form. Når det gjelder innhold så mener jeg økt faglig krav til elevene, selv om strykeprosenten muligens vil øke. Videre et etisk krav til læreren om å å jour-føre sine kunnskaper i takt med tidens krav” (Martinsen 1970a: 255).

Samtidig er Martinsen opptatt av at kunnskap må forenes med praksis: ”Fordi jeg tror at både *kunnskap* og *innlevelse* er nødvendig for sykepleierens egentlige mål – å hjelpe mennesker som lider” (ibid.). Helt fra de tidligste innleggene er det de moralske verdispørsmål som opptar Martinsen, synet på det skapende, levende og likeverdige mennesket og den moralske relasjonen mellom menneskene. Innenfor disse rammene diskuterer hun inn sitt vitenskapskritiske syn: ”Vitenskapelig teknologi dominerer den medisinske arena, den mer humane jeg-du-relasjonen skyves i bakgrunn” (ibid.). Vitenskapskritikken følges opp i to innlegg i tidsskriftet *Sykepleien* med tittelen *Om kritikk og Om kritikk II*.²²² Her diskuterer Martinsen motsetningene mellom vitenskapelig tenkemåte og filosofi/etikk. Hun mener at naturvitenskap blir gjort til modell for alle vitenskaper og at det er i denne betydning «vitenskap» ofte blir forstått. Når det gjelder sosiale relasjoner, er det ikke riktig bare å anvende en naturvitenskapelig metodikk, skriver hun. Derfor må (bør) filosofi/etikk representere et alternativ til den vitenskapelige tenkemåte (Martinsen 1970c). To områder står sentralt i diskusjonen på 1970-tallet. Det ene er forholdet mellom teori og praksis i sykepleierutdanningen og det andre er forholdet mellom vitenskap og sykepleie. Martinsens magistergrad fra 1974, *Sykepleie og filosofi. Et marxistisk og fenomenologisk bidrag*, var ifølge Kirkevold rettet mot en ivaretagelse av de mest hjelpetrengende og en uro over ”krisen” i det positivisme-dominerte samfunnet.²²³

6.2 Den heideggerske periode

Som ”korrektiv” til den teoretisk-vitenskapelige sykepleie får omsorgen en særdeles viktig posisjon der kunnskapsidealet knyttes til dagliglivet, dagligspråket og en yrkeskompetanse lært gjennom praktisk ferdighetslæring. Omsorgen forankres i sykepleiepraksis og undervisningsmetoden bygger på lærlingssystemet: ”Vi lærer ved å gjøre, ved å praktisere sammen med mesteren, den faglærte sykepleieren og pasienten.”²²⁴ Omsorg er ifølge Martinsen en moralsk relasjon og det mest naturlige ved menneskets eksistens. Samtidig er Martinsen opptatt av å få frem tenkningen bak omsorgsbegrepet: ”Sentralt i omsorgens filosofi er analysen av hva omsorg er eller hva som er omsorgens fundamentale kvaliteter.”²²⁵

²²² Martinsen 1970b 57(12): 418–419, Martinsen 1970c 57(18): 622–623.

²²³ Kirkevold 2000: 193–206.

²²⁴ Martinsen 1981 i *Sykepleien* 68(8): 8.

²²⁵ Martinsen 1981 i *Sykepleien* 68(8): 4. Artikkelen er også gjengitt i boken *Omsorg, sykepleie og medisin* som kom ut i 1989/2003: 67–83.

For å få tak i hva omsorg er og omfatter, skriver Martinsen at hun anser filosofi som et viktig redskap for å få frem noe av tenkningen rundt omsorgsbegrepet: ”Dette kaller jeg omsorgens filosofi”.²²⁶ Sentralt i dette arbeidet står Heideggers begrep ”Sorge”:

”Omsorg har med hvordan vi forholder oss til hverandre, hvordan vi viser omtanke for hverandre i vårt praktiske dagligliv. Det er med utgangspunkt i en slik dagligdags forståelse av hva omsorg er, at Heidegger gjør omsorgsbegrepet (Sorge) til noe av det mest sentrale i sin tenkning. Med det praktiske liv som utgangspunkt og hvordan vi der viser omsorg for hverandre, vil Heidegger gjøre rede for de mer grunnleggende relasjoner mellom mennesker” (Martinsen 1981: 4).

Et viktig anliggende for Martinsen synes helt klart å være rettet mot å få frem hennes syn på sykepleie som et praktisk fag der mennesker inngår i et fellesskap med andre, noe som forutsetter gjensidighet:

”Omsorg er en sosial relasjon. Med andre ord, min eksistens forutsetter andre. Menneskers tilværelse er en «medtilværelse» med andre. Verden – min dagligverden – er allerede den som jeg deler med andre. Fellesskapet eller solidariteten som en form for kollektiv omsorg for hverandre er forutsetningen for at min eksistens – min dagligverden – har mening. Menneskets vesenstrekk er at det er til for andres skyld, – for sin egen skyld” (ibid.: 4).

I artikkelen skiller Martinsen mellom ulike former for omsorg: balansert gjensidig omsorg, omsorgsarbeid og spontane omsorgstjenester. I et balansert gjensidighetsforhold mellom voksne friske, mennesker vil det å gi og ta imot omsorg veie hverandre opp, mens omsorgsarbeid har til oppgave å ta vare på mennesker som ikke kan ta vare på seg selv og hvor omsorg som kvalitet er til stede i forholdet til dem det skal «sørge for» (ibid.). Omsorg er derfor en vesentlig dimensjon i sykepleien. Sentralt i omsorgen er forståelsen av den andres situasjon, skriver hun, en forståelse som kommer med erfaringer fra dagligverden. I tillegg må sykepleieren ha fagkunnskaper og undervisningsmetoden er lærlingssystemet, noe Martinsen underbygger i lys av Heideggers teoretiske analyse.

6.3 Martinsens historieforskning

Martinsens historieforskning kom ut i bokform i 1984 med tittelen *Sykepleiens historie. Freidige og uforsagte Diakonisser. Et omsorgsyrke vokser fram 1860–1905*. Den 2. oktober 1986 forsvarte hun sin avhandling ved Universitetet i Bergen og var dermed den første sykepleier med doktorgrad i Norge. Boken tar for seg fremveksten av diakonisseinstitusjonen,

²²⁶ Martinsen 1981 68(8): 4.

de bakenforliggende religiøse strømninger og etableringen av den første faglærte sykepleien i Norge. I dette arbeidet trer Rikke Nissen frem som en handlekraftig, uredd og innflytelsesrik skikkelse med sterke meninger. Berge Furre, som var 2. opponent ved Martinsens disputas, uttrykker det slik:

”Gjennom denne avhandlinga skin Ulrikke Eleonore Nissens profil – medan Cathinka Guldberg bleiknar. I den grad avhandlinga handlar om personar, står desse to i sentrum. Eit stykke på veg blir dei ståande som kontrastar – som representantar for to ulike haldningar til diakonissegjerninga – to liner. Heltinna i boka heiter så avgjort Rikke Nissen. Og eg forstår godt at doktoranden er imponert av henne. Ho ruver-pioneren med det brennande sinn og det overlegne intellekt” (Furre 1987: 426).

I boken skriver Martinsen at Nissen mente at en god fagutdanning var helt nødvendig for å kunne bli sykepleier og at det som Nissen beskriver som enkelte *egenskaper*, ikke var noe medfødt fra naturens hånd, men noe som både kan og bør læres. Martinsen skriver at Nissen, på samme måte som Nightingale, la stor vekt på sykepleierens selvstendig observasjon av den syke. Det var derfor nødvendig med medisinske kunnskaper.²²⁷ Til tross for denne oppklarende presisering, er det likevel den praktiske siden av faget Martinsen fremhever:

”Rikke Nissen avgrensar sykepleierens kunnskaper til de som utføres med hendene, og som kan læres uten vitenskapelig innsikt. Det betyr at det som er av teoretisk art, skal læres i sammenheng med praktisk øvelse, og ikke alene gjennom boklig teoretisering. [...] For sykepleieren skal den teoretiske kunnskapen alltid stå i sammenheng med praktisk øvelse” (Martinsen 1984: 171).

Dermed oppstår det usikkerhet rundt Nissens syn på den faglige sykepleien. Var det en ren yrkesutdanning som var målet? Og hvor kommer diakonien inn? Furre skriver i sin opposisjon at det Nissen hadde i tankene: *”Det var ikkje ei vanleg yrkesutdanning, men meir ei brei åndeleg førebuing til ei rekke oppgåver”*.²²⁸ Dette mener Furre er i tråd med filosofien i Neuendettelsau, som nettopp på grunn av dens bredde i utdanningen var det sted Nissen likte seg best:

”Bibelstudiet hadde eit stort omfang og var sjølve den krevjande hovudsak. Dei meistra Bibelen betre enn prestane, heitte det. Diakonissene skulle vera noko langt meir enn sjukepleiarar – dei var kalla til ei heilag teneste for heile mennesket, for mennesket i all slags naud, lekamleg og åndeleg: Helst eit heilagt embete” (Furre 1986: 429).

²²⁷ Martinsen 1984: 144–145.

²²⁸ Furre 1987: 429.

Furre mener at Martinsen hadde tjent på å ha reflektert noe systematisk over begrepet *diakoni*, som har sin historie og sin omfattende faglitteratur:

”I denne boka tyder diakoni tydelegvis det diakonisser og diakoner stiller med. Dermed blir ikkje omgrepet eit reiskap til å driva fram kunnskap og innsikt. Denne tendens til svikt i omgrepsdanninga heng saman med det forhold fyrsteopponenten var inne på – at teoridanninga og teoridøftinga trer i bakgrunnen for ei svært empirisk tilnærming til stoffet” (Furre 1986: 425).

Det er usikkert hva Furre har ment med denne anmerkningen, men den kan tolkes i retning av en tendens hos Martinsen til at teoretisk og vitenskapelig kunnskap underordnes det praktiske arbeidet. Denne tendensen synes gradvis å forsterke seg i Martinsens tekster. Tradisjonsfasens sykepleietenkning bygget på håndverkslæring blir således et ideal Martinsen fremhever og et hovedargument mot teoriutviklingen og akademiseringen av sykepleien. I boken *Omsorg, sykepleie og tradisjon* som kom ut i 1989, viser Martinsen en tett tilknytning til den faglærte sykepleie med dens røtter i tradisjonen:

”Omsorg i sykepleien innebærer derfor at sykepleietradisjonens fagautoritet bør gjeninnsettes. For et yrke kan også legitimere seg gjennom sin tradisjon. Allment betyr dette at håndverkslæringen og arbeidsskoleprinsippet, som en i vårt akademisk orienterte samfunn har oversett verdien av, bør komme inn igjen som pedagogiske modeller for flere av helsevesenets yrker” (Martinsen 1989/2003: 97).

Filosofi som grunnlag for forståelse av omsorgens natur og betingelser er ikke nevnt på dette tidspunktet, og blir heller ikke et tema idet Martinsen nå orienterer seg bort fra Heideggers filosofi og mot Løgstrups fenomenologi.

6.4 Fra Marx til Løgstrup – et filosofisk veiskille

På begynnelsen av 1990-tallet finner Martinsen det vanskelig å anvende Heideggers filosofi som grunnlag for omsorgstenkningen i sykepleien, hovedsakelig på grunn av de nazistiske implikasjoner i Heideggers politiske engasjement. I boken *Fra Marx til Løgstrup* (1993/2003) drøfter hun “Oppgjøret med Heidegger” og hvordan møte med Løgstrups tenkning bidro til å sette i gang prosessen. Hun skriver at det er sammenhengen mellom omsorg og moral som opptar henne:

”Omsorg har å gjøre med vårt forhold til andre. Derfor måtte jeg også sette omsorg og moral på dagsorden. Heidegger skriver ikke om moral, selv om det er nærliggende

å tolke ham dit hen. Det har jeg selv gjort. Men ettersom det moralske i omsorgen ble viktigere for meg, førte det meg til Løgstrup. I Løgstrups omsorgstenkning er moralen ikke til å komme utenom. Våre liv er moralske” (Martinsen 1993/2003: 14).

Martinsen skriver at hun nå ønsker å utvide kritikken av vitenskapeliggjøringen av sykepleien. På den ene siden stilles de metafysiske spørsmålene, praktikerens nærhet til livet og lidelsene, og på den andre siden kritikken av den positivistiske orienterte forskningen, inkludert den kvalitative forskningen. *Hvilken kunnskap åpner for de metafysiske spørsmål og gir omsorgen for den andre rom?* spør Martinsen.²²⁹ De to områdene, omsorg og positivismekritikk, veves tett sammen i den filosofiske diskusjonen. Bokens budskap, skriver Martinsen, “*er at etikk, livsfilosofi og metafysikk er bærende for sykepleien. Den setter spørsmål om vitenskapens plass i praktisk sykepleie. Den er et oppgjør med troen på rasjonalitet, erkjennelsesteori og fremskrittet*”.²³⁰ Hennes syn på sykepleie som et praktisk fag, lært i det praktiske handlingsliv, trer nå frem med ny tyngde. Blant annet førte det til en tilspisset dialog mellom Eriksson og Martinsen i tidsrommet 1994–1995,²³¹ noe som resulterte i boken *Fenomenologi og Omsorg. Tre dialoger med etterord av Katie Eriksson* som kom ut i 1996. Her kontrasteres Erikssons vektlegging av teori, begreper og begrepsanalyser med Martinsens sanselige og følelsesmessige antagelser.²³² To retninger utkrystalliserer seg, Erikssons akademiske og Martinsens praksisorienterte.

6.5 Martinsens menneskesyn

Martinsens forfatterskap ikke er statisk, men viser filosofiske sonderinger mellom ulike tenkere og saksforhold. Imidlertid er det elementer som kan sies å ha vært røde tråder gjennom hele hennes produksjon, og som gjentas og bekreftes i 2005, 2006 og 2009. Det gjelder synet på mennesket, beskrivelsen av omsorg som et relasjonelt, et praktisk og et moralsk begrep og synet på læring gjennom praktisk erfaring. Alvsvåg (2000) skriver at Martinsen allerede fra de tidlige publikasjoner har vært opptatt av mennesket som person og kropp som inngår i *felleskap med andre*, og hvor *omsorg* har en fundamental betydning. Alvsvåg viser til at dette synet har vært gjennomgående, men at det har skjedd en forskyvning fra en *kroppsfenomenologi* til en *skapelsesfenomenologi* (ibid.: 19–21). Ifølge Martinsen er livet skapt og skjenket mennesket som gave, der det enkelte mennesket er henvist til å leve sitt

²²⁹ Martinsen 1993/2003: 13.

²³⁰ Martinsen 1993/2003: 7.

²³¹ Martinsen 1996/2003: 7.

²³² Dette forhold vil bli utdypet i kapittel 10, der Eriksson og Martinsens ulike posisjoner trekkes inn i tematiseringen.

liv i fellesskap med andre mennesker. Det er uttrykk for et kollektivistisk menneskesyn, der mennesket som person inngår som en del av det hele skaperverket. Innenfor det kollektivistiske menneskesyn har alle mennesker lik verdighet. Solidaritet og ansvar for svake inngår som en naturlig del av fellesskapet. Innenfor den skapelsesfenomenologiske retning får menneskets *kropp* en sentral plass:

”Kroppen er det mest konkrete uttrykk for «livet i de menneskelige relasjoner». Kampen og forsvaret for det konkrete viser seg i kroppen vår når vi prøver å vinne den tilbake som sosial kropp. Kroppen bærer på et inntrykk som er en stadig henvendelse til den andre om å uttrykke det” (Martinsen 1993/2003: 49).

6.6 Sykepleie, omsorg og moral

Martinsen understreker at omsorg er grunnleggende i sykepleien.²³³ Omsorg er noe som menneskene og samfunn ikke kan klare seg uten. Det er bærende for alt felles liv, noe som er oss *gitt* ut fra det forhold at livet er skapt. Omsorgen kommer til uttrykk i relasjonen mellom menneskene gjennom håp, tillit, talens åpenhet og barmhjertighet. Fenomenene, av Løgstrup kalt de spontane suverene livsytringene, er før-kulturelle fenomener i det gitte liv. De suverene livsytringene er pasientens *livsmuligheter*, skriver Martinsen, som realiseres eller ikke realiseres i relasjonen mellom sykepleier og pasient.²³⁴ Martinsen beskriver nå omsorg som et ontologisk fenomen. Ifølge Løgstrup er ethvert mellommenneskelig forhold kjennetegnet av makt og avhengighet (interdependens), der den enes liv er forbundet med den andres. Den etiske fordring er at den makt som inngår i relasjonen skal brukes til den andres beste.²³⁵ Denne tanken overfører Martinsen til pasient-sykepleier relasjonen. Omsorg er ifølge Martinsen en moralsk utfordring.

6.7 Oppsummerende kommentarer

Det kan synes som Martinsens filosofiske sondering har vært sentrert rundt noen sentrale områder helt fra tidlig på 1970-tallet. Det gjelder særlig tema knyttet til teoriutviklingen og vitenskapeliggjøringen av sykepleien. I den filosofiske diskusjon veves de ulike områdene tett sammen og danner et filosofisk grunnlag der hovedtemaene er vitenskapskritikk, metafysikk, moralsk praksis og omsorg. Hennes ontologiske utgangspunkt er at mennesket som skapt inngår i et inkluderende fellesskap som forutsetter gjensidighet. Omsorg blir derfor noe som

²³³ Martinsen 1993/2003: II–III.

²³⁴ Martinsen 1993/2003: 81, 1996/2003: 31–34.

²³⁵ Løgstrup 1996/1997: 20–23.

faller naturlig ut fra at vi bryr oss om hverandre, for vår egen skyld. Argumentasjonen har hun blant annet underbygget i lys av Heideggers begrep "Sorge" og senere i lys av Løgstrups fenomenologi og de suverene livsytringene. Martinsens fortolkninger av Løgstrup vil bli utdypet og tematisert i kapittel 8 og 10. Martinsens fortolkninger av Nissens tekster er relevant å trekke inn i tematiseringen og vil derfor bli fortolket mer utdypende i kapittel 11.

Kapittel 7 Nissen: forfatter, diakonisse og sykepleiegründer

For å kunne danne seg et bilde av Rikke Nissen og hennes engasjement for den faglige sykepleien har det vært nødvendig å trekke inn noen aspekter knyttet til Nissens bakgrunn og de åndelige og faglige påvirkninger som var gjeldende for tiden hun levde i. Hensikten er ikke å gi det fulle og hele bilde av Nissens liv og virke, men å belyse aspekter som sannsynligvis har bidradd til å forme Nissens syn på sykepleie som selvstendig fag. Jeg baserer meg i hovedsak på Rikke Nissens egne tekster og private brev i tillegg til Martinsens og Wyllers forskning på sykepleiens historie og Ebbells biografi over Nissens søster Bolette Gjør.

7.1 Bakgrunn

Rikke Nissen er født i Trondheim i 1834, datter av Ida (født Hagerup) og kjøpmann Martinius Nissen. Året etter kommer søsteren Bolette til verden, samme året som faren dør. Da Rikke er fem år, gifter moren seg på nytt, og familien flytter til Romedal på Hedmarken, der Rikke etter hvert får tre halvsøsken, Caspara, Severin og Ida. Ifølge Ebbell startet hun skolegangen allerede som femårig, og 13 år gammel ble hun sendt til frk. Lotz' pikeskole i Christiania for videre undervisning og språk. Under oppholdet i hovedstaden bodde hun hos sin mormor Ulrikke Eleonore Hagerup og tantene Emma og Augusta Hagerup. Det var et utviklende intellektuelt miljø, skriver Ebbell, og omtaler søstrene Rikke og Bolette som to ruvende skikkelser mellom samtidens kvinnetyper, i en tid da den kvinnelige trening tok lite sikte på personlighetens vekst (Ebbell 1946: 121).

I 1857 reiser søsteren Bolette til Christiania, hvor hun kommer i kontakt med den johnsonske vekkelse og får nå kjennskap til misjonskvinnenes og diakonissenes arbeid. Når hun kommer tilbake ett år senere, er hun sterkt påvirket av vekkelsen. Hun påvirker også Rikke og senere moren Ida, og sammen stifter de Romedal Kvinneforening i 1858. Bolette får tuberkulose og reiser til Madeira, der hun får kjennskap til svensk misjonsarbeid. På anbefalinger fra Bolette reiser Rikke til Sverige i 1860 for å orientere seg om det indre misjonsarbeidet i landet og Diakonisseanstalten i Stockholm, som var etablert i 1851. Rikke begynner nå å spre opplysninger om diakonissearbeidet i Sverige og andre steder. I en større usignert artikkel i

Folkevennen for 1865 om diakonissegjerningen i nyere og eldre tid, presiseres det at diakonisseembetet skulle være en likeverdig del av en prestelig embetsgjerning.²³⁶

I 1862 blir Rikke selv rammet av sykdom og i 1861–62 tilbrakte hun 11 uker som pasient på Rikshospitalet på grunn av en langvarig nervefeber. Sykepleien hadde på denne tiden et dårlig rykte, og Nissen fikk nå se med egne øyne hvor skrekkelig tilstanden var, – med ”ukyndige, uopplyste, kanskje drikkfeldige gangkoner og våkekoner og meget elendighet” (Ebbell 1946: 9). Oppholdet på sykehuset har gjort inntrykk, noe som kommer frem både i artiklene og i læreboken hun skrev. Ebbell mener at Rikke på dette tidspunkt (1865) neppe så diakonissegjerningen som sitt personlige virkefelt, legemlig svak som hun var, men at hun ser at sykepleien trenger å forbedres og blir stadig mer opptatt av den. Venninnen Henriette Bärnholdt besøkte forskjellige diakonissehus i Tyskland og skriver begeistret hjem til Rikke om diakonisseanstalten Neuendettelsau i Bayern under Wilhelm Löhes ledelse. ”Kom og se, skriver hun, men bli her ikke som jeg blott i seks dager, men i seks måneder” (Ebbell 1946: 121).

I september 1868 reiser Rikke med sin halvsøster Ida til en pensjonatskole i byen Hilden, der Ida skal studere språk. Gjennom brevene hun sender hjem kan man lese gjennom linjene at reisen tar på kreftene. Rikke besøkte diakonisseanstalten i Kaiserswerth høsten 1868. Umiddelbart skriver hun hjem til Bolette og uttrykker sin skuffelse. De er vennlige nok, skriver hun, men ikke slik som i Neuendettelsau. Hun forteller at hun har besøkt diakonissekirken som var innrettet på reformert vis. I stedet for alter var det et bord med et stort klede, bibel og lysestaker. Det så ut som en likkiste! Heller ikke prekenen var helt i Rikkens smak. Hun forherliger forholdene i Neuendettelsau og særlig pastor Löhe, hennes store åndelige ideal: ”Når man så lenge har hørt Löhe tale blir man forvent”. Nissen uttrykker bekymring for utviklingen av Diakonisseanstalten i Norge. Det gjelder alt fra de strenge opptaksbetingelsene til diakonissenes drakter: ”Hun (Kathinka Guldberg) vil da vel ikke innføre de stygge drakt hos os der tillige er så uhensiktsmessig” (Nissen 1868, Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket).²³⁷

²³⁶ Martinsen skriver at artikkelen var usignert, men at det er flere grunner til å anta at Rikke Nissen sto bak. Nissen hadde allerede tidligere spredt opplysninger om diakonissearbeidet hentet fra svenske og tyske kilder, som dannet grunnlaget for artikkelen (Martinsen 1984: 41).

²³⁷ Rikke Nissens brev fra Kaiserswerth til søsteren Bolette Nissen, Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket. Dateringen er vanskelig å tyde, men av brevet kommer det frem at det er skrevet like etter ankomsten til Kaiserswerth, sannsynligvis dagen etter. Når det gjelder diakonissenes drakt så var den helt i starten etter Kaiserswerths modell, men forandret seg etter hvert i tråd med diakonissedrakten i Neuendettelsau. I Wyllers

Martinsen skriver at Rikke Nissen fulgte undervisningen til pleie- og læresøster ved Kaiserswerth og den mer spesielle undervisningen i Neuendettelsau, som var mindre yrkesrettet og mer kontemplativ.²³⁸ Ebbell kan tolkes som at det var i Neuendettelsau at Nissens egentlige diakonisseutdanning begynte:

”Hun dro til Neuendettelsau, og var der en stund, ved ‘barmhjertighetens universitet’, som det er kalt, den store Løhes diakonisseanstalt med sin vide omsorg og grundige boklige undervisning, åndsfylt og skjønt, med respekt for individualitet. Her begynte i grunnen hennes diakonisseutdanning. Grundig og kritisk innstilt satte hun seg inn i forholdene, studerte de forskjellige grener av arbeidet, særlig alt som hadde med søstrenes undervisning og gjøre, lærte og noterte” (Ebbell 1946: 123).

Når det gjelder etableringen av diakonisseanstalten skriver hun til søsteren at hun skulle ønske man søkte råd hos Cederschiöld, forstanderinnen for den svenske diakonisseanstalten.²³⁹

Ifølge Martinsen var det anstalten i Neuendettelsau og det svenske diakonissehuset i Stockholm som var Nissens forbilder. Ved begge institusjoner hadde kvinnene stort selvstyre og myndighet.²⁴⁰

I januar 1869 reiser Rikke Nissen hjem til Norge uten å ha innviet seg til diakonisse. Martinsen skriver at hennes helsetilstand var dårlig, og hennes stefar var syk.²⁴¹ Hun søker om å bli ansatt som lærerinne ved den nyopprettede Diakonisseanstalten, men får i første omgang avslag fra styret. Høsten 1870 ansettes hun som læresøster og i 1871 innvies hun som diakonisse. Ifølge Martinsen stod det strid om Rikke Nissens meninger.²⁴² Blant annet gjaldt kritikken mot ledelsen av moderhuset og søstersamfunnet, noe Nissen mente skulle være av og for kvinner. Det gjaldt også læresøsterstillingen samt hennes syn på undervisningen og på læreboken.²⁴³

bok *Sykepleiens historie i Norge* er det bilder av forstanderinnen Cathinka Guldberg i henholdsvis Kaiserswerth-kappen og Neuendettelsau-kappen (Wyller 1990: 96). Et maleri fra 1872, malt av Charlotte Prah, viser også Guldberg i Kaiserwerth-kappen. Maleriet står avbildet i boken *Diakonissehusets første hundre år 1868-1968*: 30.

²³⁸ Martinsen 1984: 46.

²³⁹ Brev til søsteren Bolette, datert Neuendettelsau 19. oktober 1869 (Håndskriftsamlingen, Universitetsbiblioteket, Oslo). Wyller skriver at Marie Cederschiöld og dennes venninne, Mathilde Foy, oppholdt seg i Norge da Cathinka Guldberg skulle begynne sitt verk. Med sine rike erfaringer var de verdifulle hjelpere (Wyller 1990: 104).

²⁴⁰ Martinsen 1984: 83.

²⁴¹ Martinsen 1984: 46.

²⁴² Martinsen 2000: 127.

²⁴³ Martinsen 1984: 83.

Brevene og særlig artiklene om sykepleie vitner om en sterk personlighet, uredd og kritisk, nytenkende og radikal, men også ydmyk og med en dyp forståelse for menneskets sårbarhet og med troen på kjærligheten som en virkende kraft mellom menneskene. Når Nissens engasjement for en forbedret sykepleie skal belyses, er noen faktorer særlig viktig å legge vekt på.

7.2 Kallet til kristelige kjærlighetsgjerninger

Sykepleie var i gründerperioden forstått som noe mer enn konkret pleie av den syke, skriver Martinsen. I Diakonisseanstaltens henstilling til ”skikkede” kvinner om å søke opptak til diakonissegjerningen, skriver komiteen at hva man vil er ”at virke til at gjøre Sygeplejen til en christelig Kjærligheds-Gjerning” (Martinsen 1984: 53). Arbeidet, skriver Martinsen, skulle være et ulønnet, oppofrende kallsarbeid (ibid.).

Med sine røtter i den johnsonske vekkelse og diakonissebevegelsens luthersk-pietistiske tradisjon, må den pietistiske kallsfortåelse betraktes som et viktig element i Nissens faglige forståelse.²⁴⁴ Hvordan forsto så Rikke Nissen det kristne kallet? I sine tekster nevner hun aldri kallet eller sykepleiegjerningen som en vei til personlig frelse. Når Nissen skriver om å følge kallet, er det som regel alltid knyttet til kvaliteten på sykepleien.²⁴⁵ Det er den kristne kjærlighetens kraft og hva den kan utrette, som gjennomtrenger tekstene. Troens inderlighet, kjærlighetens kraft, var en inderlighet rettet mot den andre, og uten denne inderlighet ville sykepleien synke ned til en *haandværksmæssig Virksomhed*.²⁴⁶ Martinsen mener at inderlighet og sosial bevissthet gikk sammen i Nissens forståelse av kallet.²⁴⁷ I sin beretning om sykepleiens historie skriver Nissen:

²⁴⁴ I boken *Øyet og Kallet* utlegger Martinsen ulike forståelser av kallet i lys av Max Webers idealtypiske protestantiske kallssetikk, hvor Luthers lære står sentralt. Hos den unge Luther knyttes kallet til arbeid, som nestekjærlig handling. Kallet ble forstått ut fra skapertanken, at vi er skapt til å ta vare på hverandre gjennom arbeid. Den sene Luther beveger seg bort fra skapertanken som grunnlag for kallet og mer i retning av en lydighet til samfunn og øvrighet. Martinsen drøfter den asketiske protestantismens kallssetikk, først kalvinismen, deretter svekkelse av kalvinismen; pietismen og metodismen. Martinsen mener at i motsetning til kalvinismen, la den tyske pietismen på luthersk grunn spesielt stor vekt på det følelsesmessige element. Deres tro bygget på en følt visshet om frelse som skulle vise seg i ”praxis pietatis”, i *from handling som et kallsarbeid*. Deretter diskuterer Martinsen den borgelige kallssetikk og kallets omdannelse (Austgard 2002, Martinsen 2000).

²⁴⁵ Om forholdet mellom kallet og sykepleie referer Nissen til Nightingale: ”Miss Nightingale siger et andet Sted, at ‘i vort Kald som Sygepleiersker vilde det være af væsentlig Betydning med Hurtighed og Nøiagtighed at kunne anstille en lagttagelse’” (Nissen 1877/2000: 189). Nightingale selv var svært tydelig i sin beskrivelse av kallet: ”Hva betyr det å føle kall for noe? Er det ikke å gjøre ditt arbeid slik at det tilfredsstillende dine egne høye idealer for hva som er riktig og best [...] En sykepleier som har et ‘kall’ vil av egen tilfredsstillelse og interessen for pasienten selv finne ut hvordan pulsen hans er, ...”(Skretkovicz 1997: 181).

²⁴⁶ Nissen 1877/2000: 19.

²⁴⁷ Martinsen 2000: 111.

”Værre har det efter Reformationen staaet til med de Syges Pleje i de protestantiske Lande navnlig med Hospitalspleien, der som oftest har været overladt i raa og uvidende Personers Hænder, som uden at drives av kristelig Kjærlighed til de Lidende fornemlig, have søgt timelig Binding i denne Tjeneste og hyppig været forefaldne til Drukkenskab” (Nissen 1884: 86).

Nissens forståelse av kallet (og omsorg) kan tolkes som et forhold som berørte både sykepleier og pasient, det var et gjensidig samspill bygget på kjærlighet og tillit, der den ene partens mulighet til å lykkes avhenger av at også den andre gjør det. Nissen skriver:

”Den, som hjelper andre, forskaffer sig selv Glæde. Mange vilde vist gjerne nyde denne Glæde, men de vide ikke, hvorledes de skulle gribe det an. At kunne hjelpe de Lidende er vistnok en af de skjønneste Gaver, et Menneske kan besidde; dog maa den uddannes til en Kunst, idet Kundskab maa forenes med Dygtighed, hvis man skal kunne opnaa et for andre som for sig selv tilfredsstillende Resultat” (Nissen 1884: 133).²⁴⁸

Sitatet gir uttrykk for Nissens høye ambisjoner om å heve sykepleien opp på et nivå som var faget verdig. Selve grunnfundamentet var den kristne kjærlighet og tro, men den alene var ikke tilstrekkelig. Mye tyder på at Nissen la stor vekt på teoretisk og vitenskapelig kunnskap og at hun ser for seg sykepleiefaget som et fag likestilt legens.²⁴⁹

7.3 Om de små kjærlighetstjenester som verken kan læres eller beskrives

Når Nissen skriver om den praktiske sykepleie, er det med inderlighet og kraft. Hun var selv rammet av sykdom og hadde erfaring fra å være pasient. Hun gir uttrykk for å være godt orientert om de menneskelige lidelser verden over. Blant annet skriver hun om soldatenes lidelser på slagmarkene, om epidemienes herjinger, stor barnedødelighet, nød og om uverdige forhold for de syke og fattige.²⁵⁰ Nissens uredde utsagn om kritikkverdige forhold både i kirken og sykepleien vitner om et personlig engasjement og en sterk rettferdighetssans knyttet til menneskets likeverd og betydning. Det samme gjør måten hun utlegger sykepleien på, der balansegangen mellom det som er sykepleierens gjøremål og måten dette gjøres på, alltid er en vurdering sykepleier gjør i samarbeid og nær relasjon med pasienten. At diakonissen skal stå den døende åndelig og legemlig bi like til det siste sukk sier seg selv, skriver Nissen. Enhver lindring hun kan skaffe pasienten og enhver liten kjærlighetstjeneste hun ennå kan

²⁴⁸ Nissen gjengir her uttalelser fra professor Bilroth i Wien. Nissen brukte ofte gjengivelser fra taler og vitnesbyrd fra det hun beskriver som autoriteter på legevitenenskapen og sykepleiens område. Det har i noen tilfeller vært vanskelig å skille mellom Nissens uttalelser og kildene hun refererer.

²⁴⁹ Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 9.

²⁵⁰ Nissen 1884: 116–132.

vise, som verken kan læres og beskrives på forhånd, må være henne en glede. Også for den avdødes legeme *drager diakonissen kjærlig omsorg* og behandler det alltid med omhu og tilbørlig respekt.²⁵¹ Nissen viser her til en dimensjon ved sykepleien som knytter seg til sykepleieren som person. Hvordan sykepleieren *er* som person, får betydning for det hun *gjør* for pasienten, noe som igjen understreker Nissens vektlegging av holdninger og egenskaper ved sykepleieren. At sykepleieren står den døende åndelig og legemlig bi til siste sukk er en selvfølge, men innholdet, det vil si *hva* og *hvordan* dette skal gjøres, kan verken læres eller beskrives på forhånd, men må komme fra sykepleieren selv gjennom kjærlig og kyndig omsorg.

7.4 Oppsummerende kommentarer

Nissens engasjement for en forbedret sykepleie springer ut i en tid der kvaliteten på sykepleietjenesten var kritikkverdig og forfallet merkbart.²⁵² Legene klager på gangkonenes unøyaktighet og mangelfulle oppfølging av arbeid og reglement, upålitelighet og slurv. For å forbedre forholdene etterlyser man pleiere med dannelse og en skikkelig fagutdanning. Det religiøse elementet i de tyske diakonisseanstalter ble fremhevet som viktig i en dannet sykepleiers arbeid.²⁵³ Dannelse og fagutdanning er områder som berører den faglige omsorgserfaringens substans og betinger, noe som betinger en dypere fortolkning av Nissens tekster. Mye tyder på at Nissen hadde store ambisjoner på sykepleiefagets vegne og understreker betydningen av teoretiske kunnskaper. Hennes prosjekt kan synes å være både radikalt, ambisiøst og banebrytende, og det virker som hun brukte de muligheter hun hadde for å fremme sitt syn og realisere sine visjoner. Nissens tekster må i likhet med Martinsens tekster leses med historisk bevissthet, det vil si i lys av fagets hermeneutiske situasjon. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 9 og 11.

²⁵¹ Nissen 1877/2000: 58.

²⁵² Martinsen skriver at legene ved Rikshospitalet lenge hadde vært misfornøyd med sykepleietjenesten, og ønsket reform. I 1859 ble Julius Bruun, den gang formann i Christiania Indremission (og senere stifter av diakonisseanstalten), ansatt som sykehusprest, hvor han nå blir bedt av legene om å få sykepleiere av den ”dannede Klasse til at virke for de syge”. Bruun beskriver sykepleien på Rikshospitalet som et arbeid drevet på en gudsfjendtlig måte, der pleierskene verken viste interesse for de syke eller gjerningen (Martinsen 1984: 35).

²⁵³ Martinsen 1984: 33.

DEL 3: Hermeneutisk dialog med tekst

Kapittel 8 Hvordan trer omsorgserfaringen frem i Martinsens tekster?

Denne delen av den hermeneutiske prosess kan beskrives som det Eriksson & Lindström kaller en søken etter noen grunnmønstre,²⁵⁴ som i dette tilfellet gjelder grunnmønstre knyttet til den faglige omsorgserfaringens substans og betingelser i Martinsens tekster. Søket er en fortolkende dialog og en tematisering av tekster publisert i tidsrommet fra 1990 til og med 2000.²⁵⁵

8.1 Omsorgserfaringens ontologiske forankring: kjærlighet og universalitet

Ifølge Martinsen har en omsorgserfaring alltid sitt utgangspunkt i den andre og den andres situasjon.²⁵⁶ Å utelukke pasienten som person er ikke omsorg og dessuten umoralsk, noe som underbygger Martinsens grunnleggende tese om at moralsk praksis bygger på omsorg.²⁵⁷ Moralen og etikken leveres i de menneskelige relasjoner.²⁵⁸ En omsorgserfaring er et resultat av sykepleierens anvendelse av faglig skjønn i konkrete situasjoner med pasienter, det vil si en fortolkende prosess som fører til ny forståelse og kunnskap knyttet til pasienten som person og til pasientens erfaringer, unike verdier og behov: ”Vi må samle oss for å forsøke å se pasientens *hele* situasjon”, skriver Martinsen.²⁵⁹ Ifølge Martinsen står Løgstrup for en *ontologisk situasjonsetikk* som understreker det personlige møte og viktigheten av erkjennelsen av den andres uerstattelighet.²⁶⁰ For å skille omsorgserfaringen fra en ikke-

²⁵⁴ ”Sökandets mening finns i behovet av att skapa någon form av ordning och begriplighet i vår värld. I vetenskapens värld innebär det ett sökande efter invarianser, teorier, grundmönster etc. beroende av hur vi väljer att benämna det” (Eriksson & Lindström 2000: 9).

²⁵⁵ Kildene er: Moralsk praksis og dokumentasjon i praktisk sykepleie. I: *Sykepleiens grunnlagsproblemer. Etikk, vitenskapsteori, ledelse og samfunn* 1990: 60–83. *Fra Marx til Løgstrup* 1993/2003, *Fenomenologi og omsorg* 1996/2003 samt *Øyet og Kallet* 2000.

²⁵⁶ Martinsen skriver: ”Regler og prinsipper brukt moralsk har sitt utgangspunkt i den andre og den situasjonen han er i. Derimot blir reglene og prinsippene moralistiske når de løsrives fra situasjonen og jeg selv står i sentrum” (Martinsen 1993/2003: 75). ”Utgangspunktet må være våre erfaringer som vinnes i samspill med andre i den konkrete situasjonen, [...]. Omsorgsetikken har sin fundamentale grunn ikke i regler eller i mine følelser, men i den andre persons fordring til meg” (ibid.: 141).

²⁵⁷ ”Moralsk praksis bygger på *omsorg*” (Martinsen 1990: 60).

²⁵⁸ Martinsen skiller ikke mellom etikk og moral, men ser på dem som ett. Det er også slik hun har fortolket Løgstrup: ”For å forenkle dette ser jeg på moral og etikk som ett, og jeg mener det er forsvarlig å tillegge Løgstrup dette synet. Jeg hevder da at moral og etikk leveres i de menneskelige relasjoner” (Martinsen 1993/2003: 71). Tranøy skriver at begrepet *moral* gjerne blir brukt om rett og galt, godt eller dårlig i vårt praktiske handlingsliv, særlig i forholdet til andre mennesker, og at begrepet *etikk* fortrinnsvis brukes om mer gjennomtenkte og systematiske artikulerte standpunkter (Tranøy 1994: 18). Det er også slik forståelsen av moral anvendes i denne sammenheng.

²⁵⁹ Martinsen 1993/2003: 149.

²⁶⁰ Martinsen 1993/2003: 70.

omsorgserfaring kan førstnevnte beskrives som *prosesserfaring*, og sistnevnte som *subjekt-erfaring*. En ikke-omsorgserfaring er en erfaring tilpasset forutsigbare preferanser og på forhånd definerte oppgaver, det vil si en erfaring som ikke inkluderer pasienten som person.²⁶¹

Martinsens filosofiske sondering har fra begynnelsen av 1990-tallet i stor grad vært inspirert av det hun selv beskriver som Løgstrups skapelsesfenomenologi.²⁶² Martinsen skriver at i Løgstrups tenkning er omsorg, kjærlighet og moral sammenvevet.²⁶³ Omsorgserfaringens substans knytter hun de spontane suverene livsytringene, slik som tillit, håp, barmhjertighet og talens åpenhet. De er våre felles grunnleggende *livsmuligheter*.²⁶⁴ Livsytringene er inherent til stede i det gitte liv og ontologiske grunnvilkår for den felle menneskelige eksistens. Fenomenene viser seg i relasjonen mellom pasient og sykepleier, i omsorgen for den andre, og beskrives også som omsorgens ontologi eller metafysikk.²⁶⁵ Samtidig gir Martinsen uttrykk for at erfaringen og ivaretagelsen av fenomenene betinger en særskilt anstrengelse, en konsentrasjon og innsats, ved siden av mot, interesse, åpenhet, mottakelighet, engasjement, innlevelse og vilje.²⁶⁶

”Jeg må kanskje korrigere mine oppfatninger, jeg må være villig til åpent å se den andre på en annen måte. Den andres grenser gjør at jeg må samle meg. Ut fra en innsats og med en samlet styrke må jeg forsøke å se de ulike sidene hos den andre for å forstå ham. Dermed kan mulighetene hos den andre komme frem” (Martinsen 1993/2003: 151).

Tilegnelsen av omsorgserfaring stiller med andre ord en rekke betingelser til sykepleieren som person, noe som berører sammenhengen mellom den etiske fordring og erkjennelsen av fordringen i det virkelige liv. Livsytringenes utfoldelse, pasientens livsmuligheter, betinger at sykepleieren som person medvirker til at de trer frem og erkjennes. For at erfaringen skal bli en omsorgserfaring må ifølge Martinsen kunnskapen sykepleieren har forbindes med en *vilje*

²⁶¹ Se Austgard 2004. Jeg skriver her at jeg tror vi trenger både prosesserfaringer og subjekterfaringer i sykepleien. I relasjon med pasienten duger ikke subjekterfaringen alene. Sykepleierens beslutninger, handlinger og nærværelse kan da komme til å utelukke pasienten som person. Distinksjonen mellom ulike former for erfaring kan relateres til Gadameres skille mellom ”the experiences that conform to our expectation and confirm it and the new experiences that occur to us” (Gadamer 1998: 353).

²⁶² Martinsen 1993/2003: 65–66.

²⁶³ Martinsen 1993/2003: 73.

²⁶⁴ Martinsen 1993/2003: 81.

²⁶⁵ Martinsen 1993/2003: 26.

²⁶⁶ Martinsen 1993/2003: 149–151, 2000: 11–41.

til å hjelpe den andre på beste måte.²⁶⁷ Ettersom sykepleierens personlige medvirkende blir avgjørende for utfallet av erfaringen, blir dette et særlig viktig område å utdype med hensyn til å avklare omsorgserfaringens substans og betingelser.

Martinsens ontologiske posisjon er *kjærlighet* og *universalitet*. Omsorgens natur som en etisk appell er i sitt vesen universell,²⁶⁸ og kjernen i den universelle appellen er kjærlighet. Kjærligheten er spontan og bundet og den uttrykker en universell følelse eller livsmulighet.²⁶⁹ Med referanse til Løgstrup skriver Martinsen at den universelle etiske fordring erfares som en appell utgått fra den andre om å handle til den andres beste: ”I kjærligheten til nesten ligger det en vilje til å endre den nødstedtes stilling”.²⁷⁰ Derfor er omsorgen som en etisk appell i sitt vesen universell:

”Omsorgen som en etisk appell, er i sitt vesen universell. [...] Hos Løgstrup er moralen fundert i kjærligheten. Moral er å handle til den andres beste. Moralens uttrykker kjærlighet i handling. [...] Kjærligheten er i sitt vesen spontan og universell, en ubegrunnet livsmulighet som er oss gitt. Den uttrykker noe universelt, noe fellesmenneskelig” (Martinsen 1993/2003: 68, 71, 73).

Med andre ord, personen som uttrykker seg, og personen som skal forstå, er knyttet sammen i en universell kjærlighet som gjennom følelsene gir forståelse, en forståelse vi ikke kan få på annen måte. Dette illustrerer Martinsen i fortellingen om den barmhjertige samaritan. Martinsen skriver: ”Følelsens forståelse er å sammenlikne med en horisont som åpner seg, og jeg innbys til og får anledning til å følge med den andres verden, gå han seende-lyttende i møte.”²⁷¹ Den universelle kjærlighet kan derfor tolkes å realiseres gjennom omsorgserfaringen og komme til uttrykk i barmhjertigheten: ”Det skapte liv realiserer seg gjennom barmhjertighet”.²⁷² De suverene livsytringene, kjærligheten og barmhjertigheten, trer nå frem som sentrale grunnmønstre i omsorgserfaringens substans.

²⁶⁷ ”Uten fagkunnskaper vil omtanken for pasienten bli til sentimental omsorg. På den andre siden vil den faglige kunnskapen forvandles til den motsatte karikatur av seg selv hvis den ikke forbindes med en vilje til å hjelpe den andre på best mulig måte” (Martinsen 1990: 63).

²⁶⁸ Løgstrup skriver at fordringen er en fordring om kjærlighet, den er uutalt og ikke ensbetydende med den andres ønsker og forlangende (Løgstrup 1956/1998: 31). At den etiske fordring er taus, skriver Christoffersen, betyr ikke at det er opp til den enkelte på egen hånd å finne ut av hva som er rett å gjøre: ”Både vår nestes uttalte ønsker og krav og sosiale normer og konvensjoner gir oss veiledning om hvordan den etiske fordring i en gitt situasjon skal innfris. Men de sosiale normene fratar oss ikke ansvaret for å utøve et skjønn –” (Christoffersen 1999: 39).

²⁶⁹ Martinsen 1993/2003: 68–74.

²⁷⁰ Martinsen 1993/2003: 63.

²⁷¹ Martinsen 2000: 11.

²⁷² Martinsen 1993/2003: 90.

8.2 Den etiske fordring og valg

Spørsmål som umiddelbart reiser seg, er knyttet til sykepleierens møte med pasientens etiske fordring, det vil si de vilkår som utløser kjærlighetens universelle følelse. Ifølge Martinsen er ikke følelser noe som trer frem automatisk, men forutsetter at sykepleieren har tatt imot pasientens fordring og berøres eller beveges av den: "Forutsetningen for å forstå og erfare er å beveges."²⁷³ En omsorgserfaring betinger med andre ord at sykepleieren er følelsesmessig berørt eller beveget av pasientens appell og fordring. Hvorvidt dette skjer, avhenger av måten sykepleieren sanser pasienten på.²⁷⁴ Martinsen skiller mellom å se med *hjertets øye* og å se med det *registrerende øyet*: "*Det rent registrerende øyet derimot er et øye som har trukket seg ut av situasjonen, og det finner ikke sted noe samspill i rommet. Øyet stiller seg i en utenforposisjon*".²⁷⁵ Å se med hjertets øye er å se med det deltakende oppmerksomme øyet: "*Øyet som lever i vekselvirkningen mellom sansing og forståelse, er «det doble øyet», og det er det deltakende oppmerksomme øyet, eller hjertets øye.*"²⁷⁶ Det er å bli sett som betydningsfull og vedkommende. Martinsen kan tolkes som at måten sykepleieren sanser (ser) pasienten på, er betinget av sykepleierens holdning:

"Med den holdning til den andre som mitt blikk uttrykker, kan jeg være med å bidra til at den andres verden blir vond og isolert. Men med mitt blikk kan også den andre bli satt fri, våge seg ut av sin egen innesperring og komme ut i relasjonene til andre. Det er mange ulike måter å se på" (Martinsen 2000: 9–10).

Det betyr at sykepleieren står overfor to valgmuligheter, enten å ta imot pasientens appell, eller å blokkere for den, og blokkering er ifølge Martinsen *fravær av erfaring*.²⁷⁷ Er følelsenes universelle forståelse fraværende, vil pasienten forbli et objekt i sykepleierens bevissthet. Det betyr at kjærligheten, barmhjertigheten, tilliten og håpet ikke fullbyrdes, og erfaringen er da ikke en omsorgserfaring. Sykepleierens følelser, bevegethet og sansing trer nå frem som fundamentale betingelser for realiseringen av den faglige omsorgserfaring. Følelser og sansing er områder jeg vil belyse mer inngående i kapittel 10.

Hvordan sykepleier møter pasientens fordring, *måten det sanses på*, blir derfor avgjørende for om erfaringen skal utvikle seg til en omsorgserfaring. Det sentrale spørsmål i denne sammenhengen er hvorvidt holdningen som bestemmer valget, er influert av den språklige

²⁷³ Martinsen 1993/2003: 125.

²⁷⁴ Martinsen 2000: 12.

²⁷⁵ Martinsen 2000: 29.

²⁷⁶ Martinsen 2000: 26.

²⁷⁷ Martinsen 2000: 55.

overlevering. *Hva danner våre holdninger? Er valget bevisst eller ubevisst?*²⁷⁸ *Hvor kommer "viljen til å hjelpe den andre på beste måte" fra?* Dette er spørsmål Martinsen behandler mer indirekte, slik som i fortolkningen av fortellingen om den barmhjertige samaritan. Martinsen skriver:

"Presten så mannen, men gikk rett forbi. Det samme gjorde levitten. Han fulgte etter sin læremester, presten. Levitten så mannen og gikk forbi. Presten og levitten hørte til den etablerte jødiske kultur, og de var godt skolert. [...] Var det slik at de registrerte ut fra teori og kultur, og da ble den halvdøde registrert som fremmed og uvedkommende, en de ikke skulle hjelpe?" (Martinsen 2000: 18).

Martinsen kan her tolkes som at til tross for at omsorgens natur er universell og tilgjengelig for alle, har den kulturelle overlevering stor innflytelse på hvordan vi møter den andre, fortolker situasjonen, anvender kunnskap og handler. Martinsen spør: *"Kan vi leve så tilpasset i kulturen at den blokkerer oss, slik at vi ikke er bevegbare, berørbare?"*²⁷⁹ Valget kan her tolkes å være ubevisst. Denne antagelse har Martinsen gitt uttrykk for tidligere:

*"Teoriene er innvevd i holdningene og ferdighetene og er med oss som bevegelige forutsetninger i handlingene."*²⁸⁰ Det betyr at det er en underliggende sammenheng mellom den språklige overlevering og omsorgserfaring, men uten at denne sammenheng får noen direkte faglig konsekvens. Det vil si at antagelser knyttet til begrepens positive muligheter er et underordnet tema i Martinsens tekster. Martinsens kritiske syn på vitenskap og teori må tas med i betraktningen. Martinsen innleder *Fra Marx til Løgstrup* (1993/2003) med en positivismekritikk, en kritikk hun ønsker å utvide.²⁸¹ De praktiske begreper, dagligspråket og fortellingene får i den sammenhengen en overordnet posisjon.

I 1993 skriver Martinsen at det er opp til sykepleier å *beslutte* å oppgi holdninger som er uforenelig med tillit og barmhjertighet, slik som forbehold, vaksomhet, glatthet, hevnjerrighet og hovmod: "Når vi beslutter oss til å oppgi holdninger som stenger for

²⁷⁸ Den etiske fordring er ifølge Martinsen (Løgstrup) et ontologisk grunntrekk ved den menneskelige eksistens og kan derfor verken skapes eller tilintetgjøres av mennesket. Fordringen *er* alltid til stede i menneskenes liv. Valget, slik jeg tolker det, vil derfor være knyttet til *anerkjennelsen* av fordringen (erfaringen). Ifølge Martinsen (1993/2002) kan fordringen erfares på ulike måter. Hun beskriver det som å rykkes opp fra det vanlige, som et brudd og en kamp, men det kan også bety stillhet og relasjonell nærværelse.

²⁷⁹ Martinsen 2000: 55.

²⁸⁰ Martinsen 1993/2003: 138.

²⁸¹ Martinsen skriver her at det er to grunner til at hun setter spørsmålsteget ved vitenskapeliggjøringen av sykepleien. Det ene er at den reflekterte praktiker – hennes kunnskap og dyktighet – aldri kan forskes frem. Det andre er at vitenskapen heller ikke reiser de grunnleggende spørsmål om vår eksistens som vi som mennesker og sykepleiepraktikere konfronteres med: "Omsorg og kjærlighet kan ikke forskes frem. Den kan kun mottas og tydes i de menneskelige relasjoner" (Martinsen 1993/2003: 13).

livsytringene, vil livsytringene sette seg gjennom i våre beslutninger slik at de får et spontant preg.”²⁸² Martinsen kan tolkes som at sykepleierens valg er et bevisst valg: ”Fordringen kan ikke velges bort. Men vi kan forsømme oss, dvs. velge å la være”.²⁸³

Omsorgsholdningen trer nå frem som en avgjørende betingelse for hvorvidt erfaringen skal bli en omsorgserfaring:

*”En sentral representant for omsorgsetikken, slik som Nel Noddings, vil være på linje med Løgstrup i oppfatningen av omsorgen er universell. Noddings skriver i boken *Caring* (1984) at noe ‘objektivt’ menneskelig, en ontologisk basis – slik som omsorgsholdningen- er universell og tilgjengelig for alle. Omsorgsholdningen er fundert i en mellommenneskelig relasjon hvor det i ethvert møte mellom mennesker utvises og mottas følelser. Hva det innebærer å møte et menneske moralsk, har sitt utgangspunkt i omsorgsholdningen ” (Martinsen 1993/2003: 68).²⁸⁴*

Fortolket i lys av Gadamerens filosofi peker Martinsens ontologiske posisjon i retning av en ahistorisk og transcendentale ontologi. Gadamer (1998) ontologiske posisjon er *forforståelse* og *universalitet*.²⁸⁵ Forforståelsen representerer vår språklige erfaringshorisont, og mennesker er knyttet sammen i en felles bevissthet som gjør forståelse mulig. Ifølge Gadamer er våre holdninger *ikke* noe som står til vår frie disposisjon, men noe som holder oss ”fanget” ubevisst. Våre holdninger (forforståelse/fordommer) er derfor ikke rasjonelle valg, men gjennom en uthevningsprosess²⁸⁶ (*Abhebung*) har vi mulighet til å bli oss bevisst våre holdninger og derved utvikle en moralsk viten om oss selv.²⁸⁷ Gadamerens utgangspunkt er at ingen forholder seg fritt til sin egen væren. Lenge før vi selv er klar over det, forstår vi oss selv på en selvfølgelig måte i den familien, samfunnet og staten vi lever i (*ibid.*: 276).²⁸⁸ Når

²⁸² Martinsen 1993/2003: 82.

²⁸³ Martinsen 2000: 54.

²⁸⁴ Min understrekning.

²⁸⁵ Gadamer skriver: ”Rather, language is the universal medium in which understanding occurs. Understanding occurs in interpreting” (Gadamer 1998: 389)

²⁸⁶ Gadamer uttrykk *ein Vorgang der Abhebung* (1960/1990: 310–311) er oversatt til engelsk med *a process of foregrounding* (1998: 305). Jeg har her valgt å kopiere Arne Jørgensens danske oversettelse *udhævningsprocess* (Jørgensen 2004: 291).

²⁸⁷ Gadamer 1998: 267–270, 295.

²⁸⁸ I sin utlegning av bevissthetens ontologiske orientering har Heideggers analyse av den menneskelige væremåte vært Gadamerens viktigste inspirasjonskilde. Hos Heidegger er forståelsen et grunntrekk ved vår væren-i-verden, der mennesket forholder seg til sin eksistens (*Dasein*) ved å gjøre valg og avprøve muligheter, samtidig som våre muligheter er bestemt av vår tilhørighet (*kastethet*) i situasjoner som vi selv ikke har valgt, men som representerer våre gitte vilkår (*faktisitet*). Det er *faktisiteten* som setter grenser for hvor mye mennesket er i stand til å forstå og beherske. Derfor, det som muliggjør og begrenser *Dasein*'s utkast, er samtidig det som uunngåelig går forut for *Dasein* (*ibid.*: 256–264). Omdreiningspunktet i Gadamerens filosofi er knyttet til hvordan mennesket forholder seg til de gitte vilkår (*faktisitet*) mennesket er underlagt, det vil si dets tradisjon eller *historisitet*. Forståelsens gjenstand er derfor ikke språket i seg selv, men slik det manifesterer seg for oss i vårt felles liv. I

Gadamer henviser til ontologien, gjør han oss samtidig oppmerksom på at det ikke er *væren-i-seg-selv* det siktes til, fordi den er på ingen måte noe gjenstandsmessig,²⁸⁹ selv om det i enhver verdensoppfatning er intendert en oppfatning av *væren-i-seg-selv* som den språklige erfaringen er relatert til. Gjennom språket fremstiller verden seg selv, men ikke i forståelsen av "værenes verden". Den ontologiske posisjon i Gadamer's filosofi er forankret i forståelsen som en universell bestemmelse ved vår historiske væren. Forståelse er ikke en av subjektets måter å forholde seg til væren på, men er selve Daseins væremåte, skrive Gadamer, altså det som er felles for alle forståelsesmåter. Et av Gadamer's prosjekter er nettopp å rehabilitere ordet "fordom" ved å vise at den menneskelige bevissthet både har produktive fordommer som muliggjør forståelse og fordommer som hindrer forståelse.²⁹⁰ Denne distinksjon mellom ulike ontologiske oppfatninger får innvirkning på hvordan vi kan forstå omsorgserfaringens substans og betingelser.

8.3 Omsorg som et universelt grunnvilkår

Omsorg trer nå frem i Martinsens tekster som et grunnleggende universelt fenomen til stede i enhver mellommenneskelig relasjon. Det sanselige inntrykk bærer moralen i seg.²⁹¹

"De grunnleggende fenomener som bærer oss, slik som omsorgen for den andre, er oss gitt ut fra det forhold at vi er skapt. Omsorgen for den andre viser seg i menneskelige relasjoner gjennom tillit, åpen tale, håp og barmhjertighet. Disse fenomenene, som Løgstrup også kaller livsytringer, er 'født etiske' (SoS 1982, s.107) (Martinsen 1993/2003: 17).

Sitatet viser en klar forbindelse til Løgstrups filosofiske utlegning av den ontologiske tradisjon:

"Det finnes også et tredje grundsyn, der kunne kaldes ontologisk. Fra det grundvilkår, vi lever under, og som det ikke står til os at ændre, nemlig at den enes liv er forviklet med den andens, får den etiske fordring sit indhold, idet den går ud på at drage omsorg for det af den andens liv, som forviklingen prisgiver een" (Løgstrup 1996/1997: 20).

den forbindelse blir særlig hørselssansen viktig. Vi må lytte til språkets overlevering, skriver Gadamer, og forstå dette sannhetsforhold ut fra vår egen språklige verdenserfaring.

²⁸⁹ Gadamer 1998: 474.

²⁹⁰ Gadamer 1998: 295.

²⁹¹ Martinsen 1993/2003: 27.

Den etiske fordring som et ontologisk grunnvilkår ved den menneskelige eksistens trer frem som et fundamentalt grunnmønster i omsorgserfaringens substans. *Men hva gjør at noen tar imot den etiske fordring, mens andre gjør det ikke? Hva er betingelsene?* Martinsen skriver:

”Sansingen lar oss umiddelbart berøre universets egen sansing. Denne berørthet stemmer sinnet. Denne stemte berørthet er en forståelsesuavhengig, umiddelbar, før-forarbeidende eller før-kulturell adgang til mennesker og natur. Det er en adgang til noe som er større enn vår selvberørende bevissthet, nemlig til det værendes egen orden” (Martinsen 1996/2003: 54).

Sitatet tyder på en umiddelbar tilgang til den skapelsesgitte etiske fordring i pasientens appell. Men til tross for at de grunnleggende fenomener som bærer oss, er oss gitt ut fra det forhold at vi er skapt, kan vi både ta vare på hverandre og ødelegge for hverandre.²⁹² Dette er et springende punkt. Det er en klar antagelse i Martinsens tekster om at omsorgen kan sviktes, noe Martinsen forbinder med den menneskelige selviskhet: ”Men på grunn av min selviskhet, fordi det er en konflikt mellom meg og mine interesser og den andre, vil det være vanskelig å få livsytringene i spill mellom oss”.²⁹³ Selviskhet, likegyldighet og egoisme kan blokkere for den etiske fordring. Martinsen kan tolkes som at en *bestemt* form for overleverte viten (teorier, vitenskap, begrepslig kunnskap) kan føre til en teknisk-instrumentell livsforståelse som blokkerer for det sanselige inntrykket:

”Den teknisk-instrumentelle livsforståelse gjennomtrenger kroppen med en viten som er dårlig, forkjært, usannferdig, ond. Den slår kroppen i stykker, rykker den løs fra sine sammenhenger. Kroppen blir lukket om seg selv” (Martinsen 1993/2003: 53).

Denne antagelse gjør at overlevert viten blir stående i en diffus posisjon. Etersom Martinsen bygger på Løgstrups tenkning, er det naturlig å vende den hermeneutiske søken til Løgstrups tekster.

8.4 Løgstrup: Språk og imøtegått transcendens

Ifølge Karstein M. Hansen (1996) er skapelsestanken et grunntema i Løgstrups språkfenomenologi. Virkeligheten har en skapt orden, og språket *henviser* til den *ikke-språklige virkelighet*, som gir den betydning. Henvisningen er selve språkets vesen.²⁹⁴ Tilværelsens gitte struktur slår igjennom i språket, og den tekniske termen for denne

²⁹² Martinsen 1993/2003: 22.

²⁹³ Martinsen 1993/2003: 84.

²⁹⁴ Hansen 1996: 275.

transcendensoppfatning er *imøtegått transcendens*.²⁹⁵ I den imøtegåtte transcendensforståelse etableres det *fortrolighet* og en kommunikasjon med universets fremmede fenomener:

”Mulighetsbetingelsen for etablering av denne fortrolighet ser Løgstrup i det forhold at den språklige forståelse er en henvisende ytring, som forventer et svar. Språket blir forstått som universets svar på henvisningselementet i den menneskelige forståelse” (Hansen 1996: 280).

Språket blir en betingelse for etableringen av et *fortrolighetsplan* og et bindeledd i den *interpersonale dialog*. Naturen kan ikke komme til orde som den er i seg selv.²⁹⁶ I Løgstrups posisjon – den imøtegåtte transcendensforståelse – foreligger det ifølge Hansen et korresponderende metafysisk samspill mellom menneske og univers, mellom språk og ikke-språklig virkelighet. Språket blir forstått som universets svar på *henvisningselementet* i den menneskelige forståelse: ”Henvisningen skaper avstand til det vi forstår, en avstand som etter Løgstrups syn er karakteristisk for all forståelse” (ibid.: 280). Avstanden er av fundamental betydning for å kunne gi rom for det *skapelsesgitte* (det gittes bidrag til forståelsen), noe Løgstrup mente har blitt ignorert i transcendentalfilosofien.

Ifølge Hansen (1996) mente Løgstrup at det var en *dualistisk ontologi* til stede både i den transcendentalfilosofiske idealisme og i eksistensfilosofien. I transcendentalfilosofien kom den til uttrykk i «to ganske og aldeles forskjellige Arter af Væren», nemlig «subjektets Væren i Erkendelsen – og det givnes Væren som givet» (DEK, s. 119).²⁹⁷ På dette punkt ser Løgstrup eksistensfilosofien som en utvikling av transcendentalfilosofien, selv om også den tenker i det samme virkelighetsteoretiske motsetningsforhold: personlig ”Dasein” og upersonlig ”Vorhandensein”. Spørsmålet Løgstrup stiller, er om de to arter av væren kan komme på talefot med hverandre, eller om erkjennelsesproblemet utelukkende må dreie seg om en ”filosofisk analyse av motsetningene mellom de to arter av væren”.²⁹⁸ Ifølge Hansen svarer Løgstrup på dette spørsmålet gjennom sin analyse av talen som interpersonal eksistens – «den

²⁹⁵ Hansen 1996: 275–276, Løgstrup 1976/1998b: 135. Hansen viser til Løgstrup der han med referanse til Heidegger peker på at det finner sted en vending i Heideggers filosofi når det gjelder de transcendensproblematisk spørsmål, fra å være forstått som erkjennelsens konstitusjon av det værende, til et mer fundamentalt transcendensbegrep, nemlig transcendens forstått som åpenhet (*cura*). Åpenhet er gitt med selve den menneskelige tilværelses eksistensstruktur. Transcendensproblemet blir derved eksistensialisert: ”Mennesket erkjenner verden innenfor de horisonter som *cura* har åpnet. Erkjennelsen konstituerer ikke selve adgangen til erkjennelsesobjektet, men blir tildelt en medkonstituerende rolle. [...] Erkjennelseskonstitusjonen finner så sted på grunnlag av *curas* transcendensåpenhet” (Hansen 1996: 276).

²⁹⁶ Hansen 1996: 278.

²⁹⁷ Hansen (1996) henviser her til Løgstrup: Den erkjennelsesteoretiske konflikt mellom den transcendentalfilosofiske idealisme og teologien. København 1943.

²⁹⁸ Hansen 1996: 269.

ene personlige Eksistens' Forhold til den anden – i Talen». Ifølge Hansen anser ikke Løgstrup forståelsen av talen å være et transcendensspørsmål, der erkjennelsesobjektet er «stumt», men et interpersonalt åpenbaringsforhold «den anden aabenbarer sig selv for mig i sin personlige Eksistens i Talen».²⁹⁹

Hansen mener at for Løgstrup er talen ikke et rent subjektivistisk anliggende, slik den fremstilles innenfor den transcendentalfilosofiske idealismes erkjennelsesteori, dvs. som et rent subjekt til objekt forhold. En slik fremstilling beskriver Løgstrup som en restriktiv ”Natur-Erkendelse” som utelukker den ”historisk Mening”.³⁰⁰ Talen har for det første en mening ”i seg selv”, som ikke har sin opprinnelse i erkjennesssubjektet. Det vil si talens åpenhet er ikke et resultat av menneskelig virksomhet, men dens spontanitet er livet inherent, iboende.³⁰¹ Det betyr at språket henter sin anonyme makt fra universet. Men talen er heller ikke kun et tegn for det *gitte*. Dens betydning bestemmes tvert imot av den andre: ”Ordet får sitt betydningsinnhold fra de interpersonale relasjoner, «som det selv skaber i dets Tale – i Sætningen» (DEK, s. 127)”.³⁰² Slik jeg tolker Løgstrup og Hansen, kan det språklige fortolkningsgrunnlag aldri bli et rent subjektivistisk anliggende ettersom talen har fått sitt betydningsinnhold gjennom de interpersonale relasjoner. Den interpersonale eksistens representerer den kulturelle språklige overlevering, slik den tilegnes mennesket, og slik mennesket tilegner seg den i den historiske eksistens. De to arter av væren, universets ahistoriske (talens åpenhet) og eksistensens historiske, kommer til uttrykk og betinger hverandre i talen – *i de interpersonale relasjoner*. Hansen skriver at i disse relasjoner kan det aldri bli tale om subjektivitetens erobring av sitt erkjennelsesobjekt i en identifikasjon med det. Språklighet betinger derfor både den menneskelige tilværelse og universets konstitusjon: ”Det personlige jeg-du-forhold blir etablert gjennom talens skapende ord” (Hansen 1996: 270). Ifølge Hansen beskriver Løgstrup språket som ”en menneskelig væremaade” da ”sproget hører med til den menneskelige existens som saadan”.³⁰³ Hansen uttrykker det slik:

”Løgstrup setter sin språkforståelse i forbindelse med inkarnasjonen, og understreker at Gud ikke møter mennesket i det særlige og usedvanlige, ikke ‘i Kræfter og Foregange udenfor det naturlige Liv og dets Ord’. Inkarnasjonen forutsetter at menneskets språk er skapt, og derfor i stand til å formidle mellom Gud og mennesket” (Hansen 1996: 267–268).

²⁹⁹ Hansen 1996: 269.

³⁰⁰ Hansen 1996: 270.

³⁰¹ Hansen 1996: 123.

³⁰² Hansen 1996: 271.

³⁰³ Hansen 1996: 267.

Dermed tegner det seg et bilde av to komplementære dimensjoner i Løgstrups språkfilosofi, universets ahistoriske spontanitet og menneskets historisitet. Dimensjonene betinger hverandre og føyer seg inn i de interpersonale relasjoner der ordet utfolder sin skapende kraft. I menneskets historiske væren kan det derfor aldri bli tale om to atskilte sfærer for forståelse.

I Martinsens tekster blir denne sammenhengen ikke så tydelig. Hun kan tolkes som at hun trekker et skarpere skille (og avstand) mellom språk og ikke-språklig forståelse, mellom univers og menneskets historisitet. Det korresponderende samspillet viskes ut og blir utydelig. Martinsen spør: *”Hva skal vi ta utgangspunkt i – kulturen, teoriene, vår hjernes evne til abstraksjon og analyse eller det umiddelbare liv i sansene og det faktisk levde liv?”*³⁰⁴ Dersom Martinsen mener at *det umiddelbare liv i sansene* ikke forutsetter intellektuell forståelse, kan det tolkes som en splittelse i forbindelsen mellom ahistorisk og historisk eksistens. Den språklige overlevering kan tolkes å bidra med fordommer eller holdninger som *hemmer* den sanselige erfaring:

”Vår tilgang til saken finner sted gjennom vår sanselige erfaring, som åpner for den, og ikke gjennom våre fordommer, faste kategorier, ferdige teorier eller fasttømrede oppfatninger. For å bli kvitt skjemaene må vi glemme det vi vet og som vi anser som ferdige, fasttømrede teorier” (Martinsen 1993/2003: 23).

Spørsmålet er: Hva fremmer den sanselige erkjennelse? I søken etter svar vender nå den hermeneutiske dialogen seg til Martinsens utlegning av det faglige skjønn.

8.5 Det faglige skjønn – en vennlig vekselvirkning mellom sansing og begrepslig forståelse

Tilegnelsen av omsorgserfaring er en prosess, skriver Martinsen,³⁰⁵ og prosessen er sykepleierens faglige skjønn. Det faglige skjønn beskrives som en vennlig vekselvirkning mellom to hovedkomponenter:

”Kort uttrykt er det kunnskap vunnet ut fra sanselig forståelse og kunnskap vunnet ut fra begrepslig forståelse der virkeligheten underordnes begrepene. I den sanselige forståelse er vår grunnerfaring de inntrykk vi mottar” (Martinsen 1993/2003: 139).

³⁰⁴ Martinsen 2000: 18.

³⁰⁵ ”Ser vi på den prosessen som vi kaller å vinne innsikt, å bli klar over noe, komme til erkjennelse av noe, begynner den ofte som en bevegelse i sinnet eller med å ha noe på fornemmelsen” (Martinsen 1993/2003: 166).

Når Martinsen beskriver det faglige skjønnet, er det ofte med henvisning til Løgstrup og *de forenende motsetninger*: ”Sansing og forståelse er atskilt og står i motsetning til hverandre. Men de er ikke uavhengige av hverandre. De inngår i et samspill, uten sammenblanding” (Martinsen 2000: 22). Martinsen utelukker med andre ord ikke den begreplige kunnskapen, teorier og prinsipper i det faglige skjønnet: ”Uten fagkunnskap vil omtanken for pasienten bli til sentimental omsorg”.³⁰⁶ Dermed markerer Martinsen en vesentlig forskjell mellom den *profesjonelle* og den *private* omsorgen. Omsorg og omsorgserfaring i profesjonell sammenheng vil alltid betinge fagkunnskaper. Sansingen og den profesjonelle kunnskap må ikke skille lag, skiller komponentene lag, bryter skjønnet sammen. Martinsen signaliserer her to viktige antagelser. Det ene er at hun skiller mellom *sanselig forståelse* og kunnskap vunnet ut fra *begrepslig forståelse*, og det andre er at inngangsporten til pasientens inntrykk og etiske fordring kan tolkes å være gjennom den sanselige forståelse – og ikke gjennom den begreplige forståelse, selv om den ikke kan utelates. Det betyr at utgangspunktet må være ”våre erfaringer som vinnes i samspill med andre i den konkrete situasjonen, og ikke tro på prinsipper og begreper og det gode som idé.”³⁰⁷ Den *sanselige forståelse*³⁰⁸ får en fundamental overordnet posisjon i erkjennelsen og representerer ifølge Martinsen en selvstendig adgangsvei til universet og forståelsen av de ontologiske metafysiske grunnvilkår. Det er en *verdirasjonell kunnskap* som kommer til uttrykk gjennom våre *naturlige sanser*, og selv om den begrepsmessige forståelse også er viktig, er den verdirasjonelle tenkning og handling overordnet:

”Motsetningen er imidlertid god bare når den praktiske, verdirasjonelle kunnskapen er overordnet den begreplige påstandskunnskapen. Skjønnets mest fundamentale uttrykksform er gjennom våre naturlige sanser og den daglige tale.³⁰⁹ [...] Selvfølgelig er også faktakunnskap nødvendig i denne sammenheng, men den verdirasjonelle tenkning og handling må være overordnet” (Martinsen 1993/2003: 140).

Det faglige skjønnets hovedkomponenter kan tolkes å omfatte: naturlig sansing, dagligspråket (praktiske begreper) og begrepslig forståelse (faktakunnskap, vitenskapelige begreper). Den *naturlige sansingen* krever en mer utdypende fortolkning, noe jeg vil komme tilbake til i

³⁰⁶ Martinsen 1990: 63.

³⁰⁷ Martinsen 1993/2003: 141.

³⁰⁸ Når Martinsen omtaler *de naturlige sansene*, er det den menneskelige sansepersepsjon hun sikter til, slik som syn, hørsel, lukt, smak og berøring (Martinsen 1993/2003: 145). Den *sanselige forståelse* eller *sansende forståelse* kan tolkes som å ha en mer sammensatt kompleksitet og kan forstås som en moralsk sans eller moralsk forståelse (ibid.: 144). Dette forhold vil bli fortolket mer utdypende i kapittel 10.

³⁰⁹ Min understrekning.

kapittel 10. Først må Martinsens distinksjon mellom praktiske og vitenskapelige begreper belyses nærmere.

8.5.1 Praktiske begreper og vitenskapelige begreper

I Martinsens (1993/2003) utlegning av det faglige skjønnet blir avstanden stor mellom kunnskap vunnet ut fra begrepslig forståelse og kunnskap vunnet ut fra sanselig forståelse. Praktisk kunnskap og *praktiske begreper* er kunnskap vunnet ut fra sanselig forståelse: ”Det er en kunnskap som vinnes og praktiseres når vi er kjent med eller fortrolige i den sammenhengen vi handler”.³¹⁰ I den praktiske kunnskapen inngår også sykepleiernes fortellinger og talesituasjoner: ”Å tenke i fortellinger er annerledes enn å tenke i begrepssystemer og modeller”.³¹¹ Kunnskap vunnet ut fra begrepslig forståelse er annerledes:

”Der er ordene satt fast i begrepssystemer og har en avgrenset og fastlagt betydning. Språket kan bare bevege seg på det plan som begrepsapparatet har fastsatt. Språket brukes konstaterende og klassifiserende. [...] Vi får ikke frem det spesielle som uttrykk for det typiske eller det vi kjenner igjen i denne spesielle situasjonen og på sin spesielle måte. Vi får kun frem det generelle, standardene, kopiene, det felles” (Martinsen 1993/2003: 139).

Kjærligheten som en etisk appell knytter Martinsen til den *naturlige*³¹² sansingen og de ontologiske grunnvilkår for den felles menneskelige eksistens:³¹³

”Etikkens grunnlag er den sansede erfaringsverden, hvor livet ‘i de menneskelige relasjoner’ reiser den etiske fordring om ivaretakelse. Den andre gjør inntrykk på meg. I inntrykket er det en appell om å ta vare på den andres liv. Dermed settes livsyttringene, slik som tilliten og barmhjertigheten, i spill” (Martinsen 1993/2003: 22).

Til tross for at *begrepslig forståelse* (kunnskap) utgjør en av hovedkomponentene i sykepleierens faglige skjønn får den en underordnet betydning: ”Vi må overordne den sanselige forståelse den begrepslige påstandskunnskapen og sette den praktiske kunnskapen først, men ikke utelukke noen av dem” (ibid.: 140). Den begrepslige kunnskap kan derfor tolkes å komme inn sekundært, det vil si etter den sanselige forståelse og den praktiske

³¹⁰ Martinsen 1993/2003: 139.

³¹¹ Martinsen 1993/2003: 114.

³¹² Om den gode sykepleie som uttrykkes i handling, skriver Martinsen; ”Dét er en sykepleie hvor den naturlige sansingen og erfaringen slippes til gjennom blikket, hørselen, lukten og de følsomme ord” (Martinsen 1993/2003: 139).

³¹³ Det ontologiske kaller Løgstrup for etikkens *grobund*, og det omfatter fenomener som ikke er skapt av mennesket, men som stiger opp fra universet i det gitte liv hvor de lar seg fullbyrde av mennesket i rom-tid-verden (Løgstrup 1982/1997: 122–125).

kunnskap, noe som forsterker inntrykket av at Martinsen mener at inngangsporten til inntrykket er gjennom den sanselige forståelse: ”I den *sanselige* forståelse er vår grunnerfaring de inntrykk vi mottar. Å motta inntrykk er å beveges kroppslig” (ibid.: 139). Spørsmålet er om Martinsen mener at den *sanselige forståelsen* og den *praktiske kunnskapen* er uten begrepslig forståelse. Foreløpig kan synes som om Martinsen avgrenser begrepslig kunnskap til å gjelde naturvitenskapelig kunnskap eller påstandskunnskap, det vil si viten som er faktisk gitt (uforanderlig).³¹⁴

8.5.2 Dagligspråket

Dagligspråket eller *det fortellende språket*³¹⁵ er det språk Martinsen overordner i utlegningen av den faglige omsorgserfaring, også beskrevet som *hverdagsspråket*, *det naturlige språket* og *det sanselige språk*³¹⁶

”Inntrykket som taler til oss og som blir vår samtalepartner, uttrykkes i vårt daglige språk. Dagligspråket er åpent for fenomener som lar seg tyde, slik som inntrykket. Dette sanselige språket har i seg en analog orden som sin erkjennelsesform. Dagligspråkets ‘begreper’ er vide, åpne, ikke fastlagte. [...] Dagligspråkets ‘begreper’ kaller Lipps og Løgstrup for konsepsjoner. De er ikke begreper som definerer noe, og heller ikke begreper som sier noe om bestemte egenskaper ved gjenstandene. Konsepsjoner er begreper som fremkommer ut fra erfaring med noe, eller de kan være praktiske” (Martinsen 1993/2003: 125).

Forskjellen (og avstanden) mellom dagligspråket og de vitenskapelige begreper blir her tydelig. Det sanselige språket – det naturlige språket eller dagligspråket ”Er ikke det begrepslige fastlagte språk”.³¹⁷ Dette forhold utdypes av Martinsen i boken *Fenomenologi og omsorg* (1996/2003). Her skriver hun at hverdagsspråk eller det naturlige språk særpreges med sin vidde, det vil si at ordbetydningen ikke har noen grenser eller noe omfang: ”I hverdagsspråkets tale besitter ordene en vidde i sin betydning. Nettopp ut fra ordbetydningens vidde, legges ikke strukturen fast” (ibid.: 107). Dagligspråkets presisjon gjennom vidde og uttrykksmuligheter er ifølge Martinsen uendelig:

”Det vide hverdagsspråk er knyttet til situasjonen der ordene i talen folder seg ut i de forskjelligste betydningssammenhenger ved å følge pasientinntrykket inn i dets vekslende uttrykksformer” (Martinsen 1993/2003: 109).

³¹⁴ Martinsen 1993/2003: 151.

³¹⁵ Martinsen 1990: 75, 1993/2003: 125, 139, 154–165.

³¹⁶ Martinsen 1993/2003: 123–125, 1996/2003: 106.

³¹⁷ Martinsen 1993/2003: 124.

I det vitenskapelige språk er det nettopp grensene som skal trekkes opp, og omfanget legges fast. For å gjøre det må et *fortrolighetsplan* skilles ut, og vi kan bare bevege oss på det plan som begrepsapparatet har lagt fast. Utskillelsen av et fortrolighetsplan betyr samtidig utskillelsen av følelser og berørthet. Er sykepleier berørt og berørende, kan hun ifølge Martinsen vanskelig beherske, fordi ”Berørtheten og den sansemessige åpenhet stiller henne i en tilbakeholdenhet” (ibid.: 101).

Et sentralt poeng synes å være at fordi det vitenskapelige språk *kan* brukes konstaterende og klassifiserende, er muligheten til stede for at det *kan* bidra til å blokkere den sanselige forståelse:

”Den river i stykker og deler opp, våre liv skal underlegges det lovmessige, kalkulerbare og forutsigbare. De kvalitative menneskelige egenskapene sjaltes ut. Mennesket løsrives fra sine sammenhenger, blir abstrakt, og verdiene blir irrasjonelle. Verdiene mister fornuften, og de griper ikke forpliktene inn i vår hverdag” (Martinsen 1993/2003: 37).

I en positivistisk livsanskuelse er det liten, om noen, plass for nærhet og varme, skriver Martinsen.³¹⁸ ”Kunnskap er makt”,³¹⁹ og det er makt i måten kunnskap anvendes på. Det er lett å gli fra det å sanse til det å registrere,³²⁰ og ved å registrere stiller sykepleier seg i en utenfor-posisjon og klassifiserer: ”Mennesket reduseres da lett til et objekt eller til et ferdig faktum”.³²¹ På dette punkt må Martinsen tolkes å være helt tydelig. Det begrepslige fastlagte språket (vitenskap, teori, begrepslig påstandskunnskap etc.) kan blokkere det sanselige inntrykk og bidra til en objektivering og fremmedgjøring av pasienten som person. Sykepleieutøvelsen blir da instrumentell og teknisk, det vil si ikke-omsorgserfaring.³²² Når det gjelder *dagligspråket*, forholder det seg ifølge Martinsen helt annerledes. Indirekte erfaringer beskrives som *konsepsjoner* og/eller *praktiske/konkrete begreper*. Det er begreper fremkommet ved bruk av faglig skjønn, og som senere kan anvendes i fortellinger, dokumentasjon, veiledning – det vil si kunnskap/teori vunnet ut fra praksis og til praksis: ”Dagligspråkets ‘begreper’ er vide, åpne, ikke fastlagte”.³²³

³¹⁸ Martinsen 1993/2003: 47.

³¹⁹ Martinsen 1993/2003: 140.

³²⁰ Martinsen 2000: 9.

³²¹ Martinsen 2000: 10.

³²² Ifølge Martinsen bæres og holdes den teknisk-instrumentelle livsforståelse oppe gjennom en rekke motsetninger: instrumentell fornuft vs. irrasjonelle verdier, teknikk vs. sentimental omsorg, positivisme vs. idealisme (abstrakt individentsentrert humanisme), modernisme vs. postmodernisme (Martinsen 1993/2003: 52).

³²³ Martinsen 1993/2003: 125.

Martinsens antagelser reiser en rekke spørsmål relatert til omsorgserfaringens substans og betingelser. Betyr anvendelsen av begrepslig kunnskap fravær av følelser og berørthet? Er dagligspråket en *felles* språklig overlevering som er lik for alle? Dersom den kulturelle språklige overlevering har betydning for hvordan vi fortolker og forstår virkeligheten, noe Martinsen selv synes å hevde, blir det problematisk å tenke seg dagligspråket som et felles forståelsesgrunnlag for den faglige omsorgserfaringens substans. Den skarpe grensedragningen mellom dagligspråket og det "vitenskapelige" begrepspråk reiser også et annet spørsmål: *Kan vi skille mellom vitenskapelig forståelse og dagligspråket i erkjennelsen?* Spørsmålet ledet den hermeneutiske prosess tilbake til Løgstrups filosofi.

8.6 Løgstrup: Vitenskapens språk versus det daglige språk

Ifølge Hansen (1996) har Løgstrup en kritisk holdning til en positivistisk vitenskapsforståelse, som han mener foretar en eliminering av det *gitte*, men han utelater ikke vitenskapelig tenkning i erkjennelsen. Hansen skriver:

"Generelt må det likevel sies at Løgstrup ikke polariserer, men snarere ser et komplementært forhold mellom dagligspråk og erkjennelse formidlet i vitenskapelig, terminologisk fastlagt språk" (Hansen 1996: 294).

Samtidig er Løgstrup opptatt av å markere forskjellen mellom de to former for språklig grunnlag. Dagligspråket har en *vidde* som trosser den vitenskapelige oppdeling av regioner. Tilgangen til ordenes betydning forutsetter "fortrolighetsadgang", noe Løgstrup mener er fraværende i vitenskapens språk (Løgstrup 1976/1998: 24).

I Løgstrups filosofi impliserer dagligspråkets fortrolighet en skapelsesforståelse:

"Sammenhengen mellom språk og univers ser Løgstrup for det første i språkets anonyme spontanitet. Språket er ikke et menneskelig instrumentarium som vi har i vår makt. Derimot henter språket sin anonyme makt fra universet" (Hansen 1996: 272).

Martinsen må tolkes å være på linje med Løgstrup på dette punkt. En fundamental forskjell synes likevel å være at til tross for at Løgstrup mener at de språklige grunnlag er forskjellige, lever vi i de ulike områdene *samtidig*, der språkets "sigte" går "på tvers" av de forskjellige områder: "Men det ejendommelige for dagligsprogets ord er, at de har vidde, og at vidden trodser grensene mellom regionerne" (Løgstrup 1976/1998b: 99). Løgstrup kan vanskelig

tolkes som at den vitenskapelige forståelse er et område som kan eller bør underordnes i erkjennelsen:

”Resultaterne, som forskerne kommer til, angår ofte os alle. [...] fordi det vitenskapelige arbejde kan komme til det resultat, at de empiriske data, som en retslig, moralsk eller konventionel forskrift forudsætter, aldrig har eksisteret eller ikke mere eksisterer eller ikke har netop den karakter, som forskriften forudsætter. På den – indirekte – måde kan vitenskapelige resultater kaste et kritisk lys over rådende retslige, moralske og konventionelle normer og lægge det nær at opstille ny og bedre” (Løgstrup 1956/1998: 71–72).

Som eksempel viser Løgstrup til hvordan forskningen har endret synet på barneoppdragelsen. Derimot mente Løgstrup at man må bestrebe seg på å finne en bedre balanse og sammenheng i de ulike kulturoverleveringer – mellom det han kaller *tilværelsesoplysning* og *naturvitenskapelig* forståelse (Løgstrup 1987: 44–53). Ifølge Løgstrup har forholdet mellom de to kulturoverleveringer kommet ut av balanse og han etterlyser derfor et språk som kan bidra til å gi et helhetssyn i tilværelsen. Vi kan ikke leve og handle uten et menneske- og helhetssyn: ”Men når et helhetssyn ikke giver sig af videnskaberne, hvoraf giver det sig så? [...] Helhetssyn, ledende ideer, idealdannelser, livsanskuelse – man kan kalde det hvad man vil – skal til.” (Løgstrup 1987: 31). Vi kan derfor ikke nøye oss med bare en vitenskapelige forståelse dersom målet er en “totaltydning” av fenomenet:

”Det er ligetil, at vi ikke kan nøjes med en vitenskapelig redegørelse for fænomenerne. En hvilken som helst vitenskap rykker fænomenerne ind under synspunkter givet med et mer eller mindre systematisk udarbejdet begrebsapparat. Det skal til for at opdage ejendommeligheder og lovmæssigheder ved fænomenerne, som vi uden videnskaberne umuligt kunne være kommet på sporet af. Men det har sine omkostninger. Fænomenerne rykkes ud af vor umiddelbare erfaring af dem, og de rykkes ud af det lys de står i med de interesser vi ellers har i dem, og derunder er der ejendommeligheder, der forsvinder og vel at mærke væsentlige ejendommeligheder. De må derfor igen hentes ind i synsfeltet, og det sker blant andet i den fænomenologiske filosofi” (Løgstrup 1978: 80).

Martinsen kan tolkes som at det begreplige fastlagte språket og det naturlige dagligspråket er to ulike språklige ”områder” som lar seg skille fra hverandre i erkjennelsen, eller som lar seg underordne og overordne i forhold til hverandre. Om Martinsen mener at det vitenskapelige begreplige språket helt kan ekskluderes fra dagligspråket er usikkert, men hun kan tolkes i den retningen i sitater som dette:

”Forståelse, sansing og språk er tett sammenvevd. Det er allerede antydnet at det her dreier seg om det sanselige språk (det naturlige språket eller dagligspråket), og ikke det begrepslig fastlagte språk. Sammen med sansene arbeider det sanselige språk med å uttrykke inntrykket” (Martinsen 1993/2003: 123–124).

En gjennomgående antagelse i Martinsens filosofi er at vitenskapelige begreper, teorier og faste kategorier kan blokkere og hindre den sanselige erfaring. Det betyr at: ”For å bli kvitt skjemaene må vi glemme det vi vet og som vi anser som ferdige, fasttømrede teorier” (ibid.: 22). Denne avstandstaken til det begrepslige språket bidrar til å skape en dualistisk tendens som forplanter seg videre og skaper et skille mellom *inntrykk* og *uttrykk*. Martinsen skriver at sammen med sansene arbeider det *sanselige språk* med å *uttrykke* inntrykket, noe som kan tolkes som at først mottas inntrykket (språkløst?), for så gjennom *det sanselige språket* å fortolkes til et uttrykk: ”Inntrykket som taler til oss og som blir vår samtalepartner, uttrykkes i vårt daglige språk”.³²⁴ Det kan tolkes som at dagligspråket (det naturlige, sanselige språk) først er virksomt idet inntrykket skal uttrykkes. Når sykepleier uttrykker inntrykket, utvinnes kunnskap:

”Å motta inntrykk er å beveges kroppslig. Kunnskap vinnes når inntrykket skal uttrykkes. Våre uttrykk kan være både kroppslig-sanselige og med ord, slik som med praktiske begreper og eksempler så vel som med fortellinger” (Martinsen 1993/2003: 139).

Denne form for erfaringsbasert kunnskap kaller Martinsen for ferdighetskunnskap, fortrolighetskunnskap eller praktisk kunnskap,³²⁵ og er kunnskap som inngår i *dagligspråket* eller det *innfallsrike språket*. At inntrykket betinger en språklig fortolkning for å bli et *uttrykk* er helt tydelig, men hva som *åpner* for inntrykket og anerkjennelsen av pasientens fordring er fortsatt uklart.

Tolket i lys av Gadamer's filosofi, trer det frem et vesentlig aspekt i omsorgserfaringens dialektiske grunnstruktur.³²⁶ I Gadamer's hermeneutiske prosess er ikke sansing og forståelse

³²⁴ Martinsen 1993/2003: 125.

³²⁵ Martinsen 1993/2003: 139.

³²⁶ Gadamer (1998) skiller ikke mellom inntrykk og uttrykk. Forståelse er samtidig fortolkning, og fortolkning er forståelsens eksplisitte form. Når vi har tilegnet oss forståelse (noe er forstått i relasjon til vårt eget), anvender vi det (applikasjon). Forståelse, fortolkning og applikasjon er derfor tre sider av samme sak og krever ifølge Gadamer åndelig frihet og åpenhet. Den norske filosofien Anders Lindseth og hans venn Glenn Most er i sitt intervju med Gadamer på begynnelsen av 80-tallet særlig opptatt av å avklare forholdet mellom erfaring og fortolkning. Etter ganske inngående (og pågående) spørsmål fra Lindseth's side virker det som om Gadamer har behov for å tydeliggjøre sine filosofiske antagelser: ”Jeg vil ikke si: ‘å tolke vår erfaring av virkeligheten’, men derimot: ‘virkelighetserfaring er tolkning’. Lindseth fortsetter: ”Mange ville umiddelbart mene at de først erfarer noe deretter interpreterer erfaringen, bestemmer den nærmere. Men De sier altså at denne bestemmelse, denne

to atskilte komponenter, men er den felles dialektikk bevisstheten gjør med seg selv idet den møter det nye eller ukjente i sitt eget. Den (eller det) ukjente andre får hos Gadamer status som et Du og blir derved anerkjent og inkludert i erfaringsprosessen som en likeverdig partner.³²⁷ Ettersom det dreier seg om en relasjon, er erfaringen et moralsk anliggende. Martinsens faglige skjønn retter seg også mot et Du – samspillet med den andre, men den andre har ingen selvstendig posisjon innenfor skjønnets dialektikk. Den kognitive prosess befinner seg i en vennlig vekselvirkning mellom erfaringssubjektets subjektive følelser/sanser og forståelse, noe som kan tolkes som et rent subjektivistisk anliggende der forståelsen av den ukjente andre innordnes innenfor erfaringssubjektets forståelseshorisont. Slik jeg ser det kan det bidra til å dekke til de faglige utfordringer som ligger i det å tilegne seg ny og ukjent kunnskap, det vil si innsikt i omsorgserfaringens betingelser.

Ved å ontologisere Du-ets plass i erkjennelsesprosessen, får Gadamer frem negasjonen i dialektikken, selve konfrontasjonen i bevissthetens møte med det ukjente – den andre. Som kjent skisserer Gadamer to ulike former for erfaring: De vi *har*, og de vi *gjør*.³²⁸ Den siste er det han kaller en *egentlig*³²⁹ erfaring. Den egentlige erfaring er alltid negativ i den forstand at det er en bestemt dialektisk negasjon, en bevegelse som bevisstheten utfører på seg selv i møte med det ukjente. Gadamer viser her til Hegel som i *Phänomenologie des Geistes* viser til bevissthetens dialektiske bevegelse:

”According to Hegel, experience has the structure of a reversal of consciousness and hence it is a dialectical movement. [...] Actually, the philosophical mind realizes what the experiencing mind is really doing when it proceeds from one to the other: it is reversing itself. Thus Hegel declares that the true nature of experience is to reverse itself in this way” (Gadamer 1998: 354).

tolkning i seg selv utgjør vår erfaring”. Hvor på Gadamer svarer: ”Ja. For en erfaring som ikke allerede var forstått, ville jo være fullstendig ubestemt, den lot seg ikke forstå overhodet”. I løpet av intervjuet blir det klart at for Gadamer er den språklige fortolkning noe mer enn et språk vi besitter og som vi kan uttrykke oss i og gjøre oss forstått ved hjelp av. Vi er i verden som ”...språklige vesener... Vi erkjenner i språket: all erkjennelse, forståelse, erfaring er tolkning. Eller sagt på en annen måte; all forståelse bygger på forutforståelsens grunn” (Lindseth i *DYADE* 1981: 13(4): 29–47).

³²⁷ Gadamer skriver: ”It is clear that the *experience of the Thou* must be special because the Thou is not an object but is in relationship with us. For this reason the elements we have emphasized in the structure of experience will undergo a change. Since here the object of experience is a person, this kind of experience is a moral phenomenon – as is the knowledge acquired through experience, the understanding of the other person” (Gadamer 1998: 358).

³²⁸ Gadamer skriver: ”Language shows this when we use the word ‘experience’ in two different senses: the experiences that conform to our expectation and confirm it and the new experiences that occur to us. This latter – ‘experience’ in the genuine sense- is always negative” (Gadamer 1998: 353).

³²⁹ Gadamer 1960/1990: 362. *Die eigentliche Erfahrung* er når mennesket blir bevisst sin endelighet, grensen for forståelse.

Erfaringen er derfor alltid en erfaring av negasjonen: *noe er annerledes enn det vi på forhånd antok*.³³⁰ Det er hva Gadamer kaller en erfaring av intethet (Nichtigkeit), som er en smertefull og krevende prosess, men en nødvendig forutsetning for tilegnelsen av ny og ukjent kunnskap. I tillegg lærer vi om å erfare, noe som bidrar til å forandre den erfarendes bevissthet. En *ekte* erfaring kan bidra til en dypere forståelse av den andres indre verden, samtidig som vi lærer noe som gjelder oss selv, det vil si den gir innsikt i vår egen erfaringsprosess. Ifølge Gadamer er det en innsikt som tilhører menneskets historiske vesen. Å være innsiktsfull er en bestemmelse ved selve den menneskelige væren (Endlichkeit). Gadamer siterer her Aiskylos, som fremsatte den metafysiske signifikans knyttet til erfaringens indre historisitet med formelen ”Å lære gjennom lidelse” (páthei-máthos). Smerten følger ikke bare ved stadig å skulle forholde seg til noe nytt og ukjent, skuffelsen over egen uvitenhet, men til selve grunnen for at det er slik. Det handler om menneskets absolutte grenser, om skillet mellom mennesket og det guddommelige, en religiøs innsikt som blant annet ga opphavet til de greske tragedier.³³¹ Gjennom erkjennelsen av at noe er annerledes enn på forhånd antatt, blir man bevisst sin egen erfaring. En ekte erfaring gir derfor kunnskap som går ut over det selve saken gjelder, den gir selvinnsett. Og selvinnsett er mer enn bare kunnskap, skriver Gadamer, den er alltid en frigjørelse fra noe som har holdt personen fanget i uvitenhet.³³² Dette aspektet ved erfaringen mener Vetlesen & Stänicke pretenderer å gjelde ahistorisk og universelt, alltid og overalt. I seg selv er den hermeneutiske erfaring konkret og praktisk i historien, men den rommer i tillegg et trekk ved menneskets eksistens som vil gjelde med en gyldighet som er allmenn og derved uberørt av historien og dens konkrete forløp.³³³ Erfaringen har derfor en videre konsekvens som berører erfaringssubjektets selvforståelse og dannelsen (Bildung). Det er områder jeg vil komme tilbake til i kapittel 11, 12 og 13.

8.7 Phronesis – en ren handlingskunnskap?

Martinsens tekster gir uttrykk for at sykepleierens holdning har fundamental betydning for realiseringen av den faglige omsorgserfaring. Ifølge Martinsen er de gode sykepleieholdningene lært i det praktiske felt og uttrykker en fagspesifikk moral:

³³⁰ Erfaringens negativitet har en produktiv kraft som ifølge Gadamer er den som igangsetter dialektikken: ”Thus the negativity of experience has a curiously productive meaning [...] The negation by means of which it achieves this is a determinate negation. We call this kind of experience *dialectical*” (Gadamer 1998: 354).

³³¹ Gadamer 1998: 356–357. Se også Austgard 2004.

³³² Gadamer 1998: 356.

³³³ Vetlesen & Stänicke 1999: 58.

”De gode sykepleieholdninger er knyttet til den profesjonelle sykepleier som person. Den barmhjertige samaritan har vært foreskrivende ideal for tillærte gode handlinger og holdninger. Uten at en i sykepleien tidligere har brukt ordet, kan vi i ettertid likevel si at den gamle aristoteliske phronesis-kunnskapen har ligget til grunn for innlæringen og praktiseringen av de gode sykepleieholdninger og handlinger. Phronesis er en kunnskapstype som har sitt teoretiske feste i etikken, men som er knyttet til praktisk handling [...] Phronesis er praktisk-moralsk handlingskunnskap” (Martinsen 1993/2003: 91).

Når Martinsen skriver at Phronesis læres gjennom prosesser hvor vi inngår i relasjoner med hverandre,³³⁴ kan det tolkes å være i tråd med Gadamer's fortolkninger av Aristoteles' phronesis-begrep (moralsk viten), men Gadamer gjør samtidig oppmerksom på at det knytter seg vesentlig mer til begrepets meningsbærende innhold enn som så. Den beste måten å vise dette på er ifølge Gadamer å sammenligne det med en annen praktisk kunnskapsform som i den greske antikken gikk under betegnelsen *téchne*.

Utgangspunktet for både den kunstferdighet håndverkeren har (*téchne*) og den moralske viten (*phronesis*) er at begge styres av viten. Den viten håndverkeren har, kan han ha lært seg i praksis, det vil si uten teoretiske kunnskaper, selv om Aristoteles mente at størst mulighet for å lykkes har den som hadde lært sine ting på forhånd. Når det gjelder den moralske viten så bestemmes også den ut fra hva den praktiske situasjonen krever, men det betyr ikke det samme som at den moralske viten bare læres i den praktiske situasjonen. Forskjellen er påfallende, hevder Gadamer. Mennesket disponerer ikke seg selv slik håndverkeren gjør, og han fremstiller heller ikke seg selv på samme måte som håndverkeren fremstiller ting. Den viten praktiserer har, må derfor være en viten som kan kontrasteres mot det som fremstiller seg i situasjonen. Denne viten kalte Aristoteles for en-viten-om-seg-selv (*Sich-Wissen*).³³⁵ Den moralske viten er nemlig klar over at erfaring alene kan ikke være et tilstrekkelig grunnlag for å fatte den rette beslutning, ettersom den moralske bevissthet må lede handlingen på forhånd. Av den grunn kan vi ikke slå oss til ro med det usikkerhetsmomentet som er i *téchne*, det vil si at ren erfaring *kanskje* kan lykkes i et enkelt tilfelle, men den kan også mislykkes.

³³⁴ Martinsen skriver: ”Phronesis læres gjennom prosesser hvor vi inngår i relasjoner med andre, med andre ord i livets skole...Phronesis-kunnskap er praktisk, erfaringsbasert kunnskap som jeg oppnår når jeg følelsesmessig spiller meg selv inn i situasjonen...Phronesis-kunnskap sikres gjennom det kvalifiserte skjønn” (Martinsen 1993/2003: 93).

³³⁵ Gadamer 1960/1990: 321.

Når det gjelder moralsk viten må den handlende betrakte den konkrete situasjon i lys av det som *generelt* kreves av ham. Gadamer viser her til Aristoteles' kritikk av den platonske idelæren, nemlig at den "praktiske filosofien", i motsetning til matematikken, ikke var rettet mot en eksakt nøyaktighet. Den filosofiske etikken, slik som det å overvære Aristoteles' forelesninger, kan ikke erstatte praktikerens moralske bevissthet, men den kan være en hjelp til å komme til klarhet over seg selv. Det igjen forutsetter blant annet en viss eksistensiell modenhet av den som mottar, til ikke å kreve mer av undervisningen enn det den kan gjøre for ham:

"A person who has to make moral decisions has always already learned something. He has been so formed by education and custom that he knows in general what is right. The task of making a moral decision is that of doing the right thing in a particular situation- i.e., seeing what is right within the situation and grasping it" (Gadamer 1998: 316–317).

I sin kritikk av den sokratiske-platonske dydslæren, sidestillingen mellom areté og logos, tilbakefører Aristoteles dydslæren til dens riktige dimensjoner ved å påvise at órexis (streben) og utformingen av denne til en fast holdning (héxis), er det bærende element i menneskets moralske viten. Gadamer har en inngående avklaring av hva som konkret skiller mellom téchne og phronesis, som i en svært forkortet versjon kan skisseres slik:

Man lærer en téchne, men man kan også glemme den. Man lærer ikke en moralsk viten for så å glemme den. Den er heller ikke en viten man velger eller velger bort, og man besitter ikke denne viten slik at man allerede har den, for så å anvende den. Denne viten kan til en viss grad beskrives som forbilder/modeller (Leitbilder)³³⁶, men man kan ikke på forhånd bestemme hvordan denne skal komme til uttrykk, ettersom den avhenger helt av hva situasjonen krever. Håndverkerens viten kan bestemmes på forhånd, ettersom den skal føre til et bestemt sluttprodukt.

Moralsk viten kan aldri være kjent på forhånd, slik håndverkerens kunnskap kan. Den er heller ikke rettet mot et partikulært mål, men til livet i sin helhet. Den tekniske viten er derimot partikulær og brukes til partikulære mål. I den moralske viten må den som handler rådføre seg med seg selv for å vite hva som bør gjøres. Den moralske viten kan i prinsippet ikke besittes på forhånd, slik som den viten som kan læres.

³³⁶ Gadamer 1960/1990: 322.

Aristoteles bestemmer at phronesis er preget av en viss usikkerhet (Schwanken), ettersom denne viten omfatter både målet og midlet mot målet. Gadamer mener derfor at den *selv-viden* Aristoteles beskriver, rommer den *fullendte applikasjon* og bekrefter sin viten i den gitte situasjonens umiddelbarhet. Det er med andre ord viten *om det partikulære* som fullender den moralske viten, men den er ikke en ren sanselig forståelse:

“For although it is necessary to see what a situation is asking of us, this seeing does not mean that we perceive in the situation what is visible as such, but that we learn to see it as the situation of action and hence in the light of what is right [...].seeing what is immediately to be done is not a mere seeing but nous” (Gadamer 1998: 322).

Dermed har Aristoteles identifisert moralsk viten (phronesis) som forskjellig fra både episteme (vitenskap / uforanderlig viten) og téchne (håndverk), uten at de ulike former for viten utelukker hverandre gjensidig. Moralsk viten er med andre ord en viten mennesket har om seg selv som person og fellesskapets mål. Mangler denne viten, så er det ikke feil eller falskt –, men ”blindhet”: ”A person who is overwhelmed by his passions suddenly no longer sees what is right to do in a given situation” (ibid.: 322). Gadamer kommer her inn på de negative selvsentrerende følelsene. For ved siden av phronesis, den besindige overveielens dyd, finnes *forståelse* eller *dømmeevne* (synesis).

Går vi tilbake til Martinsens tekster vil vi oppdage en vesentlig forskjell:

“Phronesis læres gjennom prosesser hvor vi inngår i relasjoner med hverandre, med andre ord i livet skole. [...] Phronesis-kunnskap er situasjonsbundet og konkret, lært i mellommenneskelige situasjoner.[...] Phronesis-kunnskap er praktisk, erfaringsbasert kunnskap som jeg oppnår når jeg følelsesmessig spiller med inn i situasjonen.” (Martinsen 1993/2003: 93).

Martinsen og Gadamer er samstemte i sine fortolkninger når de skriver at utgangspunktet for den aristoteliske phronesis er det partikulære. Det som skiller dem fra hverandre, er at Gadamer samtidig understreker at phronesis-kunnskap forutsetter en viss forberedelse, det vil si en viten om seg selv og hva som *generelt er forventet* (fellesskapets mål). Hva som er mulig å lære av situasjonen, utfallet av erfaringen i praksis, avhenger av praktikerens forforståelse. Erfaringen praktikerer gjør må samtidig være av en slik karakter at den bidrar til å utvikle en moralsk holdning. I Martinsens tekster er dette så vesentlige punkt i Aristoteles’

lære vanskelig å finne, noe som bidrar til å gi et bilde av phronensis-kunnskap som ren erfaringsbasert kunnskap.

8.8 Oppsummerende kommentarer

Martinsens omsorgserfaring trer frem med en sterk transendental forankring i ontologiske, universelle ahistoriske fenomener, det vil si selve møte med pasientens etiske fordring og appell. *En omsorgserfaring inkluderer alltid pasienten som person og er en helhetlig forståelse av pasientens unike situasjon.* Martinsen forankrer omsorgserfaringens substans til den universelle kjærlighet og de spontane livsytringer, slik som tillit, håp, barmhjertighet og talens åpenhet. Mottakelsen av pasientinntrykket, den etiske fordring, er derfor en fundamental betingelse for om erfaringen skal lykkes og bli til en omsorgserfaring. Det faglige skjønnet utgjør et sentralt grunnmønster i tilegnelsen av den faglige omsorgserfaring, der den sanselige forståelse, følelsene og dagligspråket innehar en overordnet posisjon. Sansing og følelser er områder som vil bli tematisert mer inngående i kapittel 10.

Omsorgserfaringens sentrale grunnmønstre kan sammenfattes slik:

- Omsorg er et ontologisk universelt grunnvilkår i den felles menneskelige eksistens.
- Omsorgserfaringens substans forankres i den universelle kjærlighet, den etiske fordring og de spontane suverene livsytringene, fenomener som tillit, håp, barmhjertighet og talens åpenhet.
- Omsorg, moral og kjærlighet lever i relasjonen mellom pasient og sykepleier.
- Omsorgserfaring er en fortolkende prosess som finner sted i møte med pasienten og ved bruk av faglig skjønn.
- Omsorgserfaringens betingelser er knyttet til sykepleieren som person, og avhenger av de valg sykepleier gjør i møte med den etiske fordring i pasientens appell. Martinsen viser til betingelser som:
 - *åpenhet og mottagelighet*³³⁷
 - *mot*
 - *opptatthet og interesse*³³⁸
 - *engasjement og innlevelse*³³⁹
 - *tilbakeholdenhet*³⁴⁰

³³⁷ Martinsen 1996/2003: 74.

³³⁸ Martinsen 2000: 149.

³³⁹ Martinsen 2005: 137.

- *oppriktig villighet*³⁴¹
 - *vilje*³⁴²
 - *aktelse for livet*³⁴³
 - *sansing og følelser*
 - *fantasi*
 - *hengivenhet*³⁴⁴
- Omsorgsholdningen trer frem som en viktig forutsetning for realiseringen av den faglige omsorgserfaringen. Omsorgsholdningen kan tolkes som et ontologisk universelt fenomen, men kan også utvikles og læres i det praktiske felt, gjennom veiledning og det daglige språk. Holdninger kan tolkes å være både ubevisste og bevisste.
 - Begrepslig kunnskap, vitenskap og teori kan påvirke omsorgsholdningen i negativ retning og bidra til å blokkere for den etiske fordringen, det vil si en objektivisering av pasienten som person.
 - Omsorgserfaring betinger begrepslig fagkunnskap (teori, vitenskapelige begreper, påstandskunnskap etc.), men denne form for kunnskap har en underordnet posisjon i det faglige skjønnet.
 - Det faglige skjønnet læres i ”levende sammenhenger”, i samspill med andre og gjennom anvendelsen av naturlige sanser og det daglige språk (praktiske begreper).

Språklig overlevering og ulike former for språkdannelser har en betydelig plass i Martinsens tekster. I positiv betydning fremheves dagligspråket, det sanselige språket, de praktiske begreper og praktisk kunnskap, det vil si en praktisk viten som erverves gjennom erfaring i det praktiske liv. Språklig overlevering kan også ødelegge og blokkere for det sanselige inntrykk. Martinsen må tolkes som gjennomgående kritisk til begrepslig kunnskap, noe hun mener kan bidra til en instrumentell eller teknisk form for tenkning, med andre ord kunnskap som reduserer pasienten til et objekt. Hun knytter *det begrepslige språket* til vitenskapelig

³⁴⁰ Å stille seg åpen for skapelsestanken, skriver Martinsen, er å innta en mottakende holdning: ”I en mottakende og tilbakeholdende sammenheng vil vi se godt, det vil si se med åpne sanser og på en fantasifull måte. Dermed vil vi kunne se personens gode og sterke sider” (Martinsen 1993/2003: 151).

³⁴¹ ”Oppriktigheten er ikke moralsk prektighet, men å ville den andres beste. Det har med en grunnholdning å gjøre som personen har som standard for sine handlinger...at en er villig til å engasjere seg i relasjonen” (Martinsen 1990: 63).

³⁴² Martinsen 1996/2003: 63.

³⁴³ Martinsen 1996/2003: 74, 2009: 133.

³⁴⁴ Martinsen 1993/2003: 148.

kunnskap og til viten som er faktisk gitt (uforanderlig/påstandskunnskap). Tekstene er gjennomgående preget av å være farget av Martinsens positivismekritikk. Den reflekterte praktikerens kunnskap og dyktighet kan ifølge Martinsen aldri forskes frem.³⁴⁵ Dermed oppstår det et konkurrerende spenningsforhold mellom praktiske begreper (praktisk kunnskap) og begrepslig forståelse (uforanderlig kunnskap, vitenskap, påstandskunnskap), sansing og forståelse, dagligspråk og vitenskapelig språk, praksiserfaring og teori. Omsorg, sansing, følelser, praktisk kunnskap og det daglige språk blir motsvaret til den vitenskapelige tenkningen i sykepleiefaget. Sett i lys av Gadammers ”virkningshistoriske prinsipp” kan Martinsens reservasjoner når det gjelder teori, begreper og vitenskap, tolkes som en reaksjon på vitenskapeliggjøringen av den profesjonelle sykepleien. Dette området vil bli belyst mer inngående i kapittel 11.

Omsorgserfaringens sentrale grunnmønstre trer frem i Martinsens tekster i et høyst intellektuelt filosofisk språk, mettet med metaforer, begreper og meningsbærende antagelser hentet fra Løgstrups filosofi og klassiske kilder. Samtidig uttrykker tekstene en klar antagelse om at den faglige omsorgserfaring utvikles og læres i praksis. Det er et tankekors. Så langt har fortolkningen av Martinsens tekster ikke ført til en nærmere avklaring av hva som åpner for pasientens inntrykk og den etiske fordring, eller hvorfor noen tar i mot fordringen, mens andre ikke gjør det. Hovedinntrykket er at omsorgserfaring, skjønn og omsorgsholdning utvikles og læres i det praktiske arbeidet, gjennom veiledning og erfaring. Det er også slik Martinsen har fortolket Nissen. Den hermeneutiske prosess vender seg nå til Nissens tekster. Ifølge Martinsen var den første faglige fasen i sykepleien bærer av en omsorgsrasjonalitet, der de *personavhengige* ferdighetskvalifikasjoner dannet grunnlaget for omsorgen for pasienten, en fase som har blitt definert som den humanistiske fasen i sykepleiens historie i Norge.³⁴⁶

³⁴⁵ Martinsen 1993/2003: 13.

³⁴⁶ Se Frost 1984, 1991, Martinsen 1984, 1989/2003: 94–97, Martinsen & Wærness 1979/1991: 22, Slagstad 1998.

Kapittel 9 Hvordan trer omsorgserfaringen frem i Nissens tekster?

Den hermeneutiske prosess vil nå være rettet mot en søken etter grunnmønstre i Nissens omsorgserfaring. Tematiseringen vil ta utgangspunkt i den ontologiske forankring og den kristne lære og troens betydning for omsorgserfaringens substans og betingelser i Nissens sykepleietenkning. Fortolkningen vil være sentrert rundt samtlige av Nissens tekster knyttet til sykepleie.

9.1 Nissens ontologiske forankring

Når Nissen viser til omsorgens dype forankring i den kristne tradisjon, er det med utgangspunkt i den første kristne kirke med dens rike tros- og kjærlighetsliv, en tid hun beskriver som den første kjærlighetens tid: ”De Kristnes Kjærlighed fulgte Ven og Fiende til Graven og mange døde selv, efterat de havde helbredet andre ved sin Omsorg for dem” (Nissen 1884: 84). Nissen beskriver den kristelige kjærlighet som selve drivkraften i pleien av de syke, der kjærlighetens gjerninger oppveide for de ellers så kummerlige forhold innenfor de nyopprettede lasaretter og hospitaler. På denne tiden var det kirkens ansatte, kvinner og menn, som besørget pleien i hospitalene, skriver Nissen, og nevner spesielt enken Fabiola og keiserinne Flaccillas store innsats.³⁴⁷

Det er lite som tyder at Nissen forbinder den kjærlige omsorgen med faglige teoretiske kunnskaper, men knytter den til kristen kjærlighet og tro. Tekstene gir heller ikke uttrykk for at Nissen anvender omsorgsbegrepet som et særegent faglig begrep, men som et generelt, allment begrep. Omsorg kan utøves både med og uten kjærlighet, den kan være både god og dårlig. Men Nissen anvender omsorgsbegrepet også når hun omtaler sykepleien, og i de sammenhenger gir tekstene klart uttrykk for en nøye sammenheng mellom kristen kjærlighet og den *kjærlige omsorgen*. Dette inntrykket forsterkes i uttrykk som ”den kristelige Kjærligheds Omsorg”.³⁴⁸ Den kristne kjærlighet må derfor danne *Grundvolden* for den sykepleie diakonissene skal utøve:

”Kun som en Frugt af den kristelige Tro kan den inderlige, opofrende Kjærlighed fremspire, der giver Sygepleien sit rette Værd, og uden hvilken den trods al tilegnet

³⁴⁷ Nissen 1884: 85.

³⁴⁸ Uttrykket ”den kristelige Kjærligheds Omsorg” er å finne i artikkelen *Sygeplejen IV. Et Blik paa dens Historie og Betydning for den kristne Kvinde i vor tid* i bladet *Fra Diakonissehuset* (Nissen 1884: 132).

Dygtighed, Øvelse og Erfaring synker ned til en haandværksmæssig Virksomhed.[...] Den kristelige Kjærlighed maa saaledes være Grundvolden for den Sygepleie, vore Diakonisser øve” (Nissen 1877/2000: 19).

Kjærlighet bygget på den kristne lære og tro må derfor medtenkes når omsorgserfaringen i sykepleiens første faglige fase skal fortolkes og forstås. Ifølge Nissen dannet den selve grunnlaget for *de åndelige betingelser* og *egenskaper* hun mente var nødvendig for å kunne bli sykepleier:

”De aandelige Betingelser, der fordres hos en Dk.,³⁴⁹ kjende vi af Diakonissetimerne; enkelte Egenskaber, som er særlig nødvendig for hende som Sygepleierske, ville vi imidlertid her paaapege” (ibid.: 21).

Samtidig gir Nissen uttrykk for en forståelse av omsorg som et fenomen som ut fra skapertanken ligger innleiret i menneskets natur:

”Sygepleiens Oprindelse er vistnok urgammel. Den naturlige Trang, som selv det raaeste Menneske føler til at bistaa sit Medmenneske under Sygdom og Lidelse, har vistnok tidlig givet Anledning til et Slags Sygepleie” (ibid.: 19).³⁵⁰

I artikkelen *Sygeplejen I* (1884) uttrykker hun sin skepsis til opprettelsen av sykehus som var grunnlagt på det hun kaller for ”humaniteten” eller ”ren menneskekjærlighet” (ibid.: 83). Sammenhengen mellom den kristelige kjærlighet, troen og nødvendige egenskaper ved sykepleier som person trer frem som fundamentale grunnmønstre i Nissens omsorgserfaring. Dette kommer tydelig frem i hennes omtale av de såkalte ”gangkonene”, som uten å drives av den kristelige kjærlighet til de lidende, beskrives som rå og utvitende. Men, føyer hun til, også blant gangkonene fantes det hederlige, kristelige kvinner som hadde kjærlig omsorg for sine syke (ibid.: 86). Nissen kan tolkes som at tro, kjærlighet og tillit er dimensjoner som betinget hverandre gjensidig. Mangler troen, lukkes muligheten for kjærlighetens virkende kraft, en kraft som kan kjennes på ”fruktene”, slik som tilliten i relasjonen mellom sykepleier og pasient. Overleverte kilder skal ifølge Gadamer leses med historisk bevissthet. For fullt ut å kunne vurdere den kristne læres betydning for tradisjonens forståelse av den kjærlige omsorgserfaring, kan det være fruktbart å se den språklige overlevering i et videre perspektiv. Det vil si ikke som en teoretisk eller dogmatisk lære, men som en *felleskapsstiftende sans*.

³⁴⁹ Dk. er Nissens forkortelse for Diakonisse (Nissen 1877/2000: 21).

³⁵⁰ Denne antagelse gjentar Nissen i 1884 i artikkelen *Sygeplejen I*: ”Ligefra de ældste Tider finde vi en Slags Sygepleje, da selv de raaeste Mennesker føle en naturlig Trang til at bistaa sine Medmennesker under Sygdom og Lidelser” (*Fra Diakonissehuset* 1(6): 83).

9.2 Sensus communis

Inspirert av 1700-tallsfilosofen Giovanni Battista Vico (1668–1744) ønsker Gadamer (1998) å vise at også fellesskapets fellessans representerer viten. Ifølge Gadamer befinner Vico seg innenfor den humanistiske tradisjon ved å vise at antikkens begrep *common sense* (sensus communis) ikke er en evne som finnes hos alle mennesker, men en *fellesskapsstiftende sans*. Vicos poeng er at hva som er retningsgivende for den menneskelige *vilje*, ikke er fornuftens abstrakte allmennhet, men den konkrete allmennhet slik den er representert i en gruppe, et folk, en nasjon eller hele menneskehetens fellesskap. Derfor har utviklingen av denne felles sans avgjørende betydning for livet. I den forbindelse aktualiserer Vico den gamle aristoteliske distinksjonen mellom den praktiske og den teoretiske viten. Ifølge Vico betyr den aristoteliske motsetningen noe annet og *mer enn* motsetningen mellom viten basert på allmenne prinsipper og erfaringen av det konkrete, og dreier seg om et etisk motiv som inngår i den romersk-stoiske lære om *sensus communis*. For å kunne forstå og moralsk beherske den konkrete situasjon forutsettes det at man kan subsumere det gitte under det (allmenne) *mål* man har for øyet, for her igjennom å oppnå det riktige. Phronesis forutsetter at *viljen* har en retning, det vil si en moralsk væren (*héxis*), som ifølge Aristoteles var en åndelig dyd. Den er ikke bare en evne (*dýnamis*) og er ikke identisk med praktisk klokskap eller alminnelig oppfinnsomhet, men forutsetter en moralsk holdning som videreutvikles, og som dreier seg om å kunne skille mellom rett og urett, det passende fra det upassende. Dette motivet som Aristoteles utformet i sin kritikk av Platons ”den godes idé”, er det Vico henviser til. For Vico var *sensus communis* en sans for det rettferdige og det felles beste, som visstnok finnes hos alle mennesker, men som erverves ved å leve i et fellesskap, og som bestemmes av fellesskapets forordninger og målsettinger. Fellessansen formidler en spesiell positiv erkjennelse.

Ifølge Gadamer fikk Vico ingen merkbar innflytelse på 1700-tallet, men det fikk den engelske filosofen Shaftesbury (1671–1713)³⁵¹ som oppfattet humanistenes *sensus communis* som sansen for det felles beste og som omfattet ”love of the community or society, natural affection, humanity, obligingness” (Gadamer 1998: 24). Denne forståelsen av *sensus communis* skulle imidlertid endre seg i løpet av den tyske opplysningstiden, skriver Gadamer, med én viktig unntakelse, nemlig *pietismen*. Den schwabiske pietisten Friedrich C. Oetinger (1702–1782) støtter seg direkte til Shaftesburys forsvar for *sensus communis*, som han ikke

³⁵¹ Anthony Ashley Copper, Lord Shaftesbury.

bare oversatte til ”hjerte”, men til *alle de ting vi daglig forholder oss til, og som holder et helt samfunn sammen*. Oetinger er ikke bare opptatt av begrepets tydelighet, men ønsker å vise at både kjærligheten, interessen og visse forutanelser må være til stede. Oetinger overtar Aristoteles’ idé om den felles dýnamis (evne) som forbinder syn, hørsel osv., og bruker den som bekreftelse på det egentlige *livsmysterium*. Den innebærer et kompleks av instinkter, dvs. en naturlig trang til det livets sanne lykke beror på, og som for så vidt er en virkning av Guds nærvær. Guds nærvær er ganske enkelt i livet selv, og fordi disse instinkter er Guds gave, er den *sensus communis* som støtter opp om disse instinkter av særlig betydning for vår erkjennelse av dem, nettopp fordi de er en gave fra Gud.³⁵²

Fremstillingen Gadamer gir er i tråd med de antagelser som kommer til uttrykk i Nissens tekster. Wilhelm Löhe, prest og grunnlegger av diakonisseanstalten i Neuendettelsau, var Nissens store åndelige forbilde. I artikkel III om Löhes liv skriver hun om hans vektlegging av liturgiens betydning: ”Löhe betonedde sterkt Liturgiens pædagogiske Betydning og saa deri et Middel til Opdragelse og Øvelse i Tro og Helliggjørelse” (Nissen 1885: 105). Nissen la heller ikke skjul på at hun ønsket Neuendettelsau som forbilde for den norske diakonisseanstalten (ibid.). Nissen kan tolkes som at den språklige fellesgrunn, som en fellesskapstiftende sans, var viktig for de åndelige betingelser og de nødvendige egenskaper ved sykepleier som person. De åndelige betingelser og de nødvendige egenskaper var grunnlaget som skulle heve kvaliteten opp på et nivå som var sykepleien verdig. Samtidig understreker hun at utviklingen av de nødvendige egenskaper fordrer en særskilt innsats:

”Der fordres megen Taalmodighed, Kjærlighed og Visdom hos en Sygepleierske, for at hun rettelig skal kunne fyldestgjøre den Opgave, der stilles til hende, forenet med et venligt, bestemt Væsen og et sundt, klart Blik for sjælelige Tilstande, som ikke er mange givet. [...] Ved et venligt Væsen og hjertelig Deltagelse stræber³⁵³ hun at vinde den Sindssyges Tillid, ...” (Nissen 1877/2000: 75).

Det er her nærliggende å trekke inn Gadamers (1998) henvisninger til Aristoteles som i sin søken etter å gjenvinne balansen i den sokratiske-platonske dydslære, sidestillingen mellom dyd og viten (areté og lógos), viser at det bærende element i den moralske viten er *streben*

³⁵² Gadamer 1998: 19–30. Gadamer skriver at Oetinger uttrykkelig skiller mellom ”sanselige” sannheter og rasjonelle sannheter: ”Oetinger writes, the ratio governs itself by rules, often even without God; but sense always with God” (ibid.: 29). Gadamer understreker at vi må ikke forstå instinkter slik Leibniz forstår dem, det vil si som affekter (confusae repraesentationes), for de er ikke forbigående fenomener, men dypt forankrede tendenser med en diktatorisk, guddommelig og uimotståelig makt (ibid.: 29).

³⁵³ Min understrekning.

(óreksis) samt dannelsen av den til en fast *holdning* (*héxis*).³⁵⁴ Ifølge Gadamer inngår *sensus communis* i dannelsen av denne holdningen, og at ordet etikk indikerer at Aristoteles baserte *areté* på øvelse og *éthos*. Nissen bruker ikke ord som etikk og holdninger, men hun skriver om *de nødvendige egenskaper*, om *særegne åndelige gaver*, og at disse egenskaper kan øves på og læres bare viljen, kjærligheten og sannheten er tilstede: ”...*kristelig Visdom vil lære hende at tale og tie i rette Tid, og alltid lade Sandheden fremkomme med Sagtmodighed saavel som med Ro og Tillid*”.³⁵⁵ Det tyder på at Nissen betraktet den kristne lære og tro som en *visdom* til dypere selvinnsikt.

For elevene og prøvesøstre ved anstalten betydde det religiøse innholdet en streng disiplin, med andakt morgen og kveld. Lesing av kirkehistorien og undervisning i bibelkunnskap foregikk til faste tider. Forstanderinnen (Cathinka Guldberg) hadde ukentlige bibeltimer, som var preget av dyp luthersk-pietistisk religiøsitet og alltid ble avsluttet med bønn. I trinn 2 (prøvesøstertiden) inngikk det store teoretiske kurset. Totalt utgjorde undervisningen 35 timer teori i uken, hvor av de diakonale og bibelske fag utgjorde ca. halvparten. Det ble undervist i kirkehistorie, religion og Luthers store katekisme. Diakonissetimene var ledet av enten stiftprost Julius Bruun eller Nissen. En rekke av Bruuns muntlige foredrag står å lese i bladet *Fra Diakonissehuset*, redigert og ført i pennen av Nissen. Forstanderinnen Guldberg hadde timene om diakonissegjerningen. Nissen ledet kurset fra 1871 til 1876, men måtte slutte på grunn av sykdom. Av de til sammen 35 timene i teoriundervisning hadde hun ansvaret for 18 timer. I disse inngikk allmennfag, diakonissetimene og kirkehistorie.³⁵⁶

9.3 Troens betydning for omsorgserfaring

Sentralt i den lutherske lære står den pietistiske kallsforståelse og menneskets plikt til å tjene og hjelpe sin neste. Troen skal vises i gjerning.³⁵⁷ Men det er ikke plikten som først og fremst preger Nissens tenkning, men *troen på kjærligheten* som en virkende kraft, nedlagt i alle mennesker for å virke og bære *frukter* menneskene imellom. Nissens bruk av metaforen *frukt* gir assosiasjoner til Matteusevangeliet:

”På fruktene skal dere kjenne dem. Sanker vel druer av tornebusker, eller fiken av tistler? Slik bærer hvert godt tre god frukt, men et dårlig tre bærer dårlig frukt. Et

³⁵⁴ Gadamer 1998: 312.

³⁵⁵ Nissen 1877/2000: 76.

³⁵⁶ Martinsen 1984, Samuelsen 2000, samt kilder fra Diakonissehusets arkiver.

³⁵⁷ Martinsen 2000: 130.

godt tre kan ikke bære dårlig frukt, heller ikke kan et dårlig tre bære god frukt” (Matt. 7, 16–20).

Det er på fruktene treet skal kjennes, slik mennesket også skal kjennes på sine gjerninger. Nissen kan tolkes som at kjærlighetens kilde er Guds kjærlighet, nedlagt i alle som Guds virkende kraft mellom menneskene: ”Vi har lært å kjenne den kjærlighet Gud har til oss, og vi har trodd på den” (Joh. 4, 16). Fortellingene om Jesu liv og gjerninger viser at alle mennesker har en ubetinget verdighet i seg selv, og idet ligger det en dypere etisk forpliktelse, slik det kommer til uttrykk i det dobbelte kjærlighetsbud: *Du skal elske din neste som deg selv* (Matt. 22, 39 med synoptiske paralleller). Kjærligheten er et tosidig forhold. Hvordan vi møter vårt medmenneske, får betydning for oss selv. Nissen er inne på det samme når hun skriver: ”Den, som hjelper andre, forskaffer sig selv Glæde.”³⁵⁸ Tydeligst er Nissen når hun viser til apostelen Paulus ord i 2 Kor. 5: ”Det sande, himmelske Forklarelseskjær bærer den Søster, som i sit Liv viser, at hun ikke mer lever sig selv, men at Kristus lever i hende. Kristi Live er hendes; dette er det, som forener jordisk Støv Duft og Skjønhet”.³⁵⁹

Kjærligheten forutsetter derfor Nissen nedlagt i alle mennesker, men uten at den alltid gir seg til kjenne og kommer til uttrykk. Skal kjærligheten få virke og bære frukter, forutsetter den at man *tror* på kjærligheten. Kjærligheten og erfaringen av mennesket som likeverdige, forløses gjennom troen. Selv om menneskeverdet er radikalt til stede i et hvert menneske, kan det også krenkes. Nissens presisering er viktig i denne sammenheng: ”Kun som en Frugt av den kristelige Tro kan den inderlige, opofrende Kjærlighed fremspire”.³⁶⁰ Og kjærligheten er kjennelig på fruktene, i kjærlighetens gjerninger, barmhjertigheten og tilliten mellom sykepleier og pasient.

Nissen referer ikke direkte til Kierkegaard i sine tekster, men med stor sannsynlighet har hun vært påvirket av den betydning den kierkegaardske impuls fikk for tidsmentaliteten, spesielt i hennes tanker om kjærligheten og troens betydning for kvaliteten på sykepleien.³⁶¹ I boken om Henriette Gislesen (1890) skriver Nissen om Kierkegaards innvirkning på de ledende diakoner.³⁶² Det er også Matteus- og Lukasevangeliene Kierkegaard referer til når han i

³⁵⁸ Nissen 1884: 132.

³⁵⁹ Nissen i *Det rette Diakonissesind* 1886: 52.

³⁶⁰ Nissen 1877/2000: 19.

³⁶¹ Samuelsen 2000, Martinsen 2000, Furre 1987.

³⁶² Furre (1987) skriver at Nissen legger stor vekt på Kierkegaards betydning for vekkelsen (den johnsonske vekkelse) i boken om Henriette Gislesen og direkte for diakonisseinstitusjonen. Furre mener at Kierkegaard også var viktig for Cathinka Guldberg, diakonisseanstaltens forstanderinne (s. 423). I boken *Diakonissehusets første*

Kjerlighedens Gjerninger skriver om *Kjerlighedens skjulte liv og dets kjendelighed paa frugterne*:

”Paa Frugterne kjender man Træet; ’man sanker ikke Viindruer af Torne, eller Figen af Tidsler’ (Math. 7, 16); vil Du sanke dem der, da skal Du ikke blot sanke forgjeves, men Tornene skulle vise Dig, at Du sanker forgjeves. Thi hvert træ kjendes paa sine egne Frugt” (Kierkegaard 1847/2000: 13).

Den kristelige kjærlighet er skjult, som en stille sjø grunnet dypt i de skjulte kildene, således bor kjærligheten i det skjulte. I det skjulte blomstrer ikke kjærligheten, men dens skjulte liv er i bevegelse og har evigheten i seg ”saaledes grunder et Menneskes Kjerlighed endnu dypere, i Guds Kjerlighed” (ibid.: 15). Dog er dette kjærlighetens skulte liv kjennelig på fruktene. Ja, det er en ”Trang i Kjerligheden at kunne skjendes paa Frugtene”, skriver Kierkegaard (ibid.: 16). Men om det er slik at kjærligheten er kjennelig på fruktene, så må vi ikke i utålmodighet, mistroiskhet og dømmende *forlange* å få se fruktene, men vi må *tro* på fruktene: ”Det Første, der blev udviklet i denne Tale, var, at man maa troe paa Kjerlighed, ellers mærker man slet ikke, at den er til; men nu vender Tale atter tilbage til det Første og siger gjentagende: troe paa Kjerlighed!” (ibid.: 21).

Nissen er vel kjent med at det opprettes sykepleieskoler som ikke bygger på kristent grunnlag. Her har man da ikke hatt annet råd å gi sine elever enn at de ”...hvis de ikke føle Kjærlighed for sine Syge, maa handle som de besad den; thi ellers vilde de tabe de Syges Tillid” (Nissen 1884: 83). Dette, fortsetter hun, viser jo bare den hulhet i den grunnvoll man her bygger på (ibid.). Det kan synes som at spørsmålet opptar Nissen i langt større grad enn det hun gir direkte uttrykk for, men at hun skyver det fra seg. For, som hun sier, dette motsetningsforhold eksisterer jo ikke her, da man (hos oss) ikke anser utdanning i sykepleie nødvendig for andre enn diakonisser (ibid.). Kjærligheten forutsetter Nissen nedlagt i alle mennesker. Hun mener derfor ikke at kjærligheten ble oppdaget med kristendommen, men det kristendommen gjør oppmerksom på, er at kjærligheten ikke er til for seg selv, men skal virke mellom menneskene og komme vår neste til gode. Det er *troen* på kjærlighetens virkende kraft mellom menneskene som er det sentrale i Nissens tekster, formidlet i *den kristelige Kjærligheds Omsorg*. Den kristne lære støtter opp om troen på kjærlighetens virkende kraft, en kjærlighet som visstnok bor i alle mennesker, men som fullbyrdes gjennom menneskets frie medvirkende.

hundre år 1868-1968 skriver Bloch-Hoell at Guldberg var sterkt påvirket av Søren Kierkegaard. Han viser til private brev skrevet av Guldberg til sin venninne der hun siterer Kierkegaard (Bloch-Hoell 1968: 22-28).

9.4 Kjærligheten er tjenende

Kjærligheten er tjenende og motarbeides derfor av selviskhet, hovmot, hensynsløshet, egoisme, dorskhet og likegyldighet. Den kristelige kjærlige omsorg betinger derfor ydmykhet, selvfornektelse og troskap. Dette kommer tydelig frem i et lite innlegg i bladet *Fra Diakonissehuset* med tittelen *Taalmodighed*:

”Tålmodighet er en Frukt av Ydmykhet og Selvfornektelse. Der gives visstnok en naturlig Tålmodighet, men i sin innerste grunn er den ikke annet en Treghet, Likegyldighet og Dorskhet, og er gjerne forenet med den største Egenkjærlighet. Jo livligere, ivrigere og virksommere et Menneske er av Naturen, desto vanskeligere vil det falle ham at øve Tålmodighet og desto høyere må man skatte det, når han har tilkjæmpet seg denne Dyd. Tålmodighet består således ikke i Ufølsomhet eller Likegyldighet, men i Motgang, hvilket er en Virkning av Lydighet mot Gud, av levende Tro og Kjærlighet til Nesten. Det finnes vel undertiden en tilsynelatende Tålmodighet, da man av alleslags egenkjærlighet og kloke Hensyn eller av Menneskefrykt legger Bånd på seg, mens Hjertet er oppfylt av Knurren og Misnøye og der finnes en Lunkenhet likeoverfor godt og vondt, som kan se ut som Tålmodighet, mens den etter sitt innerste Vesen er foraktelig og sammvittighetsløs” (Fra Diakonissehuset 1886, 3(3): 47–48).³⁶³

Tålmodigheten kan være tilgjort. Det er falskhet. Tålmodigheten betinger ekthet, sannhet og uselviskhet. I det lille innlegget som har tittelen *Det rette Diakonissesind* (1886) gjør Nissen det klart hva det vil si å tjene:

”Når man grundig og klart vil prøve de Følelser og Beveggrunder, som foranledige en ung Pike til å velge Diakonissekaldet, ville der visstnok ofte komme mange forfengelige Bihensikter for Dagen. Behagesyke og Øyenslyst hører ikke hjemme i et Søsterhjerte, og dog kan Hovmotet ofte skjule seg under Ydmykhetens skinn og et verdslig, forfengelig Sinn under Tarveligheds Dække. For et sådant Sinn er det absolutt nødvendig å komme til den rette selverkjennelse. Ikke få ser det Tiltrekkende i Diakonissekaldet i å kunne hengi seg til en viss åndelig Nydelse, de tenker seg et Liv i uforstyrrede, fromme Følelser, hvormed man sitter ved Sykeleie, gir den Syke medicin og åndelig Trøst, mens man lar andre utføre det nødvendige Arbeide; ja sådanne vil viselig bli meget skuffet. Diakonisse betyr på norsk: Tjenerinne, ikke Herskerinne, og ved den Tjenesten skal man ikke tilfredstille Nydelsessyke – heller ikke den åndelig – men øve Selvfornektelse” (Nissen 1886: 51–52).³⁶⁴

Kjærlighetskravet gjelder ikke bare der hvor det er lett å elske, men i særlig grad der hvor det stilles ekstra krav til oss, som blant de mest forkomne, de fattige fulle av utøy, i møte med de

³⁶³ Innlegget er noe forkortet og omskrevet fra gotisk skrift av meg. Innlegget er undertegnet *Efter Krankenfreund*, som med stor sannsynlighet er navnet på et tysk tidsskrift. Nissen befant seg på dette tidspunkt i Tyskland.

³⁶⁴ Omskrevet fra gotisk skrift av meg.

sinnssykes heftige utbrudd, i det heslige, komiske og latterlige. Her stilles kjærligheten oss på prøve:

”En Diakonisse, der føler en dyp Medlidenhed med de Syge, vil ikke ved det ofte latterlige og komiske i deres Opførsel lade sig henrive til Latter eller til at drive Spøg med dem. Idet hun betænker, at ingen kan vide, om man selv bliver forskaanet for Sindssygdøm, søger hun at sætte sig ind i den Syges Tilstand, og behandle ham saaledes, som hun ønskede selv at blive behandlet, ifald hun kom i samme Tilstand”.³⁶⁵

Kjærlighetstanken, menneskeverdet og barmhjertigheten gjennomtrenger Nissens beskrivelser av den faglige omsorgen for pasienten, men uten at den på noen måte fremstår som søtlatet føleri. Leter du etter det perfekte mennesket, blir du skuffet, skriver hun. Hun er bekymret for at den unge kvinnen som søker diakonissegjerningen, ser for seg et samfunn av ”lutter helligdom”. Nei, fortsetter hun, kom ikke med den innbilning at du som er omvendt kristen nu er blitt så hellig, at du egentlig kun kan omgås de hellige.³⁶⁶ Et samfunn av svake, syndige mennesker, bærer også synd og skrøpelighet i seg, så at like så vel som andre må ha meget tålmodighet med oss, må vi ha med dem.³⁶⁷

For Nissen dreier kjærligheten seg om en faglig kvalitet som omhandler hvordan vi omgås som medmennesker, forvalter faglig kunnskap og kyndighet. Å utøve kjærlig omsorg innebærer en faglig overveielse som hele tiden orienterer seg ut fra hva som gagnar pasienten best, hvilket i noen tilfeller også kan bety å gå imot pasientens egne ønsker. I avsnittet om Sindssyges Pleie skriver Nissen (1877/2000) at sykepleier må:

”... vogter sig for svag Føielighed, hvor det gjælder at overholde Lægens Anordninger og den bestemt Husorden, eller at foretage Noget, der kan være skadelig for den Syge selv eller andre” (ibid.: 75).

Derimot er det en misforståelse dersom en sykepleierske mener:

”...at maatte vise sin Bestemthed og bøie den Sindssyges Vilje, hvor det gjælder uskyldige og uskadelige Ønskers Opfyldelse. Derved opirres let den Syge, medens en og anden saadan liden Tjeneste eller Villighed kan være et Middel til at lade ham føle, at Søsteren mener ham det vel” (ibid.: 75).

³⁶⁵ Nissen 1877/2000: 75-76.

³⁶⁶ Nissen 1886: 51.

³⁶⁷ Nissen 1886: 51.

Sitatet viser den refleksive overveielser sykepleier gjør i møte med det som skal forstås. Sykepleier skal anvende sine faglige kunnskaper, men det skal gjøres på en måte som ikke krenker menneskeverdet eller truer tilliten. Det vil si at kunnskap skal anvendes på en *tjenende* og ikke herskende måte dersom den skal komme pasienten til gode på beste måte.

Ifølge Gadamer innebærer en slik antagelse en transcendent meningsforventning i møte med det nye som skal forstås.³⁶⁸ Det er ikke en meningsforventning som kommer ved siden av eller i etterkant av annen kunnskap, men en forventning som styrer all forståelse, det vil si at den blir bestemmende for måten pasienten blir sett på, fortolkningen av situasjonen og den praktiske handling.³⁶⁹ Den moralske bevissthet må lede handlingene på forhånd, skriver Gadamer.³⁷⁰ Det er slik vi kan forstå Nissens formaninger om å komme til ”den rette selverkjennelse”, som kan tolkes som en innsikt i sin egen erfaringsprosess.

Pasienten skal møtes med kjærlighet og åpenhet, men å handle faglig til pasientens beste innebærer noe mer enn ”kjærlig Omsorg”:

”Skulde man med Rette kunne mene, at den kristelige Kjærligheds Omsorg i den Grad er hovedfag, at der intet videre behøves, det Fornødne læres efterhaanden ved Øvelse og Erfaring?” (Nissen 1884: 132).

Nei, fortsetter hun, vi er ikke i tvil om at vi bør etterkomme *Tidens Fordringer*, så vidt mulig under våre forhold, å gi våre søstre en grundig utdanning som sykepleiersker: ”Vor Tid har store Fordringer til Kundskaber og Dygtighed i alle Retninger”.³⁷¹ Nissen signaliserer her tydelig at hun skiller mellom den kristelige kjærlighets omsorg og faglige teoretiske kunnskaper, samtidig som de betinger hverandre gjensidig.

³⁶⁸ Gadamer 1960/1990: 376. I artikkelen *Hva er en erfaring?* (Austgard 2004) oversetter jeg Gadamers uttrykk *Vorgriff der Vollkommenheit* til ”forventning av helhetlig mening”. I min engelske oversettelse heter det ”Fore-conception of completeness”. Arne Jørgensen (2004) har oversatt det med ”fuldkommenhedsforegribelse”, noe jeg synes er en mer dekkende beskrivelse da den fanger inn det sentrale poenget med at forståelsen av helheten alltid foregripes (før vi har forstått den helt). Gadamer illustrerer dette med måten vi lærer språk på. Vi starter med å kunne noen ord i setningen, som gir en (helhetlig) mening helt til vi lærer flere ord, og meningen forandrer seg.

³⁶⁹ Det finnes utallige eksempler fra historien på forforståelsens og fordommenes betydning for måten vi møter og forholder oss til hverandre på. Løgstrup (1982/1997) viser til Harald Ofstads analyse av nazismen, der det avgjørende trekk var forakt for alt som var svakt. Konsekvensene var ikke bare at man tilsidesatte kravet om å ta seg av de svake, det ble også ansett for å være umoralsk (s. 135).

³⁷⁰ Gadamer 1998: 322.

³⁷¹ Nissen 1877/2000: 20.

9.5 Nissens syn på teori og vitenskapelig kunnskap

Tekstene gir uttrykk for at Nissen la stor vekt på sykepleierens selvstendighet, og at det innebar solide teoretiske kunnskaper:

”De i Nutiden oprettede Diakonissehuse have erkjendt sin Opgave i dette Stykke; idet de betænke, at Diakonisserne ikke ære den Herre, de tjene, ved Dumhed og Uvidenhed, søge de at efterkomme Tidens Fordringer ved at give sine Diakonisser en mere eller mindre vidtgaaende, speciel Uddannelse som Sygepleiersker” (Nissen 1877/2000: 20).

Nissen gir tydelig uttrykk for at den kristne tro innebærer visdom,³⁷² og at hun anser den som et nødvendig fundament for den personlige selvinnsettelse som den teoretiske skolering skulle bygge på. Like tydelig er det at hun skiller mellom det kristne grunnlaget og det som skal utgjøre den faglige utdannelsen. Nissens visjoner om sykepleie som selvstendig fag blir spesielt tydelig i artikkelen *Sygeplejen IV* fra 1884.³⁷³ Her gir Nissen uttrykk for hva hun mener må danne grunnlaget for utdannelsen av sykepleiere, samtidig som hun søker å klargjøre legens og sykepleierens ulike roller. Hennes uttalelser må betegnes som både radikale og nytenkende, og sannsynligvis ikke helt uproblematiske for tidsmentaliteten, noe som forklarer hennes utstrakte bruk av sitater og uttalelser fra det hun beskriver som *Autoriteter paa Lægevidenskabens og Sygeplejens Omraade*. Blant annet har hun et langt sitat av den engelske professoren dr. Henry W. Acland:

”Saa meget er vist, at for den Syge er en god Plejerske ofte ligesaa vigtig som en god Læge, at derfor Sygepleje er en ligesaa værdig Beskjæftigelse som Lægekunsten, at den aabner en passende Arbeidsmark for Kvindens ejendommelige Begavelse, at en fem- eller tiaarig Tjeneste som Sygeplejerske ligesaa lidet gjør en ung Dame uskikket til andens Livskald som en fleraarig Statstjeneste gjør en ung Mand uskikket til at vende tilbage til landlige Sysler” (Nissen 1884: 135).

Den største fordringen til sykepleiernes utdanning kommer fra den amerikanske legen professor Howard fra Montreal. Ifølge Nissen ønsker han at:

”[...] de maatte faa en Uddannelse tilsvarende de medicinske Studerendes, omfattende saavel theoretisk Undervisning i forskjellige Discipliner, hvorved der burde lægges særlig Vegt paa Naturvidenskabene, som Øvelse i Syges og Saaredes Pleje, altsammen under et mindst treaarig Kursus” (ibid.).

³⁷² Nissen 1877/2000: 76.

³⁷³ Artikkelen *Sygeplejen IV. Et Blik paa dens Historie og Betydning for den kristne Kvinde i vor tid* (Nissen 1884 1(9): 132–137.

En annen medisinsk autoritet (ikke navngitt) hevder ifølge Nissen at man kan vente en ny utvikling av legevitenenskapen ved godt utdannede sykepleiere, som nettopp på bakgrunn av sin tilstedeværelse ved pasientens sykeseng og uten å forstyrre den syke kan iaktta alle forandringer med største nøyaktighet. Sykepleie kan også ha en overlegen makt som kan bidra til vidunderlig virkninger i de tilfeller medikamentene for lengst har sluttet å virke:

”Man maa sige dem, hvilken deres Andel er i Omsorgen for de Syge – denne Andel er ikke at bestemme og behandle de forskjellige Sygdomsformer, men at pleje det lidende Legeme. Det vilde være ønskeligt, om enhver Læge vilde fremholde for sin Kreds ved Tale og Skrift, hvor meget man herved kunde bidrage til en lykkelig Udgang af sine Kjæres Sygdom, vise dem, hvorledes den nyere medicinske Videnskab anerkjender Sygeplejen som sig sideordnet, ja ofte som en overlegen Magt, der selv da kan fremkalde vidunderlige Virkninger, naar Medikamenterne allerede forlængst have ophørt at virke” (ibid.: 136).

Med denne artikkelen signaliserer Nissen sitt syn på sykepleien som et selvstendig fag og betydningen av en grundig utdanning. Mye tyder på at hun så for seg sykepleien som et fag likestilt med legens. Hun avslutter med ordene:

”Disse Udtalelser af ansete Læger i forskjellige Lande være vistnok Præget af enhvers ejendommelige Opfatning, men stemme alle overens i at fremhæve Sygeplejens store Betydning, at den er en Kunst, der maa læres, og at der kraftig maa arbejdes for, at Uddannelse heri maa blive mere almindelig blandt Kvinder i alle Stænder” (ibid.: 136–137).

Tekstene gir uttrykk for at Nissen var skeptisk til læring gjennom øvelse og erfaring alene:

”Vi indrømme vistnok villig, at alene praktisk Øvelse og Erfaring, især hvor den er forenet med Kjærlighed og Iver, kan udrette meget i Sygepleien. Men det er en dyr Lærdom, Erfaring bringer; den kjøbes ofte med mange Syges forøgede Lidelser, som Uvidenheden maaske i hjertelig Velmenen har tilføiet dem. Og dog er ikke Øvelsen alene tilstrækkelig, da der mangler Betingelsen for en ret Forstaaelse og en frugtbar Anvendelse” (Nissen 1877/2000: 20).

I tillegg bør det tas i betraktning at håndverksarbeid på denne tiden hadde lav sosial status, noe som også kommer til uttrykk i Nissens bekymringer for at sykepleien skal synke ned til en ”haandværksmæssig Virksomhed” (ibid.: 19). Nissen understreker også viktigheten av å holde seg faglig oppdatert på det hun kaller for *Tidens Fordringer*, noe som vi i dag kan forstå som forskning og kunnskapsbasert praksis (ibid.).

Nissens tekster må fortolkes i lys av det Gadamer kaller det virkningshistoriske prinsipp.³⁷⁴ Sykepleien var på denne tiden utført av ufaglærte kvinner og menn, og kritikken var stor blant legene. Pleierne ble beskrevet som slurvete og upålitelige i sitt arbeid.³⁷⁵ Nissen skriver at man nå har begynt å få øynene opp for hvor dårlig det tidligere har stått til med sykepleien: ”Hvor ofte have ikke de almindelige Vaagekoner ladet de Syge smertelig føle Savnet af en god og kjærlig Pleie om Natten”.³⁷⁶ Nissen var vel kjent med sykepleiens dårlige rykte, noe hun selv fikk nærmere innblikk i da hun i 1859 tilbrakte 11 uker som pasient på Rikshospitalet.³⁷⁷ Nissen er tydelig på at hun mener dette skyldes uvitenhet. Hennes kunnskaps- og læringssyn må sees i sammenheng med hennes ambisjoner om å heve kvaliteten på sykepleietjenesten og etablere sykepleie som et selvstendig fag. I artikkelen *Sygeplejen V* skriver Nissen: ”Der er hos vor Tids kvinder vaagnet en sterk Tørst efter Kundskaber, ligesom der gjør sig gjeldende et altid stigende Krav paa ny Arbeidsfelt og ny Ervervskilder.”³⁷⁸ Hun skriver at maskiner og forbedringer har ført til ledig arbeidskraft i hjemmene, og mener at kvinner nå har fått øynene opp for det nedverdiggende ved å la seg forsørge av andre, når de ellers er gitt sunnhet og arbeidskraft.³⁷⁹

Nissen skriver i læreboken at for å kunne oppnå det ønskelige resultat bør diakonissenes utdanning innbefatte teoretisk undervisning i forbindelse med praktisk øvelse (Nissen 1877/2000: 20). Det betyr ikke det samme som at teoretisk undervisning ikke fant sted i andre sammenhenger. Med Nissen i stillingen som læresøster fikk utdanningen ved diakonisseanstalten struktur. Blant annet viser *timetabel* fra 1871 at diakonissene hadde kurs som strakk seg fra klokken 6 om morgenen til klokken 9 om kvelden, og som også innbefattet teoretisk undervisning. Diakonissene skulle være *bannerførere* for den høyere sedelighet, skriver Nissen til søsteren Bolette, det vil si at det var ”de mer dannede Kvinner” som skulle bære saken frem. Diakonissegjerningen ville ”synke ned, hvis Diakonissene bare blir Arbeidsmennesker”.³⁸⁰

³⁷⁴ Gadamer 1998: 300.

³⁷⁵ Martinsen 1984: 32-35, Ebbell 1946, Wyller 1990.

³⁷⁶ Nissen 1877/2000: 24.

³⁷⁷ Ebbell (1946) skriver: ”Og der så hun med egne øyne hvor skrekkelig sykepleien var, - med ukyndige, uopplyste, kanskje drikkeferdige gangkoner og våkekoner og meget elendighet. [...] Oppholdet på Rikshospitalet gjorde henne ikke mindre ivrig for den nye gode sykepleien for kropp og sinn” (s. 112-113). Ebbells kilde er Nissens egen dagbok. Nissen, som hadde ”tatt gode tak” med morens sykepleie, skriver i dagboken at det handlet om «ikke alene pleie mit svage Legeme, men ogsaa opmuntret og styrket Sjælen» (ibid.: 112).

³⁷⁸ Nissen 1884: 156.

³⁷⁹ Nissen 1884: 157.

³⁸⁰ Nissens brev til søsteren Bolette datert 28. oktober 1868.

9.6 Om å utdanne til *hele Sygepleiersker*

Nissens (1877/2003) klare mål var å *utdanne til hele sykepleiere* og ikke som hun selv sier til ”*halve eller kvart Læger, hvorved man vilde skade mer, end man vilde gavne*”.³⁸¹ Hun er opptatt av at sykepleieren ikke blander seg inn i legebehandlingen, men er seg bevisst hva som er viktig å formidle videre i forbindelse med legens anordninger, det vil si å kunne skille det vesentlige fra det uvesentlige. For å kunne gjøre det må sykepleieren ha nøyaktig og sikker kunnskap om alt som kan *understøtte Lægens Virksomhed*.³⁸² Rammen rundt den helhetlige omsorgen var en nøye organisatoriske planlegging, og Nissen kan tolkes som at diakonissene hadde stor frihet i dette arbeidet. Det omfattet alt fra den praktiske pleien til innredningen av rommene, valg av utstyr, behandlingen av utstyr, hensiktsmessige næringsmidler, dokumentasjon (Sygeberetning) og alle de praktiske små og store oppgaver dette arbeidet medførte. Sentralt i organiseringen står omtanken og hensynet til pasienten.

Når det gjelder innredningen eller forandringer av sykeværelse, skriver Nissen (1877/2000) at den må *begrundes* ut fra at det er til nytte og fordel for den syke: ”I det hele maa hun gaa frem med megen Varsomhed og Forsigtighed i dette Stykke”.³⁸³ Sykeværelse må være tørt, luftig og ha en stille og for årstiden passende beliggenhet. Enhver støy bør så vidt mulig unngås, og diakonissen må derfor bestrebe seg på å bevege seg med letthet og unngå å forårsake unødvendig støy (ibid.). Pasienten må skånes:

”Høirøstet Tale (især hos febersyge og nervøse Patienter), hviskende Samtaler i Sygeværelset eller udenfor Døren, klaprende Vinduer, knirkende Dører, kort sagt, enhver unødvendig Støi, især pludselig og gennemtrængende, maa forhindres” (ibid.: 26).

Plasseringen av den sykes seng er viktig av hensyn til pasientens velvære: ”Tillige bør Sengen staa saaledes, at ikke Solen skinner den Syge lige i Øinene”.³⁸⁴

Når det gjelder utstyr til den sykes seng, må det tas tilbørlig hensyn til årstid, alder og vane, især ved valg av sengeteppe og hodepute: ”Under alle Omstændigheder maa Dkn. Passe paa, at den Syge ikke blotter sig og derved forkjøler sig”.³⁸⁵

³⁸¹ Nissen 1877/2000: 20.

³⁸² Nissen 1877/2000: 19.

³⁸³ Nissen 1877/2000: 25.

³⁸⁴ Nissen 1877/2000: 32.

³⁸⁵ Nissen 1877/2000: 31.

Diakonissenes frihet i organiseringen av pleien til de syke kommer kanskje tydeligst frem i læreboken i avsnittet *VII Om Sygberetning*. Her kommer Nissen inn på sykepleierens ansvar når det gjelder å gjøre korrekte og nøyaktige iakttagelser av den syke:

”Lægen mangler ofte Tid og Anledning til nøie at kunne iagttage alle enkelte Symptomer ved en Sygdom, og det er derfor af stor Viktighed, at Sykepleiersken, som altid er om den Syge, kan meddele ham en fuldstændig Skildring af de forskjellige Sygdomstegn” (ibid.: 188).

Det interessante her er at den første betingelsen Nissen nevner er, *sannhet*:

”Af en Diakonisse forudsættes, at hun aldrig med Vidende og Vilje vil føre Lægen bag Lyset eller fremkomme med en Usandhed for at tildække sin Forsømmelighed eller Glemsomhed i at udføre Lægens Forordning” (ibid.: 188).

Har hun (diakonissen) først begått en feil vil en våken samvittighet tvinge henne til aldri å fornekte det eller unnskyldte det, men åpent og likefrem bekjenne den, skriver Nissen. Like skadelig er det for den syke når sykepleiersken fristes til å gi uriktige svar fordi hun ikke har forstått legens spørsmål, men lar fantasien råde. Nissen skriver her om den *bevisste* usannheten, men hevder samtidig at den *ubevisste* er like skadelig. Det er for eksempel når sykepleier formidler hva hun selv mener og antar, i stedet for å utgå fra sine observasjoner av pasienten: ”Hvad han ønsker at vide, er ikke din Formening, hvor beskedent den end fremsættes, men de Kjendsgjæringer, du kan berette”.³⁸⁶ Det gjelder også der sykepleier har latt seg villedes av *forutinntatte meninger*. Slike ubevisste beretninger kaller Nissen for ”falske”: ”Der udfordres mange Aandsevner, især Iagttagelsesevne og Hukommelse, for at kunne tale den hele Sandhed, og for kun at sige, hvad der er sandt”.³⁸⁷

Nissen er her inne på fundamentale, viktige spørsmål som berører omsorgserfaringens betingelser. Det er derfor ikke overraskende at hun mener at den vanskeligste oppgaven en sykepleier har er:

”Med klart og øvet Blik at kunne gjøre en tro og nøiaktig Iagttagelse af de for hende mærkbare Sygdomstegn og Forandringer er derfor en av de vanskeligste Opgaver for en Sygepleierske, og noget Diakonisseeleverne maa lægge særlig Vægt paa”. (ibid.: 189).

³⁸⁶ Nissen 1877/2000: 193.

³⁸⁷ Nissen 1877/2000: 189.

Nissen nevner en rekke eksempler på forskjellen mellom god og dårlig iakttakelse av den syke, og hvordan *overfladisk iakttakelse*³⁸⁸ eller *unnlattelsessynder*³⁸⁹ setter pasientens liv i fare og i noen tilfeller fører til døden:

”Hvilken Læge har ikke gjort den sørglige Erfaring, at Forsømmelser om Natten, som Forkjølelse ved en kritisk Svedning, Mangel paa Hjælp ved Udtømmelser, forsømmelser af en given nødvendig Medicin eller af at iagttage mulige Efterblødning, endog efter Aareladning og Blodigler o.s.v. har foraarsaget farlige Tilfælde, ja endog Døden. I saadanne Forsømmelser tør en Dk. ikke gjøre sig skyldig” (ibid.: 24).

I avsnittet om *Regler for Affattelse af Syge-Journalen* skriver Nissen at når det nå pålegges en diakonisse å skrive en selvstendig sykejournal, må hun naturligvis først innhente de nødvendige opplysninger om den syke, eller hvis denne er ute av stand til å meddele sådanne, hos pasientens nærmeste:

”Ved denne Syge-Examinationen advares Dkn. for Hensynsløshed og Paatrængenhed; idet hun viser den Syke Deltagelse i hans Tilstand, lader hun ham først en Stund frit udtale sig om sin Sygdom” (ibid.: 194).

Sitatet viser hvordan Nissen legger vekt på at pasienten må få rom og tid til å tre frem med seg og sitt på en naturlig måte. Sykepleier skal ikke dominere samtalen, ikke være påtrengende eller herskende, men stille seg åpen og mottagelig for responsen fra pasienten og pasientens subjektive erfaringer. Men hun kan hjelpe pasienten på vei ved å stille spørsmål knyttet til situasjonen og sykdommer. Nissen gir eksempler på hva det kan være, og nevner en rekke faktorer knyttet til pasientens grunnleggende behov relatert til de ulike medisinske sykdommer. For eksempel skriver hun:

”Lader den Syges Beretning f.Ex. formode Sygdom i Brystorganerne, saa gaar man først ind paa dem. De vigtigste Punkter ere her: Hoste, hvor ofte, til hvilken Tid paa Dagen; hvis den er kronisk, om den er stadig eller med Mellumrum af Dage og Uger; Expectorat: Mængde, Farve, – Slim, Værk, Blod, –Stakaandethed: under Hvile eller blot ved Bevægelse; – Smerter: trykkende, stikkende, deres Sæde i Midten eller Siden; – Leie, om mulig at ligge paa højre eller venstre Side eller paa begge? Hertil slutter sig for Strubehovedet: Hæshed o.s.v. for Næsen: Næseblødning, Afsondring o.s.v.” (ibid.: 194).

Eksemplet viser at det er pasientens *beretning* som er utgangspunktet for den medisinske sykepleiefaglige refleksjon og dokumentasjon, derfor er teoretiske kunnskaper og

³⁸⁸ Nissen skriver om iakttagelsen flere steder i læreboken 1877/2000: 24, 78, 187–191.

³⁸⁹ Nissen 1877/2000: 28.

iakttakelsesevnen en forutsetning for å kunne stille de nødvendige spørsmål og tilegne seg en forståelse av pasientens situasjon. Dette berører omsorgserfaringens betingelser, noe som gir assosiasjoner til Gadamer's henvisninger til den berømte sokratiske *docta ignorantia* – den lærdes uvitenhet, det vil si at det er vanskeligere å spørre enn å svare.³⁹⁰ Ifølge Nissen betinger det en radikal åpenhet, og det er nettopp denne åpenheten Nissen fremhever som det vanskeligste. Det krever ro, vilje, nøyaktig iakttagelser, sannhet og uselvskhet. Og den betinger teoretiske kunnskaper, for uten kunnskaper kan sykepleieren heller ikke stille de spørsmål som er nødvendig for en åpen dialog mellom pasient og sykepleier.

9.7 Pionerens holistiske menneskesyn og den greske antikkens helseideal

Når alle sider ved Nissens omsorgserfaring skal belyses, må pionerens syn på helse og sykdom også vektlegges. Nissen var sterkt inspirert av Nightingale,³⁹¹ som er svært spesifikk i sine definisjoner:

”What is sickness? Sickness or disease is Nature’s way of getting rid of the effects of conditions which have interfered with health. It is Nature’s attempt to cure. We have to help her. Diseases are, practically speaking, adjectives, not noun substantives. What is health? Health is not only to be well, but to be able to use well every power we have. What is nursing? Both kinds of nursing are to put us in the best possible conditions for Nature to restore or to preserve health—to prevent or to cure disease or injury” (Seymer 1954: 357).³⁹²

Nightingales syn på helse og sykepleie var i tråd med den greske antikkens helseideal, der man så sykdom og helse som et uttrykk for menneskets samspill med sine indre og ytre omgivelser.³⁹³ Sykdom var et tegn på naturens egen måte å reagere på forhold som var uforenelig med helse, og ”sykepleiens kunst” var for pionerene å hjelpe og støtte naturens helende prosesser, som var å gjenopprette helsen til pasienten som *den syke personen*.³⁹⁴

³⁹⁰ Gadamer 1998: 362.

³⁹¹ Nissen nevner Nightingales navn i sine artikler om sykepleien (1884:87–88, 134, 153) og i læreboken (1877/2000), blant annet på sidene 26, 189 og 192.

³⁹² Jeg har her valgt å referere fra Lucy Ridgely Seymers *Selected Writings of Florence Nightingale* (1954) som inneholder Nightingales hovedverk på originalspråket fra 1858 til 1894. Sitatet som her gjengis var publisert i *Woman’s Mission* i 1893 under tittelen *Sick-Nursing and Health-Nursing*.

³⁹³ Juul Jensen skriver at for Hippokrates (460-377 f.Kr.) (den antikke tradisjon) var den kliniske oppmerksomhet ikke rettet mot sykdommen, men mot hele organismen. Organismen er et velordnet mikro-kosmos, og har en egen kraft til å gjenetablere helhet og orden når det oppstår sykdom. Sykdom er en brist ved den iboende orden og helhet (Juul Jensen 1986: 202). Fremstillingen er i tråd med Nightingales fremstilling av sykdom som et symptom på naturens helende prosess (Nightingale 1859/1992).

³⁹⁴ Nightingale spør; ”What is training? Training is to teach the nurse to help the patient to live...Nursing proper is therefore to help the patient suffering from disease to live. Nursing the sick is an art...” (Seymer 1954: 357).

Nissen refererer ofte til Nightingales arbeid og beskriver det som epokegjørende (Nissen 1884: 87). Spesielt gjelder det viktigheten av å gjøre selvstendige observasjoner.

For Nissen var kunsten i sykepleien ikke bare knyttet til ivaretagelse av pasientens fysiske kropp, men sykepleieren må også ta hensyn til sykdommen og dens innflytelse på legeme og sjel.³⁹⁵ I lærebokens avsnitt om *Sindssyges Pleie* skriver Nissen at sykepleier må ha et:

"[...]klart Blik for sjælelige Tilstande som ikke er mange givet. En Diakonisse, der føler sine Mangler i saa Henseende vil, saalenge hun anvendes i denne Pleie, ved saa meget større Troskab og Aarvaagenhed søge at bøde paa og opøve de muligens ringe, naturlige Anlæg for denne Gren af Sygepleien" (Nissens 1877/2000: 75).

Å ha et klart blikk for de sjelelige tilstander er en vanskelig oppgave, hevder Nissen, men igjen understreker hun at den kan oppøves gjennom troskap og årvåkenhet. For pionerene var ordet *sjel* ikke et begrep uten substans og meningsinnhold, men forankret i språkfelleskapet, der sjelepleie hos syke og fattige inngikk i diakonissenes virksomhet.³⁹⁶

Ordet "sjel" var også innleiret i den greske antikkens helseideal, skriver Gadamer,³⁹⁷ og viser til at hos Platon står det et sted at man ikke kan helbrede kroppen uten å kjenne sjelen, og i hvert fall ikke uten å kjenne helhetens natur: "Every treatment stands in the service of nature. Thus the expression 'therapy', which derives from the Greek, actually means 'service'" (Gadamer 2004: 110). Hva vil det si å ivareta sjelen? Man kan forstå Gadamer slik at det dreier seg om å hjelpe til å sette den andre fri. Ifølge Gadamer betinger det et særskilt ansvarsforhold og kompetanse, fordi den harmoni som er skjult, alltid vil være sterkere enn den som gjør seg synlig (ibid.: 131). Det betinger tillit og en spesiell form for omsorg³⁹⁸ som tilkjenner pasientens frihet. For å kunne vurdere hva som er det rette og det gode for

³⁹⁵ "Man maa tage Hensyn til Sygdommen og dens Indflydelse paa Legeme og Sjæl, [...]" (Nissen 1886: 41).

³⁹⁶ Nissen gjengir i bladet *Fra Diakonissehuset* muntlige foredrag holdt av Diakonissehusets prest (Julius Bruun) om sjelepleie hos syke og fattige: "En Diakonisse skal imidlertid tænke derpaa, det er hendes Kald at pleje Sjælen ligesaavel som Legemet. I Sygdom ligger der desuden en sterk Opfordring til Sjelepleje" (Nissen 1884 1(3): 8).

³⁹⁷ Når Gadamer trekker en forbindelse mellom "the art of healing" og den greske antikkens helseideal er det i forståelsen av å hjelpe og støtte naturen til å gjenvinne en balanse i kroppen som av en eller annen grunn er kommet ut av balanse. Dette er en kunst, men ikke slik den forstås innenfor den moderne medisin. Helsens mysterium mener han er knyttet til en indre balanse som er i overensstemmelse med seg selv, noe som ikke lar seg måle eller som andre kan ta kontroll over, men som understreker hvor viktig det er å få frem hvordan pasienten selv føler det (Gadamer 2004: 108). Se også Austgard 2006.

³⁹⁸ Ifølge Jim Jakobsson (2003) henspeiler Gadamer her på Heideggers begrep *fürsorge*, som kan være av to ulike slag, den som "sørger for" den andre på en måte som risikerer å gjøre personen avhengig og frata hans eller hennes medbestemmelse, og et annet frigjørende slag som viser veien til større frihet og selvbestemmelse (Jakobsson 2003: 211).

mennesket i den situasjonen det befinner seg i her og nå, må den som skal hjelpe, innta en *tilbakeholdende* posisjon. Ifølge Gadamer er tilbakeholdelsen i seg selv en aktiv prosess som utmerker seg ved den menneskelige *nous*,³⁹⁹ en tenkning som er en overveielse frem og tilbake (logizesthai). Og det er dette som menes med “sjel”, skriver han, sjelen er permanent opptatt av noe, ved at den har omsorg (concern) for noen eller noe. I *Phaedrus* (Faidros) er uttrykket for dette *epimeleia* ”omsorg”, derfor omfatter *nous* både det man har omsorg for og omsorg for en selv (selv-omsorg) (ibid.: 147). Omsorg blir her en (tenkende) kraft, en overveielse frem og tilbake, som oppstår ved at man er opptatt av, har omsorg for den andre. Det betinger en tilbakeholdende posisjon, noe som ikke må forveksles med passivitet. Nissens dype innsikt i dette forhold kommer spesielt til uttrykk i det lille innlegget om Taalmodighet.⁴⁰⁰ Nissen avviser her tanken om en *naturlig* tålmodighet, som like gjerne kan vise seg å være ren egoisme, likegyldighet og falskhet. Tålmodighet er en dyd, skriver hun, som hviler i troen og kjærligheten til nesten (ibid.). Kjærligheten til nesten er for Nissen en drivkraft så sterk at den i noen sammenhenger kan oppveie andre mangler, det være seg av både kunnskapsmessig og materiell art, og uten kjærligheten har Nissen vanskelig for å forstå hvordan sykepleier kan vinne den sykes tillit. Det er her nærliggende å trekke inn Nightingales forståelse av kallet som det sykepleieren gjør på bakgrunn av egen interesse, lyst og tilfredsstillelse. Mangler denne drivkraften er selve grunnlaget for å bli sykepleier borte, observasjonen blir da bare tilsynelatende (Skretkowicz 1997: 181–182). Dette er et syn Nissen slutter seg til, og hun skriver i læreboken:

”Miss Nightigale siger et andet Sted, at ‘i vort Kald som Sygepleiersker vilde det være af væsentlig Betydning med Hurtighed og Nøiagtighed at kunne anstille en Iagtaggelse; hvorved dette ikke i og for sig gjør os til nyttige Sygepleiersker, kan det dog med Sikkerhed paastaas, at vi uden den vilde være unyttige, trods al vor Hengivenhed. [...] Men hvis man ikke formaar at vænne sig til at anstille Iagttagelsen paa den ene eller anden maade, da gjør man bedre i at opgive at være Sygepleierske; thi det er da ikke ens Kald, hvor blid og omhyggelig man forøvrig kan være” (Nissen 1877/2000: 189–190).

³⁹⁹ Gadamer viser til at det greske *nous* refererte til den umiddelbare evidensen man ser fremfor seg, både med det ”indre” (åndelige) øyet og kroppens øye, og dermed blir *nous* til et rent tenkende. Hegel gjenoppdager at den høyeste form for tenkning, selvbevissthet, innenfor Aristoteles’ metafysikk, var kjennetegnet av den guddommelighet som holder hele naturen i bevegelse. Det som åpner for en slik tenkende dimensjon er den platonske Sokrates, som ved å ta opp begrepet *anamnesis*, viser at å tenke er å *gjenfinne* i kraft av det som opptar oss. I vårt tenkende er vi stilt overfor en rekke muligheter der vi må gjøre valg: ”It is only because we already have an intimation of something that we seek to bring it to mind and eventually discover what it was that we were actually looking for. In this way the dimension of the past is opened up to us and we develop a sense of time itself” (Gadamer 2004: 146–147).

⁴⁰⁰ *Fra Diakonissehuset* 1886, nr. 4: 47.

9.8 Sykepleie – en kunst der må læres

Kunsten i sykepleien var for Nissen knyttet til en selvstendig og reflektert vurdering av pasientens totale situasjon. Nissen skriver i artikkelen *Sygeplejen III*:

”Man har nu faaet Øjnene op for, hvor uforsvarlig det er at overlade de Syges Pleje i raa og uvidende Personers Hænder. Man har lært at indse, at Sygepleje er en Kunst, der maa læres, og at dette er end vigtigere i vor Tid, som Lægevidenskaben har gjort hurtige Fremskridt og derfor ogsaa maa stille større Krav til en kyndig Sygepleje, om ønskelige Resultater skal kunne opnaas” (Nissen 1884: 120).

Den legemlige sykepleie, skriver Nissen, består ikke alene av å hjelpe den syke, gi medisiner, mat og drikke til rett tid. Like viktig er det å lære med klart og øvet blikk å kunne gjøre de nødvendige iakttagelser: ”Iakttagelsesevne, der ved Veiledning og Øvelse kan komme til en ret Anvendelse, er saaledes en væsentlig Betingelse for en Diakonisse som Sygepleierske” (Nissen 1877/2000: 189). Med dette signaliserer Nissen at sykepleierens faglige ansvar går ut over de på forhånd definerte oppgaver, med betinget selvstendig refleksjon og faglig skjønn. Det faglige skjønnet har også en moralsk dimensjon. En sykepleier skal alltid søke at ”sætte sig ind i den Syges Tilstand og behandle ham saaledes, som hun ønskede selv at blive behandlet, ifald hun kom i samme Tilstand” (ibid.: 76). Estetikken har også en viktig plass i Nissens faglige skjønn, der hun omtaler både det skjønne og det motbydelige. Hun understreker nødvendigheten av at diakonissene overvinne avskyen for ting som ellers i livet ansees å være de vemmeligste. Blant annet skriver hun at motet kan oppøves: ”En ihærdig og helliget Villie kan her udrette overordentlig meget. Det samme gjælder om de øvrige for Sygepleien nødvendige Egenskaber” (ibid.: 22). Når så Nissen skriver om skjønnet i faget, slik hun gjør flere steder, må det tolkes i en overført betydning:

”Den, som betragter alle de smaa Pligter, Arbejder og Haandgreb, som dette Kald medfører, hver for sig og undersøger dem ligesom med Forstørrelsesglas, han vil maaske ikke se nogen Skjønhed deri, med tvertimod opdage meget Ringe, Ubehageligt og Stygt og mene, at man i et Diakonissehus mest faar se fortrædelige eller sørgmodige Ansigter; det er der som overalt i Livet, men dog Arbejde og Plage, Synd og Fejl, kun i en særegen Stiftelse” (Nissen 1886: 49–50).

Sykepleierens evne til selvstendig analytisk refleksjon kan derfor tolkes å være en fundamental betingelse for den faglige omsorgserfaring, og det kan synes som om Nissen ikke tar for gitt at alle har denne evnen:

”Der gives nemlig Mennesker, som ligesaa lidet har nogen Blik for det Himmelskes Indgriben i de jordiske Forhold, som hin Astronom, der, som han sagde, havde gennemforsket hele Himmelen, men ikke havde fundet Gud der” (Nissen 1886: 50).

Nissen anvender en rekke interessante metaforer som berører omsorgserfaringen substans og betingelser, slik som *det skjønnne*, *kunsten* og *det sanne*. Analogien med astronomen illustrerer på en forbilledlig måte at skjønnhet nødvendigvis ikke er noe som trer frem for det blotte øyet, men er av en overordnet og høyere universalitet. Nissens metaforer gir assosiasjoner til Gadamer's filosofiske utlegning av sammenhengen mellom *det gode som idé* og *det skjønnne*. Nissen kan tolkes som at tilegnelsen av *det gode* i sykepleien er en *kunst*, og at skjønnheten i sykepleien innbefatter en overføring og en inklusjon av det godes idé. Verken det gode i seg selv eller skjønnheten er håndgripelig eller empirisk synlig. Det er ifølge Nissen fånyttet å lete etter skjønnheten i det synlige. Så, hva er *det gode*? Og hvordan kan vi ut fra et erfaringsperspektiv forklare forholdet mellom ideen om det gode og det skjønnne som ontologisk væren?

Måten Gadamer (1998) gjør det på, er å gå til antikkens metafysikk. I Platons filosofi er det en tett forbindelse mellom det godes idé og det skjønnnes idé. Det greske ordet for ”skjønn” er *kalón*, som ifølge Gadamer er et ord som kan forstås som det motsatt av *det nyttige* (*chrésimon*). *Kalón* er alt som inngår i livets nødvendighet, men som angår livets ”hvordan” – *eu zen* (å leve godt). Begrepet om det skjønnne er derfor nær knyttet til begrepet om det gode (*agathón*). *Det skjønnne er alt som har verdi i seg selv*. Gadamer mener at selv om Platon knytter det skjønnnes idé tett opp til det godes idé, er det likevel en forskjell mellom dem, og denne forskjellen rommer *det skjønnnes eiendommelige fortrinn*.⁴⁰¹ For grekerne materialiserte den seg i det værendes symmetri og proporsjoner. Det skjønnne adskiller seg altså fra det gode som er absolutt uhåndgripelig, ved at det er lettere å gripe siden det ligger i det skjønnnes vesen å kunne fremtre. Når vi søker det gode, viser altså det skjønnne seg. Kjærlighetslengselen søker det som viser seg i en fullkommen skikkelse. Det skjønnne kan vi likevel oppleve – *det har sitt eget lys*. Denne analogiske funksjon ved det skjønnne viser et ontologisk strukturmoment – og dermed en struktur ved *væren*, hevder Gadamer. Det skjønnne har derfor en viktig *ontologisk funksjon*, nemlig å formidle mellom *idé* og *fenomen*. Selv om skjønnhet ifølge Platon bare kan erfares som en avglans av noe overjordisk, er den dog til stede. Men det skjønnne fremtrer ikke bare der hvor det er nærværende for sansene, skriver Gadamer, men det fremtrer på en måte der det fremstår som en helhet i kontrast til alt annet. ”Å komme til syne” er ikke bare en

⁴⁰¹ Gadamer 1998: 480.

egenskap ved det som er skjønt, men utgjør skjønnhetens egentlige vesen, og skjønnhetens væremåte er lyset, skriver Gadamer.⁴⁰² Men dette lyset, hvor ikke bare det synlige, men også det intelligible artikuleres, er ikke solens lys, men åndens eller *nous'* lys.⁴⁰³ Gadamer mener at den kristne lære om det skapende ord, *verbum creans*, slutter seg til den platonske-nyplatonske lysmetafysikken:

"The light in which not only the realm of the visible but also that of the intelligible is articulated, is not the light of the sun but the light for the mind, the nous. Plato's profound analogy already alluded to this; from it Aristotle develop the doctrine of nous and, following him, medieval Christian thought developed that of the intellectus agent. The mind that unfolds from within itself the multiplicity of what is thought is present to itself in what is thought" (Gadamer 1998: 483).

Det lys som lar det gode tre frem som det skjønnne, slik at det er innlysende og forståelig i seg selv, er ordet lys. Ifølge Gadamer kan derfor det skjønnnes metafysikk brukes til å belyse to punkter. Det første er at det skjønnnes fremtredelse og forståelsens væremåte har karakter av en *hendelse*, og det andre er at den hermeneutiske erfaring, som en erfaring av overlevert mening, har del i denne umiddelbarhet, som ikke bare alltid har kjennetegnet erfaringen av det skjønnne, men også enhver *sannhetsevidens*. Den hermeneutiske erfaring hører til under dette område ettersom også den er en ekte hendelse. Det skjønnne kan derfor forstås som en ekte sannhetshendelse, det vil si en *omsorgserfaring*.

Det er i den sammenheng vi kan forstå Nissen når hun understreker at den kristelige kjærlighet må være *Grundvolden* for den sykepleie våre diakonisser øve. Den kristne lære skal i kraft av det gode som idé bringe lys over skjønnheten i faget, slik at den kan tre frem, tilegnes og fullbyrdes. Det skjønnne dreier seg ikke om livets små og store trivialiteter, men om noe av høyere betydning. For Nissen dreide det seg om kvaliteten på pleien, ivaretagelsen av hele mennesket, med legeme, ånd og sjel. Det handlet om å sette den andre fri slik at den andre kan tre frem som seg selv som menneske. Skjønnheten ser man ikke ved å granske det som gjøres, med forstørrelsesglass. Den er overhodet ikke noe som kan betraktes. Gadamer viser til Thomas Aquinas utsagn om at det skjønnne ikke bare er rettet mot det gode, men også mot erkjennelseskraften.⁴⁰⁴ Skjønnheten er ikke i det feilfrie og perfekte. Nissen skriver:

⁴⁰² Gadamer 1998: 482.

⁴⁰³ Gadamer 1998: 483.

⁴⁰⁴ Gadamer 1998: 487.

”Det er jo sant, at en Blomst kun består av Væsker og Jordens Støv, og når man søndertreder den, bliver den dertil; men alligevel lærer just en Blomst likesom enhver Guds Skapning os den Hemmelighet, at jordisk Støv kan og skal være Bærer av himmelsk Skjønnhet og Forklarelse” (Nissen 1886: 49).

Når Nissen skriver om skjønnheten i sykepleien, kan det forstås som det godes måte å tre frem og fullbyrdes på, slik som kjærligheten, tilliten og barmhjertigheten. Det er en kunst som må læres. Det skjønnne er med referanse til Platon utvilsomt en ”idé”, skriver Gadamer, det vil si at det tilhører en værensorden som består i seg selv og dermed overgår fremtredelsen, men den er likevel en fremtredelse. Det vil si at det skjønnne, som det godes måte å fremtre på, åpenbarer seg i sin væren og fremstiller seg. Det innebærer ifølge Gadamer at det skjønnnes måte å være skjønn på alltid må forstås ontologisk som ”bilde”.⁴⁰⁵ Men det i seg selv gjør ingen forskjell, mener han, så lenge det skjønnne bidrar til å lukke kløften mellom idé og fremtredelse, noe han kaller det skjønnnes metafysiske fortrinn.

9.9 Pasientorientert sykepleie

Selv om Nissen ikke skriver om omsorgserfaringen direkte, gjør hun det implisitt på en dyptgripende måte. Tekstene må leses med historisk bevissthet. Troen på kjærligheten som en virkende kraft mellom menneskene, er hos Nissen forankret i troen på Guds kjærlighet nedlagt i alle mennesker, det vil si at den er ikke noe å betrakte, men noe som lar seg omsette i praksis på en måte som kommer pasienten til gode. I troen ligger det en anerkjennelse av pasientens rett til å tre frem som et likeverdig menneske. Nissens utgangspunkt er den andres uerstattelighet, noe som kan forstås som *pasientorientert sykepleie*. I samspillet mellom pasient og sykepleier trer det frem en sannhet som verken tilhører den ene eller den andre part, men der begge har en andel, hvilket er det Gadamer kaller å ta del i en ekte sannhetshendelse.⁴⁰⁶ Hva som skjer, viser Gadamer gjennom forståelsen av spillet. De fenomener, ting og mennesker som møter oss i forståelsen, spiller seg ut for oss når vi tar del i spillet og lar oss spille med, og gjør at vi som tenkende og lærende hever oss opp til en forståelse av verden. Men det ”å la seg spille med” betinger en total åpenhet, ekthet og sannhet. Sykepleier må derfor *gjøre* seg selv tilgjengelig for spillets eget spill. Ifølge Gadamer er det ikke et spill med språket, men språkets eget spill, det vil si den *verdensoppfatning* eller *overlevering* som taler til oss.

⁴⁰⁵ Gadamer 1998: 486.

⁴⁰⁶ Gadamer:1998: 490.

Det forutsetter at sykepleier gjør seg selv og sin faglige kyndighet *tilgjengelig* for pasienten, det vil si forholde seg reseptiv til pasientens respons. I artikkelen *Det rette Diakonissesind* (1886) skriver hun om viktigheten av å bli kjent med sin forforståelse, og at en slik prosess innebærer en viss ydmykhet og selvfornektelse.⁴⁰⁷ Nissens vektlegging av den selvstendige faglige refleksjon griper inn i det Gadamer beskriver som *praktisk dannelse*. Praktisk dannelse er å utføre (oppfylle) profesjonen i alle dens aspekter. Ettersom enhver profesjon vil ha i seg elementer eller oppgaver som man ikke ville oppsøke som private formål, vil praktisk dannelse inkludere det å gjøre profesjonen til sin egen sak. Å la noe annet enn sitt eget gjelde, er nødvendig for å kunne hengi seg til et arbeid, en profesjon eller en fremmed kultur.

Å tilegne seg forståelse av noe nytt og ukjent handler ikke bare om prosessen, skriver Gadamer, men også om de elementer hvor den dannede bevissthet beveger seg, og viser her til Helmholtz' begrep *takt*, som er en bestemt *følsomhet* og *mottagelighet* for situasjoner vi møter og hvordan vi reagerer på disse. *Taktfølelsen* kommer ikke fra prinsippbasert viten, men er en *følelse* av at det er noe som verken skal eller kan undertrykkes. Den er både en *erkjennelsesmåte* og en *væremåte*. Det vil si at *takt* innbefatter dannelse, og den er ifølge Gadamer en funksjon av både estetisk og historisk dannelse (Gadamer 1998: 9–17).⁴⁰⁸ Å forholde seg moralsk er å akseptere at noe kan gjøre seg gjeldende overfor meg, som strider mot min egen mening, selv om ingen tvinger meg til det, skriver Gadamer (ibid.: 358–361). Det er innenfor denne kontekst at Nissens forståelse av selvfornektelse og ydmykhet kan forstås, ikke ved å se bort fra seg selv, men som en intellektuell viten om seg selv i møte med det nye og ukjente som skal forstås, og derved sin profesjonelle rolle i situasjoner der målet er å handle godt og riktig for den andre. Det er å anerkjenne pasientens rett til å eie sin ”sannhet”

⁴⁰⁷ Nissen skriver: ”Har du da ogsaa den nødvendige Ydmyghed til at høre de slette Egenskaber, som du kan have bragt med fra Livet i Verden, paapeget og modtage fornøden Paamindelse? Tænk ikke, at du uden denne Ydmyghed skal finde Fred og Hvile for din Sjæl” (Nissen 1886: 51).

⁴⁰⁸ I utlegningen av bevissthetens dialektiske bevegelse har Gadamer (1998) særlig latt seg inspirere av Hegels filosofi. For å belyse hvordan dannelsen dannes, er det nødvendig å gå nærmere inn på strukturmomentene i Hegels forklaring av den menneskelige tenkeevne, som er den bevegelse bevisstheten utøver med seg selv. Stilt overfor det ukjent vil bevisstheten automatisk oppfatte sin gjenstand som den er ”i-seg-selv”. Men denne gjenstand kan bare erkjennes slik den fremstiller seg for den erfarne bevissthet. I konfrontasjon med det ukjente gjør bevisstheten en vending mot seg selv, slik at det som er ”i-seg-selv” kan bli ”for-oss”, og som bidrar til at vi nå kan erkjenne det ”nye” i vårt ”eget”. Negasjonen mellom fremmedgjørelse, for så å forsone seg med sitt eget i det fremmede, er ifølge Gadamer den eneste veien til erfaring av bevisstheten som fører til viten om seg selv. Erfaringens sannhet inneholder alltid en orientering mot å gjøre nye erfaringer, og det er denne åpenheten som kjennetegner en såkalt erfaren person (ibid.: 354–355). Derfor er dannelsens oppgave verken teoretisk eller praktisk, men omfatter den menneskelige rasjonalitet som helhet. Dens allmenne kjennetegn er å holde seg åpen for den ukjentes annerledeshet, for andre og mer allmenne synspunkter. Moralsk bevissthet er å få klarhet over seg selv og er knyttet til måten vi møter det som skal forstås på, enten det er en tekst, et menneske eller et kunstverk.

og gi pasienten rom og tid til å stå frem med seg selv som et unikt, helt og likverdig menneske.

Det er mange eksempler på dette i Nissens lærebok. For eksempel skriver hun at undertiden kommer det pasienter til sykehuset som er fulle av utøy, og at disse da fordrer særskilt *Renselse* og *Omsorg*. Det dreier seg ikke bare om hva som konkret skal gjøres, men måten dette gjøres på må samtidig være til pasientenes *lettelse*.⁴⁰⁹ Den kjærlige omsorgen skal gjøres med forsiktighet og ærbødighet i nøye iakttagelser av hva den syke har av krefter og kan klare i øyeblikket. Har for eksempel ikke pasienten krefter til å sitte i sengen under måltidet, må sykepleier understøtte ham ved å stikke hånden under puten og løfte hodet opp, idet hun langsomt gir ham maten: ”Syge maa nemlig spise langsomt for ikke at anstrenge sig [...] Hvis den Syge sover, maa man ikke vække ham for at spise, men søge at holde Maden varm, indtil han vaagner”.⁴¹⁰ Eksemplene viser hvordan pleien og omtanken for den syke utgår fra den partikulære situasjon og pasienten som medvirkende. Den kjærlige omsorgerfaring veves inn i beskrivelsen av pleien og omtanken for den syke, slik som i artikkelen *Om syge Børn*:

”*Syge Børn, de svaage, spæde Lemmer på Jesu Legeme, fordre megen Barmhjertighed og et stort Maal af òm Kjærlighed, der agter paa det mindste, og for hvilken intet er ringe og ubetydeligt. Og fremtræder denne òmme Kjærlighed i Venlighedens Skikkelse, vil den virke dobbelt velgjørende paa de Smaa, paa hvem et venligt Væsen allerede virker som et velgjørende Lægemedel*” (Nissen 1886: 41).⁴¹¹

Sitatet signaliserer Nissens tro på kjærlighetens virkende kraft, som et velgjørende legemiddel som kan styrke og lege.⁴¹² Det er ingen grunn for Nissen å gi forklaringer på hva kjærligheten er, eller *hvor* den kommer fra. Slike spørsmål var vel ivaretatt i andre sammenhenger innenfor institusjonen, blant annet i Nissens diakonissetimer. Nissen faglige anliggende er knyttet til *hvordan* kjærligheten kan komme til uttrykk og omsettes i det praktiske handlingsliv. Kjærlighetstanken integrerer hun i den faglige formidlingen, i den praktiske sykepleiegjerningen og i omtanken for pasienten. Det er i denne sammenheng at *egenskaper* ved sykepleier som person blir en fundamentalt viktig forutsetning for å heve kvaliteten på faget til et nivå som ivaretar pasienten og er sykepleien verdig. Måten Nissen formidler

⁴⁰⁹ Nissen 1877/2000: 34.

⁴¹⁰ Nissen 1877/2000: 35.

⁴¹¹ Artikkelen er hentet fra bladet *Fra Diakonissehuset*. Tittelen er *Om syge Børn* og under tittelen står det: Efter ”Unterricht für die Diakonissenschülerinnen von Neuendettelsau” (Nissen 1886: 41–43).

⁴¹² Nissen gir uttrykk for en antagelse om helbredelse ved troens bønn: ”Løhe forstod imidlertid ikke alene at hjelpe de Syge til en salig Død, han havde ogsaa den særegne Naadegave ved Troens Bøn at kunne helbrede Syge” (Nissen 1885: 120).

sykepleiens oppgaver og gjøremål på, forutsetter visse personlige egenskaper. Disse integrerer hun i beskrivelsen av den praktiske pleien og noen nevner hun eksplisitt, slik som *mot* og *besindighet*. Sykepleier må bistå ved livsfarlige operasjoner, og pleie uten *frykt* eller *motvilje* de mest avskrekkende og smittsomme sykdommer. Hun må ha den nødvendige *besindighet* og *åndsnærværelse*, være *lydig*, *punktlig*, *sannferdig*, *oppriktig* og *pålitelig*. Nissen legger i særlig grad vekt på *iakttakelseevnen* for å kunne gi *nøyaktig*, *tydelig* og *korrekt* beretning til søsteren som avløseren henne, til legen og i *Sygeberetningen* og *Sygejournalen*.⁴¹³

9.10 Oppsummerende kommentarer

Grunnmønstre i den faglige omsorgserfaringen trer frem i Nissens tekster i lys av den kristne kjærlighet og tro. Hennes faglige prosjekt var knyttet til *hvordan* den kristne kjærlighet og tro kan manifestere seg og komme til uttrykk i det praktiske handlingsliv, i pleien og omtanke for pasienten. Sentrale grunnmønstre i omsorgserfaringens substans og betingelser kan sammenfattes slik:

- Omsorgserfaringens substans er forankret i den kristne kjærlighet og tro, i fundamentale humanistiske verdier som nestekjærlighet, verdighet, omsorg, barmhjertighet, tillit, ånd og sjel.
- Den kristne kjærlighet og tro dannet grunnen for de nødvendige åndelige betingelser ved sykepleieren som person, noe som blant annet innebar deltakelse i Nissens (og andres) diakonissetimer.
- Nissen vektlegging av karakteregenskaper ved sykepleier som person kan tolkes som fundamentale betingelser for tilegnelsen av omsorgserfaring, egenskaper hun mente kunne læres og øves på. Blant disse nevner hun:
 - *kristelig tro*⁴¹⁴
 - *tålmodighet*⁴¹⁵
 - *visdom*⁴¹⁶
 - *ydmynhet og selvfornektelse*⁴¹⁷
 - *oppofrende kjærlighet*⁴¹⁸
 - *mot og besindighet*
 - *åndsnærværelse*⁴¹⁹

⁴¹³ Nissen 1877/2000: 21–25, 188–197.

⁴¹⁴ Nissen 1877/2000: 19.

⁴¹⁵ Nissen 1877/2000: 75.

⁴¹⁶ Nissen 1877/2000: 75.

⁴¹⁷ Nissen 1886: 47.

⁴¹⁸ Nissen 1887/2000: 19.

- *villighet, vilje*⁴²⁰
 - *overbærenhet*⁴²¹
 - *oppriktighet*
 - *hengivenhet*
 - *saktmodighet, ro og tillit*⁴²²
 - *sannhet*
 - *streben*⁴²³
-
- Den kristne omsorgstanke veves inn i Nissens *beskrivelser* av den faglige sykepleien. Det vil si at omsorg er ikke et eksplisitt fagområde innenfor Nissens sykepleietenkning.
 - Selv om spiren til kjærlighet er nedlagt i alle mennesker, betyr ikke det at den alltid trer frem og fullbyrdes. Nissen uttrykker skepsis til en naturlig tålmodighet, noe hun mener like gjerne kan vise seg å være ren egoisme, dorskhet og likegyldighet.
 - Nissen gir uttrykk for et helhetlig syn på mennesket, helse og sykdom. Sykepleie dreier seg ikke bare om ivaretagelsen av pasientens fysiske kropp, men også sykdommens innvirkning på sjelen og den åndelige tilstand.
 - Nissen legger stor vekt på sykepleierens selvstendighet i det praktiske arbeidet, i organiseringen og dokumentasjon.
 - Nissen understreker nødvendigheten av en grundig utdanning, teoretisk kunnskap samt å “efterkomme Tidens Fordringer”.

⁴¹⁹ Nissen 1877/2000: 21.

⁴²⁰ Nissen 1877/2000: 22.

⁴²¹ Nissen 1877/2000: 22.

⁴²² Nissen 1877/2000: 76.

⁴²³ Nissen 1877/2000: 75.

Kapittel 10 Hvilken betydning har følelser og sansing i Martinsens omsorgserfaring?

Tematiseringen av Martinsens tekster vil nå være sentrert rundt sansingen og følelsenes betydning for den faglige omsorgserfaringens substans og betingelser. Det innebærer en søken etter grunnmønstre som kan gi en dypere forståelse av hva som åpner for inntrykket og anerkjennelsen av pasientens fordring. Tematiseringen vil bygge på tekst fra foregående fortolkning og gradvis trekke inn nyere publikasjoner av Martinsen, det vil si tekst publisert i tidsrommet 2004 til og med 2009.⁴²⁴

10.1 Den naturlige sansing og den sanselige forståelse

Når Martinsen skriver at vi må overordne *den sanselige forståelse* den *begreplige påstandskunnskap*,⁴²⁵ kan det tolkes på flere måter. Det kan bety at i den sanselige forståelse er en forståelse fremkommet på bakgrunn av kunnskap vesentlig forskjellig fra den begreplige kunnskapen. Martinsens klare skille mellom den *praktiske kunnskapen* (dagligspråket) og den *begreplige påstandskunnskapen* gjør det relevant å tenke i de baner. Men Martinsen kan også tolkes i retning av at mennesket har en ”ren” sanselig forståelse av virkeligheten uten språklig inngripen, referert til som *naturlig sansing*:⁴²⁶

”Å tyde er å uttrykke det inntrykk jeg får av den andre, hvordan jeg blir beveget av den andre. Dette uttrykker jeg gjennom mine naturlige sanser og mitt språk”
(Martinsen 1993/2003: 135).

Sitatet peker på flere forhold. Det ene gjelder skillet mellom *inntrykk* og *uttrykk*, og det andre skillet mellom *naturlige sanser* og *språk*. Martinsen kan tolkes som at det i sansingen er en forståelse som ikke er avhengig av ord: ”Vi forstår sanselig uten ord, og vi forstår språklig på sansingens vilkår”.⁴²⁷ Dersom vi forstår sanselig uten ord, vil det i prinsippet si at vi alle sanser det samme:

”Samaritanen ble rammet av den halvdøde mannens appell om hjelp. Han ble beveget og berørt sansemessig. I sansingen berøres vi før vi forstår hva det er den annen vil.

⁴²⁴ Artikkel: Skjønn – språk og distanse (*Klinisk sykepleie* 2004, 18(2): 50–56). Bøker: *Samtalen, skjønn* og *evidensen* (2005), *Care and vulnerability* (2006), *Å se og å innse* (2009).

⁴²⁵ Martinsen 1993/2003: 140.

⁴²⁶ Uttrykket *naturlig sansing* er å finne flere steder i Martinsens filosofi, blant annet i *Fra Marx til Løgstrup* 1993/2003: 135, 139, 140.

⁴²⁷ Martinsen 1993/2003: 113.

Sansingen er en fundamental åpenhet mot verden, betydningsmettet og førkulturellig. Alle sanser vi det samme” (Martinsen 2000: 21).

Martinsens kan her tolkes i retning av at sansingen er ”språkløs”. Dette inntrykket forsterkes i dialogen med Katie Eriksson: ”I forhold til den menneskelige bevissthets to grunnbestanddel, sansing og forståelse, bevarer sansingen sin egen selvstendighet. Den går ikke under forståelsen”.⁴²⁸ Inngangsporten til inntrykket og pasientens fordring kan derfor tolkes å være det Martinsen beskriver som den *naturlige* sansingen. Det sanselige (som hun sanset på en sanselig måte) struktureres i skjønnnet til et uttrykk:

”Skjønnnet strukturerer uttrykkene for det hun har sanset på en sanselig måte.”⁴²⁹ Skjønnnet stiller sykepleieren åpen for sansingen og for å ta vare på det sanselige i uttrykkene. Dette vil jeg kalle kunst i sykepleien. Eller rettere sagt kunsthåndverk, da sykepleien er et praktisk fag” (Martinsen 1993/2003: 145).

Martinsen kan tolkes som at det stemte inntrykket mottas ved en sanselig nærværelse, som gjennom det *sanselige språk* manifesterer seg til et uttrykk, til tale og handling. Vår grunnerfaring er inntrykket: ”Det er å beveges kroppslig” (ibid.: 144). Teksten viser en klar tendens i retning av at det i sansingen er en forståelse uavhengig av språk. Det er også slik Martinsen har tolket Løgstrup: ”Ikke minst er Løgstrups betoning viktig: at det i sansingen er en forståelse” (ibid.: 114).

Men Martinsen kan også tolkes annerledes, for parallelt med antagelsen om den *naturlige* sansingen er også antagelsen om at forståelse, sansing og språk er tett sammenvevd:

”Det skapte liv uttrykker seg både sanselig-kroppslig og språklig. Hva er det mest fundamentale, den ordløse sansing eller språket? Spørsmålet lar seg vanskelig besvare, da sansing, forståelse og språk er sammenvevd” (Martinsen 1993/2003: 113).

Sitatet illustrerer kompleksiteten i sansingen og språkets inklusjon for inntrykket og den etiske fordring. Til tross for at Martinsen her poengterer at sansing, forståelse og språk er sammenvevd, stilles det samtidig spørsmål: ”hva er det mest fundamentale, den ordløse sansing eller språket?” Spørsmålet bidrar til å skape usikkerhet. *Hva mener Martinsen med den ordløse sansingen?* Spørsmålet ledet tilbake til Løgstrups tekster og behandlingen av den estetiske erfaring.

⁴²⁸ Martinsen 1996/2003: 54.

⁴²⁹ Min understrekning.

10.2 Hva kan vi sanse uten språk?

Et bærende element i Løgstrups estetiske erfaring er knyttet til forståelsen av *interdependens*⁴³⁰ som et uttrykk for vår felles historiske væren, og som betyr at alt som angår vårt medmenneske også angår oss selv. Det vil si forståelsen av oss selv rommer en *all-ansvarlighet* og denne melder seg ifølge Løgstrup i den estetiske erfaring. Løgstrup kan tolkes som at våre *estetiske opplevelser* og våre erfaringer i våre handlingsliv, i ”*foretagsomheden*”, er forskjellige. Imidlertid kan den estetiske opplevelse bety at ikke bare kunstverket, men også tilværelsen kan oppleves estetisk.⁴³¹ Forklaringen han gir, er at i våre handlingsliv er forståelsen og følelsene isolert, fanget i ”den konkrete klemme og dens utfordringer”, og derfor fører de til handling. Intensiteten kommer ikke fra *utsynet*, slik det gjør i den estetiske opplevelse.⁴³² I våre handlingsliv kan vi *velge* enten å la oss involvere eller å svikte det som gjelder. Estetisk sett er interdependensen i fantasi-forståelsen av fiksjonen altomfattende.⁴³³ Når passiviteten likevel overtar skyldes det ifølge Løgstrup flere grunner, alt fra likegyldighet og bekvemmelighet til en realistisk ansvars-begrensning. Løgstrup spør: ”Hvad adskiller den æstetiske oplevelse fra den foretagsomme tilværelse?”⁴³⁴ Svaret er ifølge Løgstrup at i våre handlingsliv står sansingen i forståelsens tjeneste (vi sanser på forståelsens vilkår), mens estetisk står forståelsen i sansingens tjeneste (vi forstår på sansingens vilkår). Løgstrup forklarer det slik at vi i den estetiske erfaring ”glemmer” virkeligheten for en tid og sinnet ”fylles av en sinnsbevegelse” som gjør at det er for fylt til at et mål kan skille seg ut og sette særlige ferdigheter i gang. For å komme tilbake til *foretagsomheden* må de sinnskrefter som ble vakt til live i den estetiske opplevelse, igjen gå ”under jorden”, ned under bevissthetsterskelen. Den estetiske suspensjon, sinnsbevegelsen i den estetiske opplevelse, blir til av de samme stridende faktorer som sinnsbevegelsen i det virkelige liv.⁴³⁵

⁴³⁰ Ifølge Løgstrup er enhver relasjon kjennetegnet av makt og avhengighet, og i ethvert menneske ligger en forventning (fordring) om å bli tatt imot og elsket; ”Enhver af os stiller kravet til andre, før kravet stilles til os” (Løgstrup 1996/1997: 22). Den etiske fordring betyr at: ”Den magt, som interdependensen giver dig over et andet menneske, skal du bruge til dets bedste” (Løgstrup 1996/1997: 23).

⁴³¹ Løgstrup 1976/1997: 56.

⁴³² Løgstrup 1976/1997: 53.

⁴³³ Fantasi er nødvendig, skriver Løgstrup, for å kunne foreta en rolleombyting, det vil si å sette seg inn i hvilken hjelp man ville sette pris på å få dersom man var i den andres sted (Løgstrup 1996/1997: 53). Det betyr ikke alltid å følge den andres ønsker og begjær: ”Men nu er der tale om en fordring om kærlighed og ikke om en fordring om eftergiveness, konflikten er derfor til enhver tid mulig og gør det hele risikabelt” (Løgstrup 1956/1998: 31). Selv om fantasiens rolle er utslagsgivende for vår forståelse, er dens rolle ifølge Løgstrup helt og holdent tjenende, men i mottagelsen av kunstverket spiller fantasien en ganske annerledes selvstendig rolle (Løgstrup 1976/1997: 61).

⁴³⁴ Løgstrup 1976/1997: 82.

⁴³⁵ Løgstrup 1976/1997: 52–82.

Løgstrup (1976/1997) beskriver her to fundamentalt ulike måter å tilegne seg erfaring på, men kan vanskelig tolkes som at sansing og språk skiller lag: ”Det er overhovedet en misforståelse at forestille sig, at vore sjælelige evner skulle kunne isoleres og virke hver for sig, uafhængige af hinanden” (ibid.: 61). Løgstrup presiserer:

”Samspillet mellem sansning og forståelse er så intimt som tænkes kan. Vi sanser intet uden at forstå det. [...] I de kunstneriske udtryksmidler er intellektet virksomt, og det i høj intellektuel udgave. Ikke for at udfolde hvad der er forstået, men for at utfolde hvad der er sanset” (Løgstrup 1976/1997: 81, 82).

I boken *Vidde og prægns* understreker Løgstrup at det finnes ikke en ren og skjær sansing:

”Det ejendommelige er, at en foreteelse, der hører hjemme i vor historiske og interpersonale tilværelse, og som består i, at vi forgæves søger efter mening i det, som den anden siger, præciseres med et sanseligt, et optisk fænomen. Det beror på et dobbelt og fundamentalt træk ved vor tilværelse. I den findes der ikke en ren og skær sansning.⁴³⁶ Sansorganerne er organer for sindets sansning. Der findes intet sansbart, der ikke har sindsejendommeligheder” (Løgstrup 1976/1998b: 67)

En betingelse for det intime samspillet mellom sansing og forståelse er ifølge Løgstrup at forståelsen ikke omskaper det sansede. Dyrkelsen av sanseelementet skjer for følelsesvirkningens skyld, slik min følelse for den andres smerte er en sinnsbevegelse og ”aldrig en efterdanning”.⁴³⁷ Løgstrup kan tolkes som at språket har en fundamental betydning med hensyn til hvordan det sansede manifesterer seg og blir forstått:

”Til trods for, at hvad der melder sig i indtrykket, melder sig på før-sproglig, stemt vis, fornemmer vi det som tale til os, fordi vi føler trang til at artikulere indtrykket, og måske også fordi ordet, med hvilket vi klarer os indtrykket, nu engang hører samtalen til; hvad der gør indtryk på os bliver ligesom vor samtalepartner” (Løgstrup 1976/1997: 11).

Både Christoffersen⁴³⁸ og Hansen gir uttrykk for at Løgstrups sansefilosofi er komplisert, men at Løgstrup ikke benekter at vi erkjenner verden på språkets premisser. Hansen skriver:

⁴³⁶ Min understrekning.

⁴³⁷ Løgstrup 1976/1997: 44.

⁴³⁸ Christoffersen 1999: 105–107. Christoffersen skriver: ”Løgstrup benekter ikke at vi erkjenner verden på språkets premisser, og at språkets funksjon kan studeres og dissekeres filosofisk, nevrologisk og fysiologisk. Men at språket har konstituerende betydning for vår tilgang til den verden vi lever i, utelukker ikke at verden kommer oss i møte og viser seg for oss slik den er. Det mener Løgstrup at den gjør, og det kaller han for imøtegått transcendens (VoP, s. 135)” (ibid.: 107).

”Språket trekker seg – heter det utallige ganger – tilbake til fordel for det emne det henviser til, skaper avstand til det, og vil oversees [...]. Avstanden er henvisningens språkskapte avstand overfor den motstand som virkeligheten utøver gjennom sin skapte orden [...]. Språket henviser til den ikke-språklige virkelighet, som gir det betydning (KoER, s. 89). På grunnlag av denne distinksjonen mellom språket som henvisning og den sak det henvises til, bestemmer Løgstrup språket som et erkjennelsesmiddel”⁴³⁹ (Hansen 1996: 275).

I Løgstrups sansefilosofi er talen det mest fundamentale fenomen. Hansen skriver at for Løgstrup er talen preget av en umiddelbarhet – en åpenhet, som en ikke behøver å trenge bakenfor. Lydens språklige skikkelse, taletonen, stemmer sinnet og synkroniserer tale og forståelse:⁴⁴⁰

”Gjennom en sansefilosofisk språkforståelse med utgangspunkt i lydens førspråklige ‘rent sanselige uttrykskraft’ (VoP, s. 18) har Løgstrup nådd frem til en integrasjon av legeme og ånd. Med sin språkfilosofi intenderer Løgstrup en antidualistisk sammenfatning av sansning og historisitet:⁴⁴¹ ‘Sproget er ikke ude efter at splitte sjæl og legem, ånd og materie ad’ (VoP, s. 66). [...] Menneskets verden er etablert og konstituert, dvs. skapt, og individet er bare til i interdependens med det skapte. Skapelsestanken fungerer som kritisk instans overfor følgende antropologiske kategorier: den dualistiske, den idealistiske og den individualistiske” (Hansen 1996: 290, 291).

Går vi tilbake til Martinsens tekster, blir bindeleddet mellom mennesket og transcendens, mellom menneskets historisitet og universets ”væren” utydelig, og hun kan tolkes på flere måter. En tendens peker i retning av at mennesket har en umiddelbar eller direkte tilgang til universet og forståelsen av den andre gjennom en ”ren” sanselig forståelse – uten språk. Hun kan også tolkes som at sansepersepsjonen er påvirket av språket: ”Synet og hørselen er de sanser som mest påvirkes av våre tanker, fordommer, erfaringer og kunnskaper. [...] Lukt, smak og berøring er vi mer ”fanget av” (Martinsen 1993/2003: 145). Samtidig som at alle ”sanser vi det samme”,⁴⁴² kan vi også ”se mennesket på forskjellig måte.”⁴⁴³ Tydningen eller skjønnnet er en vekselvirkning mellom sansingens avstandsløshet og dens spontanetikk og forståelsens avstand og faglighet. Forståelsen er på sansingens vilkår – det er den sansede verden som tar initiativet: ”Det primære er sansingens åpenhet for det som kommer til en”.⁴⁴⁴

⁴³⁹ Min understrekning.

⁴⁴⁰ Hansen viser her til Løgstrups bok *Kunst og Erkendelse* 1976/1997: 10.

⁴⁴¹ Min understrekning.

⁴⁴² Martinsen 2000: 21.

⁴⁴³ Martinsen 2000: 12.

⁴⁴⁴ Martinsen 2000: 25.

Språkets inklusjon når det gjelder åpenhet for inntrykket, forståelsen av inntrykket og det som sanses, blir stående i en tvetydig posisjon. Språket både har og ikke har betydning for den sanselige forståelse. Det er usikkert hva Martinsen mener med *naturlig sansing*. Tekstene kan tolkes som at sansingen befinner seg på ulike nivåer, en *naturlig sansing* og en *sanselig forståelse*. Den *naturlige sansingen* (sansepersepsjon) kan forstås som en før-kulturell og språkløs sanselig tilgang til universet og pasientens fordring. Den *sanselige forståelse* kan tolkes å ha en mer sammensatt kompleksitet, en *moralsk sans* fremkommet i samspillet mellom den naturlige sansingen og det sanselige språket (dagligspråket), det vil si som et resultat av tydingen. Her kan Løgstrup tolkes å være tydeligere. For det første understreker Løgstrup at det ikke finnes en ”ren og skjær sansning”,⁴⁴⁵ og for det andre sanser vi ”intet uten at forstå det”.⁴⁴⁶ Dette forhold blir av Løgstrup beskrevet som et fundamentalt trekk ved vår tilværelse.⁴⁴⁷

I Martinsens tekster faller hovedtyngden på det ”kroppslige” ved mennesket. I sin utlegning av fortellingen om den barmhjertige samaritan skriver Martinsen om samaritanen:

”Det vil si han så med hele kroppen som ble berørt. I denne sammenhengen, i analogi til hjertet, kunne vi si at det «skar i hjertet». Og hjertet sier jo nettopp noe om hele personens tilstedeværelse med både kropp og tanke. For samaritanen slo den andres kroppslige smerte inn, avstandsløst[...]Samaritanen registrerte ikke først, han ble rammet[...]Samaritanen så med hjertets øye, med hele kroppen, som var smertelig åpen og mottagende, vendt mot den andre, oppmerksomt for også med tanke og vilje å forsøke å forstå hva som er på spill. Noe forenklet kan vi si at samaritanen sanset og forsto ut fra en grunnerfaring om å beskytte og ta vare på livet” (Martinsen 2000: 19, 21).

Martinsen poengterer her den makt som ligger i sansingen når vi stiller oss mottagelig og tar imot inntrykket, er en makt som stiller krav til en etisk makt – et *bør*: ”Det erfares om noe som bør være, og det skal derfor tas vare på” (ibid.: 23). Dette så høyst intellektuelle aspektet blir av Martinsen i stor grad relatert til det kroppslige og fysiske. Hansen uttrykker det slik:

”Martinsen legger sterkt vekt på det konkrete, kroppslige og fysiske, anatomiske betydningsinnholdet i ordet. Øyemotivet blir så sterkt vektlagt, at fremstillingen kommer til å innholde beskrivelser som ikke har grunnlag i teksten” (Hansen 2001: 26).

⁴⁴⁵ I *Vidde og prægnsans*. Løgstrup 1976/1998b: 67.

⁴⁴⁶ I *Kunst og erkendelse*. Løgstrup 1976/1997: 81.

⁴⁴⁷ I *Vidde og prægnsans*. Løgstrup 1976/1998b: 67.

Hansen stiller en rekke kritiske spørsmål til anvendelsen av Løgstrups sansefilosofi i sykepleiefaget, blant annet mener han det er en fare for at Løgstrups filosofiske sansebegrep skal bli empatisert: "Når sykepleiefaget gjør forsøk på å anvende Løgstrups sansefilosofi, foreligger det en fare for at den filosofiske, erkjennelsesteoretiske og estiske problematikk blir omformet til en psykologisk, emosjonell sanseproblematikk" (ibid.: 27). Hansen gir uttrykk for at sansingen hos Løgstrup viser til en dypere filosofisk erkjennelsesteoretisk problematikk, som hos Martinsen blir beskrevet med begreper som blant annet: "berørhet", "bevegethet", "sårbarhet", "rammethet" og "truffethet" (ibid.). Begrepene gir uttrykk for den fundamentale vekt Martinsen legger i sykepleierens personlige følelser.

10.3 Følelser

Ifølge Martinsen er følelsesmessig innlevelse en forutsetning for moralsk erkjennelse. De bundne følelser åpner opp for en forståelse av pasienten som person, det vil si at de gir tilgang til kunnskap vi ikke kan få på annen måte. Fallgraven er at våre følelser kan svikte oss: "Vi forstår følelsesmessig, men alle følelser gir ikke forståelse."⁴⁴⁸ I motsetning til kjærligheten som en universell følelse står føleriet, hemningsløsheten og den sentimentale omsorgen. Det er følelser som ikke gir erkjennelse.⁴⁴⁹ Martinsen understreker den fundamentale forskjellen mellom de "spontane" (bundne) følelsene og de "kretsende" (ubundne) følelser. I de ubundne følelsene blir den andre borte, de er private, selvsentrerte følelser, lukket i seg selv. De ubundne kretsende følelser gir ingen erkjennelse – de er vonde. Ut fra et faglig perspektiv er det relevant å spørre: *Hva åpner for de "riktige" følelsene? Hva skal til for at sykepleieren involverer seg følelsesmessig på en "god" måte?* Til tross for at Martinsen flere steder gir uttrykk for at den språklige overlevering kan bidra til å gjøre oss følelseskalde slik at vi ikke er bevegbare, berørbare,⁴⁵⁰ får denne antagelse ingen konsekvens. Oppmerksomheten vendes mot sansingen og følelsene:

"Sansingen åpner for de seende følelser, og de er de adgangsgivende følelser. De gir oss adgang til verden og vår tilværelse. Betydningshorisonten åpnes av de seende følelser. De gir oss adgang til å forstå" (Martinsen 2000: 11).

Martinsen understreker imidlertid at det ikke er noen saklig og begrepsmessig forståelse de seende følelsene åpner for (ibid.). Det blir usikkert om Martinsen mener at følelser er noe som trer frem ureflektert, og at vi av den grunn ikke er dem bevisst, eller om de fremtrer uten

⁴⁴⁸ Martinsen 1993/2003: 122.

⁴⁴⁹ Martinsen 1993/2003: 74.

⁴⁵⁰ Martinsen 2000: 55.

kognisjon overhodet. Begge deler blir problematisk, for hvordan kan da vite om det er de ”riktige” følelsene, de som åpner for forståelse? Martinsen henviser til Løgstrups filosofi, men igjen kan det diskuteres om filosofene er av samme oppfatning.⁴⁵¹

Ifølge Hansen (1996) mente Løgstrup at det var den emosjonelle kognitivitet som åpnet for det som gjør inntrykk på oss:

”Uten stemthetens og følelsens hjelp har mennesket ikke adgang til de omfattende fenomensammenhenger som inntrykket formidler (VoP, s. 87. Disse sammenhenger sammenfatter Løgstrup under betegnelsen ‘betydningshorisont’ (VoP, s. 92). Betydningshorisonten er skjult, og nettopp i kraft av sin skjulthet gir den adgang til den åpenbare ordbetydningen. Betydningshorisonten åpnes imidlertid av den kognitive følelse” (Hansen 1996: 304).

Det er også slik vi kan forstå Martinsen når hun viser til de seende følelser: ”en følelse som sansingen åpner for” og som gir oss adgang til å forstå.⁴⁵² Forskjellen er at Løgstrup kan vanskelig tolkes som at følelsene er uten kognisjon. Han skriver:

”Følelsen er cognitiv. Ikke at forstå på den måte, at den giver os erkendelse af sagforhold, relationer og kendsgerninger; følelsens kognitivitet består i, at den giver os adgang til verden og vor tilværelse. Forståelsen af verden og vor tilværelse er stemt. Forståelsen er betinget af dens stemthed, det siger Heidegger, det siger Wittgenstein, det siger psykiatere som Thorkil Vanggaard og Erling Jacobsen. Uden følelse ingen forståelse. Al forståelse, al tænkning er anvist på følelsen. Men følelsen er ikke en følelse per se, men den er følelse af det forståede og tænkte”⁴⁵³ (Løgstrup 1976/1998b: 93).

Innfallet trenger ifølge Løgstrup lang tids forberedelse og bearbeidelse, og det trenger språk for å erkjenne dets innhold og egenkarakter. Svikter språket unndrar fenomenene seg.⁴⁵⁴ Språket er en *adgangsgivende* port til fenomenene.⁴⁵⁵ Men det er også et møte med det fremmede, det naturgitte eller det objektive: ”Forståelsen bevæger sig frem og tilbake mellom receptivitet og produktivitet, og i det frem og tilbake oppstår den afstand til det forståede, uden hvilken vi ingen forståelse har” (Løgstrup 1976/1998b: 146). Språket er med andre ord et organ for erkjennelse, men det erkjenner ikke for oss, det er vår egen prestasjon.⁴⁵⁶ Imidlertid

⁴⁵¹ Austgard & McGuirk 2009.

⁴⁵² Martinsen 2000: 11.

⁴⁵³ Min understrekning.

⁴⁵⁴ Løgstrup 1976/1997: 96.

⁴⁵⁵ Løgstrup 1976/1998b: 36.

⁴⁵⁶ Hansen 1996: 292.

gjør Løgstrup oppmerksom på at det fremmede som kommer mot oss, ikke lar seg fange i våre begreper og kategorier, men er et vitnesbyrd om at det er objektiviteten vi står overfor.

Hansen (1996) skriver at i Løgstrups sansefilosofi er sansing og tydning av det sansede nær knyttet sammen:

”Det finnes ingen ren sansing, men bare «sansning i tydning» (VoP, s. 128; OoO, s. 156). Slik forstått er tydningsspørsmålet et allment forhold. Ingen kan sanse et fenomen uten at det samtidig finner sted en tydning av det. Det er utelukkende i tydningen vi kjenner tilværelsen (KoER, s. 89) og menneskets historiske tilværelse (OoO, s. 150). Det allmenne i denne tydningsproblematikk gjør den til en filosofisk oppgave, der det gjelder å formulere tydningen av fenomenene med størst mulig grad av intersubjektiv tilgjengelighet” (Hansen 1996: 315).

For Løgstrup er det *naturlige språk* et medium for denne intersubjektivitet. Hansen hevder at i forlengelsen av den tydning som det naturlige språk inneholder, ligger det en fortolkning: ”Tydningen er ontologisk, fordi den vil gi tilgang til fenomenene som de er i seg selv, og fordi den ‘ikke kun [kan] være menneskets egen’”.⁴⁵⁷ Derved markerer Løgstrup en språkfilosofisk antagelse om at tilværelsen ikke kan komme oss i møte uten tydning og fortolkning. Det problematiske i dette forholdet er ifølge Løgstrup at ordene for følelsesmessige opplevelser og reaksjoner deler den vanskelighet med ordene for fenomenene i vår historiske tid, at de ikke er ord for hva vi persiperer (iakttar sanselig), men ord for hva vi tyder (Løgstrup 1976/1998b: 39). Løgstrup mener at vi i språket har alle muligheter for en presisering av følelsesmessige opplevelser og reaksjoner, men at dette er en vanskelig oppgave fordi følelser er forbundet med våre behov, og ofte skjult og kamuflert (ibid.).

10.4 Et språk med rom for innfall og bundne følelser

Martinsen hevder i artikkelen *Skjønn – språk og distanse* (2004) at om innfallet skal få plass i skjønnnet, forutsetter det et språk som både er rommelig og langsomt ettertenksomt. Språket kan gi skjønnnet rom og distanse, noe som er nødvendig for å utføre et resonnement: ”Dette fordi bruken av språket var vårt felles utgangspunkt”.⁴⁵⁸ Rom, distanse og åpenhet er fundamentale betingelser for den faglige omsorgserfaring. Den distanse språket gir oss, kan ifølge Martinsen brukes til å gi skjønnnet det nødvendige bevegelsesrom i refleksjonsarbeidet.

⁴⁵⁷ Hansen 1996: 315.

⁴⁵⁸ Martinsen 2004: 52.

Det er et språk med rom for innfall.⁴⁵⁹ I artikkelen tenker Martinsen med Løgstrup når hun skriver:

”Språket er et kulturelt skapt materiale som formes i vår omgang med det, slik som i skjønnets refleksjonsarbeid. Men språket har også en åpenhet og en spontanitet ved seg som viser ut over våre samfunnsskapte formidlinger” (Martinsen 2004: 55).

Martinsen viser her til samspillet mellom språkets åpenhet som en spontan før-kulturell ytring og menneskets kulturelle og språklige historisitet: ”Språket som formidles av kulturelle ytringer gir sikte til det før-kulturelle, åpner for språkets egen åpenhet som vi tillitsfullt bor i”.⁴⁶⁰ I artikkelen omtaler Martinsen det *innfallsrike språket* som et fortolkende språk som ikke lar seg sette fast i definisjoner, begreper og kategorier, men som har rom for innfall:

”Innfallet, eller forberedelsene til at innfallet kommer, krever tid, en rommelig tid. Det er å være ved det en holder på med, og der en i tid kan gå frem og tilbake i og med seg selv og med språket. Vi må gi oss tid, og ikke ile og haste til en argumentasjon. Innfallets språk er langsomt og undrende. Det er et språk som er åpent for det å ha noe på fornemmelsen. Og det å ha noe på fornemmelsen, begynner med en bevegelse i sinnet, og i denne bevegelsen ligger det å bli klar over noe, vinne innsikt” (Martinsen 2004: 54).

Martinsen kommer her tilbake til sin tidligere kritikk av den positivistiske rasjonalitet:

”Det er den evidensbaserte forskningen som står for den dominerende maktkunnskap, der utgangspunktet er krav om målbarhet og trange definisjoner. Den er gjennomsyret av en teknisk rasjonalitet som ved bruk av ulike manualer skal bevise sin samfunnsnytte og effektivitet. Det gis lite rom for skjønn” (Martinsen 2004: 56).

Det er ikke den evidensbaserte forskningen i seg selv Martinsen kritiserer, men at denne form for rasjonalitet har fått dominere og konstruere hvilken praksis som skal gjelde, noe som ifølge Martinsen fører til en reduksjonistisk og instrumentalistisk praksis med lite rom for skjønn. Dette er gjennomgående antagelser i Martinsens tekster. En praksis som skal ivareta pasienten som person, den subjektive erfaringen og stemningen i den konkrete situasjon, kan ikke settes fast i stivnede vitenskapelige begreper. Den betinger faglig skjønn og innebærer derfor et *annet språk* et språk som er rommelig og langsomt ettertenksomt, og som er undrende og åpent for innfall:

⁴⁵⁹ Martinsen 2004: 53.

⁴⁶⁰ Martinsen 2004: 55.

”Klaringen av inntrykket er en språkytelse som forutsetter en omsorg for språkuttrykket. Forstått på den måten at vi ikke mister uttrykket i ordene, slik at de blir stemningsløse begrepsoppstillinger lagt fast i klassifiseringer, definisjoner og standarder. Det er et stivnet begrebspråk, der al stemning har forladt det. Det gjelder om å få stemningen i den kontekst ordene tales i, med over i uttrykket. For allerede i kontekstens stemning ligger det en før-språklig forståelse” (Martinsen 2004: 55).

Det er usikkert hva Martinsen mener med *klaring av inntrykket*, men mye tider på at det innebærer en “omveiens vei på vei til evidente innsikter” (ibid.)

10.5 Inntrykk – en betingelse for omsorgserfaring

En moralsk omsorgserfaring vil ifølge Martinsen alltid ha sitt utspring i inntrykket.

Erkjennelsen av inntrykket kan tolkes som selve kjernen i omsorgstankens tilblivelse.

Teoretisk kan det forklares som det som skjer fra inntrykket mottas til det blir en tanke eller et innfall. Løgstrup skriver om “*det stemte indtryk*” og “*Af indtryk kan man få indfald*”.⁴⁶¹

Ifølge Løgstrup er innfallet alltid et engangsfenomen:⁴⁶²

”Konstellationen er altså et engangs-fenomen. Chancen, som den byder på, må derfor tages, og det straks; på stedet må indfaldet forfølges og sættes i værk. Det kan ikke udskydes, ikke opsættes til en anden god gang, for konstellationen indfinder sig ikke igen, den byder ikke på den samme chance to gange” (Løgstrup 1987: 78).

Ifølge Martinsen må den profesjonelle gjøre seg og sin faglige kyndighet *tilgjengelig* for pasientinntrykket. Det forutsetter at pasientens fordring møtes med en mental *åpenhet* og *mottagelighet*. Inntrykket skal fortolkes og forstås og er en fortolkende prosess (skjønn) der erfaringssubjektet *tilegner* seg ny kunnskap. Resultatet av fortolkningen skal komme pasienten til gode på beste måte. Grunnmønstre i omsorgserfaringens betingelser kan tolkes å danne tre integrerende områder: *tilgjengelighet, tilegnelsen av og tilegnelsen til pasienten*.

Et gjennomgående spørsmål i tematiseringen har vært: *Hva åpner for inntrykket?* Dette har vist seg å være et komplisert område i Martinsens tekster. Fortolkningen vender seg på nytt til Løgstrups filosofi. Løgstrup kan tolkes som at språket har en fundamentalt viktig rolle for inngangen til inntrykket:

⁴⁶¹ Løgstrup i *Kunst og erkendelse* 1976/1997: 13.

⁴⁶² Løgstrups utlegning av innfallets egenbetydning gir assosiasjoner til Gadamer og den hermeneutiske erfaring (Erfahrung). En hermeneutisk erfaring er ifølge Gadamer alltid en engangshendelse, som betyr at vi ikke kan ha den samme erfaringen to ganger (Gadamer 1998: 353). Erfaringen er ifølge Gadamer erfaring av *evidente sannheter* (*Evidenz der Wahrheit*) (Gadamer 1960/1990: 488).

”Indfald er nemlig den måde som sproget er virksom på i individet. Med indfald arbejder sproget med på det som individet har for. Det rige sprog er det indfaldsrige sprog, og det indfaldsrige sprog har en højere mening og en større præcision end det formålsbestemte sprog” (Løgstrup 1976/1998a: 110).

Slik jeg tolker Løgstrup, er det i innfallet en henvisning i den menneskelige erkjennelse som søker å uttrykke seg i talen. Innfallet er med andre ord virksomt i språket, før språket er artikulert av individet: ”I indfaldet er det en henvisning på sporet, der er sprogets, før det er individets. Indfaldet er sprogets, formålet er individets” (ibid.: 110). Når språket utfolder seg i individet, skyldes det språkets variasjoner, som er *uttømmelige*. Den språklige fantasien skaper åpenhet for *variasjonsmulighet*, skriver Løgstrup. Vi må derfor ikke snyte den oppvokstende slekt for den språklige fantasi som litteraturen og diktningen gir: ”Den sproglige fantasi som dikteren er begavet med, er åpenhet for sprogets variationsmuligheder” (ibid.: 111). Løgstrup kan her tolkes som at muligheten for inngangen til inntrykket ligger i språkets *variasjonsmuligheter* i den menneskelige erkjennelse, og grunnen til at det er slik, er talens åpenhet som før-individuell livsytring. Innholdet i den språklige overlevering har derfor stor betydning, og kan av den grunn ikke avgrenses til den moderne naturvitenskap. Denne antagelsen er i tråd med Løgstrups syn på utdanningens oppgaver, som er å gjøre eleven best rustet til å løse de oppgaver situasjonen krever. Utdanningen kan derfor ikke nøye seg med den ene kulturoverlevering, den naturvitenskapelige, og etterlyser et språk som viser til sammenhengen i tilværelsen (tilværelses-oplysning).⁴⁶³ Før opplysningstiden var dette tilfelle i filosofien, men i vår tid er dette mer komplisert (ibid.: 48). Løgstrup viser her til to tenkemåter som legger opp til hver sin livsanskuelse: (i) en teoretisk vitenskapelig og (ii) en historisk-fortellende (religion, filosofi, kunst). Ifølge Løgstrup har vi bruk for kompleksiteten, som ”forenende motsetninger”, men ikke uten en vurdering av innholdet i det som formidles.

Vi må ikke forstå Løgstrup slik, skriver Hansen, at innfallets erkjennelsesform betyr at mennesket er rasjonelt inaktivt.⁴⁶⁴ Det oppstår under menneskeskapte betingelser, men uten at mennesket kan intendere eller konstruere det. Innfallet kommer av seg selv, men er ikke uten forberedelse:

”Lang tids umage og fordybelse går forud. Afgørende er det derfor at have lang og sammenhengende tid til sin rådighed. Ikke blive afbrudt. Ikke få tiden hugget i stykker.

⁴⁶³ Løgstrup 1987: 4449.

⁴⁶⁴ Hansen 1996: 302.

Koncentration er den første betingelse for, at kunstnerisk arbejde kan lykkes
(Løgstrup 1987: 78).

I inntrykket støter vi mot det som er fremmed for oss – et ”verdensforhold av betydning.” Ifølge Hansen mente Løgstrup at ”verdensforhold av betydning” gir mennesket et stemt og førspråklig inntrykk som inneholder erkjennelse og som vekker innfallet, men det er ingen garanti for at inntrykket skal bli et innfall, det vil si at det erkjennes å ha en *engangskarakter*, slik at fenomenet får en *egenbetydning* (Hansen 1996: 304).

Pahuus (1999) mener at det er en tendens til å forenkle Løgstrups filosofi til en opphevelse av det skapte, det gitte versus det kulturelt frembrakte. Pahuus kommer her inn på Løgstrups skille mellom de to tenkemåter: den teoretisk-vitenskapelige og en historisk-fortellende. Den historisk-fortellende tenkemåten bringer en *vekselvirkning* mellom tilhørerens eget liv og fortiden: ”kun kendskap til historien kan gjøre os fri til at tage stilling til og gjøre op med, hvad der er overlevert os.”⁴⁶⁵ Det dreier seg altså ikke om elevenes egne historier, men *historiens historie*. Dens oppgave er viktig i kraft av at den fastholder at det er historisiteten som utmerker vår tilværelse. Den beriker og begrenser oss ved å gi innhold til våre handlinger, avgjørelser og tanker. I tillegg trekker Pahuus inn Løgstrups inndragning av poesien, diktningen og kunsten som kilder til erkjennelse av verden, en kunnskap vi ikke kan være foruten. Begrepet ”livsfilosofi” kan i lys av Pahuus fortolkninger av Løgstrup forstås som en *livsanskuelse* eller tilværelsesopplysning. Forståelsen av *tilværelsesopplysning* kan også sammenfattes under det Løgstrup kalte fortellingen:

”Forskellen mellem de to kulturoverleveringer består derfor også i, at den ene fortrinsvis holdes i live af teorien, den anden af fortællingen [...] Hvad jeg imidlertid vil pege på er, at fortællingen rummer en dobbelt fordel, den overleverer den uindhentelige indsigt og det uindhentelige værk, uden hvilken der ingen tilværelsesopplysning er – og alle er lige modtagelig for fortællingen. Også andre fordele byder den på. Fortællingen holder den bevidsthed levende, at vi er led i en kæde af generationer. Og den minder os om hvad vi skylder fremtiden” (Løgstrup 1987: 50).

Fortellinger, livsfilosofi og kunst er områder Martinsen ofte henviser til i sine tekster, områder som ifølge Martinsen har stor betydning for vår forståelse av oss selv og andre, tilværelsen og

⁴⁶⁵ Pahuus 1999: 221. Pahuus siterer her Løgstrup i *J. Rosendahl Højskolen til debat*. Gyldendal 1967. Pahuus viser her til et viktig poeng som gir assosiasjoner til Gadammers filosofi, nemlig *vekselvirkningens* betydning i erkjennelsen av ny forståelse. Gadammers tese er at ny forståelse trer frem i lys av noe annet – det er et vekselvirkningsforhold. Det som skal utheves, må utheves på bakgrunn av noe annet, som i sin tur får tre frem og bli synlig (Gadamer 1998: 305)

livet i sin helhet: ”Den har med selvdannelse å gjøre.”⁴⁶⁶ Den språklige overlevering i form av filosofi, fortellinger og kunst, kan tolkes som å være av stor verdi for inntrykket og realiseringen av den faglige omsorgserfaringen.

10.6 Livsfilosofi– omveiens språk til livsfenomenene⁴⁶⁷

I boken *Samtalen, skjønnnet og evidensen* (2005) kan Martinsen tolkes som at hun nå beveger seg i retning av en tettere forbindelse mellom språklig overlevering og den faglige omsorgserfaring:

”Vi tenker med ordene, og vi gjør noe når vi bruker dem. Vi settes inn i relasjonelle og sosiale sammenhenger der erfaringer kan deles. Vi beveges ved å ta del i hverandres erfaringer. Beveget bor vi også i språket, sammen med ordene” (Martinsen 2005: 13).

Martinsen utdyper her sin forståelse av *livsfilosofi* og viser i den sammenheng til en rekke eminente tenkere, blant dem Heidegger, Skjervheim, Kierkegaard, Platon, Aristoteles og Seneca. Filosofi, skriver Martinsen, handler om en visdomslære:

”Filosofi som visdomslære handler om å sette sin egen selvforståelse på spill, men aldri som noe rent teoretisk, alltid som noe som skal omsettes i livspraksis. Det handler om å dannes eller preges som menneske, også gjennom kjærlighet til ordene og hvordan de brukes” (Martinsen 2005: 59–60).

Umiddelbart kan det synes som om Martinsen nå inkluderer filosofien som en viktig betingelse for forståelsen av omsorgserfaringens substans og det faglige skjønnnet, men igjen blir det usikkert hva Martinsens mener med *livsfilosofi*. Blant annet viser hun til filosofen Lars Svendsen og hans henvisninger til Jobs bok, der Job spør:

“’Men visdommen – hvor skal den finnes?’ Svaret på spørsmålet ville i dag iallfall ikke vært: i fagfilosofien. Dette til tross for at fagets navn bokstavlig betyr kjærlighet til visdom. De dominerende spørsmål i dagens filosofi er kunnskapsteoretiske, det vil si spørsmål om hva jeg kan vite, og hvordan jeg kan vite det. Det er kunnskapen som står i sentrum, ikke visdommen” (Martinsen 2005: 59).

Livsfilosofi handler om hvordan vi kommer nærmere livsfenomenene, og livsfenomenene kan ikke defineres, men hører hverdagslivet til. Martinsen henviser til Løgstrups filosofi:

⁴⁶⁶ Martinsen 2005: 60.

⁴⁶⁷ Martinsen anvender her begrepet *livsfenomener* og viser samtidig til den danske sykepleieforsker Charlotte Delmars forskning: ”I sine analyser av livsfenomenene skriver Delmar seg inn i dansk livsfilosofitradisjon, der hun har latt seg inspirere av de danske livsfilosofer som Knud Ejler Løgstrup og Mogens Pahuus” (Martinsen 2005: 101).

”Tilværelses- eller livsopplysninger er en opplysning på sansenes betingelser, der vi gis innsikt i den indfelthet vi lever i. Det er en opplysning vi får del i ved å gå ‘ud for at leve og modtage’”(ibid.: 58). Martinsen kan tolkes som at hun med *livsfilosofi* mener det *erfarte* livet – det levde. Løgstrups *tilværelsesopplysning* blir her et resultat av den enkeltes opplevde erfaring, og jeg er usikker på om det er det Løgstrup mener. Det kan tolkes som en dreining fra *den overleverte visdommens filosofi* til erfaringssubjektets ”filosofi”, som tenkende og handlende i ”livet selv.” Det vil si livsfilosofien kommer nå ”innenfra” sykepleieren selv. Dermed faller et viktig poeng bort, nemlig det som skal igangsett *vekselvirkningen* mellom erfaringssubjektets eget liv (eller forforståelse) og det som er ukjent - fortiden. Det som Løgstrup sammenfatter som *tilværelsesopplysning* (den historisk-fortellende, religion, historie, filosofi og kunst), blir hos Martinsen et mer subjektivt og individuelt anliggende. Denne antagelse er i tråd med tidligere fortolkninger av den *personorienterte profesjonalitet*: ”Profesjon begrunnet i personlig autoritet, er knyttet til den personsentrerte humanisme”.⁴⁶⁸ *Livsfilosofi* kan forstås som de erfaringer sykepleieren gjør i konkrete situasjoner, og som senere gjengis i sykepleierens fortellinger:

”For å vite noe om livsfenomener som kjærlighet og hat, [...] er det nødvendig å gå en kulturell omvei om fortellingen. Det språk som formidler og overbeviser oss om disse eksistensielle fenomenene, er nettopp fortellingens språk, et språk som er inntrykksfullt, som beveger, og som åpner for innfall så ens tanker kan settes i gang” (Martinsen 2005: 78–79).

Den *omvei* som Martinsen her viser til, blir også en omvei for å avklare den overleverte vitens betydning (filosofi, omsorgsfilosofi, humanistisk kunnskap) for sansingen og de bundne følelsene. På denne bakgrunn kan Martinsen tolkes som at hun ikke trekker noen sammenheng mellom omsorgskunnskap (teori, filosofi) og tilegnelsen av omsorgserfaring. Den begreplige kunnskapen underordnes, noe som er i tråd med tidligere fortolkning (jf. kapittel 8).

Løgstrups anvendelse av ordet ”fortelling” kan tolkes som å ha et meningsinnhold som går utover den enkeltes selvopplevde fortelling fra ”livet selv.” Løgstrup skriver om fortellingens kulturoverlevering:

”En neutral, en holdnings-indifferent forståelse af hvad historie er – og nu tager jeg historie i omfattende forstand indbefattende både fortiden, samtiden og fremtiden –

⁴⁶⁸ Martinsen 1993/2003: 90.

findes nemlig ikke. Hvilke holdninger og livsytringer, som det kommer an på i vor tilværelse afgøres ikke af historien. Det er omvendt, det er de holdninger og livsytringer, som vi accepterer, der bestemmes hvad vi forstår ved historien. Til trods for at det kun er fra historien at vi kender disse. Andre steder findes de ikke” (Løgstrup 1987: 54).

Det Løgstrup gjør oppmerksom på, er at fortellinger, enten man skriver dem selv, eller man leser andres fortellinger, alltid vil fortolkes og forstås på bakgrunn av en forforståelse som blir bestemmende for hva vi forstår, eller hvordan vi gir uttrykk for vår forståelse i ord og handling: ”det er de holdninger og livsytringer, som vi accepterer, der bestemmer hvad vi forstår med historie” (ibid.: 54).

Begrepet livsfilosofi er ikke et entydig fenomen, skriver Martinsen, og viser til flere retninger og tenkere, blant dem er filosofen Skjervheim. Skjervheim beskrives som en filosof som legger stor vekt på filosofi som grunnlag for kritisk tenkning og refleksjon knyttet til menneskets eksistensielle liv, hvilket Martinsen finner fortjenestfullt. Imidlertid etterlyser hun en tydeligere forbindelse mellom tenkning, følelser og spontanitet. Martinsen presiserer at all forståelse har sitt utgangspunkt i følelsene:

”Forståelse og tenkning, som er de ord Løgstrup bruker, er henvist til følelsen. Det er innsikt og erkjennelse en kun kan få tilgang til gjennom følelsene. De er adgangsgivende. De gir oss adgang til vår tilværelse, til ‘livet selv’. I livsfenomener som glede sorg, livsmot, tretthet er det følelser med, og de kan ikke møtes uten følelser. [...] Å forstå filosofi som tenkning er å forstå den som henvist til følelsen. Dette er virkelig kronglete og risikabelt. Men det er slik – med både tenkning og følelser – at en i det livsfilosofiske arbeid må gå på de kulturelle omveier for å komme på sporet av livsfenomenene” (Martinsen 2005: 71, 72).

Igjen gir teksten uttrykk for at følelser og forståelse er to uavhengige og adskilte elementer i erkjennelsen. Martinsen bekrefter her sin grunnleggende tese om at all forståelse er underlagt en normativ etisk appell som utgår fra livet selv: ”Inntrykk beveger oss kroppslig, og språk er artikulasjon av inntrykk som beveger oss”.⁴⁶⁹ Følelsene konstituerer forståelsen av livsfenomenene, men da er det hele tiden tale om de adgangsgivende følelser, følelser som er bundne og formet av noe utenfor en selv: ”Å ‘føle livet’, eller å la livet få tak i en gjennom sanser og følelser, vil si at menneskets livsforløp formes av utenfrakommende hendelser det

⁴⁶⁹ Martinsen 2004: 54.

er en del av”.⁴⁷⁰ Dermed skjer det en omdreining fra en filosofisk og høyst intellektuell tekning til sykepleierens personlige følelser, erfaringer og fortellinger i ”livet selv”.

10.7 Erindringen

Martinsen spør: *Hva er den enkeltes bidrag for å få artikulert de betydninger og den erkjennelse som inntrykket går svanger med?*⁴⁷¹ Martinsen kommer her tilbake til omsorgens fundamentale betingelser, noe hun tidligere har omtalt i utlegningen av kunsten i sykepleien: (i) vi må stille oss i en åpen mottagelighet for inntrykket (tilgjengelig), (ii) sansingens intensitet må bindes (tilegnelse), (iii) slik at stemtheten er med når inntrykket uttrykkes (tilegnes pasienten). Martinsen gjør nå en interessant avklaring:

”Når vi er ved inntrykket, lar det få tid, vil erindringen vekkes i inntrykket. Det som beveger oss, og det at vi beveges i inntrykket, blir levende for oss, og vi minnes om noe. Det ene minner om det andre, og dermed vekkes erindringen i inntrykket” (Martinsen 2009: 135).

Det kan tolkes som at det er *erindringen* som lar saken (inntrykket) komme til orde, det vil si lar saken tre frem og manifestere seg til et uttrykk som kan artikuleres. Den kognitive hukommelsen kan derfor tolkes som å være avgjørende for inntrykket og tilegnelsen av omsorgserfaring, men det er usikkert om Martinsen kan tolkes slik. Mye tyder på at Martinsen med *erindring* mener noe svært forskjellig fra *hukommelse*. Blant annet siterer hun den danske teologen Wolf som beskriver erindringen som en åndelig kraft:

”Erindring er ikke å huske noe igjen, erindringen er ikke bundet av hukommelsens gjengivelse. Hukommelsen er fastlagt og presis, har referanser utenfor seg selv. Vi konstanterer noe. I erindringen, derimot, er vi medfrembringende og skapende. Vi gjør noe, vi skaper i erindringen, vi kan redigere i den, velge ut og legge til. Erindring er nåtidig hendelse der vi selv er skapende overfor fortiden” (Martinsen 2009: 136).

Martinsen kan tolkes som at erindringen i seg selv er en selvstendig og (uavhengig) skapende kraft. På den måten omgår Martinsen den språklige overleverings betydning for den faglige omsorgserfaring.⁴⁷² *Den skapende fortelling* er en annen tydende arbeidsmåte. Martinsen

⁴⁷⁰ Martinsen 2005: 63.

⁴⁷¹ Martinsen i Martinsen & Eriksson 2009: 133.

⁴⁷² Martinsen i Martinsen & Eriksson 2009: 139. Gadamer's posisjon er at tankeprosessen begynner med at hukommelsen presenterer noe for bevisstheten, men det er bare starten. Det er først nå den egentlige tenkende bevegelse begynner, idet ånden haster fra det ene til det andre, beveger seg hit og dit, overveier dette og hint, og slik gjennom undersøkelse (inquisitio) og overveielse (cogitatio) søker det fullendte uttrykk for sine tanker (Gadamer 1998: 425).

kommer her tilbake til dagligspråket som bærer av ordenes betydningsvidde: ”Dagligspråket er fortellingenes og beskrivelsenes uttrykksform” (ibid.: 154).

Det kan i denne sammenheng være fruktbart å se Martinsens posisjon i lys av Erikssons vårdvitenskapelige posisjon. Eriksson og Martinsen kan begge se tilbake på et langt og felles faglig engasjement knyttet til omsorgens betydning og tilstedeværelsen i helsefagene. Det har blant annet har ført til to bøker. I innledningen til den siste boken står det:

“Vi er felles om å bære de store ord inn i samtalene våre, ord som er knyttet til ‘den virkelige virkelighet’ eller det bærende ved tilværelsen. Men vi samtaler også om det vonde og vanskelige ved tilværelsen. Ord vi taler og skriver om, er nestekjærlighet, barmhjertighet, håp, glede, lidelse, smerte, offer, skam, krenkelse, fortvilelse, bekymring, lengsel, savn” (Martinsen & Eriksson 2009: 13).

De store ordene forfatterne deler, er knyttet til fundamentale kjerneverdier i omsorgen for mennesker som trenger helsehjelp. Begge uttrykker et felles ønske om å løfte frem en mangfoldig evidensbasering, forankret i de humanistiske og filosofiske tradisjoner.

10.8 Eriksson: Evidens – om sanning og virklighet

Et sentralt poeng hos Eriksson er at *den virkelige virkelighet* er bærer av en opprinnelig substans og avspeiler en dyp menneskelig eksistens, det vi si at det finnes en *skjult* virkelighet som er mer omfattende enn det umiddelbare gitte, de direkte opplevelser i nuet. I dette ligger en ydmykhet og en anerkjennelse av våre absolutte grenser som mennesker samt en erkjennelse av at visse forutsetninger må være innfridd for at man skal kunne trenge inn i og få sann kunnskap om den virkelige virkelighet: “Det är med hjälp av språk, begrepp, symboler och metaforer som denna verklighet kan förstås.”⁴⁷³ Dessverre er det også slik at våre muligheter for å trenge inn i en dypere vårdvirkelighet også kan hindres av språket dersom språket utarmes og begreper som lidelse, kjærlighet, tro, håp, tilgivelse og forsoning blir fremmede og borte i vår praksis. Det vil si at ulike profesjoner kan utvikle vårdpraksis som dekker til (döljer) “den virkelige virkelighet”, noe Eriksson beskriver som en “Māyās slöja”.⁴⁷⁴ Eriksson mener det er viktig å være klar over dette, være det bevisst, ettersom denne tildekking har makt til å bedra oss.

⁴⁷³ Eriksson 2009: 40.

⁴⁷⁴ Se Erikssons utredninger av Māyā 2009: 71.

Gjennom en etymologisk og semantisk analyse av evidensbegrepet viser Eriksson til fire grunnleggende betydelseshorisonter: ”att ‘se’ och ‘inse’, att ‘veta’, att ‘vidimera’ samt att ‘revidera’”. Disse dimensjoner danner ifølge Eriksson grunnen i det vårdvitenskapelige evidensbegrepet.⁴⁷⁵ Eriksson (2009) skriver med referanse til Gadamer at ingenting er evident før det er uttalt og kledd med ord. Hun ser det som en oppgave å synliggjøre et evidensbegrep som er mangdimensjonalt, men som har sitt grunnlag i omsorgens historiske kjerne og i etos, det vil si i den ontologiske evidensen: ”Ontologisk evidens innebær att vårdandets kärna och primärsubstans blir synlig i tanke, ord, hållning och handling och genomgripande påverkar den vårdande kulturen” (ibid.: 47). Eriksson mener at skal vi ha en mulighet til å påvirke og skape endringer, må vårdandets kjerne og primärsubstans bli synlig og uttalt, det vil si at viten bør artikuleres og kles i ord.

Ved utviklingen av et vårdvitenskapelig evidensbegrep har Gadamer og den norske filosofen Emil Schjøth vært Erikssons sentrale kilder, i tillegg til Bibelen. ”Den trojanska hästen” anvendes som en metafor for ”idéen om hur det ursprungliga vårdandet kunde återfinnas och införas i vårdpraxis” (ibid.: 36). Her blir Gadamers tanke om *sannhet* knyttet til en forståelse som trer frem i interaksjon med andre. En sannhet som trer frem på bakgrunn av at den lyser opp en spesifikk situasjon, og som kan assosieres med evidensbegrepets semantiske betydelse i relasjon til lyset. Ontologisk evidens avhenger av i hvilken grad vårdens kjerne og primärsubstans gir seg til kjenne i tanke, ord, holdninger og handlinger, og gjennomgripende påvirker den vårdande kultur, skriver Eriksson. Det vil si den ontologiske evidens er avhengig av hvordan substansen er forankret i den vårdvitenskapelige tradisjon.

Forskjellen mellom Erikssons og Martinsens ulike posisjoner kommer særlig til uttrykk i synet på den språklige inklusjonen og omsorgens forankring innenfor den humanvitenskapelige tradisjon. Ordene er for Eriksson bærere for den virkelige virkelighet:

“Med ordens etikk avser jag människans medvetenhet och den kraft som finns i orden och den vaksamhet med vilken orden borde uttalas. Ethos leder orden från hjärtat via tanken (eller tvärtom), formar tankeinhållet, og vidare ut till handen (jfr. huvud-hand-hjärta-modellen)” (Eriksson 2009: 55).

Martinsens posisjon trer nå frem i et klarere lys. Der Eriksson legger vekt på betydningen av den artikulerte viten, forskning, språk, metaforer og begrepsutvikling, legger Martinsen

⁴⁷⁵ Eriksson 2009: 43.

(2009) vekt på den praktiske erfaring, håndverkslæringen, dagligspråket, fortellingene og beskrivelsene. Martinsen må tolkes som at hun stiller seg kritisk til en *vitenskap for praksis*. Eriksson, derimot, hevder at praksis og teori hører sammen og viser til Gadamer:

“...enligt Gadamer är praxis teori om hur teorin gestaltats i praxis när människan kan rikta uppmärksamheten mot det gemensamma, och Gadamer relaterar detta till bildning” (Eriksson 2009: 39).

Eriksson understreker viktigheten av å rette oppmerksomheten mot det *gemensamma* – det felles. I den sammenheng fremhever hun ledernes og pedagogenes ansvar. Eriksson mener at ingen praksiserfaring er uten teori og at teorier både kan fremme, men også hemme vårdens etos, sannhet og det gode i å tre frem. Det er derfor viktig å integrere ulike områder for kunnskap i vården. Muligheten ser Eriksson gjennom den humanvitenskapelige forskningen og vårdvitenskapen.

10.9 Oppsummerende kommentarer

Martinsen kan tolkes som at den *naturlige sansingen* gir en direkte og ”språkløs” tilgang til pasientens fordring (inntrykket) og de ahistoriske fenomener. Den naturlige sansingen kan tolkes som adgangsgivende til kjærlighetens universelle følelse, en følelse som er bundet til pasientens situasjon, og som gir erkjennelse. I kontrast til den naturlige sansingen og kjærlighetens universelle følelse står de kretsende følelser. Det er følelser som kretser om sykepleieren selv. De gir ingen erkjennelse.

Samtidig og parallelt er antagelsen om at språk, sansing og forståelse er sammenvevd og derfor ikke kan skilles fra hverandre. Martinsen er likevel utydelig med hensyn til hva som skal danne grunnlaget for *det innfallsrike* språket, og hun kan tolkes på flere måter. Hovedinntrykket er at det betyr å gå en ”omvei” via sykepleiernes direkte erfaringer, formidlet i etterkant i sykepleiernes fortellinger og beretninger. Det kan tolkes som at faglig omsorgserfaring bygger på sykepleiernes individuelle erfaringer, og ikke på et *felles* teoretisk og profesjonelt grunnlag.

Sammenhengen mellom inntrykk og innfall førte tematiseringen til en fortolkning av det som kan beskrives som selve kjernepunktet i den faglige omsorgserfaringen, der innfallet metaforisk kan forstås som ”inngangsporten” til den faglige omsorgserfaring. Det vil si det som skjer fra pasientens uttrykk møtes, til det blir et inntrykk. Hva åpner for inntrykket?

Ifølge Martinsen bidrar *erindringen* til å åpne for inntrykket. Erindringen er ikke bundet av hukommelsen, men er i seg selv en frembringende og skapende kraft. Sykepleierens *tilgjengelighet, tilegnelsen av* og *tilegnelsen til* pasienten kan tolkes som grunnmønstre i omsorgserfaringens betingelser. Tilgjengeligheten kan tolkes som en skjerpet reseptivitet i møte med pasientens fordring. Betingelser Martinsen nevner er tid, rom, distanse og åpenhet.

Martinsen er tydelig med hensyn til at det begrepslige språket *må underordnes den sanselige og følelsesmessige forståelse*. På denne bakgrunn kan Martinsen tolkes i retning av at omsorgserfaringens substans og betingelser ikke bør eller skal begrepsliggjøres eller vitenskapeliggjøres. Det kan tyde på at Martinsen ikke anser omsorgsfilosofien som et meningsbærende grunnlag for den faglige omsorgserfaringens substans og betingelser, noe som setter omsorgsfilosofiens praktiske gyldighet i en uavklart faglig posisjon.

DEL 4: Horisontsammensmeltning og diskusjon av funn

Kapittel 11 Hvilke meningsbærende antagelser trer frem og gestalter omsorgserfaringens substans og betingelser i Martinsens og Nissens tekster?

I tematiseringen av Martinsens og Nissens tekster har det fremkommet grunnmønstre som kan tolkes som meningsbærende for den faglige omsorgserfaringens substans og betingelser.

Horisontsammensmeltning innebærer en sammenstilling og diskusjon av funnene.

Tematiseringen vil ta utgangspunkt i selve fundamentet for den faglige omsorgserfaring i Martinsens og Nissens tekster.

11.1 Fundamentet

Hos Martinsen trer *omsorgen* i seg selv frem som bærende fundament for den faglige omsorgserfaring.⁴⁷⁶ Omsorg er moralsk praksis⁴⁷⁷ og omfatter en moralsk, en relasjonell og en praktisk dimensjon.⁴⁷⁸ I Nissens tekster fremstår ikke omsorg som noe særegent for sykepleiefaget, men anvendt i en generell, allmenn betydning. Nissen skriver om statens omsorg, som hun mener var starten på en nedgangstid når det gjaldt hospitalpleien.⁴⁷⁹ Og hun skriver at nesten enhver kvinne har på et eller annet tidspunkt i sitt liv personlig ”at drage Omsorg for andres Sundhet”.⁴⁸⁰ Men Nissen bruker også omsorgsbegrepet når hun skriver om sykepleie, og i de sammenhenger har omsorg helt klart et meningsbærende innhold knyttet til den kristne lære og tro. Dette forsterkes i uttrykk som *den kristelige Kjærligheds Omsorg* og *kjærlig Omsorg*. Det er i forlengelsen av den kristne kjærlighet og tro at omsorgserfaringens substans og betingelser trer frem i Nissens tekster, vevet inn i Nissens *beskrivelser* av den faglige sykepleien.⁴⁸¹ *Omsorg* er derfor ikke det bærende fundament i Nissens omsorgserfaring, men det er den kristne kjærlighet og tro. Dette får innvirkning på de meningsbærende antagelser som gestalter omsorgserfaringens substans og betingelser.

⁴⁷⁶ Martinsen 1993/2003: 17.

⁴⁷⁷ Martinsen 1990.

⁴⁷⁸ Martinsen 2005: 135.

⁴⁷⁹ Nissen i artikkelen *Et lidet Omrids af Hospitalernes Historie* i bladet *Fra Diakonissehuset* 1886: 46.

⁴⁸⁰ Nissen i artikkelen *Sygeplejen V. Et Blik paa dens Historie og Betydning for den kristne Kvinde i vor tid* i bladet *Fra Diakonissehuset* 1884: 154.

⁴⁸¹ Dette aspektet, omsorgen som implisitt i selve beskrivelsen av sykepleie, er også slik Leininger har tolket Nightingales tekster (Leininger 1992: 30).

11.2 Omsorgserfaringens substans

Både Martinsen og Nissen forankrer omsorgserfaringens substans i humanistiske kjerneverdier. I Martinsens forfatterskap har Løgstrup og de spontane suverene livsytringer hatt stor innflytelse på de filosofiske antagelser, det gjelder verdier som tillit, åpen tale, håp og barmhjertighet. Livsytringene er ifølge Martinsen kjærlighetens og omsorgens uttrykksformer.⁴⁸² Nissen viser i sine tekster til fundamentale verdier som kjærlighet, verdighet, omsorg, barmhjertighet, tillit og det helhetlige menneskesyn. Sentralt i både Martinsens og Nissens forfatterskap står kjærligheten og barmhjertigheten.

Nissens tekster gir uttrykk for en klar sammenheng mellom den kristne lære, troen og den kjærlige omsorgen. Den *kristelige Kjærlighed* må derfor ifølge Nissen danne grunnvollen i sykepleien.⁴⁸³ Bildet av den kristelige kjærlighet som en grunnvoll gir assosiasjoner til noe bærende, et fundament som skal bære og løfte den faglige sykepleien opp på et nivå som er faget verdig. Det er derfor grunnlag for å hevde at for Nissen representerte den kristelige kjærlighet *det gode som idé*.⁴⁸⁴ Det vil si grunnleggende antagelser bygget på kristen humanistisk livssynskunnskap rettet mot en helhetlig ivaretagelse av pasienten, ikke bare kroppen, men også sjelen og den åndelige dimensjon. *Det gode som idé* er et felles samlende *ideal*, hvor målet er det gode, det skjønne og det sanne.⁴⁸⁵ Skjønnheten finner man ifølge Nissen ikke ved å undersøke pliktene med forstørrelsesglass,⁴⁸⁶ den er ikke empirisk synlig, men forankret i troen og kjærligheten.⁴⁸⁷ Den kristne kjærlighet og tro dannet et *felles* grunnlag for forståelsen av de verdier og mål sykepleien orienterte seg mot i praksis, slik de veves inn med språket i Nissens faglige formidling. De humanistiske verdier – kjærlighet, barmhjertighet, verdighet og tillit – kan derfor tolkes som en integrert del av pionernes forståelse av den faglige sykepleien. Det betyr at det går en ubrutt forbindelse mellom de kristne livssynsverdiene, den faglige formidling og det praktiske handlingsliv.

⁴⁸² Martinsen 1993/2003: 21.

⁴⁸³ Nissen 1877/2000: 19.

⁴⁸⁴ Nissen omtaler *Kjærligheden* som *det ledende Princip*, slik det var innenfor oldkirkens pleie av de gamle og syke (Nissen 1886: 46).

⁴⁸⁵ Nissen 1877/2000: 76.

⁴⁸⁶ Nissen 1886: 49–52.

⁴⁸⁷ Gadamer viser til at begrepet om *det skjønne* i antikken var nær knyttet til det greske *kalón*. *Kalón* er alt som ikke inngår i livets trivielle nødvendigheter, men som angår det som har verdi i seg selv (*di' hauto haiton*), det vil si at det som kalles *kalón* (skjønnhet) er av en annen og høyre værensrang (Seinsrang). Begrepet om det skjønne er dermed tett knyttet til begrepet om det gode (agathon) siden det er et formål som velges for sin egen skyld, og dermed gjør alt annet til nyttige midler: "For what is beautiful is not regarded as a means to something else" (Gadamer 1998: 478).

Martinsens tekster gir også uttrykk for en *skapelsestenkning* som retter seg mot ivaretagelsen av *hele* mennesket som betydningsfullt og likeverdig: ”Skapelsestankens livsforståelse viser seg i livet i de menneskelige relasjoner. Skapelsestanken viser seg for det første gjennom en fundamental avhengighet (interdependens)”.⁴⁸⁸ Kjærligheten er i sitt vesen spontan og universell, derfor er omsorgen i sitt vesen universell og moralsk. Moralen uttrykker kjærlighet i handling, som er å handle til den andres beste.⁴⁸⁹ Omsorgserfaringens substans underbygges av Martinsen i lys av overleverte kilder og eminente tenkere, blant disse har Løgstrups fenomenologi en helt sentral plass. Det er i kraft av filosofiens tenkere og klassiske kilder at kjærlighetstanken, menneskeverdet, barmhjertigheten og tilliten veves inn i Martinsens filosofiske utlegning og gir omsorgserfaringen substans og innhold. Dermed materialiserer det seg en omsorgsfilosofi som også kan forstås som *det gode som idé*. Det springende punkt er imidlertid at til forskjell fra Nissen skriver ikke Martinsen at denne må danne grunnlaget for utøvelsen av den faglige omsorgen. Det er lite som tyder på at Martinsen anser omsorgsfilosofien som et *ideal* og et felles meningsbærende grunnlag for forståelsen av den faglige omsorgserfaringens substans. Sett i lys av Nissens hermeneutiske situasjon kan det tolkes som et brudd i formidlingen av humanistisk verdikunnskap og dens praktiske gyldighet, samtidig som det fører omsorgsfilosofiens faglige gyldighet inn i en uklar posisjon. Her mener jeg Martinsens og Nissens veier skilles, og det er kanskje det som markerer tydeligst skille mellom tradisjonen (Nissen) og den moderne omsorgsfilosofien (Martinsen). Bruddet kan tolkes å finne sted på tre fronter:

- (i) brudd med det som for pionerne utgjorde et *felles* og *universelt* meningsbærende innhold for omsorgserfaringens substans og betingelser
- (ii) brudd med kjærlighetens *bærende fundament* – den kristne troen
- (iii) brudd i den direkte forbindelsen mellom kjærlighetens bærende fundament og *den faglige formidling*

I Nissens tekster er *troen* på kjærligheten en fundamental betingelse for kjærlighetens og barmhjertighetens virkende kraft mellom menneskene. I Martinsens tekster er omsorg, som et ontologisk grunnvilkår for den felles menneskelige eksistens, selve det bærende grunnlaget for omsorgserfaring. Oppmerksomheten rettes nå mot sykepleieren og relasjonen mellom sykepleier og pasient, det vil si at ontologien manifesterer seg i møte med pasientens ansikt og

⁴⁸⁸ Martinsen 1993/2003: 57.

⁴⁸⁹ Martinsen 1993/2003: 68, 71, 73.

den etiske fordring – i inntrykket.⁴⁹⁰ Omsorgserfaringens ”autoritet” utgår ikke lenger fra det *gode som idé*, men knyttes til en personlig autoritet, den *personorienterte profesjonalitet*.⁴⁹¹ I forhold til Nissen forskyves omsorgserfaringens meningsbærende substans fra *det gode som idé* til sykepleierens personlige møte med pasientens etiske fordring i den konkrete situasjon. Det kan også forstås som en dreining mot det Martinsen kaller *praktisk metafysikk*.⁴⁹² Mennesket lever i en verden som er skapt, en verden mennesket ikke kan tre ut av, men alltid befinner seg innenfor:

”Det metafysiske, det vil det vi ikke kan forklare, beherske eller ta herredømme over – slik som kjærligheten til nesten og omsorgen for den andre – er i praksis i våre relasjoner. Det er omsorg som ontologi som hviler i det metafysiske” (Martinsen 1993/2003: 106)

Ifølge Martinsen er det et møte med en førkulturell fordring som er til stede i det gitte liv, og som trer frem i relasjonen mellom sykepleier og pasient: ”I sansningen er vi alltid berørt av den situasjonen vi er i – førspråklig.”⁴⁹³ Anerkjennelsen av *den andres fordring* er med andre ord en fundamental betingelse for den faglige omsorgserfaring.⁴⁹⁴ Martinsen underbygger sine antagelser i lys av de spontane suverene livsytringer: ”De grunnleggende fenomener som bærer oss, slik som omsorgen for den andre, er oss gitt ut fra det forhold at vi er skapt.”⁴⁹⁵ Samtidig gir Martinsen uttrykk for at fordringen ikke alltid tas imot: ”Det er imidlertid ikke gitt at vi er åpne for disse livsvilkårene.”⁴⁹⁶ Det betyr at det skapte liv har en grunnleggende struktur som er moralsk, men denne kan mennesket også ødelegge.⁴⁹⁷

Nissen gir også uttrykk for en antagelse av kjærligheten som et universelt ontologisk fenomen til stede i det gitte liv. Nå bruker ikke Nissen begreper som ”appell” eller ”fordring”, men skriver om kallet:

”I Sygdom ligger der desuden en sterk Opfordring til Sjælepleje. Sygdom er jo et sterkt kald fra Gud, dens Væsen er at minde om Død og Dom. Vi kunne ikke, hvis vi

⁴⁹⁰ Martinsen 1993/2003: 13.

⁴⁹¹ Om profesjonalitet knyttet til personlig autoritet se Martinsen 1993/2003: 90, Martinsen 2000: 10.

⁴⁹² Martinsen 1993/2003: 106.

⁴⁹³ Martinsen 2009: 127.

⁴⁹⁴ Martinsen refererer i sine tekster til Levinas og den etiske fordring i møte med den andres ansikt: ”Ansiktet er for Levinas det mest sårbare hos mennesket, og i denne utleverthet og sårbarhet ligger etikken. Det dreier seg om å se det betydningfulle og sårbare i ethvert menneske (likhet) for å la den andre tre frem som seg selv (forskjellighet)” (Martinsen 2000: 41).

⁴⁹⁵ Martinsen 1993/2003: 17.

⁴⁹⁶ Martinsen 1993/2003: 109.

⁴⁹⁷ Martinsen 1993/2003: 21.

have Kristi Navn, se de Syge ligge der, uden at en hjertelig Medlidenhed griber os, og vi drives til at gjøre, hvad vi kunne for deres Sjæles Vel” (Nissen 1884: 8).⁴⁹⁸

Nissen skriver både i *Lærebog i Sygepleie*⁴⁹⁹ og i artikkelen *Sygeplejen I om Den naturlige Trang* til å hjelpe sin neste under sykdom og lidelse.⁵⁰⁰ Spiren til kjærlighet og omsorg er nedlagt i alle mennesker, men nettopp derfor er den felles sans (kristen kjærlighet og tro) faget bygger på, en viktig forutsetning for erkjennelsen av kjærligheten. Mennesket er skapt i Guds bilde. *Det gode som idé* støtter opp om tanken på kjærligheten som en gave fra Gud nedlagt i alle mennesker. Verdighet er mennesket iboende, men den kan også krenkes.⁵⁰¹ Det samme kan kjærligheten. Troen blir fundamentalt viktig i denne sammenheng, en forbindelse mellom Gud og mennesket. ”Kun som en Frugt af den kristelige Tro”, skriver Nissen, kan den inderlige, oppofrende kjærlighet fremspire. Den kristelige tro er usynlig, men dens *frukt* kan gjenkjennes i møtet med den andre, slik som i tilliten, omsorgen og omtanken for pasientene. Troen forankres i den kristelige kjærlighet, som en grunnvoll, et bærekraftig fundament som skal ”løfte opp” og vise vei til god praksis. Dannelsens prosess handler derfor om å utvikle noe som allerede er der, slik at mennesket kan heve seg opp på et høyere universelt nivå, et nivå som overskrider selvsentrerte tanker, hensynsløshet og egoisme, for derved gjøre seg selv og sin faglige kyndighet tilgjengelig for pasientens utleverthet og lidelse. Det er slik vi kan forstå det Nissen kaller for visdom, som er en visdom om hva kjærligheten *er* og skal *gjøre* i det praktiske handlingsliv.

⁴⁹⁸ Dette innlegget, gjengitt i bladet *Fra Diakonissehuset*, er etter et muntlig foredrag holdt for søstrene i Diakonissehuset. Som mange av de andre innleggene er også dette anonymt, men sannsynligvis er Nissen skribenten bak. Furre skriver om diakonissenes ydmyke anonymisering: ”Jamvel Rikke Nissen anonymiserte seg...*Fra diakonissehuset* finn vi hennar fulle namn fyrst i nekrologen” (Furre 1987: 437). Det er kjent at Nissen ikke satte navnet sitt under innleggene. Om månedsskriftet *Fra Diakonissehuset* står det at der er utgitt av Jul. Bruun, Stiftsprost og redigert ved R.N. I selve innholdsfortegnelsen står også *av R.N.* oppført bak enkelte artikler. Også inne i bladet, for eksempel i artiklene om Løhe, står det at de er *Fremstillet av R.N.* De fleste artiklene er anonyme, og det er usikkert hvem som er opphavskilden. Imidlertid er det liten tvil om at det er Nissen som har ført de muntlige innleggene i pennen, i tillegg til å være forfatteren bak mange av de anonyme artiklene.

⁴⁹⁹ Nissen 1877/2000: 19.

⁵⁰⁰ ”Ligefra de ældste Tider finde vi et Slags Sygepleje, da selv de raaeste Mennesker føle en naturlig Trang til at bistaa sine Medmennesker under Sygdom og Lidelser” (Nissen 1884: 83).

⁵⁰¹ Forestillingen av menneskets verdighet som både ukrenkelig og krenkelig finner vi i Edlunds forskning på menneskets verdighet. Edlund beskriver menneskets verdighet dels som en absolutt verdighet, dels som en relativ verdighet. Den absolutte verdighet er gitt mennesket gjennom skapelsen og kan av den grunn heller ikke berøves mennesket. I den ligger menneskets hellighet og en bærende verdighet, som ansvar, frihet, plikt og tjenesten. Den absolutte verdighet avspeiler seg som spor i den relative verdigheten i både en indre etisk og en ytre estetisk verdighet. Den relative verdigheten er påvirket og formet av kultur og samfunn, hvilket betyr at den også kan endres, raseres og gjenoppbygges (Edlund 2002).

11.3 Omsorgserfaringens betingelser

Både Martinsens og Nissens tekster gir uttrykk for antagelser av en klar sammenheng mellom omsorgsholdningen og omsorgserfaringen, det vil si betingelser knyttet til sykepleier som person. Martinsen skriver at å søke innsikt i hva det gode er, livsfenomenene og den gode handling, har med selvdannelse å gjøre, en moralsk viten om hvordan man kan omgås sine følelser og hvordan en ”bør leve”.⁵⁰² Nissen skriver om de *åndelige betingelser*, om nødvendige (*karakter)egenskaper*, selvinnsikt og dannelse.⁵⁰³

Ifølge Gadamer har dannelsesbegrepet hatt forskjellig meningsinnhold gjennom tidene, fra middelalderens mystisisme opp til vår egen tid.⁵⁰⁴ Han viser til Hegel og den humboldske tradisjon, der dannelse betyr noe mer enn det å utvikle sine evner eller talenter, men gjenoppvekker i stedet den gamle mystiske tradisjonen som hevder at mennesket er skapt i Guds bilde, og at det bærer dette bilde i sjelen og derfor må gjenoppbygge det i seg selv.⁵⁰⁵ Det innebærer å kunne forsones seg med seg selv, gjennom noe annet, noe som forutsetter en avstandtagen fra de personlige behovene og private interesser. I en sykepleiefaglig sammenheng vil det si det samme som å *overskride* det personavhengige og heve refleksjonen opp på et høyere universelt nivå. Dannelse impliserer derfor alltid en *bortvending* eller *tilbakeholdelse* ”fra seg selv”, det vil si å holde sitt eget tilbake, for derved å kunne stille sin faglige kyndighet tilgjengelig for inntrykket fra den andre og den andres situasjon.⁵⁰⁶ Det er i

⁵⁰² Martinsen 2005: 59-61.

⁵⁰³ Nissens idealer har hun blant annet fra Neuendettelsau og pastor Löhe. I et brev hjem til søsteren Bolette skriver hun: ”Löhe gaar du fra den Anskuelse, at det er de mer Dannede, der skal bære Sagen og hæve den og frygter for at den skal synke ned, naar Diakonissene formelig bliver blot Arbeidsmennesker” (Nissen, datert Neuendettelsau 28. oktober 1868).

⁵⁰⁴ Gadamer (1998) viser til at det tyske Bildung-begrepet har rot i middelalderens mystikk ble videreført i barokkens mystikk gjennom en religiøs spiritualisering gjennom Klopstocks Messias, for så på 1800-tallet å bli nær knyttet til kulturbegrepet og menneskets særegne dannelses av sine anlegg og evner. Det var en begrepsutvikling som startet med Herder og ble fullendt i perioden fra Kant til Hegel. Kant, som selv ikke direkte brukte ordet ”dannelse”, skriver om de plikter mennesket har overfor seg selv og for ikke å la sitt talent forfalle. Når så Hegel diskuterer Kants idé om plikten vi har overfor oss selv, oppdager Humboldt en vesentlig forskjell mellom kultur og dannelses (Bildung). Gadamer siterer her Humboldt: ‘but when in our language we say Bildung, we mean something both higher and more inward, namely the disposition of mind which, from the knowledge and the feeling of the total intellectual and moral endeavour, flows harmoniously into sensibility and characters’ (ibid.: 10-11). Gadamer mener at Humboldts Bildung-begrep her viser til den antikke mytiske tradisjonen som hevder at mennesket er skapt i Guds bilde og bærer dette bilde i sjelen og derfor må gjenoppbygge det i seg selv. Gadamer viser til at det tyske ordet for ”dannelse” (Bildung) inneholder ”bilde”, som rommer den hemmelighetsfulle dobbelheten, det vil si både forbilde og etterbilde (ibid.: 10–15).

⁵⁰⁵ Gadamer 1998: 11.

⁵⁰⁶ Nåden peker på at Gadamers Bildung-begrep, bortvendigen fra seg selv, har stor relevans for omsorgen. Knyttet opp i en partikulær situasjon, finnes en forpliktelse og ansvar til å rette blikket utover, mot det universelle. Han mener at Gadamer og den humboldtske dannelsesestanken her implisitt inkluderer et etisk aspekt: ” –for at dannelses skal være dannelses må den tjene den andre” (Nåden 2003: 69). Å finne universelle synspunkter er et hovedpoeng i Gadamers Bildung-begrep. Nåden tolker det som at dannelses alltid innebærer utvikling av teoretisk interesse (ibid.).

denne sammenheng vi kan forstå Nissens formaninger om selvfornektelse, ydmykhet, hengivenhet og tålmodighet. Ikke i forståelsen av å underkjenne seg selv som person, men tvert imot som en høyst intellektuell innsikt om at ens egen medvirkende er bestemmende for om kjærligheten og tilliten kan tre frem og styrkes i relasjonen mellom sykepleier og pasient og i det daglige arbeidet. Nissen understreker at pasientens fortrolighet og tillit ikke kan tas for gitt. Først når de syke har lært sykepleier å kjenne, vil de lytte til henne. Det sier seg selv skriver hun, noe vi skjønner ved å sette oss inn i den sykes sted. Dersom vi er syk og en fremmed kom inn, har vi ikke lyst å snakke om vår åndelige tilstand før vi hadde lært personen å kjenne og fattet *hengivenhet* for ham.⁵⁰⁷ Men i det ligger det også et stort ansvar, skriver hun. Nissens poeng er at pasientens væren, slik han forstår seg selv og situasjonen, ikke er umiddelbart tilgjengelig for sykepleier, men krever tålmodighet og hengivenhet. Sykepleier må derfor før selve møtet være *innstilt* på å gjøre seg selv tilgjengelig for inntrykket fra den andre, noe Nissen mente var en innsikt som både kunne læres og trenes på bare viljen og interessen var til stede.

Martinsen viser flere steder til betydningen av *den gode omsorgsholdningen*, og hun kan tolkes som at den utvikles og dannes gjennom erfaring, veiledning, refleksjon og det daglige språk. Dannelsen finner sted i det praksisnære arbeidet, i å samarbeide nært med pasienten, mesteren og kollegaer. Omsorgsholdningen kan også tolkes som universell og tilgjengelig for alle, fundert i den mellommenneskelige relasjon.⁵⁰⁸ Det vil si at den manifesterer seg i selve møtet med pasientens fordring – i sansingen:

”Det har med en holdning å gjøre, å vise tilbakeholdenhet. Sansingen setter oss nettopp i en tilbakeholdenhet, i en aktelse for livet, der kropp og ånd kan inngå i en vennlig vekselvirkning” (Martinsen 1996/2003: 74).

Også Nissen legger vekt på den praktiske øvelsen som viktig for utviklingen av de særegne karakteregenskaper ved sykepleieren, men ikke uten en viss forberedelse i de *åndelige betingelser*, noe som blant annet innebar å delta i Nissens (og andres) diakonissetimer. Det tilsier refleksjon og bevisstgjøring av *universelle* verdier som formidles i *forkant* av møtet med situasjonen, og som veiledes og øves på i praksis. Hos Martinsen kan den praktiske

⁵⁰⁷ Nissen viser her til et muntlig foredrag holdt for søstrene ved Diakonisseanstalten. Nissen oppgir ikke navnet på foredragsholderen, noe som tyder på at det kan ha vært henne selv. Nissen skriver om det å skulle bringe Guds ord til den syke, og at mangen syk kan vise presten bort fordi de ikke kjenner ham eller har hans hengivenhet. Derimot vil den syke ta imot sin sykepleierske, som han holder av. Det er først når den syke lærer å holde av en, at de vil lytte: ”Sygeplejersken har ved sin Gjerning det store Gode lettere at kunne vinde de Syges hengivenhed, men derfor ogsaa meget større Ansvar” (Nissen 1884: 9).

⁵⁰⁸ Martinsen 1993/2003: 68.

øvelsen tolkes å finne sted i selve møtet med pasienten i konkrete situasjoner. Det vil si at den kommer til uttrykk i *etterkant* og er knyttet til det *partikulære*. Her kan Martinsen og Nissen tolkes å representere to motsatte posisjoner.

11.4 Tilgjengelighet⁵⁰⁹

Utgangspunktet for den faglige omsorgserfaringen er hos både Martinsen og Nissen den partikulære situasjon, det vil si selve møtet med pasienten i konkrete situasjoner. I fortolkningen av Martinsens og Nissens tekster trer sykepleierens *tilgjengelighet* frem som et felles grunnmønster i omsorgserfaringens betingelser. Det motsatte av tilgjengelighet kan hos både Martinsen og Nissen⁵¹⁰ beskrives som likegyldighet:

”Vi stilles egentlig overfor bare to muligheter: enten å ta vare på den andre, eller å bryte ned tillitsforholdet. For den andres tillit kan misbrukes ved at jeg ikke tar imot den andres utleverhet. I stedet stiller jeg meg likegyldig, som tilskuer til den andre” (Martinsen 2005: 144).

En manglende tilgjengelighet kan tolkes som en mental blokkering av pasientens fordring. Dermed lukkes muligheten til å gjøre en erfaring som inkluderer pasienten som person og situasjonen i sin helhet. Erfaringen er da ikke en omsorgserfaring. Tilgjengeligheten underbygges av begge forfattere gjennom en rekke meningsbærende antagelser (jf. kapittel 8, 9 og 10).

Å gjøre seg selv og sin faglige kyndighet tilgjengelig for pasientens inntrykk innebærer å sette pasienten som menneske først, foran forutsigbare referanser, regler, plikter og målrasjonelle oppgaver. Det betinger en mental åpenhet og anerkjennelse av den andres fordring, det vil si en skjerpet reseptivitet eller mottagelighet for pasientens respons.⁵¹¹

Sykepleierens tilgjengelighet kan tolkes som et felles grunnmønster i omsorgserfaringens betingelser i Martinsens og Nissens, men igjen kan forfatterens antagelser tolkes å vise ulike retninger.

⁵⁰⁹ Tilgjengelighet som omsorgserfaringens betingelse gir assosiasjoner til Nådens beskrivelse av *inbjudan* som en substans i omsorgens kunst (Nåden 1998).

⁵¹⁰ Nissen 1886: 47-48.

⁵¹¹ Reseptivitet, mottagelighet for inntrykket, er en absolutt betingelse for omsorgserfaring. Eurat mener det krever en mental forberedelse: ”Unless one is prepared to receive, indeed actively seek, feedback- which may be adverse or distressing – one will continue misread situations and to deceive oneself that one’s own actions are the best in the circumstances” (Eurat 1994: 116).

Nissen kan tolkes i retning av at sykepleierens tilgjengelighet eller dannelse kommer med kristen tro, teoretisk innsikt og praktisk øvelse. I tilgjengelighetens meningsbærende forståelsesgrunn ligger implisitt en anerkjennelse av pasienten som likeverdig og betydningsfull, det vil si en intellektuell *innstilling* som er til stede *før* møtet, og som materialiserer seg *i møte* med mennesket. Denne innstillingen blir styrende for hvordan pasienten blir sett og hørt og kunnskap anvendt.

Martinsen kan tolkes som at sykepleierens tilgjengelighet finner sted *i selve møtet med pasientens etiske fordring, idet sykepleieren berøres og følelsene vekkes*. Det etiske møte er derfor helt avgjørende for om erfaringen skal bli en omsorgserfaring. Martinsen⁵¹² refererer i den sammenheng til filosofen Emmanuel Levinas og det etiske møte med den andres ansikt:

”Ansiktet er for Levinas det mest sårbare hos mennesket, og i denne utleverthet og sårbarhet ligger etikken. Det dreier seg om å se det betydningsfulle og sårbare i ethvert menneske (likhet) for å la den andre tre frem som seg selv (forskjellighet)” (Martinsen 2000: 41).

Det etiske møte med den andres fordring representerer en meningsbærende antagelse i omsorgserfaringens substans og betingelser i Martinsens tekster. Hovedinntrykket er at Martinsen mener at omsorgsholdningen er universelt tilgjengelig for alle, og at de gode holdningene læres i det praktiske felt, gjennom veiledning, bruk av skjønn og det daglige språk. Her mener jeg Nissen kan tolkes å være av en annen oppfatning ettersom hun legger vekt på en viss forberedelse.

11.5 Tilegnelse

En omsorgserfaring innebærer alltid tilegnelse av ny kunnskap. Selve ordet ”tilegnelse” kan forstås på minst to måter,⁵¹³ både som en *tilegnelse av* og en *tilegnelse til*. *Tilegnelse av* er

⁵¹² Martinsen skriver at Levinas har formulert den etiske fordring i ”fransk utgave”. Hun viser til at Levinas og Løgstrup er født omtrent samtidig, og de studerte begge hos Husserl, men de kjente ikke hverandre og leste ikke hverandres skrifter (Martinsen 1993/2003: 98). Se også 2000: 35, 36, 37, 41.

⁵¹³ Ordet ”tilegne-else” kan forstås som: 1) (høytidelig) erklære for å være laget som en æresbevisning for; dedisert. 2) (refleksjon) ta i besittelse; gjøre til sin eiendom; – lære; absorbere, tilegne seg kunnskaper, gjøre til sin eiendom (Norsk riksmålsordbok 2005: 767). Nåden (2003) forklarer tilegnelsen ut fra to posisjoner. I den ene foregår tilegnelsen av systematisk vårdvitenskap hos vårdaren, og i den andre er tilegnelsen av vårdvitenskapelig kunnskap slik pasienten erfarer og opplever den. Nådens forklaringer skiller seg noe fra de meningsbærende antagelser i Martinsens og Nissens tekster, ettersom *tilegnelsen av* systematisk vårdvitenskap mangler inklusjon både hos Nissen og Martinsen. Samtidig gir det å tilegne pasienten noe av spesiell verdi, en ”gave” og vårdarens ansvar for selv å la seg tilegne – motta gaven, assosiasjoner til Martinsens og Nissens tekster, det vil si at tilegnelsen av omsorg til pasienten er en kunst som går ut over selve den teknisk-instrumentelle behandlingen, den er partikulær og gir glede.

selve tilegnelsesprosessen der den profesjonelle tilegner seg ny kunnskap knyttet til pasientens unike situasjon. *Tilegnelse til* er forståelsen av den hjelp som skal tilegnes pasienten, det vil si selve resultatet av tilegnelsesprosessen – omsorgserfaringen.⁵¹⁴

Hovedinntrykket er at for både Martinsen og Nissen forutsetter *tilegnelsen av og tilegnelsen til* en forståelse som går ut over de målrasjonelle forutsigbare sykepleieoppgaver. Når idealet realiseres og kjærligheten kommer til uttrykk i det praktiske liv, har tilegnelsen bidradd til en forståelse av hva pasienten er best tjent med i situasjonen der og da. Det vil si en forståelse av det unike ved pasienten som person, pasientens verdier og behov. *Tilegnelsen* kan relateres til det Gadamer beskriver som forståelsens *produktive* moment.⁵¹⁵ Det vil si praktikerens forståelse endrer seg i møte med pasienten og den ukjente kunnskapen situasjonen rommer. Praktikerens forstår nå *annerledes*.

Både hos Nissen og Martinsen er *tilegnelsen* av pasientens fordring en fundamental betingelse for at omsorgserfaringen skal lykkes. Tilegnelse kan derfor beskrives som et felles grunnmønster i omsorgserfaringens betingelser.

Martinsen beskriver tilegnelsen som en identifisering av en fordring:

”Fordring har med erfaring å gjøre, en erfaring som er et møte med livsfenomener. Der noen erfaringer vil melde seg med større tyngde og krav på gyldighet enn andre. Slike erfaringer vil kunne åpne for en opprinnelig livserfaring eller en felles forforståelse” (Martinsen 2000: 52).

Tilegnelsen av omsorgserfaring finner sted ved anvendelsen av det faglige skjønnet, også beskrevet som tyding. Omsorgserfaringens prosess, det faglige skjønnet, underbygger Martinsen i lys av Løgstrups filosofi og *den vennlige vekselvirkningen mellom forenende motsetninger*, sansing og forståelse. Tilegnelsen av inntrykket finner sted når sykepleieren rammes av den spontane fordring og fordringen får oppmerksomhet, det vil si medlevelsens,

⁵¹⁴ *Tilegnelsen til*, som et resultat av omsorgserfaringens prosess, gir assosiasjoner til Gadamer's beskrivelser av det han kaller Aristoteles' *fullendte applikasjon* og viser til en selv-kunnskap som "...includes perfect application and employs its knowledge in the immediacy of the situation. Thus a knowledge of the particular situation (which is nevertheless not a perceptual seeing) is a necessary supplement to moral knowledge" (Gadamer 1998: 322).

⁵¹⁵ Ifølge Gadamer er ikke forståelsen kun reproduktiv, men alltid også en produktiv virksomhet. Det produktive momentet kan tolkes som et ontologisk strukturmoment ved den menneskelige erkjennelse. Han understreker imidlertid at det betyr ikke «å forstå bedre». Det er tilstrekkelig å si at man har forstått *annerledes*, hvis vi *overhode forstår* (Gadamer 1998: 296–297).

fantasiens, innsiktens og avgjørelsens karakter med hensyn til den andres ivaretagelse.⁵¹⁶ Den har også en praktisk side, *noe* skal tilegnes pasienten – konkretisert i omsorgens praktiske dimensjon. Tilegnelsen av pasientinntrykket er alltid formet og bundet til pasientens situasjon, det vil si at kjærlighetens kilde materialiserer seg i situasjonen og er spontant rettet mot pasienten og pasientens situasjon.⁵¹⁷

Tilegnelsen, omsorgserfaringens prosess eller skjønn, er ikke et tema i Nissens tekster slik vi finner den i Martinsens tekster, men den ligger implisitt innleiret i den faglige formidlingen. Det gjelder særlig observasjonsevnen, tilegnelsen av kunnskap knyttet til den sykes tilstand, hvordan den syke sover, spiser, ansiktstrekkene, om den syke er urolig, virker utmattet eller mangler krefter. Nissen understreker gjentatte ganger sykepleierens selvstendige vurdering og ansvar for pasienten totale situasjon i sin lærebok i sykepleie.⁵¹⁸ Det holistiske menneskesyn og forståelsen av pasientens situasjon veves sammen med det å *tilegne noe til pasienten* og omfatter de kjærlighetstjenester som *ikke kan læres eller beskrives på forhånd*.⁵¹⁹ Med dette markerer Nissen at omsorgen manifesterer seg i møte med pasienten i konkrete situasjoner og aktiverer forståelse, handling og nærvær som strekker seg utover de på forhånd definerte oppgaver.⁵²⁰ Nissens tekster gir uttrykk for en klar antagelse om at denne form for sykepleie er av en kvalitet (kunst) som betinger teoretisk skoleing bygget på humanistisk livssynskunnskap, ved siden av praktisk øvelse. Kjærligheten er ikke bare det gode som idé, et ideal å strekke seg mot, men den skal også omsettes og komme til uttrykk i det praktiske liv. Nissens bruk av begreper og metaforer som *det sanne*, *det skjønne* og *kunsten* vitner om en dyptpløyende behandling av omsorgserfaringens substans og betingelser, men i en overført betydning, noe som tilsier intellektuell innsikt og forståelse. Det er slik vi kan forstå det Nissen refererer til som *de åndelige Betingelser*.⁵²¹

11.6 Håndverkslæring og teoretisk kunnskap

På de to første sidene i *Lærebog i Sygepleie* (1877/2000) gir Nissen uttrykk for to viktige antagelser: (i) ”Den kristelige Kjærlighed maa saaledes være Grundvolden for den Sygepleie, vore Diakonisser øve”, og (ii) ”For at kunne opnaa et ønskeligt Resultat bør imidlertid

⁵¹⁶ Martinsen 2000: 25–26.

⁵¹⁷ Martinsen 1993/2006: 74.

⁵¹⁸ Nissen 1877/2000: 24, 78, 187–191, 194.

⁵¹⁹ Nissen skriver i avsnittet om Omsorg for Døende og Døde om ”de mange smaa Kjælighedstjenester, der ikke kunne læres og beskrives” (Nissen 1877/2000: 58).

⁵²⁰ Nissen 1877/2000: 24, 58.

⁵²¹ Nissen 1877/2000: 21.

Diakonissernes Uddannelse indbefatte theoretisk Undervisning i Forbindelse med praktisk Øvelse” (ibid. 19–20). Hermeneutikkens viktigste prinsipp er at teksten har en legitim rett til å stå frem på egne premisser, noe som innebærer å tillate Nissens ord å stå frem i kraft av hva de faktisk sier. Martinsens syn på sykepleiefaget som en omsorgsdisiplin lært gjennom praktisk handling har hatt store ringvirkninger i det faglige miljø.⁵²² Ifølge Martinsen må kunnskap brukt moralsk ta utgangspunkt i pasienten og pasientens situasjon, og at denne måte å reflektere på læres i praksis. Det er også slik Martinsen har tolket Nissens syn på kunnskap og læring:

”I tråd med dette mente Nissen at sykepleien læres i praksis, og at det håndverksmessige i sykepleien ikke måtte undervurderes. Sykepleierens kunnskaper skulle avgrenses til det som kunne utføres med hendene og læres uten vitenskapelig innsikt. Det betød ikke at teoretisk kunnskap var uvesentlig. Men det betød at det som var av teoretisk art skulle læres i sammenheng med praktisk øvelse, og ikke alene gjennom boklig teoretisering. [...] Den var begrenset til det som var praktisk anvendelig i den daglige pleien” (Martinsen 1989/2003: 87).

I forbindelse med relanseringen av Nissens lærebok i 2000 kommer Martinsen tilbake til Nissens sykepleietenkning. Nissens syn på læring og teoretisk kunnskap kan nå tolkes å fremstå noe mer nyansert:

”Rikke Nissen skriver at håndverksmessig virksomhet ikke er tilstrekkelig i sykepleien, men at sykepleien må bygge på en inderlig, oppofrende kjærlighet. Samtidig er det nødvendig med en vidtgående utdanning og mer enn en håndverksmessig utdanning for å bli sykepleier (eller diakonisse). [...] Praktisk øvelse og erfaring er ikke alene tilstrekkelig, da den må «inbefatte theoretisk Undervisning i forbindelse med praktisk Øvelse»” (Martinsen 2000: 149).

Imidlertid blir denne viktige presisering lite vektlagt av Martinsen. Det samme gjelder Nissens ord om at den kristelige kjærlighet og tro må danne grunnen. Det er underlig siden Nissen selv er så tydelig i disse forhold. I stedet vender Martinsen oppmerksomheten mot ”den naturlige trang” og det ”grunnmenneskelige” som forutsettes å være til stede hos ethvert menneske.⁵²³ Martinsen konkluderer med:

⁵²² Ruth H. Olsen beskriver den omsorgsorienterte sykepleie slik: ”Martinsens fremstilling av sykepleie som en praktisk omsorgsdisiplin vender seg mot og kritiserer vitenskapens forståelse av mennesket som objekt. Den fremhever et syn på kunnskap uttrykt i form av sansning, ord og ferdigheter. [...] Sykepleiefaget som omsorgsdisiplin læres gjennom praktiske handlinger der sykepleieren med følsom åpenhet tar imot appellen fra pasienten” (Olsen 1998: 32, 33–34).

⁵²³ Martinsen 2000: 147.

”Selv om tro var grunnvullen for Rikke Nissen og hennes sykepleietenkning, var selskapet med den nødlidende andre ikke til å komme utenom. Min tese er nå at det var en skjult skapelsestenkning i Rikke Nissens kristendomsforståelse, og at denne kom til å bety mye. På en måte kunne det se ut som kallet til tjeneste sprang ut fra dette skapelsesgitte liv, for å verne og ta vare på det. Den problematikk dette utmyntet seg i, var en modig og selvstendig tenkning om en sansende sykepleie” (Martinsen 2000: 155–156).

Nissens teoretiske posisjon dreies nå av Martinsen fra det gode som idé til den *kroppslige erfaringen, sansingen, skjønnnet, øyet, den levende kroppen*, det vil si ”en sansende sykepleie”, ”øyenes åpenhet og de ulike blikk” og det ”skapelsesgitte liv” (ibid.). Dette tolker Martinsen som at Nissen med sin vekt på sansingen, og spesielt på øyets åpenhet og ulike blikk, var på kollisjonskurs med reformasjonen og den lutherske-pietistiske påvirkning (ibid.). Jeg mener Nissen selv er klinkende klar på dette punkt. Det ligger en skapelsestenkning i hennes tekster, men den er ikke skjult. Likevel presiserer hun: ”Men først ved Kristendommen vandt dog Sygepleien sin egentlige, høiere Betydning”.⁵²⁴ I fortolkningen av Nissens tekster har jeg kommet frem til at Nissen la stor vekt på den kristne lære, ikke som en dogmatisk lære, men som en fellesskapsstiftende sans (sensus communis) samt teoretisk og vitenskapelig kunnskap (jf. kapittel 9). Dette er antagelser Nissen gjentar flere steder både i læreboken og i artiklene om sykepleie:

”De i Nutiden oprettede Diakonissehuse have erkjendt sin Opgave i dette Stykke; idet de betænke, at Diakonisserne ikke ære den Herre, de tjene, ved Dumhed og Uvidenhed, søge de at efterkomme Tidens Fordringer ved at give sine Diakonisser en mere eller mindre vidtgaende, speciel Uddannelse som Sygepleiersker” (Nissen 1877/2000: 20).

Martinsen er også av den oppfatning at sykepleieren må ha nødvendig kunnskaper, ellers blir omsorgen til *sentimental omsorg og føleri*, det vil si ikke-omsorg. Behovet for teori og vitenskapelig kunnskap er derfor grunnleggende antagelser i både Martinsens og Nissens tekster, men den vektlegges forskjellig. Dette mener jeg får konsekvenser for den faglige formidlingen, det vil si humanistisk kunnskap knyttet til omsorgserfaringens substans og betingelser.

⁵²⁴ Nissen 1877/2000: 19.

11.7 Om ulike former for kunnskap og det virkningshistoriske prinsipp

Av hensiktsmessige grunner tror jeg det kan være nyttig å skille mellom *påstandskunnskap* (uforanderlig viten) og teoretisk *omsorgskunnskap* (humanistisk kunnskap).⁵²⁵ Både Martinsen og Nissen gir i sine tekster uttrykk for at en omsorgserfaring forutsetter viten og innsikt som går ut over den rene påstandskunnskap. Dette markerer Nissen når hun skriver at uten den kristelige kjærlighet og tro er teoretiske kunnskaper eller faglig dyktighet til ingen nytte.⁵²⁶ Martinsen viser til to ulike former for teori: *teori ut fra begrepslig forståelse* og *teori ut fra praktisk kunnskap*.⁵²⁷ For Nissen kan den kristelige kjærlighet og tro tolkes å være overordnet all annen form for kunnskap, samtidig som hun understreker at den alene ikke er tilstrekkelig for å utdanne til hele sykepleiere.⁵²⁸ Nissen uttrykker et positivt syn på teoretisk kunnskap og forskning. Det meningsbærende grunnlaget er sammensatt, men utgjør en komplementær helhet, det vil si at det er en klar sammenheng mellom humanistisk livssynskunnskap, den faglige formidling og det praktisk arbeidet.

Martinsens antagelser gir uttrykk for et klart kritisk syn på teori, vitenskap og vitenskapelig kunnskap. Det virkningshistoriske prinsipp er i denne sammenheng viktig å medtenke. Når Martinsen begynner å skrive om omsorgen i sykepleien på begynnelsen av 1970-tallet, er den hermeneutiske situasjon sterkt påvirket av den biomedisinske kulturen og utviklingen av sykepleievitenskap basert på den naturvitenskapelige metode.⁵²⁹ Martinsen kritiserer den vitenskapelige rasjonalitet og hevder at teoriene ikke lenger er en refleksjon over praksis, men en styring av praksis ut fra en vitenskapelig begrepsgjøring, noe hun mener er en sykepleietenkning preget av en livsforståelse bygget på herredømmetenkning. Martinsens tidlige kritikk av vitenskapeliggjøringen av sykepleien er fra mange hold blitt ansett som svært verdifull og viktig for den faglige utvikling.⁵³⁰ Hennes prosjekt kan tolkes som et oppgjør med det hun selv beskriver som epokens beherskende og dominerende blikk, og et

⁵²⁵ Skillet mellom påstandskunnskap og omsorgskunnskap kan assosieres med Micheal Erauts skille mellom *propositional knowledge* og *process knowledge*: "‘Process knowledge’ can be defined as knowing how to conduct the various processes that contribute to professional action. This includes knowing how to access and make good use of propositional knowledge" (Eraut 1994: 107).

⁵²⁶ Nissen 1877/2000: 19.

⁵²⁷ Distinksjonen mellom ulike former for kunnskap finner vi flere steder i Martinsens tekster. Se blant annet Martinsen 1993/2003: 138–151.

⁵²⁸ Nissen 1877/2000: 19.

⁵²⁹ Den biomedisinske påvirkning på sykepleiefaget har blitt behørig dokumentert fra flere hold (Berg 1982, 1987, Frost 1984, 1991, Kirkevold 1992/2005, Erichsen 1996, Meleis 1991, Nortvedt & Grimen 2004, Slagstad 1998). Erichsen mener at historisk har sykepleierne sett seg nødt til å akseptere at sykepleie dreide seg om aktiviteter avledet av et biomedisinsk kunnskapsgrunnlag og dermed har de inngått som en underordnet yrkesgruppe i den biomedisinske arbeidsdelingen, men at det i de senere årene er utviklet en forståelse av sykepleiekunnskap som forskjellig fra biomedisin (Erichsen 1996: 31).

⁵³⁰ Se Frost 1991, Kirkevold 1993, 1998, 2002, Nortvedt 2000, 2001, Slagstad 1998.

forsvar for verdier hun mente var i ferd med å gå tapt innenfor den profesjonaliserte sykepleien. Den teknisk-instrumentelle livsforståelse svarer ikke til det konkrete, til våre erfaringer, til ”livet i de menneskelige relasjoner”.⁵³¹ Martinsen avviser med andre ord ikke teori og begrepslig kunnskap, men mener at denne form for kunnskap har begrensninger. Vi må derfor vende oppmerksomheten mot den konkrete virkelighet, til pasienten selv. Den konkrete virkelighet må *tydes*, og tydningen er *relasjonell*. I den sammenheng underordner Martinsen den begrepslige påstandskunnskap og overordner den nære tilstedeværelse med pasienten i konkrete situasjoner. Derved tilkjenner Martinsen ikke den *profesjonelle omsorgen* noe form for teoretisk eller vitenskapelig status innenfor sykepleiefaget.⁵³² Martinsens syn på vitenskap og forskning er blitt omtalt som radikalt og komplisert.⁵³³ Det gjelder blant annet hennes skarpe skille mellom fenomenologi og vitenskap, filosofi og vitenskap, filosofisk-fenomenologisk tyding og vitenskap og den skapende fortelling og vitenskap.⁵³⁴

Tydningen (skjønnnet) blir omsorgserfaringens prosess, og den finner sted i konkrete situasjoner: ”Med sin nærhet til den enkelte pasient vil sykepleiepraktikeren kunne vinne teorier som har sin styrke i å formidle livsmoral.”⁵³⁵ Det *faglige skjønnet* blir selve bærebjelken i tilegnelsen av den faglige omsorgserfaringen. Resultatet av tydningen er ikke *teorier* fremkommet gjennom fenomenologisk filosofi eller forskning, men fra den sanselige forståelse og det daglige språk. *Omsorgskunnskap* kan derfor i Martinsens filosofi tolkes å være *teorier* ut fra sanselig forståelse og det daglige språket bygget på erfaringer i konkrete situasjoner.⁵³⁶ Denne antagelse synes å være gjennomgående i Martinsens tekster og bekreftes i 2009, der Martinsen på nytt henviser til sykepleierens beskrivelser og fortellinger.⁵³⁷ I forhold til tradisjonen kan man si at idealet ikke lenger bygger på et *felles og universelt* grunnlag, men den enkelte sykepleiers sanselige forståelse og erfaring, formidlet i etterkant

⁵³¹ Martinsen 1993/2003: 53.

⁵³² Martinsen skriver: ”For å komme de metafysiske fenomener nær, må vi ut av vitenskapens område” (Martinsen 1996/2003: 25).

⁵³³ Kirkevold diskuterer kompleksiteten i Martinsens vitenskapssyn: ”Det radikale i Martinsens posisjon er hennes syn på vitenskap. De fleste sykepleieforskere ville hevde at fenomenologisk forskning faller innenfor (sykepleie)vitenskap (Mors, 1994, Denzin og Linkoln 1994). Dette synes også i utgangspunktet å være i tråd med Martinsens beskrivelser av ‘praksisnær’ forskning på slutten av 1980-tallet. I de siste publikasjonene, derimot, plasserer hun fenomenologien som en kritisk motvekt til vitenskap, ikke bare i sin opprinnelse, men også i sin nåværende form. Fenomenologien er ikke en del av vitenskapen. Den faller utenfor” (Kirkevold 1998: 355–356).

⁵³⁴ Vitenskapskritikken, forholdet mellom vitenskap og praksis er et tema i de fleste av Martinsens tekster, også i boken *Å se og å innse* fra 2009.

⁵³⁵ Martinsen 1993/2003: 160.

⁵³⁶ Martinsen 1993/2003: 160.

⁵³⁷ Martinsen 2009: 154–155.

gjennom fortellinger og dagligtalen. Eller sagt på en annen måte, idealet kommer nå ”innenfra” sykepleieren selv – den *personorienterte profesjonalitet*. Det betyr at rekkefølgen i tilegnelsen av det som kan kalles verdiladet omsorgskunnskap, har ”byttet plass”. Hos Nissen og diakonissene fant den sted i *forkant* av møte med det partikulære, mens den i Martinsens filosofi kan tolkes å finne sted i selv møtet og uttrykt i *etterkant*.

Nissens hermeneutiske situasjon kan i likhet med Martinsens tolkes å være preget av store utfordringer av mange slag, men vitenskapeliggjøringen av sykepleien er det ikke. Tvert imot gjaldt det nå å argumentere, dokumentere og begrunne hvorfor sykepleien er et fag som betinger kunnskap. At dette er en vanskelig oppgave gir Nissen uttrykk for i mange sammenhenger. I utgangspunktet ønsket man å rekruttere elever fra høyere sosiale lag til diakonissesykepleie.⁵³⁸ Det var et syn også Nissen sluttet seg til, noe hun gir uttrykk for både i artiklene og i brev hjem til søsteren i 1868.⁵³⁹ Slik skulle det imidlertid ikke gå. De fleste som søkte og ble opptatt ved diakonisseanstalten, var unge bondedøtre. Den manglende interessen for sykepleiefaget fra de høyere sosiale lag har vært forklart ut fra arbeidets lave status og dårlige rykte. Wyller (1990) skriver at arbeidet ble betraktet som det simpleste grovarbeid ”som det ikke falt noen inn kunne gjøres av unge kvinner fra gode hjem”.⁵⁴⁰ Det var de fattige av de aller fattigste som tok arbeid som ”gangkoner”, ”våkekoner”, ”oppvartersker” eller ”Sygeopvartersker” (ibid.). Saken engasjerer Nissen, som klager over at kunnskap er for lite vektlagt hos kvinnene:

”At man endnu ikke inden de dannede Klasser har gjort noget egentlig Forsøg paa at optage Sygeplejens egne kvindelige Opgave, ligger visstnok for en stor Del i Ubekjendskab til Tidens Fordringer i denne Retning, hvilket ikke kan forundre os saa meget, ...” (Nissen 1884: 157).

Nissen mener også at lærerinnene har en for dårlig utdannelse. Det er noe galt med måten jenter oppdras på, fortsetter hun, og hevder at oppdragelsen er et direkte hinder for å få flere kvinner ut i arbeidslivet. Jentene tar for lite del i de huslige syslene i hjemmet:

”Dette bidrager vistnok meget til, at man selv i kristelige Familier strækkes tilbage og nødig giver sit Samtykke, naar en af Husets Døtre føler Kald til Diakonissegjerningen; ialfald koster det den indrædende Elev megen Overvindelse i ældre Aar at maatte tilegne sig Færdighed i de simple, dagligdagse Sysler, som ere uadskillelige fra

⁵³⁸ Martinsen 1984: 99.

⁵³⁹ Nissens private brev til sin søster Bolette datert 28. oktober 1868.

⁵⁴⁰ Wyller 1990: 80.

Sygepleje, og at opøve de uvante Legemskræfter. Det forsinker og besværliggjør hendes Uddannelse, og for mangen en vil det ikke engang lykkes” (Nissen 1884: 157).

Den hermeneutiske situasjon Nissen skriver innenfor, er kompleks, og Nissens kamp for en forbedret sykepleie synes å foregå på mange fronter. Mye tyder på at det er vanskelig å få aksept for at sykepleie er et fag som betinger utdanning, teoretiske kunnskaper og forskning. Nissen skriver at diakonissene måtte tåle både spott og motstand fra mange hold, også fra legene og de kristelige kretser:

”I det Stille arbejdes der nu fra Diakonissehusene for en forbedret Sygepleje, idet man i kristelig Kjærlighet stræbte efter paa bedste Maade at bistaa de Syge og Lidende. Man arbejdede fra først af under Fordom fra Lægernes Side, under Miskjendelse endog fra kristelige Kredse og jevnlig under Verdens Spot og Modstand. Eften den almindelige Mening var det upassende navnlig for dannede Kvinder at pleje Syge udenfor sit Hjem eller sin Nærmestes Kreds, og desuden naar ikke Diakonisserne som de katholske Barmhjertighedssøstre var bundne ved livsvarige Løfter, kunde det umulig gaa, mente man” (Nissen 1884: 86–87).

Martinsens og Nissens hermeneutiske situasjon er på mange måter preget av kontraster, men samtidig forbundet med hverandre gjennom historien, tradisjonen og sykepleiefagets egenart. Hovedinntrykket er at Nissen og Martinsen står samlet om at humanistiske kjerneverdier må danne substansen i den faglige omsorgen, og at dette er verdier av fundamental betydning for kvaliteten på utøvelsen av sykepleien. Det springende punkt her er *hva* som skal danne grunnlaget og *hvordan* dette kan formidles rent faglig. For Nissen var det ingen tvil.

Mellom Nissens forankring i den kristne filosofien og Martinsens personorienterte profesjonalitet blir den profesjonelle omsorgserfaringens meningsbærende grunnlag utydelig. Fra Nissens verdiladete kunnskap med klare, innebygde idealer til dagens komplekse og sammensatte kunnskapsidealene. Frost uttaler det slik:

”I nær sammenheng med sykepleietradisjonens persons-autoritet blir det alltid lagt vekt på livssynsverdienes, som regel kristendommens, betydning for kvaliteten på yrkesutøvelsen. Omsorgskunnskapene som sykepleierne tilegnet seg i utdannelsen og anvendte i praksis ble i all vesentlighet rekruttert fra livssynsmiljøene, kristne så vel som mer verdslige” (Frost 1984)

Frost (1991) peker på den endring som har funnet sted i yrkets verdigrunnlag fra tradisjonsfasens personalisme til profesjonsfasens vitenskapelige orientering innenfor medisinen: ”Et siste kapittel gjenstår imidlertid å skrive om den moderne tidsalders

omsorgsfilosofi” (ibid.: 35). Martinsens omsorgsfilosofi kan tolkes å stå i en splittet posisjon. På den ene siden representerer den et verdifullt og høyst intellektuelt filosofisk grunnlag for forståelse av den faglige omsorgserfaringens substans og betingelser, samtidig som Martinsen understreker at omsorg og omsorgserfaring tilegnes og læres i det praktiske arbeid. Den moderne omsorgsfilosofiens faglige gyldighet kan så langt tolkes å stå i en uavklart posisjon, noe jeg vil komme tilbake til i kapittel 12.

11.8 Oppsummerende kommentarer

Sammenstillingen av fortolkningens funn har i tematiseringen avdekket en rekke felles grunnmønstre i Martinsens og Nissens forfatterskap, men også kontrastene i forfatternes ulike posisjoner. For Nissen er grunnlaget for den kristelige kjærlige omsorgen til stede som et bærende fundament lenge før sykepleien ble et eget fag. Det er i forlengelsen av den kristne kjærlighet og tro at den faglige sykepleiegjerningen meisles ut i Nissens tekster. Verdier som kjærlighet, barmhjertighet, verdighet og tillit veves sammen med språket i beskrivelsen av de praktiske handlinger, i omtanken og omsorgen for pasienten. Nissen er derfor helt tydelig på at den kristne kjærlighet og tro er et nødvendig grunnlag for de åndelige betingelser og egenskaper ved sykepleieren som person. Det tilsier at verdiladet humanistisk livssynskunnskap var forankret i språkfelleskapets *felles* verdisyn og mål. Grunnlaget for omsorgserfaringens substans og betingelser kan derfor tolkes som at de *formidles i forkant* av sykepleierens møte med praksis, og utgjør en *universell* forståelse av den faglige omsorgen. Sykepleieren møter ikke pasienten uten en viss forberedelse, noe som blant annet innebar å delta i Nissens diakonissetimer. Omsorg er ikke et eget fagområde i Nissens sykepleietenkning.

I Martinsens forfatterskap er omsorg, *som et ontologisk grunnvilkår for den felles menneskelige eksistens*, selve grunnlaget for den faglige omsorgserfaring. Martinsen underbygger sine antagelser, slik som kjærlighet, verdighet, barmhjertighet, håp og tillit, i lys av eminente filosofiske tenkere og klassiske kilder, i særlig grad Løgstrups fenomenologi og de suverene livsytringer. Dermed materialiserer det seg et meningsbærende filosofisk grunnlag for forståelsen av den faglige omsorgserfaringens substans og betingelser. Omsorgsfilosofien kan derfor betraktes som humanistisk livssynskunnskap av stor verdi for forståelsen av de verdier som står på spill i møte med mennesker i sårbare situasjoner. Samtidig er Martinsen kritisk til begrepslig kunnskap. Hovedinntrykket er at Martinsen mener at for sykepleiere flest tilegnes denne form for innsikt ved å gjøre erfaringer *i livet selv* og

gjennom veiledning og sykepleiernes fortellinger. Det vil si at veien til innsikt i omsorgserfaringens substans og betingelser innebærer å gå en *omvei* via sykepleierens fortellinger/erfaringer, formidlet i etterkant gjennom det daglige språk. Ut fra et faglig perspektiv fører det omsorgsfilosofien inn i en tvetydig posisjon. Imidlertid kan Martinsens filosofi leses på mange måter. Et relevant spørsmål i den sammenheng er: *Hva kan vi lære av den moderne omsorgsfilosofi?* Dette spørsmålet kommer jeg tilbake til i kapittel 13.

Den faglige omsorgserfaringens substans kan hos begge forfattere sies å være forankret i humanistiske kjerneverdier som kjærlighet, barmhjertighet, verdighet og tillit. Omsorgserfaringens betingelser kan hos både Martinsen og Nissen relateres til sykepleierens *tilgjengelighet, tilegnelsen av erfaring og tilegnelsen til pasienten*. Å gjøre seg selv tilgjengelig for inntrykket, innebærer en anerkjennelse og mottagelighet for pasientens etiske fordring og behov, det vil si en skjerpet reseptivitet i forhold til pasientens respons og situasjon. Tilegnelsen av erfaring og tilegnelsen til pasienten, kan forstås som omsorgserfaringens produktive moment. Disse tre områdene danner et integrerende grunnmønster i omsorgserfaringens prosess. Både Martinsen og Nissen gir uttrykk for at holdningen har stor betydning for den faglige omsorgserfaring og at de med holdning mener en *selvinnsikt* i egen erfaringsprosess eller forforståelse i møte med det hjelpetrengende menneske.

Sammenstillingen av tradisjonen (Nissen) og den moderne omsorgsfilosofi (Martinsen) viser at det skjer et brudd i formidlingen av humanistisk kunnskap, noe som gir seg utslag på tre fronter: det *bærende fundament* forsvinner, den *felles* forankringen oppløses, og *sammenheng* mellom humanistisk livssynskunnskap og den faglige formidling splittes. Dermed er det som hos Nissen på metaforisk vis kan tolkes som å utgjøre én samlende *grunnvoll*, det vil si en *felles* og *universell* forståelse av omsorgserfaringens verdiladede meningsinnhold (substans og betingelser), hos Martinsen personifisert til den enkelte sykepleier og den *partikulære* situasjon – den *personorienterte profesjonalitet*.

Endring knyttet til den faglige omsorgserfaringens substans og betingelser må tolkes i lys av det virkningshistoriske prinsipp, det vil si utviklingen og endringene i sykepleiers verdier og idealer. Å skulle gjeninnsette sykepleietradisjonens fagautoritet, slik Martinsen foreslår, kan derfor vise seg å bli en vanskelig oppgave, noe jeg vil komme tilbake til i kapittel 12.

Kapittel 12 Hva kan vi lære av tradisjonen?

En horisontsammensmeltning kan også bety å føre det ”det gamle” og ”det nye” sammen, det vil si å la tradisjonens horisont forenes med nåtidens horisont, men uten at den ene eller den andre fremheves. Hermeneutikkens oppgave er ifølge Gadamer alltid å stå i en mellomposisjon, som innebærer å medtenke fortidens begreper innenfor nåtidens hermeneutiske situasjon. På bakgrunn av fortolkningen av Martinsens og Nissens tekster vil tematiseringen nå være sentrert rundt en sammenstilling av tradisjonen og den moderne omsorgens hermeneutiske situasjon.

12.1 Endringer i tradisjonens verdier og idealer

Ved inngangen til det 20. århundre skjer det endringer i det teoretiske og praktiske fundament som får konsekvenser for pionernes holistiske tenkning. Hvalvik (2004), som har forsket på sykepleiens historie, hevder at selv om de tradisjonelle kallsidealene, som nestekjærlighetsidealet, trekkes med inn i det 20. århundre, skjer det endringer som overskrider slike idealer fordi man nå i større grad orienterer seg mot det moderne samfunnet. Det oppstår et spenningsforhold mellom den tradisjonelle kallstanken på den ene siden og profesjonaliseringen på den andre, noe som ifølge Hvalvik skapte uro innad i yrkesgruppen. Sykepleiere følte egne yrkesidealene, sin identitet som yrkesutøvere og kvinner, truet. Endringene i tradisjonens idealer og en ny faglig orientering har av mange blitt forklart i lys av den moderne medisinske vitenskapelige utvikling og dens behandlingsmetoder.⁵⁴¹ Hvalvik skriver at i løpet av mellomkrigstiden får den vitenskapelige kunnskap økende status, og det blir lagt sterkere føringer for en sykepleierutdanning basert på vitenskapelig kunnskap.⁵⁴² Tradisjonens verdier og idealer og forståelsen av kallet, får nå et meningsinnhold som går utover den nære omsorgen for pasienten og assosieres i sterkere grad med det sekulariserte kvinnekallet. Det vil si et samfunnsorientert kall, basert på datidens moderne kvinneideal. Hvalvik mener at kallets tradisjonelle idealer kan ha blitt oppfattet som et hinder for de faglige ambisjoner.⁵⁴³ Tradisjonens verdibaserte forestillingsbakgrunn med klare innebygde idealer, forsvinner gradvis, men forsterker seg etter 2. verdenskrig.⁵⁴⁴ Berg skriver at fremveksten av medisinske naturvitenskapelige behandlingssideologi og ”medisineringen” av sykepleierollen skjer samtidig: ”Den medisinske utviklingen medførte ikke bare at

⁵⁴¹ Berg 1982, 1987, Frost 1991, Slagstad 1998, Erichsen 1996, Nortvedt & Grimen 2004.

⁵⁴² Hvalvik 2004: 28.

⁵⁴³ Hvalvik 2004: 30.

⁵⁴⁴ Berg 1982, 1987, Frost 1984, 1991.

sykepleien ble mer medisinsk, den la også grunnen for fremveksten av en ny, klinisk fjernere, sykepleierolle.⁵⁴⁵ De kristne livssynsverdiene får ikke lenger noen bestemmende innflytelse i den moderne sykepleie, og tradisjonsfasens omsorgsverdier mister gradvis sin faglige gyldighet:

”De gamle barmhjertighetsidealene måtte komme mer i bakgrunnen. De måtte vike for legenes verdi, helse. Sykepleien begynte slik å bli et utpreget helseyrke. De nye sykepleiere, middelklassekvinnene, hadde intet imot dette. De gamle, særlig diakonissene, var derimot skeptiske. Den verdimessige reorientering måtte jo bidra til å sekularisere sykepleien. Den gjorde også det” (Berg 1987: 40).

Omsorgsbegrepets stadig voksende popularitet i sykepleiefaget fra 1980-tallet og utviklingen av den moderne omsorgsfilosofi kan tyde på en faglig reorientering, noe som har blitt forklart ut fra ønsket om å definere sykepleiens egenart som et eget fag og vitenskap.⁵⁴⁶ En fortolkning av tekst av Benner, Eriksson, Watson og Martinsen kom frem til tre felles karakteristiske trekk knyttet til den faglige omsorgen: (i) omsorg som det høyeste nivå på sykepleiefaglig kvalitet – den forbilledlige sykepleie (kunst), (ii) omsorg som moralsk praksis og (iii) omsorg fremkommet ved bruk av faglig skjønn.⁵⁴⁷ Omsorg er å se mennesket som en fundamental enhet av kropp, sjel og ånd.⁵⁴⁸ Omsorgens kjerneverdier er kjærlighet og barmhjertighet.⁵⁴⁹ En omsorgserfaring innebærer en helhetlig forståelse av pasientens situasjon, noe som forutsetter en tilegnelse av hvordan pasienten selv opplever situasjonen, pasientens subjektive erfaring, verdier og behov.⁵⁵⁰ Det vil si at enhver omsorgserfaring innebærer en tilegnelse av ny kunnskap. På denne bakgrunn kan dagens omsorgsteoretikere/filosofere sies å være på linje med tradisjonsfasens humanistiske verdisyn. En slik antagelse underbygger Gadammers tese om at vi aldri kan frigjøre oss fra vår historisitet, men er en del av den og at vi alltid befinner oss i en form for overlevering. Samtidig viser diskusjonen rundt omsorgsbegrepet og de mange studier av omsorg at den faglige omsorgen er forbundet med stor usikkerhet, noe som kan tyde på at en faglig reorientering rettet mot en holistisk omsorgstenkning bygget på kjærlighet og barmhjertighet stiller profesjonen overfor særlige utfordringer.

⁵⁴⁵ Berg 1987: 39.

⁵⁴⁶ Kirkevold 1992/2005, Meleis 1991.

⁵⁴⁷ Austgard 2008.

⁵⁴⁸ Eriksson 1996/2003.

⁵⁴⁹ Martinsen 1993/2003.

⁵⁵⁰ Nådens og Erikssons viser til forståelsen av verdi: ”A value stands for what is fundamentally valuable for the human being. Important values are stable over time and are often connected to ideology and religion” (Nåden & Eriksson 2004: 4). I Norsk Riksmålsordbok er ”verdi” blant annet definert som: ”... egenskap, evne, ideal, følelse ell. lign. som på grunn av sin indre (moralske, åndelige) kvalitet (må, bør) settes høyt, gis en høy rang: åndelige verdier/ de evige verdier er de religiøse og nasjonale...” (Norsk Riksmålsordbok bind IV 1983: 3802)

Gadamer understreker at en sann historisk bevissthet alltid har sin egen nåtid for øyet, det vil si at den søker å se både seg selv og den historiske ”andre” i de ”riktige” proporsjoner.⁵⁵¹ Det innebærer å ta inn over seg det spesielle ved den situasjonen hvor forståelsen arbeider, og å utlegge situasjonen til en hermeneutisk situasjon, noe som kan føre til at det oppstår et spenningsforhold mellom tekst og nåtid, datid og nåtid. I den sammenheng er det viktig at forskeren ikke prøver å dekke til spenningen i en naiv tilpasning, men utfolder den på en så bevisst og grundig måte som mulig. Dekkes spenningen til, kan også de faglige utfordringer tildekkes. Den hermeneutiske oppgave er derfor å utfolde den hermeneutiske situasjon på en slik måte at spenningen fremheves og blir tydelig. En måte å gjøre dette på er å se den faglige omsorgserfaringen i lys av relevant forskning og formidling.

12.2 Den hermeneutiske situasjon

Resultatene fra de mange undersøkelser innen omsorg, omsorgskultur og interkulturell omsorg tyder på at det er en spenning mellom fagets humanistiske verdigrunnlag og den faglige implementering.⁵⁵² Spenningen kommer til uttrykk i intervjuer og narrative med profesjonelle, studenter, pasienter og pårørende, i dokumentasjon og administreringen av omsorgens substans og mål. Edlunds (2002) forskning på menneskets *verdighet* viser en brist i den felles faglige forståelsen og at det tas for gitt at alle vet hva verdighet betyr. Faren, mener Edlund, er at et grunnbegrep som ”verdighet” kan risikere å bli et ”tomt”ord når alle stoler på at hverdagspråket er tilstrekkelig i faglige sammenhenger. At verdighet ikke er tilstrekkelig behandlet, mener Edlund er en kunnskapsluke innenfor vårdvitenskapen (ibid.). Sivonen (2000), som har forsket på vården og det åndlige, skriver: ”För någon är det andliga så främmande, att man inte kan förstå vad det handlar om”.⁵⁵³ For andre gjorde ubearbeidet erfaring av ”skenheliga kristna” det vanskelig å nærme seg det åndelige-religiøse på en spontan og naturlig måte. Andre er mer positivt åpne, men henviser til at vårdkonteksten ikke gir tidsmessig mulighet for god vård og samtaler knyttet til de eksistensielle spørsmål pasienter og pårørende tar opp (ibid.). Tidspress og lavt bemanningsnivå har vist seg å være et hinder for utøvelsen av holistisk, pasientsentrert og evidensbasert omsorg.⁵⁵⁴ Flere studier viser til at organisering, administrering og ledelse har avgjørende betydning for realiseringen av god omsorg.⁵⁵⁵

⁵⁵¹ Gadamer 1998: 305.

⁵⁵² Edlund 2002, Higgins et al. 2010, Hoover 2002, Kasén 2002, Kärkkäinen et al. 2005, Nordman 2006, Lövgren et al. 1996, Ranheim 2009, Rytterström et al 2008, Sivonen 2000, Sørliet et al. 2003a, 2003b.

⁵⁵³ Sivonen 2000: 317.

⁵⁵⁴ Higgins et al. 2010, Kärkkäinen et al. 2005.

⁵⁵⁵ Norberg et al. 2001, Nordman 2006, Rytterström 2008, Sørliet et al. 2003a, 2003b, Wikberg & Bondas 2010.

Når Nissen anvender ord som *kjærlighet, barmhjertighet, sjel, ånd, tillit og verdighet*, var det meningsbærende innholdet forankret i språkfellesskapets verdisyn – *den kristne lære*. Å revitalisere de samme begreper innenfor den sekulariserte sykepleien har vist seg å møte motstand. Revisjonen av de yrkesetiske retningslinjer i 2001 og innføringen av ordet *barmhjertighet* skapte heftig debatt. Flere av innleggene i *Tidsskriftet Sykepleien* ga uttrykk for at de ikke hadde noe forhold til ordet ”barmhjertighet”. En sykepleier skriver: ”Selv har jeg aldri utøvd barmhjertighet i løpet av de 12 årene jeg har arbeidet som sykepleier” (Sare Slåtta 2002).⁵⁵⁶ Innsenderen fant ordet både gammeldags og upassende. Den samme diskusjonen har vært knyttet til forståelsen av *åndelig omsorg* og dens plass i faget.⁵⁵⁷ Leder for Faglig/etisk råd Edit Blåsternes uttrykker sin bekymring: ”Vi forundres over at *barmhjertighet*, i innleggene i *Tidsskriftet Sykepleien*, reduseres til et religiøst og nærmere svermerisk begrep uten forankring i en praktisk gjenkjennelig virkelighet. [...] Moralsk praksis slik Kari Martinsen beskriver den, **er** barmhjertig praksis” (Blåsternes 2002).⁵⁵⁸

Hvordan kan den hermeneutiske situasjon tolkes? Betyr det at omsorgsteoretikere og filosofer er i takt med sin tradisjon, men i utakt med sin egen samtid? Sannsynligvis er svaret komplekst og sammensatt, men resultatene forskningen viser til, tyder på at det *kan* herske ulike forestillinger innad i fagfellesskapet når det gjelder fagets humanistiske verdigrunnlag og omsorg som en integrert del av faget og den praktiske utøvelsen.

Flere studier viser at omsorgsfilosofi har en heller svak posisjon i studentenes læring i praksis, og at målrasjonelle oppgaver og gjøremål har førsteprioritet.⁵⁵⁹ Tveit (2008) fant i sin undersøkelse at det kan synes som om det nesten er tilfeldig hva studentene har av kunnskap om omsorgsfilosofi fra sykepleierutdanningen. Ifølge Lillemoen (2008) blir moralske utfordringer tolket av studentene ut fra hva den enkelte synes er best: ”Det er bare sånn jeg er...”, er en begrunnelse studenten bruker gjennom hele utdannelsen.⁵⁶⁰ Inntrykket fra disse studiene er at sykepleierstudenters omsorgsferdigheter får liten oppmerksomhet i samtaler og dialoger, og at studenter vurderer skolens etikkundervisning å være av liten betydning for yrkesutøvelsen, noe forskerne mener kan skyldes mangel på pedagogiske tiltak.⁵⁶¹ Mye tyder på at når teoretisk omsorgskunnskap ikke er etterspurt i praksis, mister studentene interessen

⁵⁵⁶ Tidsskriftet Sykepleien 2002 90(2): 8.

⁵⁵⁷ Tidsskriftet Sykepleien 1996 84(16): 48-50, Sykepleien 2007(95)07: 64–65.

⁵⁵⁸ Tidsskriftet Sykepleien 2002 90(11): 32.

⁵⁵⁹ Ekebergh 2001, Solvoll 2007, Lillemoen 2008, Tveit 2008.

⁵⁶⁰ Lillemoen 2008: (i).

⁵⁶¹ Ekebergh 2001, Lillemoen 2008.

og tilliten til kunnskapen.⁵⁶² En studie utført i England viste at nyutdannede sykepleiere hadde veldefinerte omsorgsverdier i oppstarten av sin yrkespraksis, men den profesjonelle virkelighet og organisatorisk stramme rammevilkår hindret dem å praktisere sine idealer.⁵⁶³

Å skulle gjeninnsette sykepleietradisjonens fagautoritet, slik Martinsen foreslår, kan derfor tolkes å være forbundet med store utfordringer på mange områder.⁵⁶⁴ I lys av Gadammers tenkning springer vår forforståelse ut av vår ”nedsenkning” i tradisjonen, som det ikke er mulig å tre ut av. Tradisjonen er alltid en del av oss, noe som i dag kan sies å gjenspeiles i fagets etiske prinsipper, lovverk og utdanningens rammeverk. På den måten kan omsorgsteoretikere og filosofer sies å være i takt med både tradisjonen og sin egen samtid. Likedan kan Nissens forståelse av omsorg bygget på barmhjertighet, nestekjærlighet og helhetlig omsorg tenkes å være innleiret i språkfelleskapet, men uten at medlemmene i språkfelleskapet av den grunn er seg det bevisst eller deler tradisjonens syn på hva omsorg innebærer, faglig og verdimesig.⁵⁶⁵ Verdier kan eksistere i språkfelleskapet uten å være reflektert eller bevisstgjort. De kan da fungere i det *skjulte* uten at de konkretiseres og dokumenteres, noe som kan vise seg å være et hinder for den faglige omsorgserfaring, spesielt hvis det viser seg at verdiene kommer på kollisjonskurs med andre verdier som har en mer artikulert autoritet i språkfelleskapet. En undersøkelse basert på kvalitative intervju blant mannlige sykepleiere i pediatriske avdelinger viste at selv om sykepleierne mente at omsorgen for barnets beste omfattet noe mer enn bare den tekniske behandlingen som gikk ut på å redde liv, var det likevel diagnosen og den tekniske behandlingen som var i fokus.⁵⁶⁶ Sykepleierne opplevde dette som et hinder for en nær og god relasjon med barn og foreldre. Mangel på åpen dialog knyttet til etiske dilemmaer, førte til at sykepleierne resignerte:

”Male nurses emphasized the importance of taking care of the child and the parents. On the other hand, they see the challenges in recognizing, meeting, and helping them,

⁵⁶² Ekebergh 2001.

⁵⁶³ Higgins et al. 2010.

⁵⁶⁴ Martinsen 1989/2003: 97. Martinsen gjentar i 2005: ”Menneskekunnskap læres gjennom ‘riktig omdømme’ eller skjønn som er knyttet til erfaring [...] En slik faglig dyktighet hvor menneske- og fagkunnskap skal praktiseres, er nær knyttet til et yrkes tradisjon. Den formidles best gjennom eksempler og forbilder som i håndverkslæringen” (Martinsen 2005: 148).

⁵⁶⁵ Våre fordommer er i utgangspunktet ureflekterte, og det er her Steinsholt (1997) hevder at det kommer inn et kritisk element i Gadammers hermeneutikk. Tradisjonen er ikke entydig og universell. Fortolkningen av den kan oppleves på forskjellige måter av forskjellige individer (til forskjellig tid). Det kritiske elementet er knyttet til å bli seg kritisk bevisst hvordan våre fordommer kan påvirke våre erfaringer: ”De holdningene og fordommene vi tar for gitt, som er usynlig for oss i våre hverdagslige liv, blir ofte hevet opp på et bevisst reflektivt nivå når vi møter forskjellige måter å erfare ting på” (Steinsholt 1997: 206).

⁵⁶⁶ Sørli et al. 2003a.

but on the other they emphasize how hard it is to meet these challenges” (Sørli et al. 2003a: 356).

Å være seg bevisst den hermeneutiske situasjon er ifølge Gadamer å være seg bevisst effekten av den *virkningshistorie* som er tilstede i all forståelse. En hver nåtid har sine klare avgrensninger som er bestemt på bakgrunn av kontekstuelle forhold. Det vil si som mennesker er vi alltid påvirket av det som ligger oss nærmest, fordi det som ligger oss nærmest er gjenstand for våre håp og vår frykt.⁵⁶⁷ Å skulle ”overføre” tradisjonens forståelse av den kjærlige omsorgen, barmhjertighet, tillit og kjærlighet, til vår egen hermeneutiske situasjon med den *mening* Nissen og diakonissene la i disse begrepene, lar seg vanskelig gjøre. Endringene innenfor den moderne medisin og det moderne samfunn har påvirket sykepleiefaget og det sykepleiefaglige språkfelleskap, noe som får konsekvenser for den faglige omsorgserfaringen. Ifølge Gadamer representerer språkfelleskapet en ”språkverden” som ikke er bygget på fornuftsgrunner, men som likevel har en legitim autoritet fordi den alltid har makt over holdninger og atferd.⁵⁶⁸ Konkret vil det si de aspekter ved *felleskapet* og *språket* som går forut for og ”omslutter” erfaringssubjektets bevissthet. Hva kjennetegner det moderne menneskets autoritetsforståelse?

12.3 Moderniteten og atskillelsen av tid og rom

Fortolkningen av Martinsens og Nissens forfatterskap har vist at omsorgserfaring betinger en selvstendig og faglig reflektert vurdering av pasientens totale situasjon, der pasienten som person, pasientens verdier og behov er ivaretatt. Det forutsetter at praktikerer gjør seg selv og sin faglige kyndighet tilgjengelig for det etiske møte med pasientens fordring, og tilegner seg forståelse og ny kunnskap i lys av pasientens respons og situasjon. Betingelsene er knyttet til sykepleieren som person, samt faktorer som *tid*, *sted* og *rom*. Ifølge Martinsen bidrar moderniteten til en splittelse:

”Moderniteten atskiller tid og rom og sted der vi er til stede. Vi løftes ut av de sammenhenger vi er innleiret i. Tidens rytme omdannes til tidspunkter. Tiden blir klokkens ensartede dimensjon og ‘tom’ tid, kvantifisert på en måte slik at dagene og kroppene kan inndeles og kontrolleres, presist og nøyaktig (Giddens (1990) 1994, s. 23–36)” (Martinsen 1996/2003: 96).

Martinsen viser her til Anthony Giddens, som regnes for å være en av de mest betydelige tenkere innenfor tema som omhandler de utfordringer individet utsettes for i det høymoderne

⁵⁶⁷ Gadamer 1998: 305.

⁵⁶⁸ Gadamer 1998: 280, 446.

samfunn. ”Det moderne”⁵⁶⁹ er et stort fagområde som omfatter en rekke ulike tradisjoner og teorier. Det er derfor ikke denne avhandlingens hensikt å gi en utfyllende behandling av et så omfattende tema, men jeg har likevel funnet det fruktbart å trekke frem aspekter ved ”det moderne” som kan kaste lys over den hermeneutiske situasjon, med særlig tanke på den moderne omsorgsfilosofiens status og praktiske gyldighet. Spørsmålet er: Hva kjennetegner det moderne versus tradisjonen?

Modernitet har ifølge Giddens (1991) en iboende *refleksivitet* som stadig blir mer dyptgående og omfattende. Samtidig som at selvet har blitt et (kritisk) refleksivt prosjekt der den enkelte til en hver tid stiller spørsmål ved sin eksistens, befinner refleksjonen seg i et spenningsfelt innenfor rammer som allerede er satt.⁵⁷⁰ Begrepet ”ontologisk trygghet” (basic trust) betyr at aktørene har kunnskap om hva de gjør og om konsekvensene, men mye av denne kunnskap er ifølge Giddens aldri gjenstand for refleksjon, men eksisterer bare som praktisk kunnskap. Det vil si kunnskap vi anvender i praktiske situasjoner uten at vi umiddelbart kan redegjøre for hva vi gjør, og hvorfor vi gjør det vi gjør. Og det er i denne *praktiske bevissthet* at følelsene av ”ontologisk trygghet” er forankret, i vår rutinitiserte og standardiserte verden. Det minste brudd på rutinene kan skape uro og angst, hevder Giddens, fordi det bak denne tilsynelatende orden hviler en trussel om kaos og usikkerhet. Risikoen beskriver den uspesifikke angsten, idet ”krisene” er en ”normal” bestanddel av livet ved at man stadig opplever at de ikke lenger fører til det ønskede resultatet. Giddens poeng er at til tross for at det høymoderne samfunnet har et mangfold av valgmuligheter, er mange av disse valgene høyst standardiserte.

Høymoderniteten er preget av usikkerhet og risiko som stiller store krav til individets tro på

⁵⁶⁹ Ifølge Frønes (2001) er forestillingen om det tradisjonelle forankret i det preindustrielle bondesamfunnet. Overgangen til det moderne har ulike betydninger i ulike teorier, men refererer i alle sammenhenger til fremveksten av industrisamfunnet og til postulater om forvitring av tradisjoner og kulturelle forestillinger. Det postmoderne, skriver han, representerer et brudd med det moderne ved at modernitetens opplysningsoptimisme brytes opp og de store forestillingene om fremskritt, velferd og vitenskap erstattes av forestillinger om at sannheten er relativ og lokal: ”Men det vi vil kalle det hypermoderne, kan også forstås som en akselerering av det moderne; industrisamfunnets grunnmetafor om det lineære fremskritt erstattes av kompleksitet og usikkerhet. Begrepet risikosamfunnet (Beck 1997) forteller at risiko og usikkerhet ses på som en strukturell egenskap ved det postindustrielle samfunn” (Frønes 2001: 70). Det hypermoderne vil innenfor Giddens (1991) terminologi tilsvare betegnelsen høy modernitet (High Modernity).

⁵⁷⁰ Refleksjonen befinner seg på ulike nivå, lokalt, globalt, institusjonelt og individuelt. Antropolog og sykepleier, førstelektor Hummelvoll Hillestad (2007) viser til tre områder som kjennetegn på det Giddens kaller høy modernitet. Det ene er tidens og rommets atskillelse fra stedlighet, det vil si at rommet er ikke lenger et nødvendig referansepunkt for å koordinere felles aktiviteter. Det andre er abstrakte systemer, som for eksempel media og penger, det Giddens kaller ekspertsystemer. I disse abstrakte systemer ligger det en forutsetning for tillit fordi menneskene i systemene må stole på at systemene fungerer og at andre gjør det de skal, uavhengig av fysisk stedlig kontroll. Dynamikken mellom adskillelse av tid og rom, og tilliten til systemenes funksjon, skaper dermed både en sikkerhet og en usikkerhet. Denne dynamikken utkrystalliserer seg i det tredje aspektet, *refleksivitet*. Refleksiviteten referer seg til de fleste aspekter ved sosial aktivitet, materielle relasjoner til natur og den kroniske revisjonen som foregår når ny kunnskap og informasjon foreligger.

sikkerheten til sosiale og tekniske ordninger. Det gjør at eksistensielle spørsmål og etiske dilemmaer, der det oppstår ubalanse mellom det personlige og det standardiserte, blir søkt løst på en teknisk måte, til tross for at de også er moralske valg som berører selvet som menneske og dets forhold til andre. Grunnen til dette, mener han, er at valgene skjer i kontekster som begrenser det personlige valget. Slik har *mestring* erstattet moral, i den forstand at de mer grunnleggende spørsmål blir undertrykket av rutinene (Fauske 1998, Giddens 1991).

Giddens beskrivelser av det høymoderne med dets dynamikk mellom komplekse aspekter gir assosiasjoner til de mange utfordringer den profesjonelle omsorgen står overfor i dag, der mange gjør krav på autoritet.⁵⁷¹ Det viser seg at sykepleiere finner det vanskelig å beskrive omsorgskulturen på avdelingen.⁵⁷² Sykepleiere gir uttrykk for at det å tilpasse seg avdelingens rutiner og vaner blir det viktigste, selv når disse er på kollisjonskurs med sykepleiernes forståelse av god omsorg.⁵⁷³ Rytterström et al. (2009) fant i sin undersøkelse at valgene de profesjonelle tar, i stor grad er motivert ut fra behovet for å skape seg trygghet innenfor arbeidsstedets kultur.⁵⁷⁴ Undersøkelser viser at stivbente regler og rutiner kan være et direkte hinder for å skape en etisk forsvarlig praksis.⁵⁷⁵ Sviktende økonomi innenfor våre helseforetak har bidradd til økonomiske innstramninger og rasjonalisering av personalet, der ledelse kan bli en kamp for å overholde budsjetter. Denne trenden har ifølge Bondas bidradd til å forsterke implementeringen av faktorer som resultatorientert ledelse, konkurranseaspektet og “cost-effectiveness”.⁵⁷⁶ Innenfor slike systemer kan humanistiske verdier lett gå tapt, og pasienten som person reduseres til et anonymt nummer i rekken. Bondas fremhever betydningen av å ha en klar ledervisjon om hva omsorgen (caring administration) for pasienten skal omfatte (ibid.).

Christoffersen mener at de moralske utfordringer innenfor det moderne helsevesen har blitt mer påtrengende enn tidligere. Informasjonsteknologi, bioteknologi, en velferdsstat i endring,

⁵⁷¹ Dette er ikke en ukjent problemstilling i den faglige debatt. I en kronikk i *Aftenposten*, senere gjengitt i bladet *Diakoninytt*, spør Per Nortvedt: ”Blir omsorgsrelasjonen mellom klient og behandler taperen i en virkelighet med stadig større press på kostnadseffektivitet, behandlingsproduktivitet og stramme budsjetter?” Nortvedt poengterer nødvendigheten av at helsearbeidere har evne til og et ressursmessig grunnlag for kontinuerlig å kunne vurdere og være oppmerksom på pasientens tilstand, opplevelse og erfaring (Diakoninytt 2007(123): 22–24).

⁵⁷² For nærmere avklaring av begrepet ”omsorgskultur” (caring culture, vårdkultur) se Rytterström et al. (2009).

⁵⁷³ Rytterström et al. 2009, Sørliet et al. 2003a, 2003b.

⁵⁷⁴ Rytterström et al. 2009: 695.

⁵⁷⁵ Sørliet et al. 2003b, Hansen 2004.

⁵⁷⁶ Bondas 2003.

privatisering og globalisering, et nytt kulturelt og religiøst mangfold – alt dette til sammen gjør etisk refleksjon og ettertanke mer påtrengende:

”De etiske spørsmålene dreier seg imidlertid ikke bare om handlingene våre, men også om oss selv, om hvem vi er og hvem vi vil være. I siste instans handler etikken også om vår forståelse av oss selv som mennesker” (Christoffersen 2005/2009: 10).

Ifølge Gadamer betyr praksis ikke bare å gjøre det vi *kan* gjøre, men involverer også avgjørelser og valg mellom ulike muligheter. Det betyr at ”Practice always has a relationship to a person’s ’being’”.⁵⁷⁷ Et relevant spørsmål i den sammenheng er: *På hvilket grunnlag tar den profesjonelle sine valg og utøver profesjonell omsorg?*

12.4 Regelen versus skjønn

En av Martinsens grunnleggende teser er at moralske dilemma ikke lar seg løse gjennom nedskrevne regler, men er et moralsk ansvar knyttet til menneskets dømmekraft og de ontologiske forutsetninger ved den felles menneskelige eksistens. Det betyr ikke å utelate etiske regler og normer, men at disse må komme inn sekundært i moralen.⁵⁷⁸ Valget er i høyeste grad *stedlig*, det er uforutsigbart og usikkert. Hos Nissen ligger det implisitt i *troen* en tillit til de ontologiske grunnvilkår, livet som skapt og menneskets iboende verdighet. Giddens mener at i et sekularisert risikosamfunn bidrar ikke religion og tro til å gi folk trygghet og tillit, selv om religiøs tro fortsatt vil eksistere, har dens betydning endret seg:

”Yet there is now a basic contrast with the past. Forms of traditional authority become only ‘authorities’ among others, part of an indefinite pluralism of expertise. The expert, or the specialist, is quite different from the ‘authority’, where this term is understood in the traditional sense” (Giddens 1991: 195).

Det kan tyde på at det som på Nissens tid utgjorde omsorgens samlende og bærende fundament, nå er fragmentert, privatisert og utydelig, erstattet og formalisert gjennom etiske regler, normer og prinsipper. Anbefalinger og utredninger knyttet til hvordan regler og prinsipper skal forstås og anvendes, har derfor stått i profesjonenes sentrum fra 80-tallet og skal sikre at pasientens rettigheter og autonomi ivaretas.⁵⁷⁹ Problemet Wyller ser, er at denne utviklingen ikke i tilstrekkelig grad har lagt vekt på betydningen av det praktiske møtet med den andre:

⁵⁷⁷ Gadamer 2004: 4.

⁵⁷⁸ Martinsen beskriver forholdet mellom den spontane universelle moral og norm-moralen som moralens to sider, samtidig understreker hun at det levende livet har forrang over prinsippene (Martinsen 1993/2003: 73–84).

⁵⁷⁹ Christoffersen 2005/2009.

”Vi slår ikke opp i en bok med retningslinjer når vi står overfor et medmenneske. Den andre er ikke en ting vi kan legge til side eller en gjenstand vi kan håndtere som vi vil. Den andre vil oss noe, og vi preges av det den andre vil, akkurat som den andre preges av måten vi nærmer oss ham eller henne på” (Wyller 2005/2009: 41).

Hanssen (2004) viser i sin studie av etiske utfordringer i interkulturell sykepleie at å gjøre det ”etiske riktige” ikke er ensbetydende med å følge regelen. For eksempel kan en rigid håndheving av autonomiprinsippet føre til frustrasjon og en følelse av mangel på omsorg for pasienter i sårbare situasjoner (ibid.). Det viser seg at det å møte pasienten som det lidende menneske, gi trøst og lindring, krever en viss *forberedthet* både av pasienten og den profesjonelle. En åpen og lindrende kommunikasjon forutsetter en *tilgjengelighet* fra den profesjonelles side som må komme fra den profesjonelle selv, det vil si en innsikt som går ut over selve det å følge regelen (Norberg et al. 2001).

Studier viser at til tross for at sykepleiere får bekreftelse av sine medkollegaer på at de gjør en god jobb, er det likevel noe i deres egen samvittighet som ikke gir den *selv-bekreftelsen* de trenger.⁵⁸⁰ Dette forklares av forskerne som en *etisk hukommelse* der samvittigheten ”setter dem på prøve”. Sykepleierne følte innerst inne at avdelingens prioriteringer var feil, men savnet en åpen dialog med medkollegaer når det gjaldt de etiske problemstillinger:

”In this study, problems arise when nurses comply with the unspoken rules and routines without discussing the ethical challenges in their caring culture. The rules and the routines of the caring culture represented structural barriers for creating open dialogue and an ethically justifiable practice” (Sørliet et al. 2003b: 291)

Å løse etiske problemer ved bruk av regelen uten en refleksjon over våre erfaringer i situasjonen kan ifølge forskerne gi opphav til det Nerheim kaller *inautentisk forståelse*: ”blindness related to our own inauthentic understanding, which focuses on the routines, rules, theories and systems” (ibid.). Ifølge Nerheim bidrar det til en fiktiv virkelighet som fanger oss i et *uegentlig liv*, en form for fremmedgjort eksistens, skapt gjennom vår egen rasjonalitet. Nerheim mener at det kan medføre et *rolledilemma* for sykepleierne:

”Det ene baseres på medlemskap i den medisinsk-kliniske verden, og det andre bunner i sykepleiefaglig forståelse av hva pasienten trenger. Og siden sykepleieren ser seg

⁵⁸⁰ Sørliet et al. 2003b.

forpliktet til å gå inn for begge alternativer samtidig, kommer sykepleier i konflikt med seg selv, hva han eller hun velger” (Nerheim 1991: 105).

Fortolkningen av Nissens og Martinsens tekster har vist at utøvelsen av faglig skjønn betinger mot, åpenhet og mottagelighet, fantasi, tid og rom. Det betyr å stå i en usikker posisjon. Vi må våge å være i sansingen, skriver Martinsen, våge å være medmennesker med følelser og ha tro på hva våre sanser forteller oss.⁵⁸¹ En hver omsorgserfaring innebærer derfor å gjøre selvstendige valg, noe som i noen tilfeller kan bety et brudd på regelen. Etersom skjønnet kan ta feil, involverer det et risikoelement. Det faglige skjønnet åpner for muligheter, men det utfordrer samtidig det sikre.⁵⁸²

12.5 Tradisjonen

Vår interesse for det overleverte er motivert av den sak som opptar oss i nåtiden, slik som omsorgserfaringens substans og betingelser. Det klassiske er ikke noe som skal tydes som noe annerledes, men hva den kan si oss som gjelder oss selv, her og nå.

Tradisjonen og det vi kaller ”klassisk” rommer ifølge Gadamer en bevissthet om at noe vedblir å være, at noe er umistelig og har en betydning som er uavhengig av alle tidsbestemte omstendigheter – ”a kind of timeless present that is contemporaneous with every other present”.⁵⁸³ For Nissen og pionerene bidro den kristne kjærlighet og tro til et samlende grunnlag som fikk betydning for fellesskapets identitet og faglige forståelse. Karakteristisk for tradisjonen er en uløselig forbindelse mellom humanistisk livssynskunnskap og den praktiske utøvelsen. Den humanistiske kunnskapen representerte klare innebygde idealer som ble retningsgivende for språkfellesskapets verdier og mål, det vil si en *felles* forståelse av *universelle* verdier som lar seg omsette og implementere i det praktiske liv. Den humanistiske livssynskunnskap var formidlet i forkant av praksis og dannet grunnlaget for en *bevissthet* om og en *refleksjon* over verdier av fundamental betydning i møte med mennesker i sårbare situasjoner, slik som kjærlighet, barmhjertighet, tillit, verdighet, ånd og sjel.

Fellesskapets verdier og mål kan tolkes som retningsgivende for organisering, administrering og dokumentasjon. Nissen legger stor vekt på sykepleierens selvstendige faglige vurderingen av pasientens totale situasjon og at rapportering og dokumentasjon utgår fra de kliniske observasjoner og i samråd med pasienten selv. Nissens tekster gir uttrykk for at diakonissene

⁵⁸¹ Martinsen 2000: 12, 25.

⁵⁸² Martinsen 1993/2003: 165.

⁵⁸³ Gadamer 1998: 288.

hadde stor selvstendighet i organiseringen av det praktiske arbeidet.⁵⁸⁴ Nissen understreker viktigheten av å gjøre en fullstendig sykeberetning av pasientens situasjon. Denne skal bygge på en selvstendig 'Syge-Examination' som tar utgangspunkt i pasientens uttalelser.⁵⁸⁵ Nissen skriver at elevene skal få veiledning i så vel 'Syge-Examination' som i de almindeligste regler for en 'Syge-Journal'.⁵⁸⁶ Hovedinntrykket er en betydelig ansvarliggjøring av den enkeltes selvstendige totalvurdering og faglige skjønn. I den sammenheng understreker Nissen betydningen av utviklingen av særegne karakteregenskaper ved sykepleier som person, det vil si en innsikt i sin egen forforståelse og holdning. Dette kan læres, mener hun, men det krever et fundament å bygge på, samt vilje, interesse og mot. For Nissen var det den kristne lære og tro. Omsorgserfaringens substans var forankret i et meningsbærende innhold.

På denne bakgrunn kan nåtidens hermeneutiske situasjon tolkes å være atskillig mer kompleks. Selv om de samme humanistiske verdier er nedfelt i regler og prinsipper, viser studier at praktikere synes det er vanskelig å sette ord på fundamentale etiske verdier. Studier viser at pasientomsorgen er vanskelig å finne igjen i dokumentasjon.⁵⁸⁷ Dette kan skyldes mange forhold. Blant annet viser det seg at dokumentasjon i form av strukturerte standardskjema kan fortrenge den individuelle pasientomsorgen og derved hindre at pasientens erfaringer og behov blir tatt hensyn til. Dokumentasjon tar ikke utgangspunkt i pasientens opplevelse av sin situasjon, men beskriver i stede de administrative oppgaver, det vil si at praksis er oppgavesentrert og ikke pasientsentrert. Det kan synes som om mange praktikere har en ureflektert forståelse av fenomener som verdighet, barmhjertighet og åndelighet. Andre opplever begrepene som provoserende, noe som også er forståelig. Ifølge Gadamer vil møte med det ukjente alltid innebære en viss motstand og vekke følelser. Samtidig viser studier at mange praktikere har veldefinerte og reflekterte omsorgsverdier med seg inn i praksis, men de organisatoriske rammene gir ikke anledning til å praktisere idealene.

⁵⁸⁴ Berg skriver: "Da legenes inntok i hospitalene startet fra omlag århundreskiftet var de siste iferd med å å endre karakter fra å være oppbevarings- til å bli behandlingssteder. Dette bragte legene og sykepleierne sammen på en helt annen måte, og i en helt annet grad, enn før. Til å begynne med var imidlertid avstanden stor. Sykepleierne hadde hånd om det rene pleie- og husholdningsarbeidet, uten for stor innblanding. Og legene diagnostiserte og behandlet. Men skritt for skritt ble sykepleierne trukket nærmere og kunne man nesten si, inn under legene" (Berg 1987: 38). Martinsen skriver at diakonissene har en klar underordnet oppgave i forhold til legen i behandlingen av den syke. I pleien av den syke har derimot diakonissen langt større selvstendighet (Martinsen 1984: 144).

⁵⁸⁵ Nissen 1877/2000: 192–196.

⁵⁸⁶ Nissen 1877/2000: 193.

⁵⁸⁷ Kärkkäinen et al. 2005.

Manglende ro og fred til å reflektere, frustrasjon over konstant å bli avbrutt av telefoner, pasienter, pårørende og annen helsepersonell, påvirker den individuelle pasientomsorgen.⁵⁸⁸

Giddens fremtidsvisjoner er at mennesket før eller siden, i kraft av å være refleksivt, ”tar et oppgjør” med det som er undertrykt. Han mener at jo mer av tradisjonen som forsvinner, desto mer sannsynlig blir det at ”det undertrykte” rykker inn i kjernen av de moderne institusjoner.⁵⁸⁹ Blant de trekk Giddens (1991) hevder støtter hans antagelser, er aktiviteter som er knyttet til å reetablere, ta vare på og skape nye tradisjoner, og at religion og livssyn har kommet mer i fokus blant menneskene, noe som tyder på at dypereliggende spørsmål blir brakt opp til overflaten. Dette tolker Giddens som et uttrykk for at de selvbegrunnende systemer har nådd sine grenser, og at moralske og eksistensielle spørsmål trenger seg frem.

Omsorgsfilosofiens teoretikere og filosofer kan på denne bakgrunn sies å pretendere en utviklingstendens i sykepleiefaget som er i tråd med de fremtidsvisjoner Giddens viser til i sin analyse og som knytter seg til ”selvets refleksive prosjekt”. Den kan tolkes som en tendens eller reaksjon på at den målrasjonelle tenkning, reglene og standardiserte tekniske oppgaver har vist seg å ha klare begrensninger, og at oppmerksomheten igjen rettes mot den profesjonelle som en ansvarlig aktør med evne til å gjøre selvstendige valg og å dele denne kunnskap med andre i språkfellesskapet.

12.6 Oppsummerende kommentarer

Sammenstillingen viser en klar forbindelse mellom tradisjonen og den moderne omsorgsfilosofiens humanistiske verdier og idealer. Det tyder på at humanistiske kjerneverdier har gyldighet uavhengig av tidsbestemte omstendigheter. Sammenstillingen har også bidradd til å få frem kompleksiteten med hensyn til *hva* og *hvordan* de humanistiske verdier og idealer forvaltes og formidles i det faglige språkfellesskapet. Til tross for at sentrale humanistiske verdier er forankret i lover og regler, synes det å være knyttet stor usikkerhet til den faglige implementering og formidling. Resultatene av de studier som her har vært vist til, kan tyde på at omsorgserfaringens utfordringer befinner seg på mange plan. Blant disse er det vist til kunnskapsbrist, manglende refleksjon og bevissthet knyttet til sentrale humanistiske verdier samt manglende organisatorisk og profesjonell legitimering i praksis. Selv om ordet “omsorg” er mye brukt, reflekteres det i liten grad over

⁵⁸⁸ Kärkkäinen et al. 2005.

⁵⁸⁹ Fauske 1998: 212.

omsorgserfaringens substans og betingelser. Studier viser at håndhevingen av etiske regler og prinsipper i noen tilfeller kan være i strid med humanistiske verdier, dersom reglene anvendes uten en vilje til å hjelpe pasienten på beste måte, det vil si dersom pasienten ikke står i sentrum for praktikerens fortolkning og forståelse av situasjonen. Andre studier viser at praktikere kan ha veldefinerte verdier, men at de organisatoriske rammene virker hemmende for praktiseringen og refleksjonen.

Hva kan vi lære av tradisjonen? Det har vært vist til flere forhold:

- humanistiske verdier er forankret i språkfellesskapet og representerer et *felles* og *samlende* fundament for språkfellesskapets verdimeslige identitet og mål
- omsorgserfaringens substans har et meningsbærende innhold
- humanistisk kunnskap er formidlet i *forkant* av praksis
- det er tette bånd mellom humanistisk *kunnskap, teori og praksis*
- fellesskapets verdier og mål er retningsgivende for pedagogisk formidling og for organisatorisk og omsorgsorientert lederskap
- det legges stor vekt på den enkelte sykepleiers totalvurdering av pasientens situasjon
- betydningen av selvinnsikt og karakteregenskaper ved sykepleier som person fremheves
- den pasientsentrerte sykepleien formidles og dokumenteres muntlig og skriftlig

For tradisjonsfasens faglige fellesskap har den kristne livssynskunnskap bidradd til en bevisstgjøring og refleksjon over sentrale humanistiske verdier, noe som kan tolkes som samlende og identitetsskapende for den enkelte praktiker, fellesskapets mål og den faglige utøvelsen. Hovedinntrykket er at selv om mange av de samme humanistiske verdier gjelder i dag, er det usikkerhet forbundet med forståelsen og implementeringen av verdiene innad i språkfellesskapet. Nasjonal rammeplan for sykepleierutdanningen (2008) vil danne bakgrunn for en videre tematisering av dette emnet i kapittel 13.

Kapittel 13 Hva kan vi lære av den moderne omsorgsfilosofi?

En horisontsammensmeltning omfatter også visjoner som går utover det vi allerede vet og kan.⁵⁹⁰ I dette kapitlet presenteres områder det kan være relevant å forske videre på. Denne delen av horisontsammensmeltningen er derfor å betrakte mer som en visjonær åpning mot noe nytt enn som en avslutning. Tematiseringen vil med utgangspunkt i nasjonal rammeplan for sykepleierutdanningen (2008) være sentrert rundt tre områder:

- (i) omsorgsfilosofiens relevans for språkfelleskapets verdier og mål
- (ii) omsorgsfilosofiens relevans for selvinnsikt i omsorgserfaringens substans og betingelser
- (iii) omsorgsfilosofiens relevans for utvikling av faglig skjønn

13.1 (i) Omsorgsfilosofiens relevans for språkfelleskapets verdier og mål

Rammeplanen består både av en felles innholdsdel og en spesifikk del for sykepleierutdanningen. Fellesdelen omfatter flere helse- og sosialfagutdanninger. Formålet med felles innholdsdel er å utdanne helse- og sosialarbeidere som skal kunne samarbeide tverrfaglig innen helse- og sosialsektoren, i tråd med intensjonene i relevante lover. Det overordnede målet er å utdanne reflekterte yrkesutøvere som setter mennesket i sentrum. Som et overordnet mål skal studentene gjennom studiet utvikle *“et helhetlig syn på mennesket, vise respekt for menneskets integritet og rettigheter og ivareta brukernes autonomi og rett til medbestemmelse”*.⁵⁹¹ Etter fullført felles innholdsdel skal studenten *“vise et helhetlig syn på mennesket og respekt for menneskets integritet og rettigheter”* (ibid.).

Intensjonen i rammeplanens felles innholdsdel er i samsvar med de mange meningsbærende antagelser som har kommet frem i fortolkningen av Martinsens omsorgsfilosofi, det gjelder verdier som det helhetlige menneskesyn og respekten for menneskets iboende verdighet. Rammeplanen gir imidlertid ingen anvisning på hvordan verdiene kan implementeres og målene nås. Resultatene av de forskningstudier det her har vært vist til, tyder på at selv om humanistiske kjerneverdier er nedfelt i lover og regler, er det stor usikkerhet forbundet med

⁵⁹⁰ Lindholm viser her til den aktive applikasjonen, som ifølge Koski betyr at fortolkeren forsøker å sette de oppfatninger som har fremkommet i fortolkningen, inn i den egne situasjonen eller ”tillämpa budskapet som någon form av råd eller regel för den egna situasjonen, livet eller verksamheten. Tolkaren frågar sig om tolkningen på något sätt kan vara av betydelse för honom själv. Endast då kan vi förstå, när vi kan införliva textens sanning i vårt eget liv, situation eller projekt” (Lindholm 2003: 52).

⁵⁹¹ Rammeplan for sykepleierutdanning 2008: 3.

forståelsen og implementeringen av verdiene i det praktiske felt. Dette berører helse- og sosialfagutdanningen som helhet. Et overordnet mål for helsetjenesten er at hjelpen skal utøves omsorgsfullt (jf. lov om helsepersonell § 4).

Språkfellesskapet har ifølge Gadamer selv muligheter, ved hjelp av den språklige overlevering, til å påvirke hvilke idealer som skal komme til uttrykk og ha gyldighet i fellesskapet. Gjennom forståelsen har man muligheter til å overskride grensene for sitt eget språk, med andre ord: *Språk danner språk*.⁵⁹² Men *språk* opprettholder i seg selv ingen selvstendig eksistens. Det betyr at våre humanistiske verdier, lover, normer og overordnede mål er avhengig av at det er en ”verden” som fremstiller og overleverer den implisitte *mening* som ligger innleiret i formidlingen. Språkets spekulative ”midte” forklarer Gadamer som *en fullbyrdelse av mening*. Det er her *meningsenheten* kommer til ”orde”, og hvor vi og verden møtes.⁵⁹³ Metaforisk beskriver Gadamer ordet som et indre sentrum – en ”midte” i relasjon til en helhet. Det sentrale i denne sammenheng er altså ikke omsorgsfilosofiens ”språk” i seg selv, i forståelsen av et verktøy vi kan bruke, men den *formidling* eller *meningsenhet* som kommer til uttrykk når språket kommer til orde og manifesterer seg i det felles liv. Dette berører språkfellesskapets *fellesspråk* og de verdier og mål praksisfellesskapet står samlet om i praksis. Grunnleggende i denne sammenheng er generering av kunnskap og faglig formidling.

Den moderne omsorgsfilosofien som et humanistisk fag har en klar forankring i en humanvitenskapelig forskningstradisjon. Ved Åbo Akademi har det ført til etableringen av et eget autonomt forskningsområde innenfor vårdvitenskap, det vil si en akademisk disiplin med egen teorikjerne. Det er en visjon som også kan tenkes utviklet i Norge. Edlund mener at forskningen gjennom sitt kunnskapstilskudd kan bidra til en økt bevissthet hos den profesjonelle av hvilke verdier som er betydningsfulle i møte med pasienten.⁵⁹⁴ I arbeidet

⁵⁹² Et eksempel er Charlotte Delmars forskning på omsorg til pasienter med kroniske lidelser. Delmar hevder at omsorg i sykepleien forutsetter profesjonell faglighet. Delmar er i sin forskning inspirert av blant annet filosofene Løgstrup og Martinsen. Hun hevder at et grunnvilkår ved mennesket er søken etter mening. Denne kunnskap definerer hun som *livsfenomener*, og hun skiller mellom etiske livsfenomener (tillit, makt, barmhjertighet, interdependens, håp osv.), livsbefordrende livsfenomener (livsmot, livsglede, håp, lengsel, savn osv.) og livsinnskrenkende livsfenomener (alenehet, angst, smerte, savn, tretthet, håpløshet osv.). Omsorg er å få frem livsfenomenets utfoldelse og handle derpå, hevder Delmar. Ifølge Delmar betyr omsorg moralsk praksis, og forutsetter derfor utvikling (oppøvelse) av sanselighet og situasjonsbestemt oppmerksomhet. Hun poengterer nødvendigheten av at livsfenomenene blir empirisk og teoretisk beskrevet og dokumentert (Delmar 2006, 7: 235–246, Forelesningsnotat: Høgskolen i Harstad 10. oktober 2007).

⁵⁹³ Gadamer 1998: 456–475.

⁵⁹⁴ Edlund 2002: 123.

gjelder det ifølge Eriksson og Lindström å sikte tilstrekkelig høyt og langt slik at blikket kan rekke over hele ”det vårdandet fältet”.⁵⁹⁵ Utviklingen av sykepleievitenskap har i stor grad fokusert på den sykepleiefaglige virksomheten, og dens tradisjon kan derfor tolkes som et profesjonsorientert perspektiv, mens kunnskapsobjektet for en omsorgsvitenskap er omsorgens fenomen og gjenstandsområde uavhengig av profesjon.⁵⁹⁶ Utgangspunktet er å utvikle en teorikjerne og sentrale grunnantagelser som har sin feste i eminente tekster. Omsorgsfilosofien åpner muligheten for utviklingen av en vitenskapsteori for den moderne omsorgsvitenskap, som på sikt kan bidra til å videreutvikle og formidle humanistisk kunnskap. Hensikten er rettet mot å imøtekomme kravene i felles innholdsdel i nasjonal rammeplan og å styrke det faglige fellesskapet.

Forskningen peker på viktigheten av å arbeide mot felles mål, åpen dialog, samarbeidet, lederskap og organisering rettet mot ivaretagelsen av omsorgenes grunnleggende verdier, omsorgen for pasienten og omsorgskulturen.⁵⁹⁷ Omsorgsfilosofi som humanistisk kunnskap kan danne grunnlag for fellesskapets *praksisfilosofi*. Ranheim mener det er på høy tid at omsorgskunnskap implementeres i praksis.⁵⁹⁸ Omsorgens verdier må bli satt ord på og ”levendegjøres” i språkfellesskapet. Språkets spekulative ”midte” betyr at det er en fullbyrdelse av mening. Det *spekulative* kan ifølge Gadamer forklares som en avspeiling (mirror relation). At en person er spekulerende, betyr at han ikke uten videre tar for gitt tingene slik de umiddelbart fremstår, men at han er i stand til å *reflektere*.⁵⁹⁹ Å møte virkeligheten (og pasienten) med en bevisst kritisk refleksjon står i motsetning til en passiv tilpasning til eksisterende rutiner og målrettede aktiviteter. Den praktiske filosofien gir ingen anvisninger eller ferdige løsninger. Dens spekulative ”midte” står for både det endelige og det uendelige. Filosofien som sådan kan ikke fange det hele, den er avgrenset, men det som formidles gjennom filosofien, peker samtidig ut mot det uendelige, nemlig at det er mer som kan sies. Poenget er at det uendelige bare kan komme til ordet gjennom det endelige, det vil si at det er ved å bruke språket at det uendelige kan tre frem og vise seg.⁶⁰⁰ *Praktisk filosofi* kan aldri bli et mål i seg selv, men den angir en felles kvalitet over universelle humanistiske

⁵⁹⁵ Eriksson & Lindström 2000: 6.

⁵⁹⁶ Se Kasén 2002: 8.

⁵⁹⁷ Kärkkäinen et al. 2005, Nordman 2006, Rytterström et al. 2009, Sørliet et al. 2003a, 2003b, Wikberg & Bondas 2010.

⁵⁹⁸ Ranheim 2009: 84.

⁵⁹⁹ Gadamer 1998: 466.

⁶⁰⁰ Gadamer 1998: 466.

verdier som praksisfellesskapet står samlet om og arbeider for i praksis. Den åpner for et kritisk rom for refleksjon og bevissthet knyttet til omsorgens grunnleggende verdier.

13.2 (ii) Omsorgsfilosofiens relevans for selvinnsikt i omsorgserfaringens substans og betingelser

I rammeplanens utdanningsspesifikke del står det: ”Utdanningen skal fremme en yrkesetisk holdning og en flerkulturell forståelse av helse og sykdom”.⁶⁰¹ Holdningen skal bidra til at fagets verdigrunnlag og de overordnede verdimål ivaretas i møte med pasienter og deres pårørende. Martinsen gir uttrykk for at holdningen/dannelsen er en viktig betingelse for tilegnelsen av omsorgserfaring. Det har vært vist til meningsbærende antagelser, som *åpenhet* og *mottagelighet*, *viljen* til å forstå og sette seg inn i den andres subjektive erfaringer og verdier, til *takt* og *følsomhet* overfor den andres betydning og verdighet som menneske. Det vil si fundamentale betingelser som knytter seg til sykepleieren som person og den profesjonelles innstilling i møte med pasienten. Flere forskere hevder i dag at det må legges betydelig vekt på profesjonell identitetsdannelse eller dannelse i utdanningen.⁶⁰² Heggen understreker at det ikke er dannelse som sosialisering til en bestemt rolle, men en *erfaringsutvikling*: ”Dannelsen beskriver praktikerens erfaringsutvikling”.⁶⁰³

Å tilegne seg innsikt i omsorgserfaringens substans og betingelser er samtidig å tilegne seg selvinnsikt i sin erfaring. Ifølge Gadamer er måten vi møter og fortolker virkeligheten på betinget av de strukturer i menneskets erkjennelse som danner vår forforståelse. Med mindre våre fordommer utheves og bevisstgjøres, vil de fortsette å ”beslaglegge” bevisstheten ubevisst. En utheving betyr at man midlertidig suspenderer fordommenes gyldighet. Spørsmålet er: Hvordan er det mulig å suspendere de falske som hindrer forståelse fra de sanne som fremmer forståelse, når vi ikke er dem bevisst? På dette svarer Gadamer at fordommer må utfordres (provoseres frem) og beskriver selve uthevingsprosessen som et vekselvirkningsforhold. Det som skal utheves, må utheves på bakgrunn av noe, som i sin tur får lov til å tre frem. Gadamer kaller det *å bringe fordommene i spill*.⁶⁰⁴

Den moderne omsorgsfilosofien representerer et sett av ontologiske, epistemologiske og etiske antagelser som danner grunnlag for refleksjon knyttet til fagets overordnede verdimål

⁶⁰¹ Rammeplan for sykepleierutdanningen 2008: 5.

⁶⁰² Benner et al. 2010.

⁶⁰³ Heggen i introduksjon av den norske utgaven av *Å utdanne sykepleiere* av Benner et al. 2010: 17.

⁶⁰⁴ Gadamer 1998: 306.

som menneskeverd, barmhjertighet og omsorg (jf. yrkesetiske retningslinjer for sykepleiere). I møte med omsorgsfilosofiens antagelser konfronteres de bærende forestillinger/fordommer, og det oppstår en spenning mellom den språklige overlevering og fortolkeren som bidrar til å bringe saken opp på et nivå der den kan befinne seg i en dialektisk bevegelse, slik at for og imot kan veie like mye. Ifølge Gadamer vil prosessen alltid innebære en viss smerte eller motstand ettersom det ”nye” vil støte opp mot det man allerede vet, og fordi de formeninger/fordommer man til en hver tid er ”fanget” av, har en egen styrke, men uten en slik ”konfrontasjon” vil formeninger/fordommer fortsatt være gjeldende og blokkerende for tilegnelsen av ny kunnskap og selvinnsikt. Negativiteten har en produktiv funksjon, ikke bare utvider vi vår forståelse og derved også korrigerer tidligere antagelser, men vi lærer også noe som gjelder selve erfaringen, det vil si den gir selvinnsikt i egen erfaring. Derfor har innsikt et moment av selverkjennelse i seg, skriver Gadamer.⁶⁰⁵ Lillemoens (2008) studie viser hvordan studentenes refleksjon og refleksjonsnotater ikke nødvendigvis førte til kunnskap og ny forståelse, men ble en ”sirkelgang” rundt noe studentene allerede visste fra før. Studentene lærer ikke noe nytt om det saken gjelder, heller ikke noe om sin egen erfaring. Ifølge Gadamer betyr det ikke bare fravær av hermeneutisk erfaring, men også manglende utvikling i form av selvinnsikt og dannelse (Bildung). Det vil si at det ikke skjer noen endringer i studentens erfaringsutvikling.

Gadamer kan tolkes som at dannelsen skjer gjennom utviklingen av teoretisk dannelse. Å kultivere et anlegg er å utvikle noe som allerede er der, slik at innøving og pleie blir et middel for å nå målet. Dannelse i seg selv kan aldri bli et mål, derfor kan lærestoffet i lærebøkene bare bli et middel og ikke et mål i seg selv. Gadamer viser her til Hegel, som han mener er den som klart har utarbeidet dannelsesbegrepet. Veien til dannelse skjer i utviklingen av teoretiske interesser:

”Theoretical Bildung leads beyond what man knows and experiences immediately. It consists in learning to affirm what is different from oneself and to find universal viewpoints from which one can grasp the thing “the objective thing in its freedom,”⁶⁰⁶ without selfish interest” (Gadamer 1998: 14).

Teoretisk dannelse leder ut over det som mennesket umiddelbart vet og kan erfare, og består i å la noe annet (noe fremmed og ukjent) være gyldig, for så å finne allmenne perspektiv med

⁶⁰⁵ Gadamer 1998: 353–358.

⁶⁰⁶ Gadamer viser her til Hegel, *Werke* XVIII, s. 62.

henblikk på uegennyttig å gripe saken eller det objektive i dets frihet. Nettopp derfor er utviklingen av teoretiske interesser veien til dannelse.

Den moderne omsorgsfilosofien gir et grunnlag for refleksjon over humanistisk kunnskap på et universelt nivå. Den skaper den nødvendige adskillelsen fra den enkeltes private forforståelse, som ifølge Gadamer er det Hegel kalte dannelsens formelle vesen. Gjennom tilegnelsen av det ukjente vender mennesket tilbake til selv, det vil si fra fremmedgjøring til det å forsones seg selv i det andre. Teoretisk og praktisk dannelse dreier seg i begge tilfeller om å kunne heve seg opp på et universelt nivå, hvilket innebærer at man samtidig ofrer det partikulære, som ikke er pasientens partikularitet, men å hemme sitt eget begjær. På den måten oppnås en større åndelig frihet som i sin tur skaper åpenhet for *tilegnelsen* av det fremmede, det ukjente som skal forstås. Dannelse kan forstås som en utvikling av selvforståelse eller selvutvikling i erfaringens natur. Nåden (2003) hevder at Gadammers poeng, bortvendingen fra seg selv, har en spesiell relevans når det gjelder omsorgen:

”Knyttet opp i en partikulær situasjon, finnes en forpliktelse og ansvar til å ha blikket utover, mot det universelle. Det kreves en universell erkjennelse/forståelse for at den konkrete situasjon skal være god og vakker. Et av Gadammers poeng er at dannelsen ikke har noen privat hensikt. I min tolkning av Gadamer og den humboldtske dannelsesstanken inkluderes her implisitt et etisk aspekt – for at dannelsen skal være dannelse må den tjene den andre” (Nåden 2003: 69).

Ifølge Nåden dreier det seg om grunnantagelser innenfor profesjonen, og slik jeg tolker Nåden, vil dannelsen stå i forhold til graden av erkjennelsen *av* og innsikt *i* disse grunnantagelser, hvilket også innebærer en kritisk granskning. Det forutsetter at profesjonen har en forankring i antagelser som holdet stand, og som vi samtidig har en kontinuerlig kritisk holdning til og prøver ut i den kliniske virkelighet (ibid.).

13.4 (iii) omsorgsfilosofiens relevans for utvikling av faglig skjønn

I nasjonal rammeplan for sykepleierutdanningen (2008) under avsnittet “Pleie, omsorg og behandling” står det: *”Faglig forsvarlig sykepleie krever kunnskaper om hvordan sykdom innvirker på mennesket og sykdommens betydning for livskvalitet, velvære, håp og mestring.”*⁶⁰⁷ Forskriftet gjenspeiler humanistiske verdier i tråd med den moderne omsorgsfilosofiens antagelser knyttet til det helhetlige menneskesyn og respekten for menneskets iboende verdighet, pasientens verdier og behov. Å sette seg inn i hvordan

⁶⁰⁷ Rammeplan for sykepleierutdanningen 2008: 6.

pasienten opplever sin situasjon, hvordan sykdom og lidelse innvirker på hele menneskets eksistens, betinger faglig skjønn. I Martinsens omsorgsfilosofi har det faglige skjønnet en sentral plass. Den utdyper betydningen av å etablere en tillitsfull relasjon, hvordan vi kan bruke vår makt, våre sanser, se og lytte. Den beskriver hva det vil si å stå i usikkerheten i skjønnets dialektikk, hva skjønnet betinger av kunnskap, tid, rom, nærværelse, mot, fantasi, interesse, åpenhet og mottagelighet, det vil si kunnskap som berører omsorgserfaringens substans og betingelser på en grunnleggende måte.

En omsorgserfaring forutsetter at praktikerer gjør seg og sin faglige kyndighet *tilgjengelig* for pasientens fordring og *tilegner* seg ny kunnskap knyttet til den partikulære situasjon, en kunnskap som skal tilegnes og komme pasienten til gode. Her kan omsorgsfilosofiens metaforer vise seg å ha en viktig funksjon.⁶⁰⁸ Martinsens omsorgsfilosofi bidrar med en rekke metaforer som kan fungere som en kognitiv bro mellom det generelle og den partikulære nye kunnskapen som utvinnes i relasjonen med pasienten. Blant disse kan nevnes ”livsmuligheter”, ”det doble øyet”, ”hjertets øye”, ”urørlighetssonen”, ”å ha noe av det andre menneskets liv i vår hånd” og ”krykkemoralen”.⁶⁰⁹

Ifølge Gadamer går veien til all viten gjennom spørsmålet. I spørsmålets vesen ligger det en mening, og det er denne mening som angir retningen. Spørsmålet stilles derfor med en bestemt hensikt som svaret må følge. Det vil si at metaforene kan åpne for spørsmål som bidrar til åpenhet i møte med det ukjente. *Hva er pasientens livsmuligheter? Hvordan styrke pasientens livsmuligheter?* I spørsmålets vesen ligger det en forventning om et meningsfullt svar. Fenomenet kan forstås som en transcendental meningsforventning som understreker den grunnleggende tillit som bærer dialogen frem.⁶¹⁰ Spørsmålets åpenhet betyr at svaret ikke er fastlagt, men peker utover noe mer som kan sies. Metaforen uttrykker noe universelt, men det partikulære og spesielle ved situasjonen vil sette sitt preg på og utvide metaforen i kraft av det spesifikke. Det dreier seg derfor ikke om å underlegge det partikulære et allmennebegrep, tvert imot, det metaforiske allmennebegrep fremstår nå i en beriket og utvidet språkdrakt som gir et mer rettferdig og spesifikt bilde av det partikulære. Det betyr at språkets betydningsliv utvikler seg gjennom en stadig begrepsdannelsesprosess. Å overføre et ord fra det ene til det

⁶⁰⁸ Begrepet “interaktivt” er Petrie & Oshlags definisjon på metaforer som fungerer på et nivå der de bidrar til radikal ny kunnskap. På det interaktive nivået kan metaforene skape likheter, og på den måten fungere som en bro mellom ”gammel” og tilegnelsen av ”ny” kunnskap. Hvordan en metafor fungerer, hvilket nivå, avhenger ifølge Petrie & Oshlag av de kognitive forutsetninger (Austgard 2006).

⁶⁰⁹ Martinsen 1990, 1993/2003, 1996/2003, 2000.

⁶¹⁰ Fenomenet Gadamer viser til er *Vorgriff der Vollkommenheit* (Gadamer 1960/190: 299, 376)

andre har ikke bare en logisk funksjon, men tilhører språkets grunnleggende metaforikk, hevder Gadamer, og viser til Aristoteles' utsagn: "To make a good metaphor means to recognize similarity" (ibid.: 431).

Ifølge Gadamer består den språklige bevissthets genialitet nettopp i at den klarer å uttrykke slike likheter. Metaforen kan derfor sies å være den "midte" som gjør det mulig å komme frem til en felles forståelse av en partikulær sak, samtidig som det partikulære i erfaringen kommer til uttrykk på en utvidet metaforisk måte. Utgangspunktet er alltid det partikulære, som via det universelle kommer til uttrykk på sin spesifikke måte i erkjennelsen av "det felles". Metaforen kan derfor (metaforisk) beskrives som en katalysator som åpner for prosessen og holder den i gang, men uten selv å forbrukes og uten å frata det partikulære dets unike innhold.⁶¹¹ Metaforen beskriver ikke det konkrete, men er allmenn i den forstand at den kan anvendes i alle interaktive situasjoner. Gadamer (1998) forklarer det slik at det allmennebegrepet det her siktes til, blir *utvidet og korrigert* i kraft av det partikulære og kan derved oppstå i en ny og mer spesifikk orddannelse (ibid.: 429). På denne bakgrunn kan metaforene bidra til kunnskap og (selv)innsikt i sentrale humanistiske verdier og anvendelsen av det faglige skjønn.

13.5 Oppsummerende kommentarer

Det siste området under horisontsammensmeltningen har vært viet en mer pragmatisk anvendelse av fortolkningen. Denne delen må ikke oppfattes som en avsluttende kommentar, men mer som et forslag til videre humanistisk kunnskapsutvikling.

Hva kan vi lære av den moderne omsorgsfilosofi? Den moderne omsorgsfilosofiens humanistiske kunnskapsinnhold er i samsvar med nasjonal rammeplan for sykepleierutdanningen og dens overordnede verdimål. Med utgangspunkt i rammeplanen har dens relevans vært knyttet til språkfellesskapet, til selvinnsikt i erfaringens substans og betingelser samt utviklingen av det faglige skjønn. Omsorgsfilosofiens åpner for faglig refleksjon over og bevissthet om grunnleggende humanistiske verdier.

Områdene som har vært diskutert vil med stor sannsynlighet kreve omfattende hermeneutisk dialog på mange plan. Mange store spørsmål har dukket opp underveis. Tenker man seg

⁶¹¹ Ranheim konkluderer i sin studie med at det er et stort potensial for å koble etiske omsorgsbegreper og teori til den praktiske daglige omsorgen til eldre (Ranheim 2009: 84).

utviklingen av en egen autonom omsorgsvitenskap, krever det samarbeid på tvers av profesjonene, fundert på felles humanistiske grunnantagelser, kunnskap og etos. Omsorgsfilosofi er et stort område. Det reiser mange spørsmål knyttet til formidling og implementering innenfor ledelse, dokumentasjon, vitenskap og utdanning.

Kapittel 14 Konklusjon og avslutning: Hva er omsorgserfaringens substans og betingelser i Martinsens og Nissens forfatterskap?

Fortolkningen av Martinsens og Nissens forfatterskap har brakt frem i lyset en rekke felles grunnmønstre knyttet til omsorgserfaringens substans og betingelser, men også kontrastene i forfatternes ulike posisjoner. Felles for begge er omsorgserfaringens forankring i humanistiske kjerneverdier, blant disse står kjærligheten sentralt. Utgangspunktet for både Martinsen og Nissen er at kimen til omsorg er nedlagt i alle mennesker. Det betyr ikke at omsorgen alltid fullbyrdes. Antagelser om likegyldighet og krenkelser finner vi både i Martinsens og Nissens forfatterskap.

For Nissen er det kristne grunnlaget for den kjærlige omsorgen til stede som et bærende fundament lenge før sykepleien ble et eget fag. Det er i forlengelsen av den kristne kjærlighet og tro at sykepleiegjerningen meisles ut i Nissens tekster. Omsorgserfaringens substans forankres i kristne humanistiske kjerneverdier, slik som nestekjærlighet, barmhjertighet, verdighet, tillit, sannhet, sjel og ånd. Omsorg er derfor ikke et eksplisitt faglig område innenfor Nissens sykepleietenkning, men ligger implisitt innleiret i den faglige formidlingen. Den kristne kjærlighet og tro kan forstås som *det gode som idé*, et *ideal* fellesskapet orienterte seg mot i det praktiske arbeidet (*sensus communis*).

I Martinsens forfatterskap er omsorg, *som et ontologisk grunnvilkår for den felles menneskelige eksistens*, selve grunnlaget for den faglige omsorgserfaring. Martinsen underbygger sine antagelser i lys av eminent filosofiske tenkere og klassiske kilder, i særlig grad Løgstrups fenomenologi og de suverene livsytringene. Omsorgserfaringens substans er hos Martinsen forankret i menneskets erfaringer og de moralske grunnvilkår i det skapte liv, slik som kjærlighet, barmhjertighet, verdighet, tillit, håp og talens åpenhet. Dermed materialiserer det seg et meningsbærende filosofisk grunnlag for forståelsen av den faglige omsorgserfaringens substans og betingelser, noe som også kan forstås som *det gode som idé*. Samtidig er Martinsen kritisk til begrepslig kunnskap og legger i stedet vekt på den praktiske erfaring, møte med pasientens etiske fordring, veiledning og dagligspråket. Dermed skjer det en dreining fra tradisjonens humanistiske livssynskunnskap med klare, innebygde idealer til det Martinsen kaller *praktisk metafysikk*, noe som ifølge Martinsen er et møte med en

førkulturell fordring. Bruddet med tradisjonen kan tolkes å finne sted på tre fronter: det bærende fundamentet forsvinner, den felles forankringen oppløses, og sammenhengen mellom humanistisk kunnskap og den faglige formidlingen splittes. Det som hos Nissen var en *felles* og *universell* forståelse av omsorgserfaringens verdiladede meningsinnhold, blir av Martinsen personifisert til den enkelte sykepleier og den partikulære situasjonen – den *personorienterte profesjonalitet*. Dermed skjer det en omrokering innen *formidlingen* av humanistisk kunnskap. Hos Nissen fant den sted i *forkant* av praksis, noe som blant annet innebar deltakelse i Nissens (og andres) diakonissetimer, mens den hos Martinsen kan tolkes å komme ”innenfra” sykepleieren selv, knyttet til det *partikulære*. Humanistisk kunnskap om omsorgserfaringens substans kan derfor hos Martinsen tolkes å gå en ”omvei” via sykepleierens erfaringer, beretninger og skriftlige fortellinger, formidlet i etterkant ved bruk av praktiske begreper og det daglige språk. Omsorgsfilosofiens faglige gyldighet blir dermed stående i en ”splittet” posisjon.

Omsorgserfaringens betingelser har hatt en stor plass i tematiseringen. For både Martinsen og Nissen har en omsorgserfaring alltid sitt utgangspunkt i pasienten som person, pasientens opplevelse, erfaringer, verdier og behov. Det forutsetter at sykepleieren gjør seg og sin faglige kyndighet *tilgjengelig* for pasientinntrykket, noe som betinger en mental åpenhet og anerkjennelse av pasientens fordring. Omsorgserfaring er en fortolkende prosess som finner sted i relasjonen med pasienten, det vil si at enhver erfaring forutsetter *tilegnelse* av ny kunnskap og selvstendige valg. Den faglige forståelsen skal bidra til å *tilegne* pasienten den hjelpen pasienten er best tjent med i situasjonen, noe som har blitt beskrevet som erfaringens produktive moment. *Tilgjengelighet, tilegnelse av og tilegnelse til* danner integrerende grunnmønstre i omsorgserfaringens betingelser både i Martinsens og Nissens forfatterskap. Disse underbygges igjen av en rekke meningsbærende antagelser. Martinsen viser til: *åpenhet og mottagelighet, mot, opptatthet og interesse, engasjement og innlevelse, tilbakeholdenhet, oppriktig villighet, vilje, aktelse for livet, sansing og følelser, fantasi og hengivenhet, ro, tid og sted*. Nissen skriver om: *kristelig tro, tålmodighet, ydmykhet og selvfornektelse, oppofrende kjærlighet, mot og besindighet, villighet og vilje, overbærenhet, oppriktighet, hengivenhet, saktmodighet, ro, sannhet og streben*.

Omsorgserfaringens betingelser åpner muligheten for at omsorgserfaringens substans – tilliten, nestekjærligheten, barmhjertigheten og verdigheten – kan tre frem og fullbyrdes i relasjonen mellom pasient og sykepleier. Forutsetningen for å kunne gjøre en helhetlig

vurdering av pasientens situasjon og behov er nå tilstede, noe som betinger teoretiske fagkunnskaper. Både Martinsen og Nissen understreker nødvendigheten av *teoretiske kunnskaper*, men den vektlegges forskjellig.

Når det gjelder omsorgserfaringens betingelser, har holdningen, dannelse eller karakteregenskaper ved den profesjonelle som person blitt særlig fremtredende i tematiseringen. Omsorgsholdningen kan i begges forfatterskap tolkes å være knyttet til en *selvinnsikt* i egen profesjonelle rolle i møte med pasienten, hvordan man ser pasienten, fortolker og anvender kunnskap, det vil si en innsikt i egen erfaringsprosess eller forforståelse. Nissen kan tolkes som at den utvikles gjennom kristelig kjærlighet og tro, teoretiske kunnskaper og praktisk øvelse. Det er i den sammenheng viktig å ta med i betraktningen det Gadamer kaller for det «virkningshistoriske prinsipp» (Das Prinzip der Wirkungsgeschichte). For Nissen dreide det seg om å forbedre kvaliteten på sykepleien og etablere sykepleie som eget fag. Hun la derfor stor vekt på teoretiske kunnskaper og viktigheten av å holde seg faglig oppdatert. Martinsen underordner den teoretiske begreplige kunnskapen. Martinsens posisjon må sees i lys av sykepleiens hermeneutiske situasjon, som nå var sterkt påvirket av den biomedisinske behandlingkulturen og utviklingen av sykepleievitenskap basert på naturvitenskapelig metode. Martinsens tekster kan leses som et forsvar for verdier som var i ferd med å gå tapt innenfor den profesjonaliserte sykepleien.

Den hermeneutiske dialogen med tradisjonen og den moderne omsorgsfilosofien har vist at omsorgserfaringens substans – nestekjærlighet, barmhjertighet, verdighet og tillit – har gyldighet uavhengig av tidsbestemte omstendigheter. Hovedkonklusjonen er at omsorgserfaringens substans bør forankres i et meningsbærende innhold, og at den profesjonelles tilgjengelighet og tilegnelsen av omsorgserfaring innebærer selvinnsikt og en bevisst refleksjon over omsorgserfaringens substans og betingelser. Tidligere forskning denne studien har bygget på og referert til i tematiseringen tyder på at det er et uavklart og komplisert forhold mellom helsetjenestens humanistiske verdigrunnlag og den faglige implementering. Tematiseringen har brakt frem i lyset den fundamentale betydning implementeringen av humanistisk kunnskap har for språkfellesskapet og den profesjonelle som skal ivareta mennesker i hjelpetrengende situasjoner. Med utgangspunkt i nasjonal rammeplan for sykepleierutdanningen (2008) argumenteres det for at omsorgsfilosofi representerer et verdifullt bidrag for selvinnsikt i omsorgserfaringens substans og betingelser. Omsorgsfilosofiens relevans diskuteres innenfor områdene:

- språkfelleskapets verdier og mål
- selvinnsikt i omsorgserfaringens substans og betingelser
- utviklingen av faglig skjønn

Dette er områder som kan være interessant å forske videre på. Arbeidet med studien har vist at sykepleiens historie og tradisjon er et relevant område for forskning og kunnskapsutvikling. Blant annet bidrar den til å sette sykepleiens hermeneutiske situasjon inn i et videre perspektiv, noe som kan være viktig for forståelsen av sykepleiefagets egenart, dets kontinuitet og faglige identitet. Den hermeneutiske filosofiens relevans innenfor sykepleiefaget er også et interessant forskningsområde med hensyn til å utvikle kunnskap om erfaring og de forskningsmetodiske utfordringer.

Litteratur

- Allen, J. (2010) Improving cross-cultural care and antiracism in nursing education: A literature review. *Nurse Education Today* 30: 314–320.
- Alvsvåg, H. (1977) Loeb Centers sykepleiefilosofi- en “fullkommen” sykepleiefilosofi? *Sykepleien* 64(5): 258–259.
- Alsvåg, H. (2000) Menneskesynet – fra kroppsfenomenologi til skapelsesfenomenologi. I: Alvsvåg, H., Gjengedal, E. (red). *Omsorgstenkning. En innføring i Kari Martinsens forfatterskap*. Oslo: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS: 19–36.
- Alvsvåg, H. (2006) Kari Martinsen. Philosophy of Caring. I: Tomey, AM. & Alligood, MR. (red.). *Nursing Theorists and Their Work*. USA: Mosby Elsevier: 167–190.
- Arntzen, A. (1921) Indledning. I: Grøn, KR. & Widerøe, S. (red.). *Haandbok i Sykepleie*. Kristiania: Achehoug & Co: 4.
- Askerøi, E. 2001 Vitenskapelig tenkemåte. I: Howe A et al. (red) *Studenten som forsker i utdanning og yrker. Vitenskapelig tenkning og metodebruk*. Høgskolen i Akershus Skriftserie.
- Austgard, K. (2002) *Omsorgsfilosofi i praksis. Å tenke med filosofen Kari Martinsen i sykepleien*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Austgard, K. (2002) Kari Martinsen. Øyet og Kallet. Bokomtale. *Kirke og Kultur* 5/6: 571–574.
- Austgard, K. (2004) Hva er en erfaring? *Norsk Tidsskrift for Sykepleieforskning* 6(2): 3–13.
- Austgard, K. (2006) The aesthetic experience of nursing. *Nursing Philosophy* 7(1): 11–19.
- Austgard, K. (2008) What characterises nursing care? A hermeneutical philosophical inquiry. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 22(2): 314–319.
- Austgard, K., McGuirk, JN. (2009) Martinsens fortolkninger av Løgstrups språkfilosofi – et erkjennelsesfilosofisk sidesprang? *Norsk Tidsskrift for Sykepleieforskning* 11(3): 29–40.
- Bassett, C. (2002) Nurses’ perceptions of care and caring. *International Journal of Nursing Practise* 8: 8–15.
- Bakken, R. (2001) *Modermordet. Om sykepleie, kjønn og kultur*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Beedholm, K. (2003) *Forandring og trøghed i den sygeplejefaglige diskurs. En Ph.d.-afhandling*. Viborg, Danmark: Forlaget Pædagogisk UdviklingsCenter.
- Befring, AK., Ohnstad, B. (2001) *Helsepersonelloven - med kommentarer*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Benner, P. (1984) *From novice to expert. Excellence and power in clinical nursing Practice*. Menlo Park, California: Addison-Wesley.

- Benner, P., Wrubel, J. (1989) *The Primacy of Caring. Stress and Coping in Health and Illness*. Menlo Park, California: Addison-Wesley.
- Benner, P., Sutphen, M., Leonard, V., Day, L. (2010) *Å utdanne sykepleiere. Behov for radikale endringer*. Oslo: Akribe AS.
- Berg, O. (1982) *Helsetjenestens logikk*. Institutt for statsvitenskap. Universitetet i Oslo.
- Berg, O. (1987) *Medisinens logikk. Studier i medisinens sosiologi og politikk*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Bjorvand, H., Lindemann, FO. (2000) *Våre arveord. Etymologisk ordbok*. Gjøvik: Novus Forlag.
- Bjørk, IT. (1999) *Hands-on nursing: new graduates' practical skill development in the clinical setting*. Avhandling for dr. polit. graden. Institutt for sykepleievitenskap, Universitetet i Oslo.
- Blåsternes, E. (2002) Om barmhjertighet i Yrkesetiske retningslinjer. *Tidsskriftet Sykepleien* 90(11): 32.
- Bloch-Hoell, N. (1968) *Diakonissehusets første hundre år 1868-1968*. Oslo: Diakonissehuset i Oslo.
- Bondas, T. (2003) Caritative Leadership. Ministering to the Patients. *Nurse Admin Quartely* 27(3): 249–253.
- Bondas, T., Hall, E. OC. (2007) A decade of metasynthesis research in health sciences: A meta-method study. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*. 2(2): 101-113. (Doi: 10.1080/17482620701251684).
- Brilowski, G., Wendler, M. (2005) An evolutionary concept analysis of caring. *Journal of Advanced Nursing* 50(6): 641–650.
- Bruderle, ER. (2003) *Incoming undergraduate nursing students' perceptions of nursing caring behaviours*. Doctoral Dissertation. Widener University School of Nursing.
- Carnevale, FA., Vissandjée, B., Nyland, A., Vinet-Bonin, A. (2009) Ethical Considerations in Cross-Linguistic Nursing. *Nursing Ethics* 16(6): 813–826.
- Christianson-Rykling, R., Norrman, ML. (2001) Diaconal caring – its contribution to the nursing profession through the tasks of Marie Cederschiöld and Florence Nightingale. *Vård i Norden* 21(3): 29–32.
- Christoffersen, SA. (1999) *Etikk, eksistens og modernitet. Innføring i Løgstrups tenkning*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Christoffersen, SA. (2005/2009) *Profesjonsetikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Delmar, C. (2006) The phenomenology of life phenomena – in a nursing context. *Nursing Philosophy* 7: 235–246.
- Delmar, C. (1999) *Tillid & Magt. En moralsk udfordring*. København: Munksgaard.
- Dowling, M. (2004) Hermeneutic: an exploration. *Nurse Res.* 11(4): 30–39.
- Dowling, M. (2007) From Husserl to van Manen. A review of different phenomenological approaches. *International Journal of Nursing Studies* 44: 131–142.
- Ebbell, CT. (1946) *På fremmarsj. Bolette Gjør, misjonsvennen*. Oslo: Lutherstiftelsens Forlag.
- Engelsk-norsk ordbog* (1886) Kristiania: B. T. Mallings boghandels forlag.
- Edlund, M. (2002) *Människans värdighet – ett grundbegrepp inom vårdvetenskapen*. Doktorgrad. Åbo Akademis Förlag.
- Ekebergh, M. (2001) *Tillägnet av vårdvetenskaplig kunskap*. Doktoravhandling. Åbo Akademis Förlag.
- Erichsen, V. (1996) *Profesjonsmakt. På sporet av en norsk helsepolitisk tradisjon*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Eriksson, K. (1976) Finsk gjest til kurs for øvingslærere: Rektor Katie Eriksson. Intervju. *Sykepleien* 5: 272–273.
- Eriksson, K. (1986/1996) *Omsorgens idé*. Danmark: Munksgaard.
- Eriksson, K. (1996/2003) Efterskrift – Om vårdvetenskapens möjligheter och gränser. I: Martinsen, K. *Fenomenologi og Omsorg*. Oslo: Tano-Aschehoug: 140–150.
- Eriksson, K. (1986) *Introduksjon till vårdvetenskap*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Eriksson, K., Lindström, UÅ. (1999) En vetenskapsteori för vårdvetenskapen. *Hoitotiede* 11(6): 358–364.
- Eriksson, K., Lindström, UÅ. (2000) *Gryning. En vårdvetenskaplig antologi*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.
- Eriksson, K. (2002) Caring Science in a New Key. *Nursing Science Quarterly* 15(1): 61–65.
- Eriksson, K., Bondas, T., Kasén, A., Lindström, UÅ., Lindholm, L., Matilainen, D. (2002) Den vårdvetenskapliga forskningstraditionen vid Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi. *Hoitotiede* 14(6): 307–315.
- Eriksson, K., Lindström, UÅ. (2003) *Gryning II. Klinisk vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi.
- Eriksson, K. (2003) Ethos. I Eriksson, K. & Lindström, UÅ. (red.). *Gryning II Klinisk vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa: 21–33.

- Eriksson, K., Lindstrøm, UÅ., Matilainen, D., Lindholm, L.. (2007) (red.). *Gryning III. Vårdvetenskap och hermeneutikk*. Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.
- Eriksson, K. (2009) Evidens – det sanna, det sköna, det goda och det eviga. I: Martinsen K & Eriksson, K. *Å se og å innse. Om ulike former for evidens*. Oslo: Akribe AS: 35–76.
- Eriksson, K. (2010) Concept determination as part of the development of knowledge in caring science. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 24: 2-11.
- Eurat, M. (1994) *Developing Professional Knowledge and Competence*. London: The Falmer Press.
- Falk, HE., Torp, A. (1991) *Etymologisk ordbok over det norske og det danske sprog*. Oslo: Bjørn Ringstrøms antikvariat.
- Fauske, H. (1998) Anthony Giddens: Identitet som selvrefleksjon. I: L'orange Fürst, E. & Nilsen, Ø. (red.). *Modernitet. Refleksjon og idébrytninger*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag as: 200–217.
- Fawcett, J. (1995) *Analysis and Evaluation of Conceptual Models of Nursing*. USA: F.A. Davis Company.
- Fleming, V., Gaidys, U., Robb, Y. (2003) Hermeneutic research in nursing: developing a Gadamerian-based research method. *Nursing Inquiry*. 10(2): 113–20.
- Fremmedordbok* (1981) Oslo: H. Aschehoug & co (W. Nygaard) A/S og A/S Gyldendal Norsk Forlag.
- Forskrift til Rammeplan for sykepleierutdanning*. Fastsatt av Utdanning- og forskningdepartementet 25. januar 2008 med hjemmel i lov av 1. april 2005.
www.hint.no/studier/vis.
- Frost, T. (1984) *Kristen omsorgsfilosofi og omsorgsfagenes vitenskapelige utvikling. Seminarrapport*. Diakoninstitusjonenes Høgskoler.
- Frost, T. (1991) Omsorgsprofesjonens filosofi og vitenskapskultur. *Omsorg* 8(2), 32–35.
- Frønes, I. (2001) Skam, skyld og ære i det moderne. I: Wyller, T. (red.). *Skam. Perspektiver på skam, ære og skamløshet i det moderne*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS: 69–80.
- Furre, B. (1987) Freidige og uforsagte diakonisser. *Historisk tidsskrift* (66)3: 419–438.
- Gadamer, H-G. (1960/1990) *Wahrheit und Methode, Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen: J.C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- Gadamer, H-G. (1998) *Truth and Method*. New York: The Crossroad Publishing Co.
- Gadamer, H-G. (2004) *The Enigma of Health*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Oxford: Polity Press.
- Granum, V. (2001) *Studentenes forestillinger om sykepleie som fag og funksjon*. Doktoravhandling. Göteborg: Acta.
- Granum, V. (2003) Sykepleiefaget et utydelig fag? *Norsk Tidsskrift for Sykepleieforskning* 5(1): 20–38.
- Grøn, KR., Widerøe, S. (1921) *Haandbok i Sykepleien*. Kristiania: Aschehoug & Co.
- Hagemann, E. (1930/2003) Sykepleieskolens etikk. I: Martinsen K & Wyller T (red.). *Etikk, disiplin og dannelse. Elisabeth Hagemanns etikkbok- nye lesinger*. Oslo: Gyldendal Akademisk: 86–129.
- Hallberg, IR., Norberg, A. (1995) Nurses' experiences of strain and their reactions in the care of severely demented patients. *International Journal of Geriatric Psychiatry* 10(9): 757–766.
- Hammarén, M. (2006) Skill, Storytelling and Language: on Reflection as a Method. I: Göranzon, B., Hammarén, M., Ennals, R. (red.). *Dialogue, skill & tacit knowledge*. UK: John Wiley & Sons, Ltd.: 203–213.
- Hansen, KM. (1999) *Livssyn og etikk. Teologi- og idéhistoriske analyser av bibeltekster*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Hansen, KM. (1996) *Skapelse og kritikk. Skapelsestankens kritiske funksjon i K.E. Løgstrups forfatterskap med særlig henblikk på den unge Løgstrup*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Hansen, KM. (2001) Den barmhjertige samaritan – førstehjelp i veikanten. I: Aarnes Breder, AB. & Nordahl, H. (red.). *Barmhjertighet og rettferdighet*. Oslo: Verbum: 13–38.
- Hanssen, I. (2004) An Intercultural Nursing Perspective on Autonomy. *Nursing Ethics* 11(1): 28-41.
- Hanssen, I., Alpers, L-M. (2010) Interpreters in Intercultural Health Care Settings: Health professionals' and professional interpreters' cultural knowledge, and their reciprocal perception and collaboration. *Journal of Intercultural Communication* 23: nettbasert sidetall ikke oppgitt.
- Hauen, AE. (1967) *Lærebok for sykepleieskoler I. Generell Sykepleielære*. Oslo: Fabritius & Sønners Forlag:
- Heggen, K. (2010) Introduksjon til den norske utgaven. I: Benner P, M. Sutphen M, Leonard V, Day L. *Å utdanne til sykepleiere. Behov for radikale endringer*. Oslo: Akribe AS.
- Higgins, G., Spencer, RL., Kane, R. (2010) A systematic review of the experience and perceptions of the newly qualified nurse in the United Kingdom. *Nurse Education Today* 30: 499–508.

- Hoover, J. (2002) The personal and professional impact of undertaking an educational module on human caring. *Journal of Advanced Nursing* 37(1): 79–86.
- Hvalvik, S. (2004) Om kallstanken og moderniseringen av sykepleiefaget. *Norsk Tidsskrift for Sykepleieforskning* 6(2): 24–34.
- Hummelvoll Hillestad, A. (2007) *Modernitet som overbyggende motiv. Profileringsdokument*. Lovisenberg diakonale høyskole.
- Jakobsson, J. (2003) *Hans-Georg Gadamer. Den gåtfulla hälsan*. Falun: Dualis Forlag AB.
- Jervell, A. (1941) *Lærebok for sykepleiersker*. Bind 1. Oslo: Fabritius & Sønners Forlag.
- Jervell, A. (1951) *Lærebok for sykepleiersker*. Bind 1. Oslo: Fabritius & Sønners Forlag.
- Jensen, UJ. (1986) *Sygdomsbegreber i praksis*. København: Munksgaard.
- Jørgensen, A. (2004) *Hans-Georg Gadamer. Sandhed og Metode*. Viborg: Systime academic.
- Karlsson, M., Sivonen, K., Von Post, I. (2007) 'Bry sig om' – en begrepps-analys. *Vård i Norden* 27(4): 38–43.
- Kasén, A. (2002) *Den vårdande relationen*. Doktoravhandling. Åbo Akademis Förlag.
- Kärkkäinen, O. (2005) *Documentation of Patient Care as Evidence of Caring Substance*. Doktoravhandling. Åbo Akademi University.
- Kärkkäinen, O., Eriksson, K. (2004) A theoretical approach to documentation of care. *Nursing Science Quarterly*. 17(3): 268–272.
- Kärkkäinen, O., Eriksson, K. (2005) Recording the content of the caring process. *Journal of Nursing Management* 13: 202–208.
- Kärkkäinen, O., Bondas, T., Eriksson, K. (2005) Documentation of individualized patient care: A qualitative metasynthesis. *Nursing Ethics* 12(2): 123–132.
- Kierkegaard, S. 1847/2000 *Kjærlighedens Gjerninger*. København: Gyldendal.
- Kirkevold, M. (1992/2005) *Sykepleieteorier – analyse og evaluering*. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag AS.
- Kirkevold, M. (1993) Innledning. I: Kirkevold, M., Nortvedt, F., Alsvsvåg, H. (red.). *Klokskap og kyndighet. Kari Martinsens innflytelse på norsk og dansk sykepleie*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS: 9–16.
- Kirkevold, M. (1996) *Vitenskap for praksis?* Oslo: Ad Notam Gyldendal A/S.
- Kirkevold, M. (1998) Fra metode til metafysikk – vitenskapsteoretiske trender, uavklarte spørsmål. I: Fagermoen, MS., Nord, R., Hanestad, BR., Bjørnsborg, E. (red.). *Fra kunst til kolikk. Norsk sykepleieforskning i fokus*. Oslo: Universitetsforlaget: 355–356.

- Kirkevold, M. (2000) Utviklingstrekk i Kari Martinsens forfatterskap. I: Alvsvåg, H. & Gjengedal, E. (red.). *Omsorgstenkning. En innføring i Kari Martinsens forfatterskap*. Oslo: Fagbokforlaget: 193–206.
- Koski, J. (1995) *Horisonttiensulautumisia. Keskustelua Hans-Georg Gadamerin kanssa hermeneutiikasta, kasvamisesta, tietämisestä ja kasvatustieteestä*. Research Report 149. Department of Teacher Education. University of Helsinki.
- Kwekkeboom, K., Vahl, C., Eland, J. (2005) Companionship and Education: A Nursing Student Experience in Palliative Care. *Journal of Nursing Education* 44(4): 169–176.
- Lea, A., Watson, R. (1996) Caring research and concepts: a selected review of the literature. *Journal of Clinical Nursing* 5: 71-77.
- Leininger, M. (1991) *Culture care. Diversity & Universality: A Theory of Nursing*. New York: National League for Nursing Press.
- Leininger, M. (1992) Reflections on Nightingale with a focus on human care theory and leadership. I: *Notes on nursing By Florence Nightingale. With an Introduction by Barbara Stevens Barnum and Commentaries by Contemporary Nursing Leaders*. Philadelphia: JB. Lippincott Company: 28–38.
- Lindholm, L. (2003) Klinisk applikationsforskning – en forskningsapproach för vårdvetenskapens tillägnande. I: Eriksson K & Lindström UÅ (red.). *Gryning II. Klinisk vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa: 47–61.
- Lindström, UÅ., Lindholm, L. (2003) Kontext och meningssammanhang. I: Eriksson, K. & Lindström, UÅ. (red.). *Gryning II. Klinisk vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa: 35–46.
- Lindström, UÅ., Lindholm, L., Zetterlund, JE. (2006) Katie Eriksson. Theory of Caritative Caring. I: Tomey, AM. & Alligood, MR. *Nursing Theorists and Their Work*. USA: Mosby Elsevier: 191–223.
- Lillemoen, L. (2008) *Det er bare sånn jeg er... En undersøkelse om sykepleiestudenters utvikling av moralsk opptreden*. Avhandling for dr.polit. graden. Universitetet i Oslo.
- Lindseth, A. (1981) Intervju med Hans-Georg Gadamer. *DYADE* 13(4): 29–47.
- Lindseth, A., Norberg, A. (2004) A phenomenological hermeneutical method for researching lived experience. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 18: 145–153.
- Lov om helsepersonell* av 2. juni 1999 nr. 64. Sosial- og helsedepartementet.
- Løgstrup, KE. (1956/1998) *Den etiske fordring*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, KE. (1976/1998a) *Ophav og omgivelse. Betragtninger over historie og natur. Metafysikk III*. København: Gyldendal.

- Løgstrup, KE. (1976/1998b) *Vidde og prægning. Sprogfilosofiske betragtninger. Metafysikk I*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, KE. (1976/1997) *Kunst og erkendelse. Kunstfilosofiske betragtninger*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, KE. (1978) *Skabelse og tilintetgørelse. Metafysik IV*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, KE. (1982/1997) *System og Symbol*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, KE. (1987) *Solidaritet og kærlighed. Essays*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, KE. (1996/1997) *Etiske begreber og problemer*. København: Gyldendal.
- Lövgren, G., Engström, B., Norberg, A. (1996) Patients' narratives concerning good and bad caring. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 10(3): 151–156.
- Maggs, C. (1996) A history of nursing: a history of caring? *Journal of Advanced Nursing* 23: 630-635.
- Martinsen, K. (1970a) Vi må forsøke å være mer medmenneske i dagliglivet. *Sykepleien* 57(8): 254–255.
- Martinsen, K. (1970b) Om Kritikk. *Sykepleien* 57(12): 418–419.
- Martinsen, K. (1970c) Om Kritikk II. *Sykepleien* 57(18): 622–623.
- Martinsen, K., Wærness, K. (1976a) Sykepleierrollen – en undertrykt kvinnerolle i helsesektoren (del 1). *Sykepleien* 63(4): 220–224.
- Martinsen, K., Wærness, K. (1976b) Sykepleierrollen – en undertrykt kvinnerolle i helsesektoren (del 2). *Sykepleien* 63(5): 274–283.
- Martinsen, K., Wærness, K. (1979) *Pleie uten omsorg?* Oslo: Pax Forlag A/S.
- Martinsen, K. (1981) Omsorgens filosofi og omsorg i praksis. *Sykepleien* 68(8): 4-10, 25.
- Martinsen, K. (1984) *Sykepleiens historie. Freidige og uforsagte diakonisser. Et omsorgsyrke vokser frem 1860-1905*. Oslo: Aschehoug/Tanum-Norli.
- Martinsen, K. (1985) Sykepleietradisjonen – et nødvendig korrektiv til dagens sykepleieforskning. *Sykepleien* 72(15): 6–14.
- Martinsen, K. (1988a) Omsorgsbegrepet I. Ansvar og solidaritet. En moralfilosofisk og sosialpolitisk forståelse av omsorg. *Sykepleien* 76(12): 16–21.
- Martinsen, K. (1988b) Omsorgsbegrepet II. Etikk og omsorgsmoral. *Sykepleien* 76(13): 16–20.
- Martinsen, K. (1989/2003) *Omsorg, sykepleie og medisin. Historisk-filosofiske essays*. Oslo: Tano.

- Martinsen, K. (1990) Moralsk praksis og dokumentasjon i praktisk sykepleie. I: Jensen, TK., Jensen, LU., Kim, W.C. (red.). *Sykepleiens grunnlagsproblemer. Etikk, vitenskapsteori, ledelse og samfunn*. Århus: Gyldendal Norsk Forlag: 60–83.
- Martinsen, K. (1993/2003) *Fra Marx til Løgstrup. Om etikk og sanselighet i sykepleien*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Martinsen, K. (1996/2003) *Fenomenologi og omsorg. Tre dialoger*. Oslo: Tano-Aschehoug.
- Martinsen, K. (2000) *Øyet og kallet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Martinsen, K. (2004) Skjønn – språk og distanse. *Klinisk Sygepleje* 18(2): 50–56.
- Martinsen, K. (2005) *Samtalen, skjønn og evidensen*. Oslo: Akribe as.
- Martinsen, K. (2006) *Care and Vulnerability*. Oslo: Akribe as.
- Martinsen, K. (2009) Evidens – begrensende eller opplysende? I Martinsen K, Eriksson K. *Å se og å innse. Om ulike former for evidens*. Oslo: Akribe AS: 81–165.
- Martinsen, K., Eriksson, K. (2009) *Å se og å innse. Om ulike former for evidens*. Oslo: Akribe AS.
- Matilainen, D. (2000) Kärlekens möjligheter – ett strövtåg i sökandet efter “caritas originalis”. I: Eriksson, K. & Lindström, UÅ. (red.). *Gryning. En vårdvetenskaplig antologi*: 19–36.
- Meleis, AI. (1991) *Theoretical in Nursing. Development and Progress*. USA: J. B. Lippincott Company.
- Morse, JM., Bottoroff, JL., Neander, WL., Solberg, SM. (1990) Concept of caring and caring as a concept. *Advances in Nursing Science* 13(1): 1–14.
- Morse, JM., Bottoroff, JL., Neander, WL., Solberg, SM. (1991) Comparative Analysis of Conceptualizations and the Theories of Caring. *IMAGE Journal of Nursing Scholarship* 23(2): 119–126.
- Neil, RM., Tomey, AM. (2006) Philosophy and Science of Caring. I: Tomey AM & Allgood MR. *Nursing Theorists and Their Work*. USA: Mosby Elsevier: 91–115.
- Nerheim, H. (1991) *Den etiske grunnerfaring. Fra regelforståelse til fortrolighetskunnskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nerheim, H. (1995) *Vitenskap og kommunikasjon. Paradigmer, modeller og kommunikative strategier i helsefagenes vitenskapsteori*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Nightingale, F. (1859/1922) *Notes on Nursing: What it is, and what it is not. With an Introduction by Barbara Stevens Barnum and Commentaries by Contemporary Nursing Leaders*. Philadelphia: JB. Lippincott Company.
- Nissen, R. (1877/2000) *Lærebog i Sygepleie. Med etterord av Kari Martinsen*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Nissen, R. (1884) Sygeplejen. Et Blikk paa dens Historie og Betydning for den kristne kvinde i vor tid. Af R.N. Artiklene I, II, III, IV, V. *Fra Diakonissehuset* 1(6): 82–90, 1(7): 102–107, 1(8): 116–122, 1(9): 132–137, 1(10): 153–158.
- Nissen, R. (1884) Sjølepleie hos Syge og Fattige. Efter mundtlige Foredrag, holdt for Søstrene af Diakonissehusets Prest. *Fra Diakonissehuset* 1(3):7–37.
- Nissen, R. (1885) Wilhelm Løhe. Et livsbillede. *Fra Diakonissehuset* 2(7): 101–112.
- Nissen, R. (1886) Lydighed er bedre en Offer. *Fra Diakonissehuset* 3(6): 9.
- Nissen, R. (1886) Om syge Børn. *Fra Diakonissehuset* 3(3): 41–43.
- Nissen, R. (1886) Et lidet Omrids af Hospitalernes Historie. *Fra Diakonissehuset* 3(3): 43–47.
- Nissen, R. (1886) Taalmodighed. *Fra Diakonissehuset* 3(3): 47–48.
- Nissen, R. (1886) Det rette Diakonissesind. *Fra Diakonissehuset* 3(4): 49–52.
- Nissen, R. (1887) Diakonissehuset i Stockholm. *Fra Diakonissehuset* 2(4): 21–28.
- Nissen, R. (1887) Diakonissehuset i Stockholm. *Fra Diakonissehuset* 3(4): 36–40.
- Nissen, R. (1877) Sygeplejeforeningen i Sverige. *Fra Diakonissehuset* 4(4): 55–58.
- Nissen, R. (1887) Diakonissevirksomhed paa Missionsmarker. *Fra Diakonissehuset* 9(4): 165–172.
- Norberg, A., Bergsten, M., Lundman, B. (2001) A modell of consolation. *Nursing Ethics* 8(6): 544–553.
- Nordman, T. (2006) *Människan som patient i en vårdande kultur*. Doktoravhandling. Akademisk avhandling. Åbo Akademi. Institutionen för vårdvetenskap.
- Norsk Riksmålsordbok* (1983) Bind I. Oslo: Kunnskapsforlaget: 87, 302.
- Norsk Riksmålsordbok* (1983). Bind IV. Oslo: Kunnskapsforlaget: 1358, 2354.
- Norsk Riksmålsordbok* (1983) Bind III. Oslo: Kunnskapsforlaget: 106, 916, 2059–2060.
- Norsk Riksmålsordbok* (1983) Bind IV Oslo: Kunnskapsforlaget: 3802.
- Norsk Riksmålsordbok* (2005). Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Norsk Sykepleierforbund (2007). Yrkesetiske retningslinjer for sykepleiere. Oslo: NSF.
- Nortvedt, P., Grimen, H. (2004) *Sensibilitet og refleksjon. Filosofi og vitenskapsteori for helsefag*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Nortvedt, P. (2000) Vitenskap, sansning og fenomenologi. Analyse og kritikk av Kari Martinsens teorier. *Norsk Tidsskrift for Sykepleieforskning* 2(3): 123–136.
- Nortvedt, P. (2001) Er sinnelag og skjønn det hele? En kritisk analyse av Kari Martinsens etikk. *Norsk Tidsskrift for Sykepleieforskning* 3(2): 47–67.
- Nortvedt, P. (2007) Omsorgsverdier i helsetjenesten. *Diakoninytt* 123(2): 22–23.

- Nystrom, M., Dahlberg, K. (2001) Pre-understanding and openness – a relationship without hope? *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 15(4): 339–46.
- Nurminen, M. (2009) *Tid och det tidlösa i tiden. En framflytande vårdvetenskaplig teorigestaltning*. Doktoravhandling. Åbo Akademis Förlag: Åbo.
- Nåden, D., Eriksson, K. (2004) Values and moral attitudes in nursing care. Understanding the patient perspective. *Norsk Tidsskrift for Sykepleieforskning* 6(1), 3–15.
- Nåden, D. (2003) Tilegnelsen av klinisk vårdvitenskap og vårdandets kunst. I: Eriksson, K. & Lindstrøm, UÅ. (red.). *Gryning II. Klinisk vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi: 63–73.
- Nåden, D., Eriksson, K. (2003) Semantisk begrepsanalyse – et grunnleggende aspekt i en disiplins teoriutvikling. *Vård i Norden* 23(1): 21–26.
- Nåden, D. (1999) *Når sykepleie er kunstutøvelse. En undersøkelse av noen nødvendige forutsetninger for sykepleie som kunst*. Doktoravhandling. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Olsen, RH. (1998) *Klok av erfaring? Om sansning og oppmerksomhet, kunnskap og refleksjon i praktisk sykepleie*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Pahuus, M. (1999) Forenende modsætninger. Løgstrups pædagogiske filosofi. I: Pedersen, HS., Reinsholm, N. *Pædagogiske grundfortællinger*. Danmark: Kvan: 214–222.
- Pascoe, E. (1996) The value to nursing research of Gadamer's hermeneutic philosophy. *Journal of Advanced Nursing* 24(6):1306–14.
- Phillips, B. (2007) Nursing care and understanding the experiences of others: a Gadamerian perspective. *Nursing Inquiry* 14(1): 89–94.
- Petrie, HG., Oshlag, RS. (1993) Metaphor and learning. I: Ortony, A. (ed.). *Metaphor and Thought*. USA: Cambridge University Press: 581–608.
- Polit, DF., Beck, CT. (2008) *Nursing Research. Generating and Assessing Evidence for Nursing Practice*. USA: Lippincott Williams & Wilkins.
- Polit, DF., Hungler, BP. (1995) *Nursing Research. Principles and Methods*. USA: J.B. Lippincott Company.
- Rammeplan for sykepleierutdanning*. Fastsatt 25. januar 2008 med hjemmel i lov av 1. april 2005. Oslo: Departementet.
- Ranheim, A. (2009) Caring and its aspects- an empirical philosophical dialogue on caring. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being* 4: 78–85.
- Ringdal, K. (2001) *Enhhet og mangfold*. Oslo: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

- Rodgers, BL., Knafl, KA. (1993) *Concept Development in Nursing. Foundations, techniques, and Applications*. USA: W.B. Saunders Company.
- Rytterström, P., Cedersund, E., Arman, M.(2009) Care and caring culture as experienced by nurses working in different care environments: A phenomenological-hermeneutic study. *International Journal of Nursing Studies* 46: 689–698.
- Samuelsen, EK. (2000) *Å være med sitt hjerte i sin gjerning. En studie av Rikke Nissens tanker omkring kvinnelig diakoni og sykepleie*. Hovedoppgave. Embedsstudiet i sykepleievitenskap. Universitetet i Tromsø.
- Sarvimäki, A., Stenbock-Hult, B. (1996) *Vård. Ett uttryck för omsorg*. Sverige: Liber AB.
- Sarvimäki, A. (1994) Science and Tradition in the Nursing Discipline. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 8(3): 137–142.
- Sarvimäki, A. (1999) Answering philosophical questions facing contemporary nursing practice. *Journal of Nursing Research* 21(1): 9–15.
- Seymer, RL. (1954) *Selected Writings of Florence Nightingale*. New York: The Macmillan Company.
- Sivonen, K. (2000) *Vården och det andliga. En bestämning av begreppet 'andlig' ur ett vårdvetenskapligt perspektiv*. Doktoravhandling. Åbo Akademi Förlag.
- Sivonen, K., Kasén, A., Eriksson, K. (2010) Semantical analysis according to Peep Koor – a substance oriented research methodology. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 24: 12–20.
- Slagstad, R. (1998) *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax Forlag.
- Slåtta Sare, I. (2002) Nei til barmhjertighet som grunnlag for all sykepleie. *Tidsskriftet Sykepleien* 90(2): 8.
- Solvoll, BA. (2007) *Omsorgsferdigheter som pedagogisk prosjekt – en feltstudie i sykepleierutdanningen*. Doktoravhandling ved Det medisinske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Skretkovicz, V. (1997) *Florence Nightingale. Notater om sykepleie*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Skåra, A. (1979) Omsorgens sosiologi. *Sykepleien* 66(3): 13–17.
- Steinsholt, K. (1997) *Refleksjon og ettertanke*. Trondheim: Tapir Forlag.
- Steinsvik, K. (2008) *Kunnskap om kroppen mellom grep og begrep*. UK: Dialoger.
- Styles, MM. (1992) Nightingale: the enduring symbol. I: *Notes on nursing By Florence Nightingale. With an Introduction by Barbara Stevens Barnum and Commentaries by Contemporary Nursing Leaders*. Philadelphia: JB. Lippincott Company: 72–85.
- Svenneby, E. (1996a) Omsorgsbegrepets tvetydighet. *Tidsskriftet Sykepleien* nr. 5: 53–56.

- Svennebye, E. (1996b) Omsorgsbegrepets tvetydighet – del II. *Tidsskriftet Sykepleien* nr. 6: 58–61.
- Sørli, V. (2001) *Being in ethically difficult care situation. Narrative interviews with registered nurses and physicians within internal medicine, oncology and paediatrics*. Doktoravhandling. Umeå Universitet.
- Sørli, V., Førde, R., Lindseth, A., Norberg, A. (2003a) The meaning of being in ethically difficult care situations in pediatrics as narrated by mail registered nurses. *Journal of Pediatric Nursing* 18(5): 350–357.
- Sørli, V., Jansson, L., Norberg, A. (2003b) The meaning of being in ethically difficult care situations in paediatric care as narrated by female registered nurses. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 17(3): 285–292.
- Tomey, AM., Alligood, MR. (2006) *Nursing Theorists and Their Work*. USA: Mosby Elsevier.
- Toftagen, R., Fagerstrøm, L. (2010) Rodgers' evolutionary concept analysis – a valid method for developing knowledge in nursing science. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 24: 21–31.
- Tranøy, KE. (1994) *Medisinsk etikk i vår tid*. Bergen: Sigma Forlag A.S.
- Tveit, B. (2008) *Ny ungdom i gammelt yrke. – en studie av sykepleierstudenters motivasjon og fagidentitet i møte med en tradisjonstung utdanning*. Avhandling for Ph.D graden. Høgskolen i Oslo.
- Udén, G., Norberg, A., Lindseth, A., Marhaug, V. (1992) Ethical reasoning in nurses' and physicians' stories about care episodes. *Journal of Advanced Nursing* 17(9): 1028–1034.
- Van Manen, M. (1997) From meaning to method. *Qualitative Health Research* 7(3): 345–69.
- Vetlesen, AJ., Stänicke, E. (1999) *Fra hermeneutikk til psykoanalyse. Muligheter og grenser i filosofiens møte med psykoanalysen*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Waage, HR. (1901/1920) *Lærebok i Sykepleie*. Kristiania: Aschehoug & Co.
- Walsh, K. (1996) Philosophical hermeneutics and the project of Hans Georg Gadamer: implication for nursing research. *Nursing Inquiry*. 3(4): 231–237.
- Walsh, L., DeJoseph, J. (2003) "I Saw it in a Different Light": International Learning Experiences in Baccalaureate Nursing Education. *Journal of Nursing Education* 6(42): 266–272.
- Walker, LO., Avant, KC. (1995) *Strategies for theory construction in nursing*. Connecticut: Appleton & Lange.

- Watson, J. (1992) *Notes on Nursing. Guidelines for Caring Then and Now. I: Notes on nursing By Florence Nightingale. With an Introduction by Barbara Stevens Barnum and Commentaries by Contemporary Nursing Leaders.* Philadelphia: JB. Lippincott Company: 80-.
- Watson, J. (1999). *Nursing. Human science and human care- A theory of nursing.* USA: Jones and Bartlett Publishers.
- Westin, L., Danielson, E. (2006) Nurses' experiences of caring encounters with older people living in Swedish nursing homes. *International Journal of Older People Nursing.* 1(1): 3–10.
- Widmark-Petersson, V. (1998) *Good Caring. Patient Realities and Staff Perceptions.* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Widmark-Petersson, V., Von Essen, L., Sjødén, PO. (2000) Perceptions of caring among patients with cancer and their staff: differences and disagreements. *Cancer Nursin* 23(1): 32–9.
- Wifstad, Å. (1997) *Vilkår for begrepsdannelse og praksis i psykiatri.* Oslo: Tano Aschehoug.
- Wikberg, A., Bondas, T. (2010) A patient perspective in research on intercultural caring in maternity care: A meta-ethnography. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being* 5: DOI: 10.3402/ghw.v5i1.4648.
- Wolf, ZR., Miller, M., Freshwater, D., Jones, RAP., Sherwood, G. (2003) A standard of care for caring; a Delphi study. *International Journal for Human Caring* 7(1): 34–42.
- Wollan Austgard, K. (1999) *Sykepleieomsorg – en didaktisk utfordring i utdannelsen. Kan omsorg læres?* Hovedfagsoppgave. Det medisinske fakultet. Seksjon for hovedfag i helsefag. Universitetet i Oslo.
- Words to that effect* (2005) Kompendium. Det humanistiske fakultet, Engelsk, ENG 1102, Universitetet i Oslo: 39.
- Wulff, HR., Pedersen, SA., Rosenberg, R. (1997) *Medisinsk filosofi.* København: Munksgaard.
- Wyller, T. (2003) «- kamp bort fra vårt eget 'jag'» Sykepleie, pietisme og instrumentell askese hos Elisabeth Hagemann. I: Martinsen, K. & Wyller, T. *Etikk, disiplin og dannelse. Elisabeth Hagemanns etikkbok - nye lesinger.* Oslo: Gyldendal Akademisk: 18–32.
- Wyller, T. (2005/2009) Dydsetikk, medborgerskap og sosial praksis. I: Christoffersen, SA. (red.). *Profesjonsetikk.* Oslo: Universitetsforlaget: 40-62.
- Wyller, I. (1990) *Sykepleiens historie i Norge.* 2 utgave. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S.
- Wærness, K. (1974) Sykepleieryrket og humaniseringen av det moderne sykehus. *Sykepleien* 61(18): 926–929.

ISBN xxx-xx-xxxx-xxx-x